

Педагогічний вісник

3 - 2019

ШАНОВНА ОСВІТЯНСЬКА РОДИНО, ВІП'ЯЄМО ІЗ ПОЧАТКОМ НОВОГО НАВЧАЛЬНОГО РОКУ ТА ДНЕМ ЗНАНЬ!

1 вересня — особливе свято. Воно завжди об'єднує у спільному поступі тих, хто навчає, і тих, хто вчиться, і єдиному бажанні - здобути дорожчіні скарби знань, життєвої мудрості, осягнути духовні цінності та національні традиції і, збагатившись ними, дати вагтісну відповідь сучасним викликам сьогодення, направити благодатну енергію до творення і розбудови незалежної України.

Редакція часопису «Педагогічний вісник» теж є учасником освітнього процесу. Протягом багатьох років ми з вами на наших сторінках висвітлювали основні важливі події освіти, осмислювали нові педагогічні ідеї, наразі впроваджуємо інноваційні технології, концепцію Нової Української школи. Щому журнал став своєрідною скарбницею величезної кількості матеріалів - офіційних практично-методичних рекомендацій, нестандартних розробок уроків і виховних заходів, фрагментів цікавих дійств, які сприяють розвитку професійної майстерності та компетентності педагогічних працівників, їх самовдосконаленню. Прикметним є те, що у статтях взаємодіють між собою художній, публіцистичний і науковий стилі написання.

Інноваційні матеріали в сумі становлять багату джерельну базу, якою ми ділимося з усіма закладами освіти Черкаської області і України, адже на сайті Черкаського обласного інституту є рубрика, в якій розміщується електронна версія кожного номеру.

Дорогі колеги, однодумці! Кожен бажаний може подати матеріали до друку і стати активним дописувачем журналу (їх розміщення безкоштовне). Запрошуємо до співпраці науковців, педагогів-практиків, вихователів закладів загальної середньої освіти і викладачів вищої школи, всіх, хто присвятив своє життя складній, подвижницькій, соціально значимій і шляхетній професії, пройшов велику життєву та професійну школу, накопив неабиякий досвід на освітянській ниві, а також молодих недосвідчених спеціалістів, які здатні креативно мислити, поділитися своїми здобутками.

МИ ЧЕКАЄМО НА ВАШІ ПІВОРЧІ НАПРАЦЮВАННЯ.

БУДЕМО РАЗОМ ПРОФЕСІОНАЛАМИ!

З ДНЕМ ЗНАНЬ!

Головний редактор,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти,
ректор комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної
освіти педагогічних працівників
Черкаської обласної ради»
Наталія Миколаївна Четурна
і члени редакційної колегії

ОСВІТА ХХІ СТОЛІТТЯ

Данилевський В.В. На часі - школа майбутнього.....	2
Чепурна Н.М. Сприяння професійному розвитку педагогів - пріоритетне завдання діяльності органів управління освітою, керівників закладів освіти	5

МЕТОДИЧНІ ОРІЄНТИРИ НА 2019-2020 НАВЧАЛЬНИЙ РІК

Добровольська Л.Н., Чорновіл В.О. Перший рік роботи Нової української школи: підсумки, проблеми, пошуки, ідеї.....	9
Литвин І.М. Соціалізація дітей з особливим освітніми потребами в контексті сучасної державної політики.....	14
Замулько О.І. Мотивація педагогічних працівників - важливий ресурс підвищення якості освіти.....	16
Воскобойник Н.І. Новий освітній простір в закладах освіти Черкаської області. (Реалізація обласної цільової програми "Інноваційні школи Черкащини" на період до 2020 року).....	19
Леснікова Ю.В. Дистанційна освіта на сучасному етапі розвитку електронної комунікації	24
Степанова Н.М. Головні аспекти вивчення суспільно-гуманітарних предметів	27
Сіренко А.Є., Ванько К.І. Впровадження технології розвитку критичного мислення в освітній процес закладів дошкільної освіти	30
Крижанівський В.В. Компетентнісний потенціал географії.....	34
Козлова О.М. Особливості викладання математики у закладах загальної середньої освіти у контексті Нової української школи.....	37
Даниленко Л.І. Цифрова компетентність вчителя біології - професійна потреба в умовах швидкого розвитку технологій.....	40
Северінова А.М. Основні вектори розвитку фізичної науки і професіоналізму вчителя.....	43
Северінова А.М. Організація освітнього процесу на уроках хімії в умовах Нової української школи.....	45
Кодак Н.І. Реалізація наскрізної змістової лінії "Підприємливість та фінансова грамотність".....	47
Січкач С.І., Ющенко Л.О. Сучасна мовно-літературна освіта.....	49
Юрчак В.А. Педагогічна діяльність як творчий процес взаємодії вчителя і учнів.....	53
Пахомова Т.Г., Савицька Г.І. Формувальне оцінювання на уроках іноземної мови у 2 класі.....	56
Шемшур В.М., Беспоясний Б.С. Методичний супровід впровадження інформаційних технологій в освіті.....	60
Кудін В.С. Відповідальне лідерство - шлях до успіху.....	64
Кудін В.С. Компетентнісний підхід до освітнього процесу як вимога сучасності.....	65
Бугайчук Н.В. Партнерська взаємодія учасників освітнього процесу.....	67
Кондратюк С.Ю. Компетентність учителя - головна умова вдосконалення викладання предметів технологічного циклу.....	70
Гловацький С.В., Лемешева Н.А. Вивчення предметів мистецької освітньої галузі.....	74
Брайченко Т.В. Актуальні питання діагностичної роботи соціального педагога.....	77
Плахута В.В. Формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій.....	81
Ярова В.Д. Вклад предмета "Фізична культура" у формування ключових компетентностей.....	83

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Овчаренко О.В. Феномен агресії як підґрунтя проявів булінгу.....	85
Войцях Т.В. Практичні аспекти профілактики професійних деформацій фахівця освітньої сфери.....	88
Розіна Н.В. Профілактика процесу мобінгу в закладах загальної середньої освіти.....	92
Артеменко Т.Б. Засади психологічного благополуччя у закладах освіти.....	94
Дудіна Н.М. Роль практичного психолога закладу дошкільної освіти у формуванні стресостійкості дітей.....	98

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
послідипломної освіти педагогічних
працівників

Ресстраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н.М.Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут послідипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г.А.Назаренко, проректор
з науково-методичної роботи інституту,
професор, доктор педагогічних наук
(науковий редактор)

К.М.Криворот (заступник головного редактора)

Н.І.Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу
якості освіти інституту, кандидат
педагогічних наук

Ю.І.Завалевський, в.о. директора Інституту
модернізації змісту освіти МОН України, доктор
педагогічних наук, професор

Т.В.Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т.К.Андрюшенко, доктор
педагогічних наук

С.А.Гаряча, кандидат педагогічних наук

О.В.Волошенко, кандидат
педагогічних наук, доцент

В.І.Коновальчук, доктор філософських наук,
доцент

Н.М.Степанова, кандидат
філософських наук

О.В.Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю.М.Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка

В.М.Шемшура

Відповідальний за друк І.В.Фурник

Думка редакції не завжди збігається з
думкою автора

Редакція рукописів не рецензує і авторам
не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних
імен, географічних назв та інших
відомостей відповідають автори
публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОІПОП
Протокол № 2 від 16.04.2019
Підписано до друку 12.08.2019
Папір друкарський №1

Умовн. друк. арк. 6,25

Зам.№1524

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,
КНЗ "ЧОІПОП ЧОР",
т. +380-472-64-21-78
e-mail: redaktor6@ukr.net

В.В.Данилевський,

начальник департаменту освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації

НА ЧАСІ - ШКОЛА МАЙБУТНЬОГО

Дорогі освітяни, вітаємо вас із початком нового навчального року! Бажаємо його розпочати налаштованими на **реформування української школи**, пошук шляхів актуального реагування на зміни відповідно до основних цілей, які визначило Міністерство освіти і науки, серед яких - оновлення змісту навчальних програм загальної середньої освіти; формування в учнів компетентностей, володіння іноземними мовами та інформаційними технологіями, уміння критично мислити, співпрацювати з іншими, навчатися впродовж життя, бути відповідальними громадянами своєї країни.

Серед новочасних тенденцій в освіті є і ухвалення 25 квітня 2019 року Верховною Радою Закону **"Про забезпечення функціонування української мови як державної"**. Норми закону встановлюють обов'язкове використання української мови в державному і комунальному секторах, на транспорті і в закладах харчування, маркуванні товарів і послуг, в медичній, освітній і мистецькій сферах, а також у засобах масової інформації.

Розпочинаючи навчальний рік, ми аналізуємо наші здобутки протягом 2018-2019 навчального року, адже досягнення практичних результатів є незаперечною умовою підвищення якості освіти на всіх рівнях. Впродовж минулого навчального року в галузі освіти області **відбулося багато позитивних змін**. В першу чергу - це впровадження в життя **концепції Нової української школи**. Успішність освітньої реформи в області безпосередньо залежала від готовності педагогічної громади до реалізації пріоритетних завдань модернізації освітньої діяльності.

Лева частка навантаження лягла на **плечі початкової школи**. І дуже важливо, як зазначають самі "початківці", було те, щоб учителі молодших класів сприйняли ідею нової школи як власну філософію, аби вчитель передав її та ідею реформи своїм вихованцям. А створення освітнього середовища то лише оптимальні умови для кращої передачі.

Мусимо констатувати, що вчителі початкових класів справилися із цим завданням і продовжують потужно працювати. Найбільш позитивним результатом є те, що процес навчання став надзвичайно цікавим для дітей: рухливий динамічний простір навчання зумовлює хорошу співпрацю дітей, розвиток навичок критичного мислення. Держава всіляко підтримує 100 пілотних шкіл України, серед яких навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3 - колегіум" Смілянської міської ради, Золотоніська гімназія ім. С. Д. Скляренка Золотоніської міської ради, Золотоніська спеціалізована школа № 2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради, Черкаська гімназія № 9 ім. О. М. Луценка Черкаської міської ради і всіх інших.

У 2018 році на реалізацію проекту "Нова українська школа" для Черкаської області виділено субвенцію з державного бюджету на загальну суму **37,1 млн. грн.**, з них на :

- закупівлю дидактичних матеріалів, сучасних меблів, комп'ютерного обладнання, відповідного мультимедійного контенту для початкових класів - **31,8 млн. грн.**;

- підвищення кваліфікації вчителів - **5,3 млн. грн.**

Кошти на "Нову українську школу" місцевим бюджетам перераховані згідно з помісячним планом у повному обсязі. Використано 31,2 млн. грн.(98 %), у тому числі закуплено дидактичних матеріалів на суму 12,5 млн. грн. (98 %), меблів - 12,5 млн. грн.(98 %), комп'ютерного обладнання - 6,2 млн. грн. (97 %). Придбано 1116 одиниць комп'ютерної техніки та 13659 одиниць меблів.

Крім того, на означені цілі за рахунок місцевих бюджетів виділено кошти на співфінансування в сумі 11,6 млн. грн., що більше від необхідної суми на 5,3млн грн.

Станом на 01.01.2019 підготовлено **42 тренери** та перепідготовлено 851 вчитель початкових класів, 876 учителів іноземної мови, 526 вчителів-предметників (фізкультура, мистецтво тощо), 588 заступників директорів шкіл, 34 асистенти вчителів. Також 780 вчителів пройшли тренінг з підготовки до роботи з першокласниками у 2019-2020 роках.

Педагогічні працівники також опанували дистанційний курс на платформі ED-ERA в КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР". По завершенню очно-дистанційного навчання ці педагоги отримали сертифікати про готовність до роботи в умовах Нової української школи.

Шляхом проведення очних сесій та дистанційного навчання, організованого Гете-інститутом та Британською Радою в Україні здійснено підвищення кваліфікації **826 учителів іноземної мови**, які навчають першокласників у 2018-2019 навчальному році. Успішність навчання цих педагогів за очно-дистанційною формою підтверджено сертифікатами КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР".

Таким чином, на початок 2018-2019 навчального року підвищення кваліфікації для роботи в умовах Нової української школи було організовано для всіх 100% педагогічних працівників, які долучені до навчання першокласників Нової української школи.

Розширено також мережу закладів дошкільної освіти (далі - ЗДО). З метою забезпечення максимального охоплення дітей дошкільною освітою та надання їм якісних освітніх послуг відкрито **12 груп на 232 місця**. Створено **три приватні заклади на 130 місць** (два у м. Умані: приватний заклад дошкільної та загальної середньої освіти "УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА АКАДЕМІЯ" та товариство з обмеженою відповідальністю "ЦЕНТР РОЗВИТКУ ДИТИНИ ПЕРШИЙ КЛАС", один у м. Черкасах - ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД "ХРИСТИЯНСЬКА АДВЕНТИСТСЬКА ГІМНАЗІЯ "ОАЗИС НАДІЇ").

За зведеними оперативними даними Міністерства освіти і науки України **відсоток охоплення дітей дошкільного віку від 3 до 5 років закладами дошкільної освіти різних типів та форм власності на Черкащині найвищий в Україні і становить 96 %** (по Україні - 87,5 %).

Щодо загальної середньої освіти. Створено **10 опорних шкіл** (Лисянський район - 4, Уманський район - 3, Чигиринський район - 1, Соколівська ОТГ - 1, Степанецька ОТГ - 1). Наразі в області функціонує 17 опорних шкіл та 39 філій.

У рамках реалізації обласних програм підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти та впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків" на засадах співфінансування для шкіл області придбано 7 наборів робототехніки LEGO; 3 навчальні кабінети (2 інформатики, 1 "Захист Вітчизни"); 5 лінгафонних кабінетів; 1040 комп'ютерів, у тому числі 27 навчальних комп'ютерних комплексів.

Добрий ужинок мають і наші учні. Так, 33 учні стали **переможцями заключного IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад**; 17 - переможцями заключного III етапу конкурсу-захисту учнів-членів Малої академії наук України (19 перемог, у двох учнів - по дві перемоги); понад 500 нагород всеукраїнського і міжнародного рівня здобули вихованці закладів позашкільної освіти.

Крім того, за результатами зовнішнього незалежного оцінювання 2019 року 8 учнів Черкаської області отримали 200 балів з математики та хімії (по 3 учні), іноземної мови (2 учні).

Вже традиційно в області проводилися **регіональні турніри FIRST LEGO League** (у 2017, 2018 та 2019 роках). У 2019 році учасниками регіонального фестивалю FIRST LEGO League та змагань СУМО й СЛАЛОМ стали понад 500 учнів, які представляли 128 команд закладів загальної середньої освіти не лише Черкаської, а й Миколаївської областей.

У квітні 2019 року головну нагороду фестивалю робототехніки "ROBOfirst - більше ніж роботи", у рамках якого відбувся фінал Всеукраїнського чемпіонату FIRST LEGO League сезону ВПЕРЕД НА ОРБИТУ! - Кубок Чемпіона, - здобула команда "BrainsOn" Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-II ступенів Черкаської обласної ради.

У 2018 році команди-переможці від Черкащини (Золотоніська гімназія імені С. Д. Скляренка Золотоніської міської ради, Черкаська гімназія № 9 імені О. М. Луценка Черкаської міської ради, Черкаська загальноосвітня санаторна школа-інтернат Черкаської обласної ради) стали переможцями Всеукраїнського фестивалю "ROBOfirst" та взяли участь у Відкритих Європейських чемпіонатах FIRST LEGO League у Естонії й Угорщині та у 2017 році у Данії.

За підсумками XI Всеукраїнського фестивалю робототехніки - ROBOTICA 2019, який відбувся у Національному комплексі "Експоцентр України" ВДНГ у м. Київ, наші школярі у різних категоріях змагань та конкурсах з робототехніки вибороли одне I місце та чотири II.

У травні-червні 2019 року команди з Черкащини взяли участь у Міжнародних змаганнях FLL - 2019, які відбулися у Турції і Лівані. Команда Kiborgs.UA Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка виборола друге місце на Міжнародному чемпіонаті з робототехніки First LEGO League у Лівані в номінації "Шляхетний професіоналізм"; "BrainsON" Черкаської загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I-II ступенів Черкаської обласної ради - третє місце у Туреччині у номінації "Командна робота"; "ELVES" Коробівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа I-III ступенів - дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради - кубок від мера м. Ізмір за "Представлення та оригінальні костюми"

Традиційно маємо добрий здобуток у Міжнародній виставці "Інноватика в сучасній освіті". Заклади освіти області отримали 5 золотих медалей, 3 срібні та 2 бронзові.

Пріоритетом для нас завжди залишається освіта дітей з особливими освітніми потребами. Збільшено кількість закладів освіти з інклюзивним навчанням: у 37 закладах освіти відкрито 50 інклюзивних класів і груп для 92 дітей. Загалом у 139 закладах функціонує 220 класів та дошкільних груп для 297 дітей. Введено 83 посади асистента вчителя та вихователя. Загалом забезпечено 166 посад.

Відкрито Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти при КЗ "ЧОІПОПП", 26 інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ), при школах - 25 ресурсних кімнат, які сприяють розвитку соціальних навичок, навичок спілкування та поведінки дітей, та 12 медіатек, які розширюють доступ дітей з особливими освітніми потребами до медіаресурсів.

В освітньому процесі важливим напрямом залишається **патріотичне виховання школярів**. Для цього функціонує 1 520 гуртків та об'єднань патріотичного спрямування (21,8 тис. дітей та молоді), 347 шкільних музейних об'єктів, присвячених героям Революції Гідності, АТО, ООС. У 110 закладах освіти області встановлено меморіальні дошки та куточки пам'яті на честь загиблих патріотів.

З 2015 року, запроваджено обласну почесну відзнаку "Відмінник Захисту Вітчизни". У 2018/2019 навчальному році відзнаку здобули 74 учнів. Загалом за 4 роки - 379 учнів.

Кількість учнів, які виконали початкову вправу з АК, із 2014 року зросла у понад 13 разів. У військово-польових зборах взяли участь 5 018 учнів (100 %). До роботи з учнями залучено понад 200 учасників АТО, ООС.

П'ятий рік організовується робота таборів військово-патріотичного спрямування, які щороку набувають популярності. Цього літа функціонувало 60 таборів, у яких відпочивали понад 3 тис. старшокласників. (у 2018 році - 57 таборів). 3 дітьми працювали 80 воїнів АТО, ООС.

На базі Головного центру підготовки особового складу Державної прикордонної служби України імені генерал-майора Ігоря Момота з 2013 року діють загони Юних Друзів Прикордонників. Щорічно проводяться обласні змагання команд "Юних Друзів

Прикордонників" (ЮДП). У вересні 2018 року взяли участь 16 команд (близько 200 учнів).

Упродовж навчального року у школах відкрито два додаткові козацькі класи. Загалом функціонує 58 класів (1 150 учнів).

Найважливішим фактором в організації змістовного дозвілля дітей та молоді, розвитку їх творчих здібностей є **позашкільна освіта**. Функціонує 53 заклади позашкільної освіти та 14 дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ) системи освіти, у яких займається 48 тис. дітей. На базі цих закладів проведено понад 3 тисячі різноманітних масових заходів, до яких було залучено близько 30 тисяч школярів. Вихованці закладів позашкільної освіти на різного рівня змаганнях, конкурсах та виставках здобули 7,4 тис. нагород (у 2017/2018 н. р. - 5,4 тис.).

З учнівським творчим колективом присвоєно почесне звання "Народний художній колектив", 4 колективам - звання зразкового. Загалом 115 колективів мають звання "Зразковий художній колектив", 16 - "Народний художній колектив".

Активна громадянська позиція у дітей та молоді значною мірою формується через їх діяльність в органах учнівського самоврядування. Наші лідери Ліги старшокласників Черкащини є активними учасниками заходів всеукраїнського рівня, зокрема Всеукраїнської Ради Старшокласників. Вони увійшли до Національної дитячої ради, створеної при Уповноваженому Президента України з прав дитини. Стали активними учасниками Першого Всеукраїнського Форуму Національної дитячої ради. Взяли участь у Саміті проактивних "Б.У.М." (Бажай, удосконалюй, мотивуй) у м. Київ. Брали участь у зустрічі з Ніком Вуйчицем - всесвітньо відомим мотиватором. За підсумками зустрічі ініціювали обласний флеш-моб "СТОП БУЛІНГ", у результаті чого в кожному регіоні області створено соціальний відеоролик "Стоп булінг".

До Дня Гідності і Свободи Лігою старшокласників проведено хеппенінг "За мир і єдність в Україні", де було презентовано проект "Перспектив Героїв Черкащини", реалізований лідерами у співпраці з учителями та громадою області.

У травні 2019 року, учениця Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №28 ім. Т.Г.Шевченка **Пишна Анастасія** взяла участь у **Форумі лідерів Європи**, який відбувся в Німеччині.

З метою забезпечення рівного доступу дітей до якісної освіти закуплено 10 шкільних автобусів: на умовах співфінансування (50 відсотків - за рахунок залишків освітньої субвенції, 50 відсотків - за рахунок коштів місцевих бюджетів) закуплено 8 одиниць автотранспорту, по одному автобусу для Маньківського, Уманського районів, Набутівської, Степанецької, Жашківської, Тальнівської ОТГ, два автобуси для Золотоніського району, а також за кошти місцевого бюджету придбано два шкільні автобуси у Степанецькій та Жашківській ОТГ. До кінця 2019 року заплановано придбання ще 10 автобусів.

Загалом підвезенням було забезпечено 10 465 учнів сільської місцевості, що проживають понад 3 км від закладу освіти, в т. ч. 9 478 - шкільними автобусами (91 % від загальної кількості учнів, що підвозяться), 987 (9 %) - іншими перевізниками

(найманим, орендованим транспортом), з якими укладено договори. Організованим підвезенням охоплено 100 відсотків від потреби учнів сільської місцевості. Крім того, здійснювалося підвезення шкільними автобусами 1 087 педагогічних працівників.

Для належного матеріально-технічного забезпечення закладів освіти упродовж 2018-2019 навчального року використано 31,2 млн. грн (98%) субвенції. Придбано: 21511 комплектів дидактичних матеріалів на суму 12,5 млн. грн. (98 %); 13 659 одиниць меблів на суму 12,5 млн. грн (98 %); 1 116 одиниць комп'ютерної техніки на суму 6,2 млн. грн (97 %). На підвищення кваліфікації вчителів та підготовку тренерів витрачено за рахунок зазначеної субвенції 4,2 млн. грн (79%). Крім того, на означені цілі за рахунок місцевих бюджетів виділено кошти на співфінансування в сумі 11,6 млн. грн, що більше від необхідної суми на 5,3 млн грн. У 2019 році на НУШ передбачено 30,9 млн грн.

У регіоні щорічно проводиться значна кількість заходів, які сприяють розвитку якості освітньої галузі, у тому числі заходи всеукраїнського рівня, які позитивно впливають на іміджеву складову області. Так, протягом навчального року в області проведено 115 обласних масових заходів та 12 - Всеукраїнських.

Завдяки спільним зусиллям влади, педагогів, батьків та громадськості, за результатами роботи в 2018 році, відповідно до рейтингових показників Кабінету Міністрів України, **освітня галузь Черкащини зайняла ІІІ рейтингове місце в Україні**.

Зазначимо, що на даний час в області працює майже 24 000 педагогічних працівників. У тому? числі у закладах загальної середньої - 14 249, у закладах дошкільної - 4 725, у закладах професійно-технічної - понад 1 000 та близько 4 000 професорсько-викладацького складу у закладах вищої освіти.

5 373 педагогічні працівники (37,7 %) мають кваліфікаційну категорію "спеціаліст вищої категорії", 4 227 (30 %) - "спеціаліст першої категорії", педагогічні звання "учитель-методист" - 1 365 (9,5 %), "старший учитель" - 2 011(14,1 %).

У закладах вищої освіти Черкащини науково-педагогічну діяльність здійснюють більше 200 докторів наук та понад 1 000 кандидатів наук.

На думку відомого педагога В.О. Сухомлинського, кожна людська індивідуальність, з якою має справу вчитель, - це певною мірою, своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів. І головне завдання вчителя - оволодіти цим світом, тобто налагодити контакт з дітьми взагалі, та з кожним окремо. Мусимо визнати, що у закладах загальної середньої освіти області працюють досвідчені і мудрі педагоги, які вже давно відійшли від авторитарного формату, глибоко знають свій предмет, вміють мотивувати учнів до його вивчення. Тому побажаємо всім педагогам працювати впевнено, завзято, професійно збагаченими в новому навчальному році. Хай професійні здібності, наполегливість стануть запорукою визначних успіхів учнів у дорослому житті, а сприятимуть цьому - високі стандарти української освіти, рівні можливості в її здобутті для кожної дитини.

Чепурна Н.М.,

ректор КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти і науки України

СПРИЯННЯ ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІВ - ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ, КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Державна політика України в галузі освіти спрямовує педагогічну громаду нашої країни на запровадження компетентісного навчання, забезпечення якості освіти на всіх рівнях, формування учнів як свідомих, суспільно активних громадян, відповідальних за своє життя, здатних забезпечити економічне зростання й культурний розвиток українського суспільства. Ці положення відображено у стратегічних документах з питань освіти, зокрема у Законі України "Про освіту" [4] та Розпорядженні Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року" [5].

Ефективність реформування освітньої галузі значною мірою залежить від готовності педагогів до якісної освітньої діяльності. **Це наше твердження базується на таких міркуваннях:**

- для того, щоб педагоги були спроможні ефективно задовольняти індивідуальні освітні потреби учнів, необхідно постійно модернізувати власні професійні вміння й розвивати нові;

- збільшення автономії шкіл та розбудова відкритих навчальних середовищ вимагає високого вчительського професіоналізму та передбачає посилення відповідальності педагога за зміст та організацію освітнього процесу, а також власний неперервний професійний розвиток;

- необхідність підвищення якості освіти вимагає від педагогічних працівників стійкої мотивації до пізнання нового, постійної здатності до самоосвіти, усвідомлення потреби навчатись упродовж професійного життя [7].

Зазначене вище підтверджує важливість вирішення проблеми підготовки усіх, без винятку, педагогічних працівників до роботи в нових умовах, розвиток їх як фахівців, спроможних створити сучасне освітнє середовище.

У статті 18 Закону України "Про освіту" закріплений обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо створення умов для формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих, яка спрямована на реалізацію права на безперервне навчання педагогічних працівників з урахуванням їх особистісних потреб та пріоритетів суспільного розвитку. Крім цього, у статті 59 цього закону наголошено на відповідальності закладів освіти, у яких працюють педагогічні працівники, за організацію професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогів [4].

У цьому контексті підготовку педагогів до роботи в новій українській школі - готових до змін, з інноваційним

педагогічним мисленням, здатних до оволодіння новим змістом та інноваційними освітніми технологіями, спроможних працювати для досягнення результату - можемо визначити як одне із пріоритетних завдань діяльності органів управління освітою, керівників закладів освіти.

При цьому слід зауважити, що у статті 54 Закону України "Про освіту" постійне підвищення свого професійного і загальнокультурного рівнів та педагогічної майстерності визначено одночасно і як право, і як обов'язок кожного педагогічного працівника [4].

Законодавством також задекларовано право педагогів на вільний вибір закладу освіти, установи, організації, іншого суб'єкта освітньої діяльності, видів, форм, темпу здобуття освіти та освітньої програми. Утім, конкретні механізми реалізації цього права доки що ретельно не відображені у нормативно-правових актах. Тож спробуємо висвітлити деякі важливі аспекти порушеної проблеми, що, сподіваємось, допоможе органам управління освітою та керівникам закладів освіти приймати ефективні управлінські рішення щодо організації професійного розвитку педагогів.

Передусім, важливо усвідомлювати, хто може бути суб'єктом підвищення кваліфікації та професійного розвитку педагогів.

У статті 59 Закону України "Про освіту" чітко наголошено, що педагогічні працівники мають право підвищувати кваліфікацію у закладах освіти, що мають ліцензію на підвищення кваліфікації (тобто в закладах післядипломної педагогічної освіти) або провадять освітню діяльність за акредитованою освітньою програмою (тобто в закладах вищої освіти, якщо вони здійснили ліцензування або акредитацію програми підвищення кваліфікації). Також зазначено, що результати підвищення кваліфікації у таких закладах освіти не потребують окремого визнання і підтвердження.

У цій же статті Закону України "Про освіту" педагогічним працівникам надано право підвищувати кваліфікацію в інших суб'єктах освітньої діяльності, фізичних та юридичних осіб. Утім механізми, умови та порядок визнання результатів підвищення кваліфікації у таких суб'єктів доки що не затверджений Кабінетом Міністрів України.

Не можемо не висвітлити ще одну нагальну проблему, яка потребує негайного вирішення: законодавством України педагогічним працівникам надано право **обирати програми підвищення кваліфікації із числа розмішених на Національній освітній електронній платформі**. Зазначається, що розміщені на цій платформі

програми підвищення кваліфікації прирівнюються до акредитованих та не потребують додаткового визнання і підтвердження. Однак, порядок, критерії відбору та умови оприлюднення програм підвищення кваліфікації на Національній освітній електронній платформі, який має затвердити МОН України, на сьогодні доки що не отримані суб'єктами підвищення кваліфікації.

Підсумовуючи зазначене вище, в умовах певної невизначеності рекомендуємо органам управління освітою та керівникам закладів освіти Черкащини продовжувати активну співпрацю та вчасно (до грудня 2019 року) **скласти угоди про підвищення кваліфікації педагогів на 2020 календарний рік з КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"**, який повноправно спроможний організувати надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації як за місцем провадження своєї освітньої діяльності, так і за місцем роботи педагогічних працівників, а також в іншому місці, якщо це буде передбачено договором.

Вважаємо за доцільне висвітлити положення чинної нормативно-правової бази щодо обсягу підвищення кваліфікації та джерела фінансування.

Законодавство України чітко визначає обсяг підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, який упродовж п'яти років не може бути меншим ніж 150 годин. При цьому підвищення кваліфікації в обсязі, не меншому ніж 75 годин, повинно відбуватись у комунальних закладах післядипломної освіти, які мають ліцензію на підвищення кваліфікації педагогічних працівників та які фінансуються з обласного бюджету. Отже, для кожного педагогічного працівника Черкащини впродовж п'яти років із обласного бюджету будуть гарантовано виділятися кошти в обсязі 75 годин на особу. Розпорядником цих коштів згідно із чинною нормативно-правовою базою залишається Комунальний навчальний заклад "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради".

Передбачається, що кошти на решту 75 годин (щорічно по 15 годин) додатково виділятимуться на підвищення кваліфікації педагогів з державного бюджету. Згідно із проектом постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників" [6], затвердження якої очікується до початку нового навчального року, ці кошти на захищену статтю (лише для підвищення кваліфікації педагогічних працівників, із розрахунку 15 годин на особу педагога) щорічно отримуватиме кожний заклад освіти, який має розподіляти їх за рішенням педагогічної ради та використовувати відповідно до положень чинної нормативно-правової бази.

Слід також звернути увагу на вимогу щодо обсягу щорічного підвищення кваліфікації педагогічного працівника закладу загальної середньої освіти. У проекті постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників" [6] спочатку наголошено, що цей обсяг не може бути меншим ніж 30 годин (які можуть бути використані на одну програму в одного суб'єкта підвищення кваліфікації або на декілька програм в одного чи декількох суб'єктів підвищення кваліфікації). Але одразу ж передбачено, що у випадку перевищення обсягу щорічного підвищення кваліфікації години можуть зраховуватись у наступних роках у межах міжатестаційного періоду.

Враховуючи зазначене, можемо окреслити 2 основних варіанти освоєння коштів на підвищення кваліфікації педагогів у межах п'ятирічного циклу.

Варіант 1: щорічно організовується підвищення кваліфікації кожного педагога обсягом 30 годин: 15 годин - за кошти обласного бюджету (які надходять до КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР") та 15 годин - за кошти державного бюджету (які, як передбачається, щорічно надходять на рахунки закладів освіти).

Варіант 2: один раз на п'ять років організовується підвищення кваліфікації кожного педагога обсягом 75 годин - за кошти обласного бюджету (які надходять до КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР") та щорічно обсягом 15 годин - за кошти державного бюджету, які можуть бути використані не лише КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР", а й іншими суб'єктами підвищення кваліфікації за умови розміщення ними власних програм підвищення кваліфікації на Національній освітній електронній платформі.

Кожний із цих варіантів має як переваги, так і проблемні моменти. Зокрема, обидва варіанти потребують конкретизації у нормативних документах механізму визнання результатів (документів) про підвищення кваліфікації, отриманих у різних суб'єктів підвищення кваліфікації, а також узгодження із чинним Положенням про атестацію педагогічних працівників.

Наразі можемо зазначити, що вибір варіанту організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників у Черкаській області буде зроблено після обговорення в експертному середовищі керівників органів управління освітою, директорів закладів освіти області та завідувачів методичними службами під час секційних засідань у рамках щорічної обласної серпневої освітнянської конференції.

Вважаємо за доцільне наголосити, що маємо перший досвід реального використання кредитно-трансферної системи підвищення кваліфікації педагогів області. Так, під час весняної атестації 2019 року вчителі початкових класів, які навчали учнів перших або четвертих класів, які проходили атестацію та які з певних причин не пройшли атестаційні курси впродовж останніх 5 років, мали змогу отримати свідоцтво про підвищення кваліфікації із зазначенням загальної кількості годин, підтверджених сертифікатами про участь у семінарах-практикумах, вебінарах, тренінгах, майтер-класах, практикумах тощо, проведених працівниками КНЗ "Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради".

Принагідно варто нагадати, **що заплановані на II півріччя 2019 року** довготривалі курси підвищення кваліфікації відбудуться без змін щодо джерел фінансування, місця та термінів проведення. Разом з цим, з метою використання коштів освітньої субвенції із державного бюджету, які у разі затвердження проекту постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників" надійдуть на кожний заклад освіти до вересня 2019 року, працівниками КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" у II півріччі додатково передбачається проведення короткотривалих спеціальних курсів професійного розвитку педагогічних працівників.

Перелік для замовлення короткотривалих спецкурсів професійного розвитку педагогічних працівників, які проходять як на базі інституту, так і на базі закладів освіти області (за умови наявності не менше 20 осіб, які виявлять бажання пройти навчання за обраним спецкурсом), надіслано на кожний заклад освіти області та розміщено на сайті інституту.

У листі КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" від 21.06.2019 № 250/01-19 чітко наголошено, що з метою недопущення порушень освітнього процесу в закладах освіти навчання на короткотривалих спецкурсах професійного розвитку педагогічних працівників організовуватиметься у канікулярний час та по суботах. Утім, короткотривалі спецкурси професійного розвитку педагогічних працівників одного фаху (окремо - для вчителів математики; окремо - для вчителів біології тощо) можуть проводитись у методичні дні. Для цього органам управління освітою районів/міст/територіальних громад необхідно визначити та офіційно затвердити єдині методичні дні.

Надто важливим для прийняття ефективних управлінських рішень є усвідомлення керівниками закладів освіти того, яким має бути зміст підвищення кваліфікації педагогічних працівників у контексті реформування освітньої галузі.

Як ми вже зазначали вище, вимогою чинного законодавства є принципове положення про те, що педагогічні працівники можуть підвищувати кваліфікацію за різними формами, видами та у різних суб'єктів підвищення кваліфікації. При цьому конкретний зміст підвищення кваліфікації педагогічний працівник має обирати з урахуванням самооцінки своїх компетентностей і власних потреб професійного розвитку.

У цьому контексті виникає нагальна потреба в існуванні певного еталону професійної діяльності, у порівнянні із яким могли би здійснювати рефлексію рівня власної компетентності педагоги різного фаху та обирати подальший зміст свого професійного зростання.

Критерії та показники такого еталону, зазвичай, відображаються у професійних стандартах. У статті 39 Закону України "Про освіту" термін "професійний стандарт" визначається як "затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій" [4]. Усвідомлення педагогом недостатньої відповідності тій чи іншій вимозі професійного стандарту має стимулювати його подальший професійний розвиток.

Наразі МОН України затверджений професійний стандарт "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти" [4], що не лише полегшує вибір змісту підвищення кваліфікації педагогів цього фаху, а й надає їм право долучитись до процесу сертифікації професійної діяльності.

Педагогічні працівники інших спеціальностей, доки не затверджені професійні стандарти для їхнього фаху, у процесі рефлексії власної професійної діяльності з метою обрання конкретного змісту підвищення кваліфікації можуть здійснити самооцінку якості реалізації ними восьми наскрізних трудових функцій, які відображено у професійному стандарті вчителя початкових класів, але які стосуються і педагогів іншого фаху закладу загальної середньої освіти. Це такі трудові функції:

- планування і здійснення освітнього процесу;
- забезпечення й підтримка навчання, виховання й розвитку учнів в освітньому середовищі та родині;
- створення освітнього середовища;
- рефлексія і професійний саморозвиток;
- проведення педагогічних досліджень;
- надання методичної допомоги колегам із питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів;
- узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті;

- оцінювання результатів роботи колег.

Вважаємо за доцільне наголосити, що під час обрання змісту підвищення кваліфікації педагогічний працівник також повинен враховувати вимоги чинної нормативно-правової бази до його професійної діяльності та здійснювати рефлексію, якою мірою він відповідає цим вимогам та наскільки він спроможний реалізувати ці вимоги у власній професійній діяльності.

Отже, у відповідності до статті 54 Закону України "Про освіту" педагогічні працівники зобов'язані бути готовими:

- виконувати освітню програму для досягнення здобувачами освіти передбачених нею результатів навчання;
- сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я;
- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси всіх учасників освітнього процесу;
- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;
- формувати у здобувачів освіти усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України;
- виховувати у здобувачів освіти повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України та навколишнього природного середовища;
- формувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам [4].

Цілком зрозуміло, що якщо педагог відчує потребу в оновленні інноваційними методиками та технологіями реалізації зазначених вище вимог, то це впливатиме на вибір ним конкретного змісту власного професійного розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти.

За нашими переконаннями, у процесі професійного самооцінювання варто враховувати і суспільні вимоги до особистості сучасного педагога, що знайшли своє відображення у Концепції розвитку педагогічної освіти [1], а саме:

- реалізувати компетентнісний та особистісно зорієнтований підходи в педагогічній діяльності;
- мати вміння й досвід формування компетентностей в учнів;
- опанувати інноваційні педагогічні технології, зокрема інформаційно-комунікаційні;
- дотримуватись принципу дитиноцентризму та педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, учителя, батьків і громадськості з урахуванням принципів інклюзивної освіти;
- мати навички дослідницької діяльності;
- мати необхідні компетентності й досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного та спеціального навчання;

- приймати цінності громадянського (відкритого демократичного) суспільства, виявляти повагу до держави та її правової системи, усвідомлювати обов'язок захисту України, національну ідентичність та толерувати полікультурність, мати готовність до трансляції цих якостей учням;

- характеризуватися інноваційністю як способом мислення та ключовим інструментом лідерства в умовах державно-громадського партнерства.

Не можна оминати увагою і вимоги до діяльності педагогічного працівника, які перегукуються із зазначеними вище та які містяться у проекті наказу МОН України "Про порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти" [3], а саме:

- здатність ефективно планувати та прогнозувати свою діяльність;

- упроваджувати сучасні освітні технології, форми організації освітнього процесу та реалізувати нові підходи до оцінювання навчальних досягнень із метою формування ключових компетентностей і наскрізних умінь здобувачів освіти;

- постійно підвищувати рівень професійної компетентності й майстерності;

- налагоджувати партнерські взаємовідносини зі здобувачами освіти, їхніми батьками та іншими законними представниками, працівниками закладу освіти;

- створювати атмосферу довіри, прозорості, дотримання етичних норм;

- організовувати освітній процес на засадах людино- та дитиноцентризму;

- конструктивно співпрацювати з учасниками освітнього процесу, забезпечувати взаємодію закладу освіти з громадою.

Підсумовуючи, наголосимо: сучасні педагоги у власній професійній діяльності має бути готовими дотримуватись означених вище вимог, а науково-педагогічний колектив КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" спроможний допомогти у цьому педагогічним працівникам області.

Не можемо не звернути увагу керівників закладів освіти області на пункт 19 проекту постанови КМУ "Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників" [6], який визначає основні напрями підвищення кваліфікації педагогів:

- предметна (професійна) компетентність (знання навчального предмету, фахових методик, технологій);

- формування спільних для ключових компетентностей вмінь, визначених частиною першою статті 12 Закону України "Про освіту";

- психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти певного віку, основи андрагогіки;

- створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами;

- використання інформаційно-комунікативних технологій в освітньому процесі, включаючи електронне навчання, інформаційну та кібербезпеку;

- мовленнєва компетентність;

- формування професійних компетентностей галузевого спрямування, опанування новітніми виробничими технологіями, ознайомлення із сучасним устаткуванням, обладнанням, технікою, станом і тенденціями розвитку галузі економіки, підприємства, організації та установи, вимогами до рівня кваліфікації

працівників за відповідними професіями (для працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти);

- управлінська компетентність (для керівників закладів освіти, науково-методичних установ та їх заступників).

У запропонованому науково-педагогічним колективом КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" "Переліку короткотривалих спеціальних курсів професійного розвитку педагогічних працівників" можна знайти значну кількість тренінгів та практикумів на кожний із означених вище напрямів підвищення кваліфікації.

Сподіваємось, висвітлені у цій статті ідеї та пропозиції допоможуть органам управління освітою, керівникам закладів освіти належним чином організувати процес неперервного професійного розвитку педагогів із урахуванням їхніх освітніх потреб, мотивації, можливостей і досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

2. Про затвердження професійного стандарту "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти" : наказ Міністерства освіти і науки України від 10 серпня 2018 р. № 1143 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.

3. Про затвердження порядку проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти : проект наказу Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-povtorno-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-poryadku-provedennya-institucijnogo-audit-u-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>

4. Про освіту : Закон України [Електронний ресурс] / Законодавство України. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України [Електронний ресурс] // Урядовий портал. - Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934>.

6. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників : проект постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-poryadku-pidvishennya-kvalifikaciyi-pedagogichnih-i-naukovo-pedagogichnih-pracivnikiv>

7. Рекомендації Європейської Ради і Представників урядів країн-членів "Про поліпшення якості педагогічної освіти": Council of Europe. European Commission (2007); Communication from the European Commission to the European Parliament : Improving the Quality of Teacher Education, Brussels August 2007. - Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2007/0931/COM_SEC%282007%290931_EN.pdf

Л.Н. Добровольська,

завідувач відділу початкової освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради";

В.О. Андросова,

методист відділу початкової освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПЕРШИЙ РІК РОБОТИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ПІДСУМКИ, ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ІДЕЇ

2018-2019 навчальний рік - знаменний рік в освітньому просторі нашої держави, адже це рік старту реформи освіти в Україні, закладення фундаменту Нової української школи, початок кардинальних змін у системі загальної середньої освіти. Першокласники розпочали навчання за новими підручниками в оновлених класах. Уперше учителі перших класів отримали дієву дидактико-методичну підтримку від держави.

Яким же він був?

Відгуки учителів, батьків, громадськості свідчать, що там, де учитель пройнявся духом НУШ, використовував активні ігрові та діяльнісні методи навчання - діти залюбки ходять до школи, адже їм цікаво.

Важливим документом, який визначає функції педагогічного працівника початкової школи, є "Професійний стандарт вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти" (наказ Міністерства соціальної політики України "Про затвердження професійного стандарту "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти" №1143 від 10.08.2018) [14].

Як зазначають у Міністерстві освіти і науки України, цей документ важливий для усвідомлення учителем своїх професійних обов'язків, оцінки кваліфікації педагога під час приймання на роботу, атестації чи сертифікації, присвоєння категорії тощо.

У документі подано обов'язкові функції педагогічного працівника початкової школи відповідно до кваліфікаційних категорій, а саме:

Для кожної функції конкретизовано професійні компетентності, знання, вміння та навички, якими має володіти педагог. Зазначена також інформація про предмети та засоби праці вчителя. Детально познайомитися з документом можна **за посиланням:** <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf>.

Ми продовжуємо реформувати освіту в країні.

І одним із аспектів реформування залишається створення та оновлення освітнього розвивального середовища. Сподіваємось, що цього року першокласники прийдуть навчатися в оновлені сучасними мобільними меблями класи з цікавим дидактичним, мультимедійним, ігровим забезпеченням. У Новій українській школі передбачено широке використання ІТ-технологій, мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання.

Міністерством освіти і науки України підготовлено три посібники з рекомендаціями, **як створювати Новий освітній простір в закладах освіти, а саме:**

1. Як створити мотиваційний простір: колористика, композиція, підходи до організації сучасного освітнього простору, планування та дизайн інтер'єрів груп приміщень школи, меблі, пришкільна територія, багатофункціональний простір тощо [8].

2. Як створити безбар'єрний простір та умови для інклюзивного навчання: доступність, забезпечення безпроблемного пересування, пристосування приміщень та прилеглої території, інклюзивно-ресурсні центри та ресурсні кімнати [4].

3. Яким має бути сучасне обладнання кабінетів та ІКТ: раціональне оснащення закладів освіти засобами ІКТ, методики використання ІКТ в освітньому процесі [15].

Примірний перелік засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів початкової школи прописано у відповідному наказі Міністерства освіти і науки

Функції	Категорії		
А) планування і здійснення освітнього процесу;	Вчитель початкових класів ЗСО	Вчитель початкових класів ЗСО І категорії	Вчитель початкових класів ЗСО вищої категорії
Б) забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та			
В) створення освітнього середовища;			
Г) рефлексія та професійний саморозвиток;			
Д) проведення педагогічних досліджень;			
Є) надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти;			
Ж) узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті;			
З) оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти.			

України від 13.02.2018 № 137 [13]. Міністерство освіти і науки дозволило закуповувати в початкову школу за субвенцією НУШ фортепіано, акордеон та баян. Відповідні зміни внесені наказом МОН "Про внесення змін до пункту 5 розділу "Мистецька освітня галузь" Примірного переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів початкової школи" № 245 від 25.02.2019 [9].

Організація нового освітнього простору класного приміщення має відповідати двом принципам: гнучкість і стабільність, а його дизайн - сприяти вільному розвитку творчої особистості дитини та мотивувати її до навчання, спонукати до цікавої практичної діяльності. Стабільність забезпечує порядок у просторі, безперервність процесу. Гнучкість полягає в тому, щоб учитель легко міг змінювати освітній простір залежно від потреб учнів класу, форм та видів діяльності. Це і мобільні одномісні парти, які легко переставляються для виконання індивідуальних завдань, роботи в парі, у групі, а також: килимки, пуфи, стільчики, диванчики. Вимоги до шкільних меблів зазначені у наказі Міністерства освіти і науки України від 23.03.2018 № 283 [11]. Зручно для дітей використовувати одномісні парти (столи) зі стільницею різної форми (наприклад, трапецієвидної) з вирізом збоку учня та регулюванням нахилу стільниці, висувними шухлядами для приладдя. Такі меблі легко можна змінити відповідно до зросту учня, розмістити в класі відповідно до виконання індивідуальних чи групових завдань.

Новий освітній простір передбачає створення 8 центрів (осередків), а саме:

- навчально-пізнавальна діяльність (осередки математики, мови);
- змінні тематичні осередки (дошки, фліпчарти, стенди, стіна з маркерною плівкою тощо);
- гри (настільні ігри, інвентар для рухливих ігор);
- художньо-творча діяльність (полички для зберігання приладдя, стенд та полиця для змінної виставки дитячих робіт);
- куточок живої природи для проведення дослідів (пророщування зерна, спостереження та догляд за рослинами, акваріум);
- осередок відпочинку (з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям, іграшками-обійматорами);
- дитяча класна бібліотека (книги для читання для дітей з різною підготовкою: книги-малюнки, комікси, книги з маленькими текстами, дитячі журнали);
- вчителя (стіл, стілець, комп'ютер, полиці/ящики, шафи для зберігання дидактичного матеріалу тощо) [13].

Назви осередків, їхнє розміщення в класній кімнаті кожен учитель вирішує індивідуально.

Колірна гама в класній кімнаті має бути неяскравою, створювати позитивну атмосферу, викликати емоційне задоволення.

Якими нормативно-правовими документами має керуватися початкова освіта у Новій українській школі? Перелік основних з них:

- закон України "Про освіту" (Прийняття від 05.09.2017. Набрання чинності 28.09.2017);
- закон України "Про загальну середню освіту";
- Указ Президента України від 13.10.2015 № 580/2015 "Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки";
- Концепція Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14

грудня 2016 р. № 988-р "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року";

- Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (1-2 класи);

- Державний стандарт загальної початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 (3-4-і класи).

Основним документом, що реалізує досягнення учнями початкової школи результатів навчання, які визначені відповідним Державним стандартом, є **освітня програма закладу загальної середньої освіти** (стаття 33 Закону України "Про освіту", стаття 15 Закону України "Про загальну середню освіту"). Освітня програма ЗЗСО схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником. Освітні програми розробляються закладами освіти, науковими установами, іншими суб'єктами освітньої діяльності та затверджуються відповідно до Закону України "Про освіту" та спеціальних законів.

Заклади освіти можуть використовувати типові (затверджені Міністерством освіти і науки України) або інші (затверджені Державним органом якості освіти України) освітні програми.

Освітня програма ЗЗСО у 2019-2020 навчальному році може розроблятися на основі:

для 1-2 класів - Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268);

для 3-4 класів - Державного стандарту початкової загальної освіти (2011), типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407).

У навчальному плані освітньої програми закладу освіти конкретизується варіативний складник. Години варіативного складника навчальних планів можна використовувати:

- на збільшення годин вивчення окремих предметів інваріантного складника,
- упровадження курсів за вибором (програма курсу за вибором повинна мати відповідний гриф і входити до переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН України для використання у початкових класах закладів загальної середньої освіти (<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>),
- проведення індивідуальних та групових занять.

Режим роботи закладу загальної середньої освіти визначається на основі відповідних нормативно-правових актів (Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01). Тривалість канікул протягом навчального року у ЗЗСО має бути не меншою 30 календарних днів.

Тривалість уроків у закладах освіти становить: у 1-х класах - 35 хвилин, у 2-4-х - 40 хвилин. Заклад загальної середньої освіти, окрім уроку, може обрати інші форми організації освітнього процесу, зокрема: уроки серед природи, дослідження, екскурсії, квести, проекти, вистави тощо.

Ведення Класного журналу здійснюється педагогічними працівниками відповідно до Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ

Міністерства освіти і науки України від 08.04.2015 № 412, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 27.04.2015 за № 472/26917) та методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів закладів загальної середньої освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 21.09.2015 № 2/2-14-1907-15). Для перших класів - наказ МОН "Про затвердження методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів першого класу Нової української школи" за № 1362 від 07.12.2018 [10].

Звертаємо увагу, що оскільки модельна програма, календарне планування, плани-конспекти уроків складаються учителем у довільній формі з використанням електронних чи друкованих джерел, то формат, структура, обсяг, зміст, оформлення їх є індивідуальною справою учителя і встановлення універсальних стандартів цих документів, навіть в межах закладу освіти, є недопустимим.

Оскільки у перший адаптаційно-ігровий цикл навчання здійснюється формувальне оцінювання, яке виключає оцінювання досягнень учнів у балах, то відповідно у класних журналах бали не виставляються.

Питання оцінювання навчальних досягнень першокласників висвітлено у відповідних методичних рекомендаціях міністерства освіти і науки України (наказ "Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу Нової української школи" №924 від 20.08.2018. Відповідно до вказаного документа у 1-2 класі (I цикл навчання) використовується два види оцінювання: формувальне та завершальне (підсумкове) [12].

Формувальне оцінювання має на меті оцінити поступ здобувачів освіти, їхній прогрес, затрачені зусилля під час виконання завдань, старанність і ґрунтується на позитивному принципі тощо. Зазначений вище вид оцінювання має на меті заохотити дітей до навчання, викликати в них бажання дізнаватися нове, формувати впевненість у власних силах, запобігати побоюванням помилитися, вчасно помічати проблеми у засвоєнні учнями навчального матеріалу, акцентувати увагу на сильних сторонах, а не на помилках, та адаптувати освітній процес до здібностей та потенційних можливостей школярів.

Облік результатів підсумкового оцінювання (не в балах) **фіксується у свідоцтві досягнень** (I частина, що містить загальну характеристику особистих досягнень учнів), яке вчитель заповнює у жовтні (проміжний результат) і у травні (як підсумковий звіт). II частина свідоцтва досягнень (оцінювання предметних компетентностей) фіксується педагогом лише в травні. Для оцінювання досягнень учнів використовується **чотирирівнева система**: "має значні успіхи", "демонструє помітний прогрес", "досягає результату з допомогою вчителя", "ще потребує уваги і допомоги". Звертаємо увагу, що форми і види перевірок на завершальному етапі обирає і проводить сам учитель. Недопустимим є перевірка заступником директора чи директором техніки читання першокласників. Тим більше, що швидкість читання не є визначальною в оволодінні читацькою компетентністю. Важливішим є розуміння прочитаного, уміння оцінити вчинки героїв, визначити проблему та її вирішення тощо. Написання диктантів (контрольна директора!!!), коли учні лише почали оволодівати навичкою письма - теж є недоречним стресом для частини першокласників. А комбінована робота з математики - це відголоски старої школи "знань" і аж ніяк Нової української школи - школи "компетентностей".

Цікавою ідеєю фінської системи освіти, яку варто запозичити, є самооцінювання і проміжне оцінювання досягнень учнів. Учням (3-4 клас) пропонується письмово коротко розповісти про завдання і ситуації, з якими вони добре впоралися у школі. За допомогою шкали, кінці якої - це позиції: "Мені це вдається" і "Я ще тренуюсь" - оцінити свою поведінку, роботу під час занять (виконання вказівок учителя, зосередженість, старанність, взаємодія з іншими). За допомогою зазначеної вище шкали учні також оцінюють свою роботу з різних шкільних предметів. Наприклад, з мови: наскільки швидко читають різні тексти, розуміють прочитане, пишуть твори, розповідають про свої думки і переживання, знають основи граматики тощо. Окрім цього, діти вказують свої сильні сторони в різних шкільних предметах та речі, які є для них важкими, складними і якої допомоги вони потребують. Також учні домовляються з учителем і записують спільну мету діяльності у майбутньому.

Батьки (опікуни) здійснюють проміжне оцінювання роботи своєї дитини, її характеристику за такими позиціями:

- благополуччя та самоорганізація (життєві навички, пов'язані зі сном, їжею, фізичними вправами, хобі, друзями, мотивацією ходити до школи тощо);
- навички навчання, формування установок і навичок навчання (мотивація до навчання, визнання сильних сторін і сфер розвитку, здатність звертатися по допомогу);
- соціальні навички (вираження емоцій, контроль емоцій, обмін особистими проблемами, вміння слухати і чути інших, проявляти співчуття);
- навички роботи (вміння досягати поставлених цілей, піклуватися про речі, здатність зосереджуватися, дотримуватися правил, терпіння).

Важливим посилом для активізації діяльності молодших школярів є мотивація. Учні мають розуміти, що вони вивчають, виконують і усвідомлювати для чого це їм потрібно. Необхідно вчити дітей переборювати труднощі, наполегливо йти до поставленої цілі і прикладати для цього максимум зусиль.

Оскільки діти люблять казки, то варто демонструвати їм такі короткометражні відео, як 3D анімації: "Ніколи не здавайся!", "Ківі", "Пісочник"; мультфільми: "Мета", "Коли одні двері зачиняються, відчиняються інші", "Як Петрик П'яточкін Слоників Рахував", "Володька у Тридевятому царстві", "Легке життя", "Баранчик та Кролень", "Місяць", "Синя парасолька", "Зірка цирку" тощо [2; 16].

Переглядаючи зазначені відео, учні навчаються бути наполегливими, доводити розпочату справу до її логічного завершення.

У новому навчальному році ми продовжуємо починати **навчальний день з ранкової зустрічі: у 1 і 2 класі обов'язково, у 3 і 4 - бажано теж**. Оскільки ранкова зустріч (для тих, хто працює за Типовою освітньою програмою, розробленою авторським колективом під керівництвом Р.Шияна) є частиною уроку інтегрованого курсу "Я досліджую світ", то даний предмет має стояти в розкладі занять першим уроком (для 1-х і 2-х класів).

У 2019-2020 навчальному році кожен перший клас закладів загальної середньої освіти також отримає набори LEGO DUPLO і LEGO SYSTEM (це один із наймасштабніших проектів The LEGO Foundation), що дасть змогу формувати компетентності учнів під час

гри. Кожен учитель має усвідомити, що методика LEGO - це не лише цікаві завдання розвитку конструкторських умінь та творчих здібностей учнів, а й систематичне використання ігрових та діяльнісних методів навчання. В активній грі розкривається потенціал кожного учня, оскільки для дітей молодшого шкільного віку гра - є природною потребою, міцним стимулятором і мотиватором навчальної діяльності.

Рекомендуємо долучитися до групи "Гра по-новому, навчання по-іншому" у соціальній мережі Facebook, де можна познайомитися з досвідом практичного використання в освітньому процесі, зокрема із завданнями і вправами до кожного тематичного тижня у 1-му класі, поділитися власними здобутками та напрацюваннями.

З цікавими ігровими завдання з використанням LEGO можна познайомитися за посиланнями у списку рекомендованих джерел [1, 3, 5, 6, 17, 18, 19, 20].

Звертаємо увагу на проведення інтегрованих уроків, днів, тижнів не тільки у І циклі навчання, а й у 3-4 -х класах, оскільки це дає можливість учителю формувати в учнів цілісне уявлення про світ, що їх оточує.

Цікава ідея інтегрованих **уроків - кулінарні уроки**, які широко застосовуються у закладах освіти Австралії, Великобританії, Данії, Канади, США та ін. [7].

Чим особливі зазначені уроки? Під час проведення кулінарних уроків учні отримують знання, уміння і навички з різних предметів у цікавій формі. Фактично такі уроки - це короткотривалі проекти, під час яких учні не лише готують смачну страву, а й дізнаються більше про продукти, що входять до її складу. Паралельно діти знайомляться з корисною та шкідливою їжею.

Під час проведення уроків кулінарії діти мають можливість дізнаватися, яким чином продукти потрапляють на наш стіл, як правильно зберігати продукти, щоб вони були свіжими і не втрачали свої поживні якості.

Такі уроки корисно проводити спільно з батьками, які виступають в ролі шеф-кухарів, консультантів, помічників учителя. Звичайно, перед початком роботи необхідно провести інструктаж з техніки безпеки, особливо, якщо діти будуть працювати з гострими предметами (ніж, виделка, зубочистка та ін.).

Цікавими для дітей будуть історії про продукти: де і як вирощують, збирають, зберігають та доставляють на полиці магазинів тощо. Так учні дізнаються, що кавун - це велика ягода, а ананас і банан - трав'янисті рослини.

Учні можуть пограти в гру **"Згадайся, що це за продукт"**. Для цього по черзі зав'язують очі одному з гравців, який спочатку за запахом, а потім за смаком має назвати дегустований продукт.

Під час приготування страви може бути започаткований проєкт. Наприклад, "Сіль: користь чи шкода?", "Як цукор на стіл потрапляє", "Як виготовляють олію" тощо.

Цікавим для дітей, а можливо і відкриттям, що одна і та ж речовина може бути в різних станах (наприклад, сода - порошок і розчин, коли її погасити оцтом; желатин - порошок, розчин і застигла маса тощо).

Важливим моментом є підготовка до таких уроків, адже необхідно колективно (а не лише одним учителем) визначитися, яку страву можна приготувати в умовах класної кімнати. Після визначення страви потрібно знайти і прочитати рецепт її приготування. Доречно

буде, якщо є кілька варіантів рецептів, оскільки це дасть можливість обговорювати (уміння аргументувати, переконувати, взаємодіяти), щоб обрати найкращий або найпростіший з них.

А потім: придбання продуктів, щоб були свіжими, незіпсованими, знайомство з інформацією на упаковках (склад продукту, дата виготовлення, кінцевий строк реалізації). Паралельно, досліджуємо, яку користь приносять ці продукти організму людини, у якому вигляді їх краще споживати (сирому, вареному, тушкованому тощо).

Ось і час кулінарного мистецтва, чарівного дійства, оскільки із різних за смаком, кольором, формою продуктів має з'явитися чудо - смачна і поживна страва. Спочатку - правила гігієни: фартушки, шапочки; ретельне миття рук (здоров'язбережувальна освітня галузь).

Спочатку конкретно визначаємо, хто чим буде займатися під час приготування їжі. Звичайно, якщо в класі багато учнів, тоді об'єднуємо їх у групи. І тут без помічників не обійтися, адже у кожній групі має бути дорослий, який контролює процес приготування, особливо, коли дитина самостійно нарізає продукти.

Наступний обов'язковий крок - інструктаж з правил безпеки. А далі - процес приготування страви, який вимагає умінь відміряти, зважувати, рахувати необхідні інгредієнти, ділити приготовлену страву на рівні частини тощо (математична освітня галузь). Розвивається і дрібна моторика учнів, адже продукти потрібно різати, дрібнити, змішувати, насипати, посипати, намазувати, прикрашати (в залежності від страви, яку потрібно приготувати). Оскільки приготування їжі - це колективна справа (учні спілкуються, домовляються про розподіл обов'язків, розробляють або знайомляться з алгоритмом роботи, обговорюють варіанти подачу страви тощо), то розвивається комунікативна компетентність (соціальна освітня галузь). Паралельно привчаємо учнів прибирати робоче місце, працювати акуратно, не поспішаючи, розповідаємо про естетичний бік страви, розмірковуємо у якому посуді її будемо подавати, як прикрашати.

Частину страви готуємо строго за обраним рецептом, а в іншу частину пропонуємо додати ще якийсь інгредієнт (знову дискусія: який додатковий продукт краще додати, аби не зіпсувати смак страви).

Наступне дійство - сервірування столу. Обов'язково демонструємо один із варіантів складання серветки. Красиво, корисно (просторова уява, дрібна моторика) (технологічна освітня галузь).

Нарешті, фінал: страва на столі - смакуємо і... обговорюємо, сподобалась чи ні приготовлена страва; пригадаємо, з яких продуктів вона складається; записуємо рецепт; ділимося почуттями, емоціями, враженнями; вирішуємо, яку наступну страву будемо готувати усім класом (мовно-літературна освітня галузь).

Звичайно, під час таких уроків (правильніше сказати кулінарних проєктів) не слід забувати і про розвиток мислення учнів. Щоб дізнатися назви продуктів, діти мають розгадати ребуси, шаради, кросворди, логічні задачі, лабіринти тощо. Доречні будуть і казки, в яких згадуються інгредієнти страви ("Колобок", "Горняк каші",). А в кінці дійства запропонувати учням написати міні-есе на тему "Страва, яку приготували ми разом" або "Я - кулінар". Діти, які ще не оволоділи в повній мірі навичкою письма, друкують окремі слова та малюють.

Перед тим, як дегустувати страву, а ще краще - при виборі рецепта, слід дізнатися чи не має хтось з учнів алергії на певні харчові продукти. Звичайно, що можливості наших закладів освіти обмежені (на відміну, класи у багатьох зарубіжних школах оснащені мікрохвильовими печами, електрорічками, кухонними побутовими приладами). Але можна готувати страви, які не потребують гарячої обробки, а саме: салати, бутерброди. Якщо домовитися у шкільній їдальні про випікання, то доречно робити вироби із тіста (дуже корисно для маленьких школярів: відміряти, зважити, змішати, налити, замесити, розкачати, вирізати (печиво), покласти начинку і зліпити (піріжки).

Як результат, розширення словникового запасу учнів, розвиток мовлення, навичок активного слухання, умінь діяти за інструкцією, збагачення новими знаннями та новим досвідом.

Зарубіжні джерела стверджують, що приготування та споживання приготовленої власноруч їжі в класі є найбільш універсальним навчальним досвідом для молодших школярів. Так, у закладах освіти Великої Британії 5 років після у навчальний план початкової школи введено обов'язкові уроки кулінарії, мета яких навчити дітей насолоджуватися здоровим харчуванням.

Пам'ятаймо, що освітній процес - це природне явище, яке має приносити моральне, інтелектуальне та емоційне задоволення усім учасникам, це священне дійство, час співпраці та взаємодії учителя та учнів, під час якого вони, як єдина команда, мислять, діють, дискутують, знаходять відповіді на запитання, вирішують проблеми, творять. Тож у новому навчальному році необхідно продовжувати позитивну практику впровадження сучасних прогресивних методик, розбудовувати Нову українську школу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 6 ігор для всього класу з набором LEGO "6 цеглинок". [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/6-kolektyvnyh-igor-dlya-1-klasu-z-naborom-lego-6-tseglynok/>
2. 8 мультфільмів для школярів про мотивацію. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/8-multfilmiv-dlya-shkolyariv-promotivaciyu>
3. 11 ігор у парах з набором LEGO "6 цеглинок" для 1-го класу. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/23081/>
4. Безбар'єрність. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/408/NOP_Bezbaryernist.pdf
5. Вісім ігор з LEGO для 1 класу на вирішення проблемних завдань. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/visim-igor-z-lego-dlya-1-klasu-na-vyrishennya-problemnyh-zavdan/>
6. Гра по-новому, навчання по-іншому. Методичний посібник / упорядник Оксана Рома. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/LEGO/po-novomu-navchannya-po-inshomu.pdf>
7. Мірошникова А. Готуємо разом: Як читання та математику полегшує кулінарія / Аліна Мірошникова. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/yak-chytannya-ta-matematyku-poleghshuyet-kulinariya/>
8. Мотивуючий простір. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf

9. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про внесення зміни до пункту 5 розділу "Мистецька освітня галузь" Примірного переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів початкової школи" №245 від 25.02.2019. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmini-do-punktu-5-rozdilu-mistecka-osvitnya-galuz-primirnogo-pereliku-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-navchalnogo-i-zagalnogo-priznachennya-dlya-navchalnih-kabinetiv-pochatkovoyi-shkoli>

10. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу учнів першого класу Нової української школи" за № 1362 від 07.12.2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/NMO-1362.pdf>

11. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи" від 23.03.2018 № 283. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli>

12. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу Нової української школи" № 924 від 20.08.2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/924.pdf>

13. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Примірного переліку засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для кабінетів початкової школи" № 137. від 13.02.2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-navchalnogo-i-zagalnogo-priznachennya-dlya-navchalnih-kabinetiv-pochatkovoyi-shkoli>

14. Наказ Міністерства соціальної політики України "Про затвердження професійного стандарту "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти" №1143 від 10.08.2018. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>

15. Сучасне обладнання. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/409/NOP_Suchasne-obladnannya.pdf

16. ТОП-5 мотиваційних короткометражних мультфільмів від Pixar. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://radioyoungster.org/top-5-motivatsiynih-korotkometrazhnyh-multfilmiv-vid-pixar/>

17. Чотири командні гри з LEGO для 1 класу НУШ. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/chotyry-gry-z-lego-dlya-rozvytku-vmin-roboty-v-komandi/>

18. Шість вправ для першокласників з LEGO, які заохочують до рухової активності. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/shist-vprav-dlya-pershoklasnykiv-z-lego-yaki-zaohochuyut-ruhovoyi-aktivnosti/>

19. Шість ігор з LEGO для першокласників на розвиток креативності. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/shist-igor-z-lego-ddlya-pershoklasnykiv-na-rozvytok-kreatyvnosti/>

20. Шість цеглинок в освітньому просторі школи. Методичний посібник. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/LEGO/tseglynok-kviten-2018-web.pdf>

І. М. Литвин,

завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Важливим показником розвитку суспільства є гуманне, турботливе і милосердне ставлення до дітей з особливостями у розвитку, які мають право на повноцінне життя. Прийнявши Саламанську декларацію про політику, принципи і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (Саламанка, Іспанія, 1994 р., ЮНЕСКО), усі країни світу постали перед проблемою вдосконалення системи навчання, виховання та соціальної адаптації дітей із порушеннями психофізичного розвитку, бо саме їх, аби уникнути словесної дискримінації, стали називати такими, що мають особливі освітні потреби.

Найбільш важливим періодом соціалізації є **дошкільний та шкільний вік**, коли дитина не лише набуває знання, формує власний світогляд, але й отримує навички самоконтролю, взаємодії з колективом, уміння вирішувати складні життєві ситуації. Саме в освітньому процесі відбувається розвиток усіх складових самовдосконалення особистості, у першу чергу потреби у самоствердженні та самореалізації, що є невід'ємною частиною соціального становлення сучасної людини.

Сьогодні педагогічна громадськість чи не найбільше обговорює проблему інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в заклади дошкільної, загальної середньої та професійної освіти.

Процес інтеграції може вважатися повноцінним, **якщо забезпечує три умови:**

- навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб і потенційного розвитку;
- можливість дитини відвідувати освітній заклад, живучи в сім'ї, а батькам - виховувати власну дитину;
- розширення кола спілкування дитини з особливими освітніми потребами та підвищення якості соціалізації.

Процес соціалізації триває все життя і відповідає неперервному вихованню. Соціалізація (від лат. socialis - суспільний) - процес становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм установок, зразків поведінки, властивих певному суспільству, соціальній спільноті, групі [2].

Структура процесу соціалізації збігається з хронологією розвитку індивіда: народження, вік, юність, зрілість, старість. На кожному із цих етапів є свій провідний спосіб соціалізації, який знаходить своє вираження у провідних різновидах діяльності - грі, навчанні, входження в систему сімейних, групових, фахових, етнічних відносин.

До початку кожного вікового періоду складаються своєрідні, специфічні для даного віку, єдині відносини між дитиною та навколишньою дійсністю, перш за все соціальною.

Перед початком шкільної соціалізації є її дошкільна фаза, яка збігається з часом соціалізації дитини у сім'ї та у закладі дошкільної освіти, які є провідними агентами соціалізації у цей час.

Початковий етап шкільної соціалізації розпочинається з моменту вступу-прийняття дитини до школи. Його можна позначити як початок соціального навчання. Педагогічним завданням шкільної соціалізації на цьому етапі є утвердження, коригування та розвиток базової системи життєвих відносин та орієнтацій, чуттєвості, інтелекту та волі, формування нахилів та

вподобань, переживання, усвідомлення та задоволення потреб та інтересів.

Період навчання в закладі загальної середньої освіти насичений різноманітним змістом соціалізаційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. На цьому етапі завершується цикл засвоєння необхідних базових знань для їх спеціалізації, набувають поглиблення навички соціальної поведінки, набуті в початковій школі. Більше уваги приділяється засвоєнню суттєвих моментів суспільного співжиття - ознайомлення з правовим, економічним, політичним, виробничим, екологічним та іншими його аспектами, а певною мірою і засвоєння. Збільшується самостійність та заохочується ініціатива дитини з особливими освітніми потребами у присвоєнні соціальних навичок поведінки. Набуті знання дозволяють дитині перейти від переважно адаптивних форм соціалізації до активного формування власної "Я-концепції", проектування власного соціального майбутнього.

Освіта дітей з особливими потребами має передбачати включення їх у загальну діяльність разом з іншими дітьми, починаючи вже з дошкільного віку. Стратегічна мета цього процесу - формування нової філософії суспільства, державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, а саме створення інклюзивного освітнього середовища.

Інклюзивна освіта - гнучка, індивідуалізована система навчання осіб з особливими освітніми потребами в умовах закладів дошкільної та загальної середньої освіти за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, індивідуальною програмою розвитку та за допомогою психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей - усі діти є цінними й активними членами суспільства. З досвіду впровадження інклюзивної освіти в Черкаській області можна аргументувати, що навчання в інклюзивних групах/зкладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормотиповим рівнем розвитку, членів родин та суспільства в цілому.

Наразі інклюзивну форму освіти забезпечують **134 навчальні заклади** області, з яких **106** - заклади загальної середньої освіти та **28** - дошкільні заклади. У них функціонує **184 класи та 29 дошкільних груп**. Інклюзивною формою навчання охоплено 262 дитини, зокрема **213 - учні шкіл, 49 - дошкільнята**. Крім цього, на базі чотирьох Черкаських міських шкіл створено та функціонують 6 спеціальних (інтегрованих класів) для 66 дітей. Для забезпечення належного освітнього процесу дітей з особливими потребами у закладах введено **166 посад асистента вчителя та вихователя (141 асистент у школах і 25 асистентів - у дошкільних закладах)**.

Як свідчать спостереження, в інклюзивних групах/класах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовленнєвому, соціальному та емоційному

розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з нормотиповим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань і вмінь.

В інклюзивних класах взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та дітьми з нормотиповим рівнем розвитку сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків, завдяки чому діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до допомоги.

У закладах дошкільної та загальної середньої освіти створюються найоптимальніші (спеціальні) умови здобуття освіти зазначеними дітьми. Процес створення необхідних умов відбувається для того, щоб інклюзія дітей з особливими освітніми потребами в системі соціальних відносин в освітньому середовищі проходив максимально ефективно.

Для цього керівникам ЗДО та ЗЗСО необхідно подбати про забезпечення (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 №588 "Зміни, що вносяться до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах" та листа МОН України від 13.11.2018 №1/9-691 "Щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти"):

- 1) безперешкодного доступу до будівель освітніх закладів;
- 2) відповідними педагогічними кадрами;
- 3) необхідними навчально-методичними і наочно-дидактичними посібниками та індивідуальними технічними засобами навчання;
- 4) психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, а саме створення команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП;
- 5) психологічну підтримку педагогів;
- 6) облаштування ресурсної кімнати, кабінетів дефектології, логопедичний для проведення корекційно-розвиткових занять.

Пристосування освітніх приміщень до вимог ДБН В.2.2-40:2018 Інклюзивність будівель і споруд (основні положення).

Коли до закладу освіти прийде навчатися дитина з порушенням зору, варто пам'ятати, що вона відчуватиме труднощі в орієнтації у просторі. Тому для комфортного перебування в освітньому закладі їй необхідна відповідна допомога, а саме: на початку навчального року з дитиною потрібно обійти приміщенням закладу для того, щоб вона запам'ятала місце знаходження кабінетів і приміщень, якими вона користуватиметься (роздягальня, їдальня, вбиральні тощо). Крайні сходи до закладу освіти необхідно пофарбувати у контрастні кольори, щоб дитина зі зниженим зором мала змогу орієнтуватися на них. Двері також варто зробити контрастного кольору. Уздовж коридорів (по всьому периметру) можна зробити бильця, щоб дитина з порушеннями зору могла орієнтуватися у приміщенні закладу, тримаючись за них. Необхідно звернути увагу на освітлення робочого місця дитини, написане на дошці слід завжди озвучувати для того, щоб учень міг отримати повну інформацію. Бажано, щоб корекційно-розвиткові заняття для таких дітей проводив тифлопедагог.

Навчаючи дітей з порушеннями слуху, потрібно пам'ятати, що у педагога повинна бути діже чітке мовлення (але ні в якому разі не кричати), не забувати дублювати сказане (письмово чи перефразовуючи інформацію), особливо якщо справа стосується термінів, правил, інструкцій тощо. Дитину з порушеннями слуху краще посадити за першу парту, для тих дітей, чий слух знижений значною мірою, можуть бути обладнані електроакустичними приладами та індивідуальними навушниками.

Найважливіше - створити загальну атмосферу. Якщо до дитини з особливими освітніми потребами ставитися як до звичайного школяра, то таке ставлення передається

й іншим педагогам та дітям. Необхідно залучати дитину з особливими освітніми потребами до всіх видів діяльності (урочної, позаурочної та позакласної). При цьому потрібно сформувати в однолітків ставлення до неї як до рівної, і, водночас, як до людини, якій потрібна допомога та підтримка.

Як організувати інклюзивне навчання в освітньому середовищі? Щоб вдало організувати інклюзивне навчання, важливі вчасність та правильність дій усіх учасників освітнього процесу: батьків, інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ), керівника закладу освіти та педагогів.

По перше, батькам для вчасності та ефективності організації інклюзивного навчання потрібно: а) забезпечити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (потрібно звернутися до найближчого за місцем проживання ІРЦ із заявою про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, зверніть увагу, що ІРЦ має право протягом місяця провести таку оцінку (додаток 1)).

У своєму висновку ІРЦ має вказати потреби дитини в корекційно-розвиткових послугах, асистенті вихователя/вчителя та/або дитини (відповідно до форми, затвердженої постановою КМУ від 12.06.2017 №545);

б) подати документи для зарахування дитини до закладу освіти, куди дитина буде вступати (відповідно до наказу МОН України від 16 квітня 2018 року №367 "Про затвердження Порядку зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти");

в) співпрацювати з фахівцями освітнього закладу під час складання індивідуальної програми розвитку (ІПР), яку складає команда фахівців (наказ МОН України від 08.06.2018 року №609 "Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти").

По друге, батьки повинні повідомити заклад заздалегідь, керівник освітнього закладу повинен знати про потреби, які виникнуть для організації інклюзивного навчання. Від закладу дошкільної та загальної середньої освіти залежить: забезпечення дитини з особливими освітніми потребами асистентом вихователя/вчителя, вчителем інклюзивного класу/групи, навчальним приміщенням, складанням ІПР, психолого-педагогічні і корекційно-розвиткові заняття (послуги) для дитини з особливими освітніми потребами.

Варто зауважити, що батьки плутають асистента вихователя/вчителя з асистентом дитини. Асистент вихователя/вчителя - це педагогічна посада у штаті закладу освіти, тому його признає та звільняє з посади керівник закладу відповідно до трудового законодавства. Асистент дитини - це непедагогічна посада, ним може бути один з батьків або уповноважена ними особа.

Найголовніше пам'ятайте, що запорука ефективної соціалізації дитини з особливими освітніми потребами та організації інклюзивного навчання, як і будь-якої корисної та нової справи, - співпраця та партнерство із усіма долученими до неї людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л.С. Реальные формы социального поведения / Л.С. Выготский. - Санкт-Петербург: Питер, 2000. - 480 с.
2. Гвишиани Д.М. Краткий словарь по социологии / Гвишиани Д.М., Лапина Н.И. - Москва: Политиздат. 1988. - 129с.
3. Миронова С.П. Работа фахівців з сім'ями, які виховують дітей особливими освітніми потребами / С.П. Миронова// Актуальні питання корекційної освіти. - Випуск №9. - 2017. - С. 21-26.
4. Колупаєва А.А. Путівник для батьків дітей з особливими потребами: навчально-методичний посібник у 9 книгах / А.А. Колупаєва. - Київ, 2010. - 363 с.

О.І.Замулко,

завідувач лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ - ВАЖЛИВИЙ РЕСУРС ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ

*Освіта - найбільше із земних благ,
якщо вона найвищої якості.
В іншому разі вона абсолютно марна.*
Редьярд Кіплінг

Реформування системи освіти України передбачає зміну ціннісних орієнтирів освітян і стратегій педагогічної діяльності. Нині відбувається оновлення освітньої системи, метою якого є підвищення якості освіти та впровадження ефективних форм взаємодії між учасниками освітнього процесу на принципах людиноцентризму, гуманізації, демократизації.

Зазначимо, що на Саміті ООН у 2000 році була прийнята програма "Цілі розвитку тисячоліття", яка визначила основні пріоритети людства, серед яких - доступ до освіти для всіх як запорука добробуту народів і націй. Відповідно урядом України даний документ визначено як стратегічний для економічного зростання та розвитку української держави та проголошено курс країни на досягнення найвищих стандартів якості в освіті. Тобто визнано, що якість освіти значною мірою визначає рівень достатку громадян, задоволення їх потреб та прагнень, формує майбутнє країни, її безпеку та перспективи розвитку.

Якість освіти - комплекс характеристик освітнього процесу, що визначають послідовне та практично ефективне формування компетентності та професійної свідомості. Це певний рівень знань і вмінь, розумового, фізичного й морального розвитку, якого досягли випускники освітнього закладу відповідно до запланованих цілей навчання і виховання.

Міжнародна організація зі стандартизації ISO дає визначення якості: "Якість - сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби". Управління освітнім процесом забезпечує досягнення якості, визначаючи її характеристики. В освіті такими характеристиками є:

- якість базового потенціалу для досягнення мети освіти (якість мети освіти, освітнього стандарту, освітньої програми, матеріально-технічної бази освітнього процесу, вчителів, учнів, інформаційно-методичної бази);
- якість процесу формування професіоналізму (якість технологій освіти, контролю освітнього процесу, мотивації вчителів на творчість та ефективність педагогічної діяльності, мотивації учнів до навчання, інтенсивність освітнього процесу, презентації результатів навчальної діяльності, управління освітою);
- якість результату освіти (професіоналізм, реалізація індивідуальних здібностей та особливостей учасників освітнього процесу, працевлаштування,

кар'єрний ріст, рівень зарплати, оволодіння методологією самоосвіти, знань, практичних навичок).

Всі ці характеристики потребують чіткої системи виміру та оцінки, що буде використовуватись при організації освітнього процесу в закладі освіти для успішного управління якістю освіти. Керівник, створюючи систему якості освіти у своєму закладі освіти, має враховувати всі складові та планувати заходи щодо покращення тих елементів, які можна змінити на рівні школи.

Важливою складовою, необхідною для реалізації Концепції Нової української школи, є формування професійної свідомості вчителя, що неможливе без врахування людського фактору (емоційної мотивації, виховання, передачі досвіду, полеміки тощо). Тому адміністрації закладу освіти має створювати умови для розкриття творчого потенціалу персоналу, надихати учасників освітнього процесу на сумлінну та продуктивну працю, розвивати організаційну культуру діяльності, мотивувати до самоосвіти та саморозвитку...

Мотивація - це система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки.

Мотивація учасників освітнього процесу є однією з складових управлінської компетентності керівника закладу освіти, яка забезпечує ефективність діяльності педагогічного колективу та якість освіти учнів.

Для формування ефективної кадрової політики керівникам закладів освіти разом з психологами необхідно системно вивчати мотивацію своїх працівників. Це допомагає визначати як індивідуальні мотиви педагогів, так і мотивацію на рівні колективу (загальні мотиви).

Внутрішні спонукання, в основі яких потреби особистості, є основою мотивації її професійної діяльності. **Психологи розрізняють дві категорії потреб:**

- природні (притаманні людині як звичайному організму (повітря, вода, їжа, сон, рух...);
- вищі (потреби людської особистості:
- матеріальні (засоби праці, предмети побуту...);
- духовні (соціальні) (потреба в улюбленій роботі, спілкуванні, інформації, творах мистецтва...).

Потреба представляє собою нестачу чогось об'єктивно необхідного, що викликає певний дискомфорт та вимагає усунення протягом певного часу та відповідно спонукає людину до дії. Важливо визначити, що вважає цінним для себе конкретна особа, оскільки потреба набуває специфічну форму згідно з культурним рівнем та особистістю людини. Мотивація професійної діяльності

особистості є неперервним процесом, оскільки мотивація та потреби людини змінюються з віком; інтелектуальним, емоційним та моральним розвитком; під впливом соціального середовища.

Існує велика кількість теорій мотивацій, які загалом поділяють на: природні (в основі природні аспекти: потреби, бажання, стимули) та раціональні (в основі - самопізнання, осмисленість, реалізація); змістовні (вивчають певні потреби та відповідь на питання: що потрібно мотивувати?) та процесійні (вивчають процес мотивування та відповідь на питання: як мотивувати?).

У змістових теоріях мотивації аналізується чим зумовлена мотивація працівників, які потреби спонукають їх до дії, а винагорода поділена на внутрішню (відчуття значимості, змістовності своєї роботи, яке виникає внаслідок виконання самої роботи) та зовнішню (причетність до спільної справи закладу, відповідно винагорода надається закладом).

Процесуальні теорії розглядають способи, якими можуть бути скеровані дії особистості, вмотивовані, підтримані чи заблоковані. Тобто, пов'язують поведінку працівників із сприйняттям ними конкретної ситуації та очікуваннями наслідків своєї поведінки. Вибір певної дії впливає на поведінку та результати діяльності людини. Процесуальні теорії аналізують, що спонукає людину до активних дій, та розглядають ситуацію, в якій вона опинилась відповідно до її психологічних особливостей.

Виділяється три основні теоретичні підходи до розуміння того, на якій основі повинна реалізовуватися функція мотивації:

- "теорія Х" Д. МакГрегора - людям характерне бажання уникнути роботи;
- "теорія Y" Д. МакГрегора, О. Шелдона - виконання роботи є природним для людини;
- "теорія Z" В. Оучі - створення атмосфери загальної відповідальності, спільні цілі та цінності (поєднання теорій "Х" і "Y" на основі сучасного японського досвіду менеджменту).

Для розуміння мотивів працівників та організації системи мотивування важливою є двухфакторна теорія Ф. Герцберга. Він об'єднав усі основні мотиви на дві групи:

- "фактори гігієни" характеризують умови роботи та середовище, в якій вона реалізується; діють опосередковано шляхом зняття незадоволення працівника; їх недостатньо для створення високої мотивації;
- "фактори-мотиватори" пов'язані з характером, сутністю і змістом роботи.

- умови праці;
- загальна політика закладу;
- ступінь безпосереднього контролю за роботою;
- заробітня плата;
- характер відносин з колегами і керівництвом;
- відсутність частих виробничих стресів;
- регулярне інформування про стан справ в закладі.

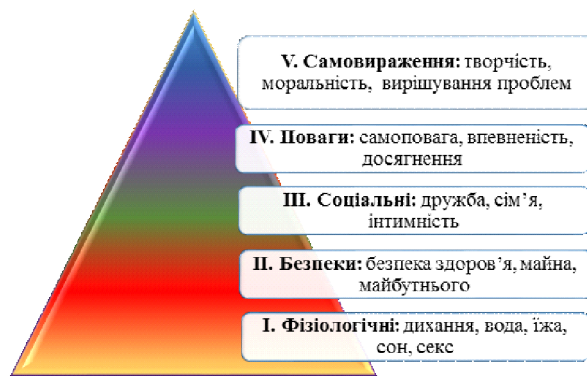

- можливість досягти успіху у роботі;
- реальність підвищення;
- визнання результатів роботи та їх публічне схвалення;
- наявність високого ступеня відповідальності;
- можливість підвищення рівня професійної компетентності;
- складність і цікавість роботи;
- різноманіття та гнучкість темпу роботи;
- участь у плануванні роботи.

Фактори гігієни знімають або зменшують незадоволення роботою у людини, але самі по собі не здатні підвищити рівень задоволення нею у працівника. Фактори-мотиватори безпосередньо впливають на мотивацію особистості, визначаючи задоволення від роботи.

На практиці теорія Ф. Герцберга оформилась у поняття "програми збагачення праці", які розширюють мотиваційний вплив на працівників поєднанням факторів гігієни та факторів-мотиваторів. Тобто, праця в закладі повинна бути організована таким чином, щоб давати виконавцю відчуття складності та важливості дорученої йому справи, незалежності у виборі рішення, відсутності монотонності та рутинності, відповідальності за виконання своєї окремої і самостійної роботи.

Найбільш відомою є теорія ієрархії потреб А. Маслоу (мал. 1), яка стверджує, що людина має незадоволені потреби, які спонукають її діяти. Вчений виділив п'ять груп потреб: фізіологічні, безпеки, соціальні, поваги, самовираження. Згідно з цією теорією людина виконує роботу намагаючись задовольнити власні потреби, при цьому важливо знайти для кожного індивідуума певний набір потреб та стимулів.

Мал. 1. "Піраміда потреб" А. Маслоу

Найбільш сильна мотивація пов'язана з особистісними цінностями працівників (потреби IV-V рівнів), але вони стають мотиваторами лише після задоволення базових потреб (I-III рівня). Мотивація, яка задовольняє базові потреби, є короткостроковою, з часом вона перестає діяти, тоді працівники легко змінюють місце роботи.

Створюючи систему мотивації закладу, необхідно враховувати, що з часом провідні мотиви змінюються? послідовно переходять від нижчих до вищих. Тому найкращою буде система, яка враховує задоволення усіх п'яти мотиваційних рівнів. Але крім цього необхідно враховувати вплив двухфакторної теорії Ф. Герцберга, що поєднується з теорією ієрархії потреб А. Маслоу.

Цікаво, що людині притаманна вроджена потреба функціонувати (бачити, чути, відчувати, діяти, прагнути до чогось. Саме прогрес, активність людини, а не результат дії, задовольняють цю потребу. Тому внутрішня мотивація, джерело якої знаходиться в середині людини є більш сильною спонукальною силою (чим більше ми займаємось улюбленою, цікавою справою, яка приносить нам радість та задоволення тим більше нам хочеться продовжувати нею займатись). Складовими внутрішньої мотивації є прагнення до:

- нового (потреба в інформації);
- рухової активності (вибір ефективних рухів, які дають кращі результати);
- самодетермінації (здатність самостійно вибрати напрямок свого розвитку, поведінки; супротив управління собою ззовні);
- самоактуалізації (прагнення до реалізації своїх вчинків).

Відповідно внутрішня мотивація відповідає вищим рівням ієрархії потреб А. Маслоу. І саме високий рівень внутрішньої мотивації особистості відповідає вибору нею управлінських видів діяльності, які потребують високого рівня самоактуалізації, самодетермінації та самоствердження.

Але все ж мотиваційний комфорт людини може бути досягнутим лише поєднанням внутрішньої та зовнішньої мотиваційних систем. Занадто велика зовнішня винагорода за діяльність, яка не відповідає реальним затратам на її здійснення, знижує інтерес до процесу (внутрішню мотивацію). Робота перетворюється в "погоню за результатом", винагородою. Зменшується ефективність роботи. І навпаки відсутність зовнішньої мотивації та стимулів зменшує внутрішню мотивацію особистості.

Тому керівник при створення системи мотивації у закладі повинен:

- прагнути створювати умови для довгострокової співпраці (враховувати всі п'ять рівнів "мотиваційного поля");
- працювати з факторами, що впливають і на радість, і на ступінь незадоволеності роботою (бажано спочатку знизити незадоволеність працівника діяльністю, і тільки потім підвищувати задоволення співробітників);
- покласти в основу системи принцип справедливості (управління персоналом повинне бути зрозумілим і прозорим для кожного співробітника; свобода одних індивідів існує не за рахунок свободи інших);
- урахувати потреби як окремих співробітників, так і колективу в цілому.

Ефективність реалізації функцій мотивації та стимулювання забезпечується також збалансованим використанням зовнішніх (стимулів) та внутрішніх (мотивів) впливів на підлеглих. Також для запобігання мотиваційних деформацій психологи рекомендують використовувати методи самомотивації - це установки самонавіювання, які використовуються для актуалізації мотивації особистості. Деякі з них полягають у наступному:

- прагніть до стратегічних цілей, але живіть сьогоднішнім днем, справжнє життя відбувається лише тут і тепер;
- візьміть на себе відповідальність за власну мотивацію до роботи і життя, чим більше людина відчуває себе причетною до власної поведінки, чим вище її суб'єктивні інвестиції в діяльність, тим вищими є бажання і задоволення.

Важливим ресурсом ефективної роботи закладу освіти є стабільність кадрового складу педагогічних працівників та їх висока кваліфікація. Вплинути на даний ресурс допомагає створення умов для мотивованого навчання педагогів (отримання знань, навичок та вмінь, до яких прагнуть самі працівники). У такому випадку саме навчання стає сильним фактором мотивації, який сприятиме стабільності кадрового складу та залучення нових педагогів. Організація високоякісної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогів відповідно до їх запитів підвищує рівень викладання у закладі освіти, що впливає на якість освіти учнів, задоволення батьківської громади.

Процес організації навчання колективу повинен починатись з формування цілей та завдань, які прагне досягнути адміністрація та педагогічний колектив. Необхідно проаналізувати потенціал педагогів, їх потреби та запити, особливості закладу освіти, очікуваний результат від навчання. Потім сформулювати критерії та показники ефективності навчання відповідно до цілей (підвищення рівня використання сучасних засобів навчання, освоєння нових методик викладання та оцінювання роботи учнів, розвиток організаційної культури закладу освіти...). Далі визначаються спосіб реалізації навчання (форми навчання (очні, дистанційні, заочні), склад учасників, організація навчання (власними силами, запрошення тренерів ззовні, навчання на базі

півного закладу), тайого фінансування), складається деталізована програма навчання. Суттєвим є те, що після безпосереднього навчання повинен відбуватись контроль досягнень учасників навчання та обумовлюватись певна винагорода (зовнішня - сертифікат або певні стимули, внутрішня - задоволення учасників від визнання їх досягнень).

Система мотивації персоналу закладу освіти може мати такі компоненти:

- вдосконалення матеріального стимулювання педагогів (прозора система доплат, надбавок за збільшення обсягу роботи, преміювання, матеріальної допомоги);
- запровадження гнучкого режиму робочого часу працівників;
- своєчасне інформування колективу закладу про цілі, завдання діяльності, заходи та їх результати;
- створення умов для зворотнього зв'язку щодо виконання завдань, досягнення цілей, висловлення власної думки, відчуття довіри;
- залучення учасників освітнього процесу до обговорення питань розвитку закладу освіти та прийняття відповідних рішень, делегування повноважень, увага до ініціативи працівників;
- поліпшення матеріально-технічних умов робочих місць;
- розвиток організаційної культури закладу освіти;
- організація та проведення "корпоративних" свят;
- заохочення до "горизонтальних зв'язків" (співпраці в методичних об'єднаннях, творчих групах, коучинг...);
- організація навчання (семинарів-практикумів, майстер-класів, тренінгів...);
- створення умов та супровід самоосвіти педагогічних працівників.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме зростанню ефективності роботи та підвищенню творчого потенціалу педагогічних працівників, що надалі дозволить підвищити показники якості освіти учнів.

Успіх дитини у навчанні значною мірою залежить від її бажання вчитись. На жаль відсутність мотивації до навчання в учнів є сьогодні дуже актуальною. Метою освіти відповідно Закону України "Про освіту" є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства.

Учень буде навчатись, якщо йому буде у школі комфортно, безпечно, цікаво та корисно. Відповідно мотивуватимуть дітей до навчання:

- сучасний освітній простір, який задовольняє потребу учнів у комфорті (відповідно до вимог Нової української школи повинен забезпечувати безпеку, мотивуючий дизайн, сучасне обладнання, інклюзивність, безбар'єрність, енергоефективність, інфраструктуру навколо закладу освіти);
- почуття любові, довіри, поваги, які задовольняють потребу у безпеці (відчуття особистої гідності; підтримка та відчуття, що справами дитини цікавляться; дотримання етичних норм, правил, цінностей; впорядкованість шкільного життя, його ритм та рутини; організаційна культура закладу освіти);
- відповідність змісту освіти освітнім потребам та цінностям учня та створення умов для подальшого розвитку цінностей його особистості, зростаючих освітніх потреб - відповідає потребі у цікавому навчанні (використання інтерактивних методик, сучасних інформаційних технологій, саморозвиток учнів, урахування відповідності навантаження особливостям розвитку дитини, розвиток самостійності та відповідальності);
- практичне використання знань - задовольняє потребу у корисності навчання (навчання в дії, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність комунікувати - співпрацювати з іншими людьми).

Важливим учасником освітнього процесу є громадськість (батьки учнів, місцеві жителі, представники підприємств, установ, громадських організацій, які беруть участь у освітній роботі). Залучення представників громадськості до освітнього процесу

сприяє всебічному розвитку учнів. Але така робота також потребує розробки певних мотиваційних впливів. Для успіху спільної діяльності з громадськістю необхідно спочатку вивчити запити, побажання батьків та вчителів щодо такої співпраці (анкетування, відкриті обговорення ключових питань діяльності закладу освіти) та розробити план взаємодії.

Зазвичай, батьки прагнуть, щоб школа забезпечила їх дітям: отримання якісної освіти; підготовку до вступу (успішна здача ЗНО); провела профорієнтаційну роботу; забезпечила цікаве дозвілля, задоволення інтересів та потреб, розвиток здібностей; сформувала інформаційну грамотність; зберегла здоров'я. Реалізація таких запитів без допомоги батьків не можлива. Крім того, інтерес дитини до навчання формується у сім'ї та включає особистий приклад батьків, рідних, формування позитивного ставлення до школи, знань, вчителів, учнівського колективу. Тому важливим є мотивація батьків до співпраці: дотримання спільних вимог до деяких питань навчання (особливості використання телефонів, гаджетів; мотивація до виконання навчальних завдань, організація місця занять вдома, відношення до оцінки досягнень учнів...).

Мотивація до роботи - целише частина життєвої мотивації людини. Організації та люди розвиваються у процесі подолання криз, керівнику слід формувати у колективі відповідне ставлення до цього: криза - це не кінець, це засіб особистісного зростання, можливість для нових якісних трансформацій у собі та середовищі закладу освіти.

Отже, поведінка учасників освітнього процесу та їх мотивація визначається поєднанням різних складових, серед яких основними є: досвід людини, її емоції, цінності, очікування та потреби. Сила та інтенсивність їх впливу змінюються відповідно конкретній ситуації. Однак потрібно використовувати весь спектр мотиваційних впливів на виконавця для успішного досягнення ним поставлених цілей чи виконання завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про освіту" від 05.09.17 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 05.06.2019).
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptciya.pdf> (дата звернення 18.05.2019).
3. Ільченко Т. Кадрова політика навчального закладу. Практика управління закладом освіти. 2017. №5. С. 6-15.
4. Коротков Е. Концепція якості освіти. URL: <https://osvita.ua/school/method/1342/> (дата звернення 05.06.2019).
5. Матеріальне стимулювання працівників на основі бального оцінювання ефективності праці Пам'ятка. Практика управління закладом освіти. 2015. №12. С. 6-15.
6. Назарова Г.В., Мартиненко І.О. Концептуальна модель мотивованого навчання персоналу. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Випуск 4. С. 106-111.
7. Пересипкіна Н. Мотивація персоналу: чому негативні стимули не працюють. Кадровик України. 2016. № 7. С. 105-109.
8. Подольчак Н.Ю. HEVEN теорія мотивації. Економіка: реалії часу. 2016. №4 (26). С. 6-12.
9. Технологии управления развитием персонала : учебник / ред.: А.В. Карпов, Н.В. Ключева. Москва : Проспект, 2016. 408 с.
10. Харченко Н. Крок у майбутнє. Час змін у системі якості освіти. Директор школи. Шкільний світ. 2018. №2. С. 58-68.
11. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Переклала з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2018. 29

Н.І. Воскобойнік,

методист відділу перспективного педагогічного досвіду комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

НОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

РЕАЛІЗАЦІЯ ОБЛАСНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ "ІННОВАЦІЙНІ ШКОЛИ ЧЕРКАЩИНИ" НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ

Відповідно до наказу Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 05.05.2017 року № 119 навчальні заклади - учасники обласної цільової програми "Інноваційні школи Черкащини" на період до 2020 року (рішення Черкаської обласної ради №9-2/VII від 07.01.2016 р.) протягом 2018-2019 н. р. працювали над другим етапом виконання заходів даної програми.

Другий етап - це етап масового впровадження інновацій на основі практичних проблем, обміну досвідом, здійснення психолого - педагогічного супроводу, розвитку матеріально - технічної бази всіх ланок.

Для реалізації даного етапу перед закладами освіти поставили такі основні завдання:

- створення умов та формування якісного навчального середовища для вільного розвитку і саморозвитку особистості;
- започаткування оригінальних проєктів створення якісного розвивального середовища для учнів, обдарованих у різних сферах;
- розробка, апробація і впровадження сучасних інформаційно - комунікаційних та комунікативних технологій у навчально - виховному процесі та управлінській діяльності;
- залучення громадських організацій, творчих спілок до створення спільних, практико орієнтованих проєктів;

- створення унікального шкільного середовища, яке сприятиме прагненню учнів до самопізнання, самоаналізу, саморозвитку та самореалізації;
- налагодження ефективної співпраці з вищими навчальними закладами України;
- забезпечення умов для реалізації здоров'язбережувальних компетентностей усіх учасників навчально - виховного процесу;
- формування активної національно - громадянської свідомості учнів засобами залучення до суспільно значимих проєктів;
- запровадження авторських програм та посібників, націлених на розвиток фінансової компетентності учнів;
- залучення учнів до експериментально - пошукової діяльності.

Результати роботи

1. За стратегією розвитку та основними завданнями діяльності навчальні заклади можна розподілити за такими напрямками:

Школа розвитку особистості: Катеринопільський ліцей, Тальнівський навчально - виховний комплекс, Черкаська гімназія №9 ім. О. М. Луценка, Жашківська спеціалізована школа №2 з поглибленим вивченням окремих предметів, Верхняцький навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1-ліцей, Уманська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3, Чигиринська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 ім. Б. Хмельницького, Шполянський навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 - ліцей", Золотоніська гімназія ім. С.Д. Складенка, ЗНЗ "Створення навчально - виховного середовища в Авторській школі О. А. Захаренка".

Школа екологічної культури та планетарного мислення: Родниківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Т. Г. Шевченка.

Школа громадського партнерства: Навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 - колегіум Смілянської міської ради.

Школа "Сільський господар": Моринський навчально - виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" імені Т. Г. Шевченка.

Школа новітніх інформаційних технологій: Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій, Пальмірська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти, Чорнобаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1, Кам'янський еколого - економічний ліцей.

Науково - дослідний інститут природознавства: Червонослобідська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів.

Школа акмеологічного спрямування: Монастирищенський заклад загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів "Ліцей "Ерудит", Лисянський навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1-гімназія- дошкільний навчальний заклад".

Економічна школа: Драбівський навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів ім. С. В. Васильченка - гімназія, Кам'янський еколого - економічний ліцей, Городищенський економічний ліцей.

Школа рівних можливостей (впровадження інклюзивної освіти): Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти, Канівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4.

Школа фізичного вдосконалення: Балаклівська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів імені Євгенії Гуґлі.

Школа автентичного навчання: Ватутінська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №1.

Школа профільного навчання: Полілінгвістична гімназія (Перша міська гімназія), філологічний,

біотехнологічний, географічний напрямки (Іваньківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Маньківської районної ради).

2. Освітні та навчальні проєкти, які впроваджуються у навчальний процес:

STEM-освіта:

- Драбівський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів ім. С.В.Васильченка - гімназія" Драбівської районної ради;
 - Канівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4 Канівської міської ради;
 - Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради;
 - Золотоніська гімназія ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради;
 - Городищенський економічний ліцей Городищенської районної ради;
 - Моринський навчально-виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів" імені Т.Г. Шевченка Звенигородської районної ради;
 - Пальмірська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради.
 - Чорнобаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Чорнобаївської районної ради;
 - Чигиринська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської районної ради;
 - Верхняцький навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 - ліцей" Христинівської районної ради;
 - Перша міська гімназія Черкаської міської ради;
 - Червонослобідська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Черкаської районної ради;
 - Родниківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Т.Г. Шевченка Уманської районної ради;
 - Монастирищенський навчально-виховний комплекс "Ліцей - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів "Ерудит" Монастирищенської районної ради;
 - Черкаська гімназія №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради;
 - Комунальний заклад "Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти" Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади;
 - Канівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №4 Канівської міської ради.
- Робототехніка:**
- Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради;
 - Золотоніська гімназія ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради;
 - Шполянський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 - ліцей" Шполянської районної ради;
 - Пальмірська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради;
 - Чорнобаївська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Чорнобаївської районної ради;
 - Червонослобідська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №1 Черкаської районної ради;
 - Черкаська гімназія №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради;
 - Комунальний заклад "Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти" Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади;
 - Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради;
 - Родниківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені Т.Г. Шевченка Уманської районної ради;
 - Городищенський економічний ліцей Городищенської районної ради;

- Смілянський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №3 - колегіум" Смілянської міської ради;

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради;

- Чигиринська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської районної ради;

- Катеринопільський ліцей Катеринопільської районної ради;

- Канівська загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Канівської міської ради.

Центр сім'ї та раннього розвитку дитини:

- Комунальний заклад "Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти" Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади;

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради.

Інклюзивна освіта:

- Комунальний заклад "Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти" Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади;

- Канівська загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Канівської міської ради.

Проект "Інтелект України":

- Драбівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С.В. Васильченка - гімназія" Драбівської районної ради.

- Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради;

- Звенигородська спеціалізована школа I-III ступенів №3 Звенигородської районної ради;

- Городищенський економічний ліцей Городищенської районної ради;

- Шполянський навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа I-III ступенів №2 - ліцей" Шполянської районної ради;

- Чорнобаївська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Чорнобаївської районної ради;

- Чигиринська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської районної ради;

- Уманська загальноосвітня школа I-III ступенів №3 Уманської міської ради;

- Родниківська загальноосвітня школа I-III ступенів імені Т.Г. Шевченка Уманської районної ради;

- Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради;

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради;

- Черкаська гімназія №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради;

- Уманська загальноосвітня школа I-III ступенів №3;

- Шполянський навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа I-III ступенів №2 - ліцей";

- Лисянський навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа I-III ступенів №1-гімназія - дошкільний навчальний заклад".

Проект "Розумники":

- Звенигородська спеціалізована школа I-III ступенів №3 Звенигородської районної ради;

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради;

- Тальнівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради;

- Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради;

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради;

- Чорнобаївська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Чорнобаївської районної ради.

Проект "Відкривай Україну"

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради;

- Тальнівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради;

- Городищенський економічний ліцей Городищенської районної ради;

- Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради;

- Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради;

- Іваньківська загальноосвітня школа I-III ступенів Маньківської районної ради.

Платформа "Вчи.юа":

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради;

- Тальнівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради;

- Верхняцький навчально-виховний комплекс "Загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - ліцей" Христинівської районної ради.

Літній мовний табір:

- Драбівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С.В. Васильченка - гімназія" Драбівської районної ради;

- Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради;

- Городищенський економічний ліцей Городищенської районної ради;

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради;

- Черкаська гімназія №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради;

- Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради.

Військово - патріотичний табір:

- Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради;

- Чигиринська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської районної ради.

Європейські школи (співпраця):

- Звенигородська спеціалізована школа I-III ступенів №3 Звенигородської районної ради;

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради.

Дистанційна освіта:

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради;

- Тальнівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради.

Електронна бібліотека:

- Тальнівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради;

- Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради;

- Золотоніська гімназія ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради;

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради.

Волонтерська допомога:

- Тальнівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської районної ради;

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради.

Участь закладів освіти в проектах.

Міжнародний рівень:

- Україно-польський проект "СВАТКА" за сприянням фонду "Освіта для демократії";
- Міжнародні табори з англійської мови;
- Міжнародний проект для вчителів "Відкритий світ", відкритий Європейський чемпіонат з робототехніки;
- Міжнародний проект - Обмін майбутніх лідерів "Flex";
- Міжнародний конкурс знавців української мови ім. П. Яцика;
- Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка;
- Міжнародний математичний конкурс "Кенгуру";
- Гендерна рівність, Перспектива зріднення людства "Світ без кордонів";
- "M18: Ми можемо більше!";
- "GoCampAfterSchool";
- FLEX - FutureLeaders Exchange Program (US Department of State) Learning materials development (Miksike, Estonian Development Cooperation);
- Міжнародна програма "First Lego League в Україні";
- Українсько-фінська програма "Змінитися за 7 днів" (EdCamp в Україні), Проект "Go camp", "Culture under our feet" (e - Twinning Україна);
- Всеукраїнська спільнота вчителів німецької мови за підтримки Goethe Institut;
- Асоційовані школи ЮНЕСКО;
- Міжнародне тестування з англійської, німецької, французької, іспанської мов; міжнародні програми "e-Twinning", "FLEX"(Майбутні лідери), партнерство шкіл, Rotary Youth Exchange, Rotary International Interact, впровадження методики Jolly Phonics (Young Learners);
- Проект ЮНЕСКО "Спортивні цінності у кожній класній кімнаті" (Перша міська гімназія);
- Програма майбутніх лідерів "FLEX";
- Міжнародний українсько-канадський проект "Новітній учитель 21 століття" з дистанційного вивчення англійської мови;
- Міжнародна програма "Діти Створюють Країну";
- Camp LEAD;
- PCPP Peace Corps Participation Program;
- "FLEX";
- Проект "PISA" - Програма міжнародного оцінювання учнів, підвищення професійного рівня вчителя на базі Гете - інституту.

Всеукраїнський рівень:

- Медіаосвіта, медіаграмотність;
- Науково-педагогічний проект "Інтелект України";
- Всеукраїнський науково-педагогічний проект "Філологічний олімп";
- Проект "Go Global";
- Проект "Go Camp";
- Всеукраїнський конкурс - рейтинг ЗНЗ по роботі з обдарованими дітьми "Школа - джерело талантів";
- Всеукраїнський проект "Школа - територія прав людини";
- Всеукраїнська освітня програма "Розуміємо права людини за підтримки SIDA (Шведського агентства з питань міжнародного розвитку)";
- Всеукраїнський освітній проект "Відкривай Україну";
- Участь у роботі Літньої школи та заочні курси вчителів при British Council;
- Всеукраїнський проект з вивчення іноземної мови "SMART-SCHOOL" (у співпраці з компанією Лінгвіст);
- проект з впровадження хмарних технологій в освітній процес "Mobischool";
- Всеукраїнський проект "Відкривай Україну";
- Інноваційний проект "Інтелектуальна Україна";

- Goethe-Institut "Моя школа майбутнього";
- Проект "Фінансова грамотність";
- Рамка безперервного професійного розвитку вчителів;
- "Розумники", (Smart Kids)".

3. Інноваційні технології, які використовувалися чи впроваджувалися протягом другого етапу розвитку інноваційної школи:

- Учителі біології, хімії, фізики освоїли технології та інструментарій використання інтерактивної дошки, цифрових лабораторій "Ейнштейн", впроваджували і використовували їх в освітньому процесі.
- З отриманням конструкторів LEGO у школах почали активно використовувати ігрові технології. Обладнано кабінети робототехніки. Встановлено столи та ігрові поля. Створено команди. До них призначені тренери з числа педагогів, які пройшли курс навчання на тренінгах в ЧОІПОПП, на чемпіонаті "Фйорст-Лего" і всеукраїнській олімпіаді з робототехніки учнів початкової школи в Києві, опанували методикою роботи з дітьми, технологією підготовки команд. Налагоджений обмін досвідом з іншими школами району і області.
- Впровадження в освітніх закладах хмарної технології "Office 365". Відкрито домен, проведено реєстрацію, отримано ліцензію, члени творчої групи пройшли курс навчання за 108-годинною програмою і отримали відповідні сертифікати.
- Міжкласова профілізація (іноземна філологія, математика, українська мова).
- Імплантація міжнародного партнерства, розвиток міжнародного співробітництва.
- Залучення волонтерів до викладання іноземних мов, впровадження тьюторингу як форми індивідуального навчання.
- Мультисенсорний підхід Jolly Phonics до вивчення іноземних мов.
- Метакогнітивний супровід освітнього процесу.
- Саморозвиток за методикою М. Монтесорі - початкова школа.
- Система розвивального навчання Б. Ельконіна та В. Давидова.
- Технологія формування творчої особистості.
- Предметна інтеграція.
- Персоналізоване навчання.
- Освітній простір відкритого типу.
- Гейміфікація навчання.
- Інтенсифікація навчання.
- Екологічні проекти.
- Впровадження елементів фінської освіти.
- Електронна бібліотека.
- Власні навчальні програми, підручники.
- Дистанційна освіта.
- Проектна діяльність.
- Економічна освіта.
- Шкільне телебачення, радіо.
- Впровадження школобазового менеджменту.
- Впровадження педагогічного коучингу.
- Введено курси: ландшафтний дизайн, основи військової справи; фехтування, курс юної леді, фітнес, закони чоловічої дружби та зв'язки, 3-D - моделювання.
- Гуманна політика Ш. Амонашвілі - 1 клас, 6 клас.
- Педагогіка добротостворення, конкретної дії О. А. Захаренка - 1-11 кл.
- Нетрадиційні техніки малювання, геометричні гумки - логопед.
- Ігри на піску, ігри шнурівки - практичний психолог.
- На уроках вчителі використовують такі технології, як:
- кейс - уроки, перевернуте навчання;
- запрошення вчених, діячів культури, мистецтва на уроки;

- застосування досягнень техніки;
- науковий експеримент;
- проектна діяльність;
- онлайн Test Pad - на уроках української мови та зарубіжної літератури;
- Learning Apps.org, Go Pollock, Padlet, Kahoot - на уроках математики, англійської та української мови;
- Pow Toon - анімовані презентації;
- фішбоун, асоціативний куш, літаючий плакат, сенкан, шість капелюхів, хмарка слів, веб-квест - початкова школа.

Поряд з цим використовувались комп'ютерна, проектна, інтерактивна технології, технології особистісно-орієнтованого навчання, саморозвитку "Створення ситуації успіху".

Керівники і педагогічні працівники взяли участь у семінарах, конференціях, тренінгах та інших заходах управління освіти і науки Черкаської ОДА, ЧОІПОП щодо реалізації програми "Інноваційні школи Черкащини".

Завдання програми інноваційного розвитку навчальних закладів конкретизовані у перспективному, річному та навчальному планах роботи.

Розроблені і затвердженні графіки проходження курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, удосконалено критерії рейтингової оцінки їх діяльності, пропозиції до відділів освіти, молоді та спорту щодо покращення матеріально-технічної бази освітніх закладів як інноваційної школи.

Проводився постійний моніторинг та аналіз проміжних результатів реалізації Моделі й Програми розвитку як інноваційного експериментального освітнього закладу.

Реалізовані конкретні заходи щодо становлення і розвитку Нової української школи:

- розроблено і затверджено в установленому порядку нову редакцію Статуту навчального закладу;
- опрацьовано Державний стандарт початкової освіти;
- проведено перепідготовку педагогічних працівників, які працюють у першому класі і керівників освітнього закладу; забезпечено придбання всіх необхідних матеріально-технічних засобів навчання, обладнання і дидактичного матеріалу для 1-х класів, згідно з вимогами (підручники, меблі, інтерактивні дошки, проектори, ноутбуки, принтери, набори конструкторів та ін.).

Педагогічні працівники вивчають і впроваджують передовий педагогічний досвід з питань інноваційної діяльності, беруть участь у конференціях, семінарах, Інтернет - заходах, використовують можливості медіа-простору, друкованих засобів масової інформації, виставок і конкурсів професійної майстерності з метою поширення власного досвіду

4. Участь в міжнародних освітанських виставках

2017 рік	
Смілянський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3-колегіум» Смілянської міської ради Черкаська гімназія №9 ім. О.М.Луценка Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради Перша міська гімназія Черкаської міської ради	Золота медаль

2018 Смілянський навчально – виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3-колегіум» Смілянської міської ради Червонослобідська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Черкаської районної ради Перша міська гімназія Черкаської міської ради	Золота медаль
Драбівський НВК «Загальноосвітня школа імені С.В. Васильченка – гімназія» Драбівської районної ради Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради Моринський навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» імені Т.Г. Шевченка Звенигородської районної ради	Срібна медаль
2019 р. Черкаська гімназія №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради	Золота медаль
Драбівський НВК «Загальноосвітня школа імені С.В. Васильченка – гімназія» Драбівської районної ради Смілянський навчально – виховний комплекс «Загальноосвітня школа I-III ступенів №3-колегіум» Смілянської міської ради	Срібна медаль
Родниківська загальноосвітня школа I-III ступенів імені Т.Г.Шевченка Уманської районної ради	Бронзова медаль

14-15 березня 2019 року відбулися Десята міжнародна виставка "Сучасні заклади освіти" та Дев'ята міжнародна виставка освіти за кордоном "World Edu" в м. Києві.

Нагороди отримали:

- Родниківська загальноосвітня школа I-III ступенів імені Т.Г.Шевченка Уманської районної ради Черкаської області (бронза) в номінації "Інтеграція ресурсів державного стандарту та інноваційних практик у процесі реалізації наскрізних змістових ліній в освітньому середовищі".

- Драбівський навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С.В. Васильченка - гімназія" Драбівської районної ради Черкаської області (срібна медаль).

- Навчально-виховний комплекс "загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 - колегіум" Смілянської міської ради Черкаської області (бронзова).

- Черкаська гімназія №9 ім. О. М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області (золота медаль).

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради Черкаської області (срібна медаль) в номінації "Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників у системі неперервної освіти".

За наполегливу організаторську діяльність з інноваційного розвитку освіти Черкащини та популяризацію інноваційної діяльності на міжнародному та всеукраїнських рівнях дипломи КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти Черкаської обласної ради" отримали наступні заклади освіти:

- Смілянський навчально - виховний комплекс "Загальноосвітня школа I-III ступенів №3-колегіум" Смілянської міської ради,

- Черкаська гімназія №9 ім. О. М. Луценка,

- Пальмірська загальноосвітня школа I-III ступенів Золотоніської районної ради,

- Червонослобідська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Черкаської районної ради,

- Драбівський НВК "Загальноосвітня школа імені С. В. Васи-льченка - гімназія" Драбівської районної ради,

- Перша міська гімназія Черкаської міської ради,

- Моринський навчально - виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" імені Т. Г. Шевченка Звенигородської районної ради,

- Родниківська загальноосвітня школа I-III ступенів імені Т. Г. Шевченка Уманської районної ради.

5. Результати обласної виставки "Інноваційний пошук Черкащини" 2019 р.

9-11 квітня 2019 р. заклади освіти прийняли участь в обласній виставці "Інноваційний пошук Черкащини", де представили матеріали роботи над II етапом обласної цільової програми "Інноваційні школи Черкащини" на період до 2020 року.

Представлені матеріали містять інформацію про громадський звіт навчальних закладів щодо виконання проекту, детальний аналіз діяльності колективу з цього питання, порівняльна характеристика змін за звітний період. Наводяться приклади використання інноваційних технологій, створення різнопланових авторських проектів. Звернута увага на проблеми, що виникли в ході II етапу, розкривається зміст тих завдань, що стоять перед освітнім закладом в плані реалізації моделі та програми інноваційного розвитку.

Матеріали можуть бути корисними для використання в роботі освітніх закладів, їхніх керівників, педагогічних працівників.

Переможці виставки нагороджені грамотами:

- Управління освіти і науки Черкаської ОДА:

- О. М. Вертипорох, директор Золотоніської спеціалізованої школи №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради,

- Л. І. Денисюк, директор Золотоніської гімназії ім. С. Д. Складаренка Золотоніської міської ради,

- Авторський колектив Тальнівського навчально - виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Тальнівської міської ради під керівництвом директора В. А. Нерубайського.

- Комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради":

- Творча група Жашківської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області під керівництвом директора О. М. Яроша.

Зкладами освіти проведено дійсно велику роботу щодо створення інноваційної школи. Попереду залишився III етап роботи - узагальнення результатів реалізації інноваційними школами Черкащини перспективних моделей і програм свого розвитку. Побажємо їм успіху в розбудові нової школи.

Ю. В. Леснікова,

завідувач відділу дистанційної освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У наші дні навряд чи комусь спаде на думку заперечувати той очевидний факт, що найбільш яскравою прикметою останніх двох десятиліть стала радикальна зміна способів і засобів як повсякденного спілкування людей, так і отримання різноформатної інформації. Блискавичний розвиток інтернет-технологій, проникнення сигналів мобільного та супутникового зв'язку навіть в ті місця, куди ніколи не дотягувалися лінії телефонних проводів, переорієнтація більшості сфер життєдіяльності у цифровий формат - реалії інформаційного суспільства, які обумовлюють розвиток дистанційних технологій в освітньому галузі, появу масових онлайн-курсів, панування електронної комунікації. Дослідником електронної комунікації вважається канадський професор Герберт Маршалл Маклюен, який присвятив

себе філософії соціальних комунікацій. Головний методологічний принцип вчення Маклюена: "Духовний та матеріальний прогрес людства визначають не знаряддя праці чи опанування природи, не економіка, політика чи культура, а технологія соціальної комунікації, тобто ті комунікаційні канали, що ними володіють люди". Залежно від домінування засобів масової комунікації історію людства можна поділити на чотири епохи:

- Епоха "аудіо-тактильних культур" - становлення "людини слухаючої";

- Епоха "писемної кодифікації" - в комунікації починає домінувати не слух, а зір, не акустичне повідомлення, а текст, закодований у писемності;

- Типографська епоха. Для неї характерним є те, що людина стає розумнішою не тільки за рахунок

спілкування з людьми, а завдяки індивідуальному читанню, основою формування світосприйняття індивіда стає технологія виготовлення і масового розповсюдження друкованого слова, початок якої було покладено винаходом Іоанном Гутенбергом у 1440 році друкарського преса;

- **Сучасна епоха** - епоха синтезу "людини слухаючої" та "людини, яка дивиться". Електричні та електронні засоби зв'язку, за словами Маклюєна, - це "комунікаційна революція" в історії людства. Характерна особливість сучасних комунікаційних засобів полягає в тому, що вони впливають не на окремі органи чуття людини, а на всю нервову систему в цілому. Електронні технології спілкування створюють умови для всебічного повноцінного розвитку особистості. "Електронна галактика" повертає людину до "первісної єдності колективної свідомості", перетворюючи планету на єдине "глобальне село". Маклюєн пророчив, що майбутня всесвітня цивілізація буде суспільством "гармонічної комунікації" та "образного мислення", що є обов'язковою умовою для формування вищих культур. **Сучасний етап соціального розвитку** характеризується взаємопроникненням реального та віртуального світів: реальний світ освоює і використовує інфокомунікаційні технології, а віртуальний світ вчиться жити за законами людського суспільства. Перебуваючи у ролі громадян реального і віртуально-реального товариств, люди зустрічаються із суперечностями між глобальним і індивідуальним, традиційними і новаціями, неймовірним збільшенням знань і здатністю до їх засвоєння. Інформаційне суспільство успадковує багато проблем, можливостей і ризиків "реального суспільства". Наприклад, нерівномірність соціально-економічного розвитку впливає на темпи і масштаби комп'ютеризації освіти, що проявляється в цифровій нерівності, коли у значної частини населення немає або сильно обмежені можливості доступу до сучасних цифрових сервісів. Тим часом сучасні інфокомунікаційні технології покликані сприяти підвищенню якості освіти: гарантувати задоволення потреб молодих людей і дорослих у навчанні; підвищити якість усіх рівнів освіти. В умовах глобалізації та розвитку Інтернету зростають міжнародні обміни, в тому числі науково-освітні, з'являються безпрецедентні можливості для безперервної освіти і самоосвіти. Зокрема, дистанційне навчання здатне охопити більшу аудиторію, орієнтовану на самоосвіту школярів та вчителів, студентів та викладачів, безробітних дорослих і ділових людей. Вони можуть перебувати в різних містах, селищах, представляти різні етноси і культури, але їх об'єднує прагнення безперервно оновлювати знання і розширювати, удосконалювати навички. **Сучасний розвиток телекомунікаційних технологій**, широке використання інтернет-порталів, електронної пошти, високотехнологічного програмного забезпечення занурюють сучасний освітній процес у віртуальне середовище. На прикладі дистанційного навчання сучасне суспільство переконалося у тому, що інфокомунікаційні технології підвищують цінність освіти як найважливішу компоненту розвитку особистості і суспільства. Можна сказати, що дистанційне навчання - це технологія, яка сама по собі є цінністю, оскільки формує можливості розвитку особистості в освіті, її здатності адаптації до складного і суперечливого світу, тим самим надаючи

громадянам ресурси для участі в житті суспільства. Одна з переваг дистанційного навчання полягає в тому, що ця технологія дозволяє перетворити жорсткі і закриті освітні системи у відкритий концепт "Робота + Навчання". Співробітник, який підвищує свою професійну кваліфікацію, не залишаючи робочого місця, не тільки економічно вигідне рішення проблеми безперервної освіти, а й джерело прибутку, оскільки з розвитком його професіоналізму збільшуються інтелектуальні активи підприємства або освітньої установи. Тому **дистанційне навчання слід розглядати як альтернативну** і досить рентабельну форму освіти. Не секрет, що ринок праці сьогодні надзвичайно рухливий, тому затребуваними стають люди, які здатні мобільно діяти: міняти професію, спеціалізацію, бути готовими до самоосвіти, саморозвитку. Одним із шляхів досягнення суспільством цих важливих соціально-освітніх і культурно-моральних цілей є модернізація змісту і технологій освіти, у тому числі застосування інноваційних дистанційних методів навчання. На сьогоднішній КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" у межах очно-дистанційної та дистанційної (повністю віддаленої) форм навчання слухачів курсів системно впроваджує онлайн-заняття з актуальних питань фахової підготовки, обласні онлайн-заходи, вебінари та конференції для цільових віртуальних аудиторій педагогічних працівників. **Сучасні сервіси дистанційного навчання освітнього веб-середовища "Дистанційні курси підвищення кваліфікації КНЗ ЧОІПОПП ЧОР"** передбачають інтерактивну взаємодію учасників та викладачів як в он-лайн так і в офф-лайн режимах: методично-консультативні онлайн-заняття для вчителів-предметників, обговорення актуальних тем на форумах, захист творчих проєктів он-лайн для курсантів дистанційних курсів, перегляд відеозаписів проведених вебінарів на каналі "Дистанційна освіта" відеохостингу youtube. Активне використання сучасних можливостей дистанційної освіти дозволяє раціоналізувати процеси навчання, удосконалювати засоби моніторингу, діагностики освітньої діяльності. Разом з тим слід звернути увагу на деякі проблемні моменти. Найбільш поширене звинувачення на адресу дистанційного навчання засноване на переконанні, що електронні ресурси не можуть замінити живого спілкування. Це дійсно так, справжня людська взаємодія передбачає вербальні і невербальні форми мови, пофарбовані емоційно-психологічними особливостями сприйняття. Навчання неможливе без спілкування, але воно може бути більш ефективним, якщо урізноманітнити інструменти комунікації, оптимізувати засоби доставки і обробки навчальної інформації. Наприклад, запишіть пояснення у відеоформаті, посміхніться у веб-камеру, забезпечте свій виступ яскравою образною візуалізацією, підберіть цікаві питання - і ефективність відеолекції може конкурувати з академічним аудиторним заняттям. Навчання у власному темпі, в будь-який зручний час доби, з будь-якої точки світу через Інтернет - найважливіша гуманітарна особливість дистанційного навчання. Організація навчання учнів під час карантинів, індивідуальна робота з обдарованим учнем або використання можливостей дистанційного навчання у канікулярний час - перспективні напрями діяльності сучасного педагога. Гнучкі освітні програми, адаптований

навчальний контент, різноманітні завдання, варіативність курсів, різноманітність методів і засобів, індивідуальні шляхи вивчення перетворюють навчання у творчий процес, дійство, у якому можуть в рівній мірі брати участь і ті, хто навчається і той, хто навчають. Дистанційне навчання "навчання на відстані" має два напрямки: перший (форма асинхронного навчання) історично сформувалося як заочне навчання; другий напрямок (синхронне, або дистанційне навчання в сучасному розумінні) - взаємодія у реальному вимірі часу між тьютором і віртуальною аудиторією. Синхронне і асинхронне навчання принципово розрізняються, але вони взаємопов'язані і доповнюють одне одного. Сучасні сервіси відеоконференцій дозволяють учасникам навчального процесу бачити один одного, спілкуватись в онлайн режимі, створювати спільні освітні продукти, що навряд чи можна охарактеризувати як заочне навчання. Проте, з досвіду впровадження дистанційного навчання в освітній процес, можна зазначити, що відсутність проектування навчальної діяльності з боку викладача призводить до нівелювання можливостей онлайн спілкування (сервіс-чат) під час вебінарів, а саме:

- незмістовна, поверхнева проблематика віртуального спілкування між учасниками чату;
- відсутність діалогічної компоненти навчального матеріалу, що використовується на онлайн-заняттях;
- невідповідність обраних методів навчання режиму реального часу.

Разом з тим, не втрачає своєї цінності і асинхронний режим, він постає як засіб адаптації навчання до запитів віртуальної аудиторії шляхом запровадження відеолекцій. Інтерактивні комп'ютерні відеолекції із синхронною демонстрацією слайдів дозволяють демонструвати на екрані комп'ютера вікно з відео-зображенням лектора і вікно слайдів, які автоматично змінюються та мають засоби навігації у змісті за допомогою гіперпосилань. Безперечною перевагою такого способу викладу навчального матеріалу є можливість прослухати лекцію в будь-який зручний час, повторно звертаючись до найбільш складних питань. Інтерактивна відеолекція може бути навчальним посібником, створеним на основі мультимедіа-засобів. Навчальний ефект досягається не тільки за рахунок змістовної частини і гарного інтерфейсу, але і завдяки використанню засобів самоперевірки, що дозволяють оцінити ступінь засвоєння навчального матеріалу. Відеолекція є досить ефективним дидактичним засобом, який відповідає сучасним вимогам щодо формату освітнього веб-ресурсу. У структурі системи дистанційної освіти визначальним є кадровий склад, викладач або вчитель розробляє навчально-методичне забезпечення, передбачає відеоформат та засоби електронної комунікації з учасниками навчання на відстані. Техніко-технологічний елемент включає апаратно-програмне забезпечення та технологічну підтримку доставки освітньої інформації за допомогою мережі, а також перевірку знань, отриманих у рамках курсу навчання конкретним слухачем або учнем. Акцент на когнітивному аспекті навчання виявляє проблемні питання дистанційної технології, а саме, дефіцит спілкування між суб'єктами навчального процесу. Розробка та запровадження інтерактивних методів міжособистісного спілкування у рамках дистанційного курсу є найактуальнішими системними завданнями

дистанційної форми освіти. Стратегічний ресурс дистанційної освіти - інформація. В інформаційному просторі події, факти, явища існують у вигляді різноформатних (текстового, графічного, архівного, аудіо- та відеоформатів) інформаційних об'єктів - веб-ресурсів, які на відміну від матеріалів, представлених на паперових носіях, відкриваються за запитом користувача глобальної мережі за його власною траєкторією навчання. Інтерактивність ресурсу передбачає наявність гіпертекстової структури, що дозволяє оперативно звертатися до багатьох інформаційних джерел, або забезпечує рефлексію між блоками навчального матеріалу. Можливість діалогічної взаємодії з гіпертекстом, безумовно, є величезною перевагою дистанційної освіти. Розвиток технологічних вмінь та навичок учасників онлайн-навчання, таких як, реєстрація на сайтах, редагування профілів, навігація у контенті освітніх порталів, електронна комунікація на форумах, і т.п., ні в якому разі не має невілювати змістовий компонент дистанційної освіти. Відповідальна модерація сайтів, відсутність відвертого плагіату, достовірність та обґрунтованість змісту електронних освітніх ресурсів - не менш вагомий критерій їх якості. Жоден прогрес не вартий регресу людини. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у будь-якій діяльності не відміння етичних норм поведінки, моральності окремої людини чи соціальної групи, що існують в суспільстві. Електронна комунікація передбачає дотримання нетикету - мережевого етикету, тобто правил поведінки, спілкування, традицій у мережі інтернет. Інтернет - не зона без цінностей, мережа "не є дикою", на формування змісту її ресурсів і послуг впливають людські цінності. Комунікативний досвід сучасної людини у цифровому просторі дозволяє визначити певні специфічні особливості: інтерактивний характер взаємодії з доступним в мережі масивом інформації; мультиагентний характер комунікаційного процесу у соціальних мережах, віртуальний характер реальності, що генерується цифровими технологіями. Зазначені особливості всеохоплюючої інформатизації відображаються і на розвитку дистанційних технологій навчання, які надають сучасній людині безпрецедентну в історії людства можливість вільного вибору власної траєкторії розвитку, професійного самовизначення, інформаційно-аналітичного забезпечення з будь-яких життєво-необхідних питань. Модернізація навчального процесу в освітніх закладах не можлива сьогодні без впровадження дистанційного навчання - це прогресивна педагогічна технологія, яка ґрунтується на сучасних досягненнях у галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти / В. Ю. Биков.- Київ: Атіка, 2009. - 684 с.
2. Дмитрієва О. А., Рибалко О. О., Гладковський С. С. Особливості Інтернет-спілкування [Електронний ресурс] / О. А. Дмитрієва, О. О. Рибалко, С. С. Гладковський. - Електрон. дані. - Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/eltf/rybalko/library/art4.htm>. - Донецьк, 2003.
3. Кузнецов М.М. Опыт коммуникации в информационную эпоху. Исследовательские стратегии Т.В. Адорно и М. Маклюэна [Электронный ресурс] / Кузнецов М.М.- Электрон. текстовые данные.- Москва: Институт философии РАН, 2011.- 143 с.- Режим доступу: <http://www.iprbookshop.ru/18737.html>.

Н.М. Степанова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат філософських наук

ГОЛОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ

Історія

У 2019-2020 навчальному році чинними є такі навчальні програми:

- "Історія України. 5-9 класи", затверджені наказом МОН України від 21.02.2019 № 236;
- "Всесвітня історія. 7-9 класи" затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804;
- "Історія України. Всесвітня історія. 10-11 класи", затверджені наказом МОН України від 21.02.2019 № 236.

Всі програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України (режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>).

Для учнів 10-11 класів Міністерство рекомендує інтегрований курс "Історія: Україна і світ", а також 2 окремі курси "Історія України" та "Всесвітня історія" (на вибір навчального закладу).

- Методичні структури не уповноважені регламентувати розподіл учителем навчальних годин у межах тем. Для підвищення результативності навчання пропонуємо синхронізувати вивчення історії України та всесвітньої історії в тих класах, де всесвітня історія та історія України вивчаються паралельно (7-11). Рекомендовану послідовність вивчення історії України та всесвітньої історії за розділами наведено у програмах. Проте вчитель може організувати вивчення учнями програмного матеріалу зазначених курсів як послідовно, так і паралельно (за власним вибором).

- У 2019-2020 н. р. частина учнів/учениць 10-11 класів навчатиметься за програмою інтегрованого курсу "Історія: Україна і світ", який запроваджено у 2018 р. Новий курс спрямований на формування розуміння і вміння інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного, соціального та політичного простору, пояснювати взаємодію української та світової історії, навчити учнів/учениць виокремлювати й аналізувати історичні виклики, з якими стикалися держави, народи-нації й люди впродовж ХХ і на початку ХХІ ст.

У роботі над курсом належить: а) не втрачати з поля зору такі засади, як громадянська спрямованість, людиноцентризм, україноцентризм, націєтворення, європейскість; б) підпорядковувати навчальні завдання актуалізації змістових ліній, які формують ціннісні та світоглядні орієнтації учнівства (як-от, інформаційне середовище, екологічна безпека та сталий розвиток, громадянська відповідальність, підприємливість та фінансова грамотність, здоров'я та безпека, цінності й моральність, культурна самосвідомість); в) проблематику історії України (а вона повинна становити дві третини змістового наповнення) не тільки включати у світовий, насамперед європейський історичний контекст, а й показувати, як вона цей контекст творила і творить.

У програмі інтегрованого курсу немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель/вчителька самостійно визначає час

для роботи над кожним розділом програми, дбаючи при тому про досягнення учнями/ученицями повноти завдань, що визначені як очікувані результати учіння. Слід врахувати, що програма курсу спрямована на те, щоби учні/учениці могли досягати навчальних цілей на основі опрацювання менших обсягів інформації (за рахунок внутрішньої й зовнішньої інтеграції). Плануючи курс, доцільно визначити цілі (очікувані результати учіння) та виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю.

Події ХХ і початку ХХІ століть є достатньо емоційними, змістовно навантаженими, подекуди надзвичайно складними для розуміння у підлітковому і молодому віці. Просимо звертати на це увагу і чутливі теми викладати із позицій людиноцентризму, гуманізму, толерантності та моральної етики.

Під час вивчення учнями 11 класу розділу 6 "Творення нової України" рекомендуємо використовувати Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України (режим доступу: <http://oipopp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/2633>)

Інформуємо також, що Український інститут національної пам'яті створив сайт, присвячений Другій світовій війні: www.w2.memory.gov.ua. Він містить інформацію про ключові події, постаті, карти, інфографіку, велику фото та відео галерею, що можна використовувати у навчальних цілях.

23 листопада 2019 р. (традиційно - у четверту суботу листопада) в Україні відзначається День пам'яті жертв Голодомору. Звертаємо увагу, що історично та юридично хибним є застосування поняття "український геноцид", яке у такому лінгвістичному поєднанні вказує на участь українців у його скоєнні. Правильно говорити і писати - "геноцид українців", "геноцид українського народу".

Помилковим є розмежування явищ "голод" і "Голодомор" у їх хронологічних рамках 1932-1933 рр. Голодомор не є вищою фазою голоду, а історичним, меморіальним і юридичним терміном, який відповідає ознакам геноциду. Закон України від 28 листопада 2006 р. зафіксував хронологічні рамки Голодомору в Україні, тому вони не підлягають ревізії. Вони набули сталості в історіографії.

Заклади загальної середньої освіти в 2019/2020 навчальному році можуть долучитися до Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт імені Лідії Коваленко і Володимира Маняка. Детальніше про цей та інші конкурси можна ознайомитися на сайті "Освіта для всіх і кожного!" у розділі "Увага! Конкурс" (режим доступу: <http://osvita-strn.ucoz.ua/index/0-45#>).

Із метою набуття школярами історичної та інших компетентностей, відповідно до державних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів, окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки - практичні заняття. Під час практичного заняття вчитель виступає як консультант у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу відповідно до віку та пізнавальних можливостей. Питання порядку проведення практичних занять та оцінювання їхніх результатів залишається в компетенції вчителя.

Правознавство

У 2019-2020 навчальному році чинними є такі програми:

- для 9-го класу "Навчальна програма з основ правознавства",
- для 10-11-х профільних класів - "Правознавство" (профільний рівень).

Програми названих предметів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, видані окремими брошурами та опубліковані у фахових виданнях.

Програма курсу з правознавства спрямована на отримання знань, навичок, ставлень і ціннісних орієнтацій, необхідних людині для ефективного соціального функціонування, реалізації її життєвих цілей і завдань, забезпечення умов для формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки учнів.

Під час вивчення правознавства особливу увагу варто приділяти правам людини як наскрізному компоненту усіх навчальних дисциплін.

Також звертаємо увагу вчителів на рекомендації Координатора проектів ОБСЄ в Україні щодо запровадження підходу, заснованого на правах людини, до загальної середньої освіти в Україні (соціогуманітарний цикл). У результаті посилення освітнього компоненту з прав людини, засвоєння учнями/ученицями знань і розуміння принципів прав людини надасть можливість користуватися своїми правами і реалізовувати їх, а також поважати і відстоювати права інших.

Процес навчання правознавства повинен бути спрямований на ознайомлення учнів/учениць із принципами та нормами права; виконання вправ на застосування принципів та норм права у стандартних ситуаціях (тактичне навчання); згодом розв'язування правових проблемних задач (стратегічне навчання - конструювання методів вирішення проблем); завершуватися навчання повинно рефлексією розв'язків, тобто прищепленням цінностей шляхом засвоєння уроків із розв'язування проблемних задач (усвідомлення важливості тих чи тих ідей).

Окремою структурною складовою програм є практичні заняття (уроки), які включені до програм упродовж вивчення певного правознавчого змісту. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. Програма передбачає також уроки-узагальнення до розділів курсу та підсумкові уроки до курсу. На цих уроках учні/учениці за допомогою вчителя/вчительки мають можливість систематизувати та узагальнити вивчене, відрефлексувати процес навчання, реалізувати міжпредметні зв'язки.

Ураховуючи важливість прав людини як наскрізного компонента усього освітнього процесу, особливу увагу потрібно приділяти ознайомленню учнів/учениць із Міжнародним біллем прав людини, що складається із Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакта про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародного пакта про соціальні, економічні і культурні права (1966). Також важливо передбачити практичні заняття щодо застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та обов'язковості практики Європейського суду з прав людини в Україні. Окремо варто ознайомити учнів/учениць із Конвенцією ООН про права дитини (1989).

Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України розроблено онлайн-курс "Права людини в освітньому просторі", який рекомендований Міністерством (лист від 20.03.2019 №1/11 - 2803). Доступ до курсу відкритий за покликанням: https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_OSCE+HRE101+2019/about.

У новому навчальному році необхідно звернути увагу на прийняття Верховною Радою України базового законодавчого акта, що регулює порядок функціонування і застосування державної мови - Закону України "Про

забезпечення функціонування української мови як державної" від 25.04.2019 р. №2704-VIII (набрання чинності 16.07.2019 р.).

При вивченні тем, присвячених законодавчому процесу, та при аналізі поточних змін у національному законодавстві, необхідно додатково керуватися положеннями Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення офіційної публікації законів України та інших нормативно-правових актів" від 02.10.2018 р. №2578-VIII, в якому передбачено крім офіційного опублікування законів, постанов Верховної Ради України можливість їх доведення до відома населення шляхом оприлюднення на офіційному веб-сайті Верховної Ради (www.rada.gov.ua). Такі ж правила поширено і на оприлюднення постанов Кабінету Міністрів України (www.kmu.gov.ua).

Із 01.01.2020 року набере чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" від 22.11.2018 р. №2617-VIII, яким передбачена зміна цілої низки положень Кримінального кодексу України щодо використання категорії "кримінальне правопорушення", запровадження класифікації кримінальних правопорушень, визначення поняття "кримінальний проступок". Окремо запроваджується дізнання як форма досудового розслідування кримінальних проступків у кримінальному процесі.

Із метою посилення гарантій захисту прав учасників освітнього процесу та ефективної правової роботи у закладах загальної середньої освіти корисним буде використання Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)" від 18.12.2018 р. №2657-VIII.

Щорічні олімпіади із правознавства показують, що учителям варто звертати увагу не лише на завдання щодо відтворюючого мислення, а й використовувати у навчальній практиці такі, які передбачають розвиток вмінь аналізувати, співставляти та узагальнювати юридичні факти, визначати класифікуючі ознаки, давати правову оцінку ситуаціям, розв'язувати ситуації по змісту тощо.

Що ж стосується варіативних курсів правознавчого й громадянсько-назавчого змісту, то можна порекомендувати наступні:

"Живи за правилами" (для учнів 7-8 кл.);

"Вчимося бути громадянами" (для учнів 8 кл.);

"Ми - громадяни України" (для учнів 9 кл.);

"Міжнародне гуманітарне право" (для учнів 10 (11) кл.)

Громадянська освіта

У 2019/2020 навчальному році в закладах загальної середньої освіти у 10 класах продовжується вивчення інтегрованого курсу "Громадянська освіта".

Зміст громадянської освіти передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем, інтегративних громадянсько-назавчих знань.

Запровадження громадянської освіти є забезпечення мінімальної функціональної громадянської освіченості індивіда. Цієї мети можна досягти, лише застосовуючи "багатовекторний" підхід, тобто зосередивши увагу на кількох ключових моментах. Перш за все, учнівську молодь необхідно озброїти компетентностями, необхідними для участі в житті суспільства на всіх рівнях, що передбачає, насамперед, здатність реалізовувати свої права й свободи, поважаючи при цьому права й свободи інших громадян, а також діяти у відповідності до власних переконань і цінностей. Надзвичайно важливо сформувати в молодих громадян України повагу до прав людини, плюралізму та демократії, верховенства закону, виховати в них неприйняття насильства, ксенофобії, расизму, агресії, нетерпимості.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроки узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель на свій розсуд може (за необхідності) планувати такі уроки, оскільки програма не містить розподілу навчального матеріалу за годинами.

Під час розподілу навантаження варто надавати перевагу вчителям історії та правознавства, як викладачам курсу "Громадянська освіта".

Також звертаємо увагу учителів громадянської освіти, що навчальні та методичні матеріали для використання під час викладання громадянської освіти можна у вільному доступі переглянути на таких порталах:

- Центр громадянської освіти (режим доступу: <http://klio.klasna.com/uk/site/tsentr-gromadyanskoyi-osv.html>)
- Всеукраїнська Асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова Доба", проект "Громадянська майстерня" (режим доступу: <https://citizen.in.ua/>).
- Медіаосвіта та медіаграмотність (режим доступу: <http://www.medialiteracy.org.ua/>).

Аналітичні матеріали, а також дані багатьох сучасних досліджень показують, що в наш час у країні склалася ситуація, коли реально існуюче культурне розмаїття недооцінюється, а іноді сприймається як гальмо на шляху національної консолідації. Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, більшість населення не бажає приймати світ у всьому його різноманітті. Протягом багатьох десятиліть формувались упередження і стереотипи до різних груп населення. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб із Криму й Сходу країни стала ще одним викликом для українського суспільства, що спонукає шукати дієві інструменти для адаптації та соціалізації в регіонах України людей, відмінних своїми мовними, релігійними, культурними та іншими характеристиками. Також надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота по об'єднанню країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці. Відповіддю на ці виклики може бути увага до регіональних особливостей й їхнє широке представлення у загальноукраїнському контексті, а також системний, інтегрований, компетентнісний підхід до знайомства з оточуючим середовищем і інклюзія у широкому сенсі цього слова. Формування громадянської та соціальної компетентності дітей є також важливим компонентом розвитку дитини й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється.

Саме для набуття практичних навичок й компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс "Культура добросусідства". Його програми успішно пройшли апробацію й схвалені до використання. Зміст курсу є інтегрованим і, таким чином, дозволяє здобувачеві освіти побачити явища навколишнього життя в їх взаємозв'язку і взаємовпливі. Пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприятиме формуванню певних навичок і моделей поведінки, у першу чергу, спрямованих на розвиток особистості, її культурної компетентності, громадянської свідомості й повагу до різноманіття. Із програмою можна ознайомитися за покликанням <http://osvita-stn.ucoz.ua/index/0-46#>.

Навчальний курс "Культура добросусідства" може бути введений, починаючи з будь-якого класу, як спецкурс за рахунок годин варіативної частини навчальних планів (35 годин на рік), за відсутності годин у варіативній частині - як виховна година. Викладання курсу може здійснюватися класними керівниками, вчителями початкових класів і вчителями-предметниками, шкільними психологами, соціальними працівниками, за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

Курси морально-духовного спрямування

Відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням

українською мовою і вивченням етики чи курсів духовно-морального спрямування (додаток 13 до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.04.2012 р. № 409 в редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.05.2014 № 664) у 2019-2020 навчальному році в 5-6 класах продовжується вивчення предмета "Етика" або курсів духовно-морального спрямування. Для шкіл, що користуються іншими Типовими планами, ці курси можуть вивчатись за рахунок варіативної складової.

Викладання основ християнської етики та інших предметів духовно-морального спрямування в закладах загальної середньої освіти відбувається за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. При цьому просимо враховувати ситуацію, коли не всі діти відвідують зазначені курси. У такому випадку ці заняття повинні бути в розкладі першим або останнім уроком.

Зміст курсів духовно-морального спрямування не передбачає катехізацію, неприпустимим є також нав'язування учителем дітям власних поглядів у ставленні до тих чи інших Церков, примусу дітей до молитви під час уроків, відвідування церковних служб тощо.

Предмети духовно-морального спрямування слід викладати в тісній співпраці з батьками, інформувати батьківську громадськість про особливості християнської етики, давати їм можливість відвідувати уроки і позакласні заходи з предмета.

Звертаємо увагу, що серед предметів духовно-морального спрямування з'явився новий "Основи сім'ї", автор А.Й. Буковинський. Із програмою можна ознайомитися за покликанням <http://osvita-stn.ucoz.ua/index/0-46#>.

На завершення

Програмами суспільних дисциплін (історія, правознавство, громадянська освіта) передбачено години резервного часу, які вчитель/вчителька має право використовувати на власний розсуд.

Календарне планування навчального матеріалу може здійснюється учителем/вчителькою безпосередньо в навчальних програмах. Можна користуватись також окремими брошурами, зробленими на основі навчальних програм.

На основі календарних планів учителі розробляють поурочні плани, структура і форма яких визначається ними самостійно. Поурочними планами для вчителів можуть слугувати також методичні посібники, що мають гриф Міністерства освіти і науки України. Під час розроблення календарних планів вчитель може на власний розсуд використовувати резервні години - планувати проведення практичних, контрольних-узагальнюючих робіт, або проводити семінари, засідання круглих столів, воркшопів тощо. Крім того, учитель на свій розсуд може об'єднувати уроки узагальнення і тематичний контроль; зробивши відповідні записи в журналі.

Учнівські зошити з предметів суспільно-гуманітарного циклу переглядаються учителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням вчителя/вчительки) виставлятися у журнал. При виставленні тематичних балів така оцінка може як враховуватися так і не враховуватися.

Підручники, посібники, робочі зошити, атласи та контурні карти, зошити для контролю і корекції навчальних досягнень (друкована основа) тощо, які використовуються на уроках, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальні програми з історії України для 5-9 та 10-11 класів, із всесвітньої історії для 7-11 класів, правознавства для 9 класів та 10-11 класів, громадянської освіти для 10 класів закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vidnesenya-zmin-do-navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoi-serednoyi-osviti>

А.Е. Сіренко,

завідувач відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук;

К.І. Ванько,

методист відділу дошкільної освіти комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

На сьогодні питання розвитку мислення дитини дошкільного віку є предметом наукового дослідження психологів і педагогів. Проблема активного використання мислительних процесів досить гостро стоїть навіть у дорослому віці, що є наслідком недостатньої уваги до розвитку цієї функції у дитячі роки.

На сучасному етапі реформування та удосконалення системи освіти основна увага науковців привернута на шкільний вік, де, як здавалося б, дитина набуває необхідні кожному знання і вміння, але не варто забувати про важливість і сензитивність дошкільного періоду дитинства. Діти покоління "альфа" розумніші за своїх попередників - це факт визнаний всіма.

Згідно з концепцією Л. С. Виготського в перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку відбувається перебудова структури свідомості, і завдяки цьому всі інші психічні процеси інтелектуалізуються. Оцінюючи змінні моменти організованого навчання, Л. С. Виготський писав, що "навчання може дати під час розвитку більше, ніж те, що міститься в його безпосередніх результатах. Прикладене до однієї точки у сфері дитячої думки, воно видозмінює і перебудовує багато інших точок. Воно може мати у розвитку віддалені, а не тільки найближчі наслідки" [2, с. 23].

У даний час великої популярності набуває питання розвитку критичного мислення в освітньому процесі закладів освіти всіх рівнів. Термін критичне мислення - (дав.-гр. *κριτική τέχνη* - "мистецтво

аналізувати, судження") - це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення. Такий тип мислення потрібен для вирішення неординарних практичних завдань. Коли перед нами постають реальні проблеми, які неможливо вирішити за допомогою наявних знань та умінь, тоді ми залучаємо принципи, стратегії та процедури критичного мислення. Це відбувається під час розв'язування проблемних задач, формулювання висновків, ймовірнісної оцінки та ухвалення рішень. Ф. Станкато зазначав, що критичне мислення - це формулювання суджень відносно правдивості та реальності заяв або відповідей щодо розв'язання проблем [6].

Отже, основне призначення **критичного мислення** - це розв'язання проблем (завдань), а головним результатом критичного мислення є судження [4, с. 44]. Висунення гіпотез - це одне з ключових умінь в критичному розмірковуванні, оскільки наявність проблеми передбачає формулювання припущень щодо її

розв'язку. Психологічно критичне мислення ґрунтується на прагненні до творчого пошуку, жадобі до знань. С. О. Терно розробив теорію розвитку критичного мислення у процесі навчання [5, с. 32].

Дошкільний період дитинства - невеликий відрізок в житті людини. Але саме за цей період людина набуває значно більше, компетентностей за обсягом, ніж за все подальше життя. Концепція сучасної загальної освіти ставить акцент на ідею розвитку особистості дитини, її творчих здібностей, формування важливих особистісних якостей.

З огляду на це були розроблені методичні рекомендації вихователям і батькам дітей дошкільників щодо розвитку критичного мислення і мислення в цілому в дошкільників.

МИСЛЕННЯ - один з вищих проявів психічного, процес пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненням і опосередкованим відображенням дійсності; це аналіз, синтез, узагальнення умов і вимог розв'язуваної задачі та способів її вирішення. У такому безперервному процесі утворюються дискретні розумові операції, які породжує мислення, але якими воно не обмежується. Мислення, як процес, нерозривно пов'язане з діяльністю особистості - з мотивацією, здібностями і т. д. [3, с. 252]

Дитина - природний дослідник навколишнього світу. Світ відкривається дитині через досвід її особистих відчуттів, дій, переживань. "Чим більше дитина бачила, чула, пережила, чим більше вона знає і засвоїла, чим більше кількість елементів реальності вона має у своєму арсеналі, у своєму досвіді, то більша і продуктивніша за інших буде її творча діяльність" [1].

Критичне мислення - це продуктивне, оцінне, рефлексивне мислення. На сьогоднішньому етапі розвитку дошкільної педагогіки працівникам закладів дошкільної освіти надається унікальна можливість використовувати найбільш ефективні інноваційні технології і методики в своїй практиці. Пропонуємо технологію розвитку критичного мислення, що передбачає виконання певних правил, але її використання дозволяє враховувати та, під час роботи, звертатися до особистого досвіду кожної дитини, чергування різних видів діяльності: індивідуальної, парної, групової. Сама діяльність передбачає роботу з інформацією, що спрямовує учасників на пошук відповідей, виявляти складності і протиріччя, систематизувати отримані результати щодо поставлених питань. Особливістю розвитку відкритого та гнучкого мислення є те, що воно розвивається шляхом

накладення нової інформації на життєвий особистий досвід людини. Саме в цьому його сутність та відмінність від мислення творчого. Критичне мислення - спрямоване мислення, воно відрізняється зваженістю, логічністю і цілеспрямованістю.

Цілі і завдання даної технології:

1. Пробудити в дитині прагнення до освіченості, перш ніж повчати її своїми нотаціями і мораллю.
2. Вчити дитину мислити, починаючи з власних питань і проблем, а не з односкладних відповідей на питання дорослих.
3. Розвивати в дитині бажання творити свій світ знань, який народжується в процесі діяльності, а не привласнювати готове.

У сучасному світі життя вимагає високого рівня мислення, взаємодії, спілкування, здатності швидко адаптуватися в широкому спектрі соціальних та інтелектуальних ситуацій. Пріоритетним завданням сучасної дошкільної педагогіки є використання компетентнісного підходу в освітньому процесі, який передбачає оволодіння дитиною знань, умінь, і навичок в комплексі, а не окремо один від одного. Нові підходи й освітні технології та їх використання в сучасному освітньому просторі не забаганка адміністрації закладу дошкільної освіти, а вимога часу та сучасних дітей. Для ефективності педагогічної діяльності з дітьми варто використовувати такі технології як: комп'ютерні інформаційно-комунікативні, здоров'язберігаючі технології, розвивальні вправи та ігри на розвиток психічних процесів, проектну діяльність, дослідницької діяльності і технології розвитку критичного мислення. Використання інновацій вимагає і підвищення рівня фахової майстерності педагогів, їх усвідомлення про необхідність вдосконалюватися заради того щоб інтерес дітей до навчання не згасав і приносив задоволення від пізнання, і як наслідок підвищував освітню мотивацію.

При умові використання вихователем закладу дошкільної освіти прийомів і методів технології розвитку критичного мислення педагог допоможе дітям здобувати знання самостійно, мати та формулювати власну думку, дасть можливість застосовувати свої знання на практиці, як у звичних, так і незвичних умовах, уможливить розвиток здатності ставити власні проблемні питання, аргументувати власні рішення чи висновки, сформувати самостійність, відповідальність, вміння швидко орієнтуватися в новій ситуації та адаптуватися до неї, діалогічне та монологічне мовлення.

Рекомендована нами технологія РКМ націлена на реалізацію освітніх напрямів:

- працювати з постійно оновлюваним та зростаючим інформаційним потоком в різних галузях знань;
- використовувати різні варіанти опрацювання та поєднання інформації;
- ставити питання що турбують, формувати самостійно гіпотезу;
- вирішувати різноманітні проблеми;
- формувати власну думку ґрунтуючись на аналізі та осмисленні різного роду досвіду, інформації, знань, ідей та уявлень;
- формулювати та висловлювати власні думки зрозуміло, впевнено і коректно відносно інших оточуючих;
- аргументувати свою позицію або точку зору і враховувати думки інших;
- здатність самовдосконалюватися в навчальному просторі, самостійно здобувати знання (академічна мобільність);
- брати відповідальність за власні рішення і вчинки;
- брати участь у колективному прийнятті рішення;
- вибудовувати конструктивні взаємини з іншими людьми;

- працювати та результативно взаємодіяти в групі і т. д.

Технологія РКМ реалізується в три етапи:

I етап - виклик (пізнавального занепокоєння щодо нових знань)

Цей етап дозволяє:

- актуалізувати й узагальнити отримані раніше знання з даної теми;
- викликати пізнавальне занепокоєння до теми, що вивчається;
- спонукати дітей до активної діяльності під час занять і вдома.

II етап - осмислення змісту (отримання нової інформації)

Цей етап дозволяє дитині дошкільного віку:

- отримати нові знання;
- переробити і усвідомити їх;
- пов'язати з уже наявними знаннями.

Основне завдання етапу "осмислення змісту" - утримати пізнавальне занепокоєння утворене під час етапу "виклику".

III етап - рефлексія (поява нових знань)

Цей етап призначений для того щоб дитина сформувала своє власне ставлення до інформації з проблеми. Під час саме цього етапу дитина дошкільного віку має можливість переосмислити власні уявлення враховуючи набуті знання.

Важливим у даному етапі є:

- усвідомлення інформації як цілісного елементу, її узагальнення;
- формування індивідуальної точки зору та власного ставлення до досліджуваного питання у кожного з дітей дошкільного віку.

Здатність дітей мислити призводить до вирішення складних завдань, здійснення маленьких відкриттів, появи елементарних винаходів. У дитини п'яти років з'являється необхідність у спілкуванні з однолітками. Під час спільної ігрової діяльності виникає дитяча спільнота. Саме в цей період, активно розвиваються комунікативні вміння, у дошкільників вперше з'являються друзі.

Дитина п'ятого року життя здатна сприймати об'ємні, за замістом, розповіді, уточнення, пояснення, оскільки у неї з'являється знаково-символічна функція (інтерес до букв, цифр), зростає стійкість уваги, з'являється здатність довільного запам'ятовування; удосконалюються сприйняття, уява; розвиваються вищі форми наочно-образного мислення. мовлення набуває нового змісту і має значення як спосіб передачі різноманітної інформації, власних думок, ідей і міркувань. Для дітей розповідь стає результативним засобом розширення кругозору разом з практичними формами взаємодії дослідями, експериментами та застосуванням знань на практиці.

У п'ять років особистість дошкільника отримує принципово нову, незнайому для неї здатність: співпереживати вигаданим персонажам, тобто діти здатні зазирнути до внутрішнього світу іншої людини. Дошкільники п'ятого року життя здатні засвоювати компетентності в яких важливу роль займає інтелектуальна та креативна, тому саме цей період дитинства називають "Чомучки"

Цей віковий період якнайкраще відповідає другому етапу розвитку критичного мислення "осмислення змісту" - такі діти прагнуть знайти помилки або недоречності конкретизувати їх в об'єкті пізнання. На запитання діти відповідають конкретно, намагаючись підсилити та деталізувати свою відповідь жестами. Прояви критичного мислення на цьому рівні можуть бути у формі запитання, що дозволяє їм переконатися у правильності власної точки зору чи позиції. Однак, можливість досягнення цього рівня виявляється при умові дотримання постійної

розумової активності дошкільників, яка проявляється в порівнянні та протиставленні окремих деталей об'єкта. Для активізації розумової діяльності дітей дошкільного віку ми пропонуємо такі прийоми технології РКМ:

- Знаю, хочу дізнатися, дізнався (ЗХД).
- Сінквейн.
- Кошик ідей.
- Прогнозування.
- Логічні ланцюжки.
- Асоціативний куш.
- Діаграма Венна.
- Кластери.
- Кубик.
- Товсті і тонкі питання.

Ефективним у процесі навчання є здатність доцільно обирати дидактичні прийоми, вдало їх поєднувати, застосовувати в межах традиційних форм освітнього процесу. Розвиток у дошкільників критичного мислення - це крок до використання активних, практичних і творчих методів та прийомів. При умові, що ми ставимо за ціль виховати дитину багатогранною особистістю, не варто просто напихати її готовою інформацією, важливо спонукати її самостійно мислити критично, робити власні висновки відповідно до отриманої інформації, ставити правильні питання, міркувати.

Приєм "ЗХД" (знаю, хочу дізнатися, дізнався)

Рекомендуємо використовувати цей прийом під час організації освітнього процесу з дітьми починаючи з третього року життя і старше. Починати варто з повідомлення дітям теми тижня. Наступним кроком буде довідатися, що діти знають за даним питанням, зафіксувати їхні відповіді у графічному або малюнковому варіанті і вивісити на дошку. За висловлювання доцільно заохочувати дітей (наклейки, вирізані зірочки, або символ теми). Наступна дія педагога, - запитати у вихованців, про що б вони хотіли дізнатися з даної теми і так само записати їхні висловлювання, за кожну відповідь дитина має отримати заохочення подібне до попереднього, але яке має певну відмінність.

Після попередньої актуалізації набутих знань та мотивування на отримання нового матеріалу доцільно повідомити всю наявну інформацію, після чого поцікавитися у дітей, що вони нового вони дізналися. Знову записати їхні відповіді, і так само, як на попередніх етапах видати заохочення, яке буде іншим за попередні. Для вихователя важливим елементом є те, що він буде фіксувати відповіді дітей. Це дасть можливість проаналізувати результативність засвоєння матеріалу дітьми. Якщо елементів заохочення з третього етапу більше, ніж у першому - інформація засвоєна, якщо відмінностей немає, тему доцільно повторити на наступний день.

Приєм "Сінквейн"

Що таке "сінквейн"? Це п'ятирядковий вірш. Його особливість полягає в тому, що він не має рими, що дає змогу в декількох словах викласти навчальний матеріал. "Сінквейн" має свою структуру і складається з наступних елементів:

- а) іменник, тема;
- б) ознака предмета (підбираємо прикметники) - два слова;
- в) дію предмета;
- г) фраза, що висловлює ставлення автора до теми;
- д) слово-синонім.

У варіанті використання цього прийому в роботі з дошкільниками, які ще не читають, пропонуємо використовувати графічні символи, зрозумілі дітям. Вони слугуватимуть алгоритмом, який стане шпаргалкою дітям для того, щоб скласти сінквейн.

Наприклад, "сінквейна", складеного дітьми: Дуб.

1. Могутній, гіллястий.
2. Радує, зростає, затіняє.
3. Дуб восени скинув листя.
4. Дерево.

Вовк.

1. Голодний, сірий.
2. Гарчить, полює на зайців, виє на луну.
3. Вовк живе у лісі.
4. Дика тварина.

Рекомендуємо в роботі з дітьми використовувати "сінквейни - загадки". Перше слово - тема не повідомляється. Інші складові залишаються без змін. Діти за описом мають здогадатися, яка була задана тема. Варто враховувати те, що чим точніше викладені деталі, тим більша вірогідність вгадати сінквейн.

Приєм "Кошик ідей"

"Кошик ідей" націлений з'ясувати, які знання діти мають з даної теми. Цей прийом призначений для накопичення знань. Рекомендуємо застосовувати даний прийом під час календарно-тематичному плануванні. Наприклад, ставити кошик на початку тижня і попросити дітей покласти до кошика та, що вони знають з визначеної теми. Серед запропонованих і відомих схем, моделей чи картинок, діти вибирають і складають у кошик. Протягом тижня відбувається повідомлення нових знань, практичне опрацювання теми, відповідно кошик поповнюється. Під час узагальнюючої бесіди, ми висипаємо і перебираємо відібрані дітьми елементи й разом підводимо підсумки.

Наприклад, якщо протягом тижня реалізувався пізнавально-творчий проект "Зимові витинанки", то за час цього проекту насичення кошика збагачуватиметься виробами, малюнками, піснями, віршами про зиму, танцями, фотографіями, прислів'ями, приказками, прикметами зими.

Приєм "Прогнозування"

Цінність цього прийому полягає в активізації уявлень дітей змісту літературного твору, вираженого в його назві. За назвою художньо-літературного твору педагогу треба скласти запитання, які були б здатні активізувати мислинську діяльність. Наприклад:

- Як ви гадаєте, про що піде мова в казці ...?
- Про кого ви зараз дізнаєтеся в оповіданні...?
- Про які події піде мова? Назвіть. (Або виберіть з набору ілюстрацій). Такі запитання стимулюють розвиток уяви та фантазії. Крім того, активно працюють мислительні функції.

Приєм "Логічні ланцюжки"

Використання цього прийому дасть можливість дітям опанувати умінням знаходити закономірності між подіями, структурувати та запам'ятовувати великий обсяг інформації.

Зміст цього прийому полягає в тому, що коли наводяться факти, правила чи пропозиції треба вказати їхні причини, які також мають причини виникнення. У такий спосіб, здійснюється поступове виявлення першопричин аж стадії виникнення. Заявлені події чи факти побудовані у хронологічному порядку, що має вигляд ланцюжка (одна подія витікає з іншої). Використання прийому логічного ланцюжка в формі гри стимулює розвиток уяви, спостережливості, уваги та формує навички аргументувати власні думки. Постійне використання даного прийому допоможе дітям структурувати великі обсяги інформації та виводити закономірності явищ та подій.

Приклад використання "логічного ланцюжка" для розвитку вміння встановлювати загальні ознаки: - Продовж ряд слів: космонавт, планета, невагомість, ... і т. д. Чому саме?

Прийом "Асоціативний куц"

Цей прийом доцільно використовувати для "проникнення" в тему, яка буде розглядатися в перспективі.

"Асоціативний куц" спонукає дітей думати вільно та відкрито на предмет запропонованого об'єкта, образу, теми, на більш складних рівнях розвитку можна запропонувати ставлення, емоції, почуття. Отже, даний прийом стимулює нелінійну форму мислення - асоціативне мислення.

Пропонуємо алгоритм роботи

Крок 1. Педагог оголошує тему, або вивішує предметну чи сюжетну картинку - центральний об'єкт, посередині аркуша або на дошці.

Крок 2. Педагог пропонує дітям підібрати слова чи картинку, які згадуються, коли вони бачать цей образ або чують це слово. Вихователю потрібно зафіксувати стільки дитячих думок, скільки дозволить час, або доти, доки вони не будуть вичерпані. Важливим елементом цього процесу є не обмірковувати, чому саме це слово вам спало на думку, а не чи інше.

Крок 3. Після того як всі думки записані, педагогу разом з дітьми потрібно встановити зв'язки між словами і проговорити аргументи.

Під час використання цього прийому варто пам'ятати, що асоціації не бувають доцільними чи недоцільними, правильними чи неправильними. Асоціації мають суб'єктивний характер, вони у кожного свої, якщо вам здається, що асоціація не відповідає змісту теми, попросіть дитину пояснити, як вона міркувала. Саме процес встановлення зв'язків між двома поняттями: тим, яке є темою і словом - асоціацією є найціннішим.

Приклад використання зазначеного прийому активізація знань дітей по темі, встановлення взаємозв'язку виділених понять. Тема "Дикі тварини наших лісів" - Що спадає на думку при слові "звірі"? Називайте все, що згадується. Діти називають слова, фрази, всі вони позначаються на маркерній дошці малюнком або графічним символом. - Доведіть, що ви назвали правильні слова. Доведені слова з'єднуються з основним словом "звірі" за допомогою стрілок.

Прийом "Діаграма Венна" ("Кола порівняння")

Прийом дозволяє навчати дітей дошкільного віку, а основні порівняння конкретизувати, класифікувати.

Використання кіл дозволяє розподіляти інформацію таким чином, щоб дітям було зручно порівняти, і вони дійшли висновку, що спільного і що відмінного у певних об'єктах або явищах. Для полегшення порівнянь дітям дошкільного віку доцільно пропонувати предмети, які мають багато різного, наприклад, трав'яні рослини і дерева. Знайти відмінності досить просто за допомогою кіл. Ще один варіант використання кіл. У спільному секторі кіл записують спільні риси героїв казок, у колах, які мають різні площі - відмінні.

Наведемо приклад: Тема "Транспорт".

- Що ми знаємо про транспорт? На які групи можна його розділити? Розподіліть транспорт по колам порівняння. Діти прикріплюють картинки із зображенням транспортом на магнітній дошці в відповідне коло по запропонованим дітьми назв груп (підземний, водний, повітряний, наземний). - Який транспорт може бути і пасажирським, і вантажним? Де ви їх розташували по колам порівняння? Діти називають транспорт, який розташований в загальній частині кіл.

- Чим відрізняється вантажний транспорт від пасажирського?

Прийом "Кластери"

Запропонований графічний прийом націлений навчити дітей систематизації матеріалу. Кластер оформляється у вигляді грона або моделі сонячної системи. У центрі розташовується основне поняття або сюжет, по сторонах позначаються великі змістові одиниці, з'єднані з центральним поняттям прямими лініями. Це можуть бути слова, словосполучення, пропозиції, які виражають ідею, думку, факти, образи, що стосуються даної теми.

Прийом "Кубик"

Вищезазначений прийом доцільно використовувати для активізації знань щодо предмета або теми. Суть полягає у складанні пропозицій у вигляді відповідей на питання "кубіку". Використання прийому "Кубик Блума" тільки на перший погляд здається важким. Але прийом дуже подобається дітям, оскільки вони швидко засвоюють техніку його використання. А для педагога цей прийом корисний у контексті розвитку навичок критичного мислення, а ще в активній і цікавій формі перевіряти знання і вміння дошкільників.

Для реалізації цього прийому потрібно звичайний паперовий кубик на гранях якого написано питання: Що? Який? Як? Чому? Де? Навіщо?

До прикладу: тема "Транспорт". Вихователю читає питання на грані кубика і складають питання по темі, діти відповідають на поставлене запитання. Проводиться у формі групової роботи.

Прийом "Товсті і тонкі питання"

Прийом допоможе осмисленню змісту художнього твору. "Тонкі" питання, ті, які мають на увазі відповідь "так", "ні", "не знаю", а "товсті" питання вимагають розгорнутої відповіді. Прийом "Тонкі і товсті питання" може бути використаний на будь-якому з етапів заняття: на стадії виклику - це питання до вивчення теми, на стадії осмислення - спосіб активної фіксації питань по ходу читання чи слухання, при міркуванні - демонстрація розуміння пройденого.

Використання технології РКМ має свої позитивні результати для дітей, а саме вони:

- вчать класифікувати, оцінювати, критично аналізувати інформацію;
- робити висновки;
- приймати виважені рішення;
- вчать працювати в групах і парах;
- вчать здорової дискусії;
- не бояться висловлювати свою думку;
- відбувається розвиток творчих навичок, їх удосконалення;
- формуються комунікативні навички;
- активізується мислення.

Для посилення ефекту використання технології РКМ рекомендуємо поєднувати з іншими технологіями: проектна діяльність, проблемне навчання та ін.

Свого часу давньокитайський мислитель і філософ Конфуцій зауважив: "Три шляхи ведуть до знання: наслідування - шлях найлегший, шлях особистого досвіду - шлях найгірший, і шлях роздумів - це найбільш благородний. Таким чином, підбиваючи підсумки, рекомендуємо технології розвитку критичного мислення для використання в закладах дошкільної освіти для якісної зміни всіх учасників освітньої діяльності (діти-педагоги-батьки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Лев Семенович Выготский. -- Санкт Петербург: СОЮЗ, 1997. - 96 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь / Лев Семенович Выготский. -- Изд. 5, испр. - Издательство "Лабиринт", Москва., 1999. - 352 с.
3. Сучасний тлумачний психологічний словник. - Харків: Прапор, 2007.- 640 с.
4. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно : [посібник для вчителя]. - Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. - 105 с.
5. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія / С. Терно // Історія в сучасній школі. - 2012. - № 7-8. - С. 27-39.
6. Вікіпедія - вільна енциклопедія [Електронний ресурс] Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Критичне_мислення#cite_note-2/

В. В. Крижанівський,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕОГРАФІЇ

У 2019/2020 навчальному році учні 6-9 класів продовжать вивчати географію за навчальною програмою, затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804. Методичні рекомендації, які пропонувались Міністерством освіти і науки України за минулі роки, є актуальними та не потребують певних змін.

Однак учні 10 класів почнуть, а учні 11 класів продовжать вивчення географії за новою навчальною програмою, що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407. Минулого навчального року десятикласники розпочали вивчення географії саме за цією новою програмою, а педагоги області підхопили освітній розвиток та за рік розробили низку дидактичних та методичних матеріалів, які були представлені на виставці "Інноваційний пошук освітян Черкащини". Ці роботи покликані допомогти учителям при викладанні географії у старшій школі за новою програмою, вони повинні спрямувати педагога на шляху притоптування нової географічної стежини - курсу географії в 11 класах.

Предмет "Географія: регіони та країни" для 10 класів спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської діяльності в регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах. Оскільки зміст навчального матеріалу з географії визначено з огляду на корисність, потрібність його за межами школи, навчальна програма розроблена таким чином, щоб основні компетентності пропонує увесь зміст географічної освіти і робили його прикладним до життя, формуючи вміння висловлювати власну думку, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати власну позицію.

Структура програми представлена вступом і 6-ма розділами. У Вступі окреслюються завдання курсу, особливості сучасної політичної карти світу, аналізуються ключові проблеми і тенденції світового господарського процесу. Розділи I-V програми спрямовані на ознайомлення з соціально-економічними особливостями регіонів світу та регіональних диспропорцій у розвитку окремих країн. Завершується вивчення курсу розділом VI "Україна в міжнародному просторі", завданням якого є розкриття геопросторової структури світу, визначення місця України на геополітичній карті світу, окреслення основних векторів сучасної української геополітики, міжнародних економічних зв'язків з регіонами та країнами світу, участі України в процесах європейської економічної інтеграції та реалізації стратегії сталого розвитку.

Наведений у програмі перелік країн для вивчення є орієнтовним. Учителю має право додавати для детальнішого ознайомлення інші країни, які відповідають інтересам навчального закладу з огляду на його можливі міжнародні зв'язки.

Новий курс географії в 11 класі "Географічний простір Землі" розкриває сутність географічної науки в цілому; інтегрує знання про природу, людину і господарську діяльність; формує в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку.

За мету курс ставить:

- розкрити сутність географічної науки в цілому - в 11 класі відбувається інтеграція усього вивченого раніше матеріалу, узагальнення усіх географічних знань в одне ціле,

осмислення значення географічної науки для життя людини, її практичне застосування;

- інтегрувати знання про природу, людину і господарську діяльність - зрозуміти як географічні знання поєднують розуміння природи, людства та його діяльності, місце людини у природі, значення антропогенного впливу на природу;

- формувати в учнів чіткі уявлення про основні закономірності будови і розвитку географічної оболонки та загальні суспільно-географічні закономірності світу з метою забезпечення сталого розвитку - зрозуміти як географічні знання допоможуть зрозуміти основні закономірності географічної оболонки, взаємозв'язок усіх оболонок нашої планети.

Завданням курсу є:

- розуміння географічної оболонки як системи, її виникнення, функціонування, закономірності будови і розвитку;
- оволодіння вміннями вирішувати комплексні завдання, що потребують виявлення географічної ситуації на конкретній території, моделювання природних, соціально-економічних і геоecологічних явищ і процесів з урахуванням просторово-часових умов і чинників;

- розвиток географічного мислення для орієнтації у проблемах територіальної організації суспільства, його взаємодії з природою, навичок грамотного вирішення побутових та професійно орієнтованих завдань;

- виховання патріотизму, толерантності до інших народів і культур, соціально-відповідального ставлення до навколишнього середовища під час повсякденної трудової і побутової діяльності;

- набуття компетентності в різних сферах: елементарного геоecологічного моделювання і прогнозування; використання різноманітних географічних знань та умінь в побуті і в підготовці до майбутньої професійної діяльності; забезпечення особистої безпеки, життєдіяльності й адаптації до умов навколишнього середовища.

Структура програми:

- вступ спрямований на розкриття змісту предмета і завдань сучасної географічної науки, її структури, тенденцій розвитку, місця і ролі географії в системі природознавчих наук, житті суспільства, розв'язанні його проблем;

- **у розділі 1 "Топографія та картографія"** подано аналіз різних видів географічних карт, розкрито особливості роботи з ними та можливості їх використання у побуті та господарській діяльності;

- **розділ 2 "Загальні закономірності географічної оболонки Землі"** включає характеристику сфер географічної оболонки Землі, розкриває закономірності та зв'язки в географічній оболонці. Географічна оболонка представлена як середовище життя людини і пов'язані з її діяльністю сучасні екологічні проблеми;

- **у розділі 3 "Загальні суспільно-географічні закономірності світу"** розміщення і розвиток видів економічної діяльності і суспільства в сучасному світі розглядаються як результат людської діяльності, яка перетворює неоднорідний у природному відношенні простір відповідно до об'єктивних економічних законів. Головна увага приділена людині. Такий підхід допомагає вибудувати знання про сучасний світ у струнку схему, зрозуміти просторову логіку розвитку економіки, прогнозувати реальні економічні результати політичних рішень.

Інтеграція курсу з іншими предметами:

Курс безпосередньо пов'язаний не тільки з попередніми курсами географії, він також інтегрує знання, здобуті на інших уроках:

- **Інформатика** - використання електронних карт, сучасна навігація
- **Історія** - демографічний перехід, адміністративна реформа, геополітика, сталий розвиток
- **Біологія** - біосфера, ґрунти, рослинність та тваринний світ
- **Філософія** - антропосфера, світо система
- **Математика** - графіки, діаграми, динаміка чисельності
- **Фізика** - сила Коріоліса, рухи Землі
- **Хімія** - кругообіг хімічних речовин та енергії

Заради кращої організації освітнього процесу окремі питання курсу доцільно пропонувати старшокласникам опрацьовувати самостійно. Необхідно стимулювати пізнавальну діяльність старшокласників, спонукати їх до використання типових планів комплексної характеристики територій (регіонів та окремих країн), розвивати навички самостійного інформаційного і наукового пошуку, прогнозування та проєктування.

Курс географії має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується в ході виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень. Вони спрямовані на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, а також передбачають розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій, семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета проведення цих робіт може бути різною - мотиваційною, контролюючою тощо.

Програмою передбачено виконання **10 практичних робіт**. Обов'язковими, як завжди, для оцінювання у кожному семестрі є 2 практичні роботи на вибір учителя.

Тематика варіативних досліджень може бути змінена учителем у рамках вивчення відповідної теми. Із запропонованої тематики досліджень учень за бажанням вибирає 1-2 дослідження упродовж року та виконує його індивідуально або у групі. Результати дослідження презентуються учнями й оцінюються вчителем під час захисту чи представлення, що сприяє формуванню не лише географічних, а й ключових компетентностей.

У курсі передбачено засвоєння географічної номенклатури, яка чітко регламентована у знаннєвому компоненті очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. На противагу курсу 10 класу, в 11 класі її досить небагато - це складові літосфери (літосферні плити), найбільші підгеографічні об'єкти материків та України (озера, річки, болота, канали, моря, затоки, протоки), країни-сусіди України.

Значна роль у вивченні географії відводиться роботі з картою, статистичним матеріалом для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, правильного оцінювання найважливіших соціально-економічних питань.

У програмі подано орієнтовний розподіл годин за розділами і темами. Учитель може на власний розсуд змінити розподіл годин між темами. Години резервного навчального часу учитель може використати на свій розсуд для глибшого вивчення або повторення певного навчального матеріалу з урахуванням здібностей і навчальних можливостей учнів або для тематичного оцінювання (уроків систематизації та узагальнення).

У старших класах пропонуються такі форми занять: урок-лекція, урок-семінар, урок-дискусія, "круглі столи", урок роботи в Інтернеті, урок-практикум, урок-дослідження (міні-проєкт) тощо.

Оцінюючи результати навчальної діяльності учнів з географії, необхідно враховувати рівень засвоєння

теоретичних знань і сформованості практичних умінь, досвід творчої діяльності.

Для досконалого викладання курсу географії в 11 класі перед початком учителю потрібно:

- проаналізувавши зміст програми звернути увагу на ті теми, які до цього розглядались у попередніх класах, з метою удосконалення знань (наука "географія", географічна оболонка, географічні закономірності природи, антропогенний вплив на природу, територіальна організація суспільства, геоecологія, різноманітність народів та культур, демографія, економіка, геополітика, адміністративний устрій тощо);
- уміти поєднувати взаємопов'язані компоненти в узагальнені системи (геосистема, географічна оболонка, антропосфера, геосфера, географічний простір, світо система, глобальна економіка) та формувати склад (створювати схеми);
- навчитись розуміти загальні закономірності географічної оболонки, знаходити взаємозв'язки різних географічних сфер при вирішенні проблем, що стосуються природних чи суспільних явищ;
- вільно користуватись електронними засобами (електронними картами, інтернет-ресурсами) для демонстрації окремих тем курсу;
- уміти віднайти практичну складову кожної теми курсу, показати учням де саме у житті ці у своїй діяльності вони зможуть скористатись отриманими географічними знаннями;
- використовувати компетентісно орієнтовані завдання для покращення практичної діяльності при вивченні курсу.

Удосконалення організації освітнього процесу з позицій компетентісного підходу полягає в забезпеченні особистісної спрямованості процесу навчання, яка реалізується через різноманітні форми проведення уроків, мотивацію та диференціацію процесу навчання. Учителю географії необхідно вирішити важливе методичне завдання - реалізувати на практиці компетентісний підхід, сформувати в учнів готовність використовувати отримані знання на практиці, вміння та навички в реальному житті для розв'язання поставлених перед ними завдань та життєво важливих ситуацій. Розв'язати таку проблему можна, використовуючи на уроках географії активні методи навчання, технології, які розвивають передусім пізнавальну, комунікативну і особистісну активність сьогоdnішніх учнів, особливо шляхом створення компетентісно-орієнтованих завдань. Такі базові технології та методи, як проблемне та проєктне навчання, розвиток критичного мислення, навчання у глобальному інформаційному суспільстві, особистісно орієнтоване навчання, диференційоване навчання, модульна технологія підтримують компетентісно-орієнтовану підготовку учнів, а їх реалізація здійснюється за допомогою різноманітних методичних прийомів, у застосуванні педагогічних засобів та форм навчання, які є конкретними способами організації навчальних дій учнів.

Компетентісний підхід до навчання географії підкреслює діяльнісний складник результатів освіти та їхню практичну значущість у процесі набуття школярами досвіду виконання практично-орієнтованих завдань. Оскільки практична робота учнів як форма проведення занять з географії є необхідним засобом пізнання й певним етапом формування географічного мислення школярів, курс географії у старшій школі має чітко визначену практичну спрямованість, яка реалізується під час виконання практичних робіт, аналітичних завдань та досліджень, спрямованих на розвиток умінь і навичок роботи з географічними картами та іншими джерелами інформації, розв'язання географічних, екологічних й соціально-економічних задач, здійснення порівняльного аналізу, проведення міні-досліджень, дискусій, семінарів, презентацій, експертиз, круглих столів, ділових ігор, творчих робіт, індивідуальних і колективних проєктів. Мета використання таких форм і прийомів навчання може бути різною: навчальною, стимулюючо-мотиваційною, розвивальною, виховною тощо.

Сучасному вчителю необхідно урізноманітнювати форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії в різних режимах (традиційний, інтерактивний та самостійна робота) та використовувати традиційні й нетрадиційні види уроку географії, практичної й дослідницької, творчої роботи з географії та позакласного профільного географічного навчання, що сприятиме формуванню не лише предметних (географічних), а й ключових компетентностей (інформаційно-цифрової, соціальної і громадянської, підприємливості та фінансової грамотності, загальнокультурної та екологічної грамотності тощо).

Цифрова компетентність формується за рахунок використання учнями посилань на сайти офіційних міжнародних та регіональних організацій, аналізу і порівняння статистичних даних по країнам світу, проведення програмних досліджень, створення презентаційних матеріалів. Використання цифрових технологій допоможе старшокласникам не тільки використовувати "готові дані", а й оцінювати, створювати й фільтрувати цифровий контент, порівнювати дані з різних сайтів мережі Інтернет.

Підприємницька компетентність є дуже важливою при вивченні географії у старшій школі і доповнює інші ключові та основну географічну компетентності. Особливе значення для її формування є розробка різноманітних соціально-економічних проєктів, що включені до програми. Формування підприємницьких навичок у старшокласників ґрунтуються на креативності (критичному мисленні та вмінні розв'язувати проблеми), ініціативності, відповідальності.

Через компетентісно-орієнтовані завдання можлива також реалізація наскрізних змістових ліній, які є засобом інтеграції ключових та загальнопредметних компетентностей, навчальних предметів та предметних циклів. Наскрізними змістовими лініями "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність" у курсі географії реалізується перш за все з огляду на зміст наскрізної теми. Роль компетентісно-орієнтованих завдань по наскрізним темам різна і залежить від змісту курсу і від того, наскільки він пов'язаний з конкретною наскрізною темою. Такі завдання передбачають використання інформації, знань учня, його умінь та навичок, вони вимагають мобілізації креативного мислення, уміння практичного застосування набутих знань. Вчителю ж на уроці потрібно, насамперед, поставити перед учнями проблему та допомогти їм вирішити її різними шляхами.

Кожна тема з курсу географії може мати ці завдання. Головне віднайти практичне застосування матеріалу, який вивчається.

Оскільки освіта розвивається у тісному і безпосередньому зв'язку з новітньою науковою інформацією, вона має перелаштовуватися під сучасні вимоги людства, адже у світі відбувається інформаційна переоцінка. На сьогодні основною задачею освіти є не накопичення учнями інформації та знань, а уміння використовувати та застосовувати їх, особливо на практиці, у своєму житті. Це передбачає розвиток у дітей різних компетентностей. Враховуючи зміни вимог суспільства до якості надання освітніх послуг, освітнє середовище повинне забезпечувати ефективність впровадження вже названих підходів і напрямів діяльності, а також вдало таке середовище, пов'язане з хмарними технологіями, які набувають все більшого значення у професійній діяльності, забезпечуючи нові, динамічні і актуальні можливості, що базуються на Інтернет-технологіях чи електронних додатках для освіти. Хмарні технології дають можливість залучити до освітнього процесу особисті комп'ютерні пристрої педагогічних працівників, учнів та навіть батьків.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Програма курсу "Природознавство" для учнів 5 класів (затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 №804) передусім покликана розвивати допитливість дітей, пізнавальний інтерес до вивчення предмету, виховувати позитивне ставлення до природи, розвивати прагнення діяти в навколишньому середовищі відповідно до екологічних норм поведінки, формувати природничі компетентності та цілісну природничо-наукову картину світу, засвоїти та поглибити знання про природні явища. Основною

метою такого курсу є навчити учнів застосовувати отримані знання про природу у повсякденному житті, уміти адаптуватись до умов проживання на певній території, самостійно оцінювати рівень безпеки навколишнього середовища.

При викладанні курсу природознавства у 2019-2020 н.р. рекомендується дотримуватись таких основних пунктів:

- учні 5 класів не ведуть щоденники погоди, вони будуть заводитись учнями 6 класів при вивченні географії.
- учні заводять 3 зошити: робочий, практичний та зошит спостережень. До останнього діти заносять фенологічні спостереження та спостереження, передбачені програмою в кінці кожної теми.
- практичні заняття та практичні роботи є обов'язковими для виконання усіма учнями. Проєкти та дослідницькі практикуми за бажанням можуть виконуватись окремими учнями або групами учнів у позашкільний час. Проєкти також можуть виконуватись в межах уроку за бажанням вчителя, і за такої умови оцінки виставляються усім учасникам проєкту.
- для захисту проєктів вчитель може виділити окремий урок в кінці теми, який повинен бути передостаннім перед тематичною атестацією.
- до журналу вчитель записує лише практичні роботи та заняття, а також проєкти, які виконуються на уроці. Проєкти та дослідницькі практикуми вчитель записує до графі домашнього завдання.
- практичні роботи та заняття виконуються учнями в окремих зошитах, запис здійснюється у вільному стилі, але робота повинна обов'язково містити тему, мету та висновки, зроблені учнями при роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вішнікіна Л. П. Компетентісне навчання географії в основній школі: монографія / Л. П. Вішнікіна. - Полтава: ТОВ "АСМІ", 2017. - 407 с.
2. Топузов О. М. Педагогічні технології як основа творчої діяльності вчителя географії / О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна // Педагогічний альманах: Збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. - Херсон: РІПО, 2011. - Випуск 10. - С. 52-57.
3. Самойленко В. М. Створення та застосування тестів у навчанні географії / В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна // Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць. Випуск 32. - Кривий Ріг. - 2011. - С. 15-29.
4. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Діброва І. О. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / - Київ: Ніка-Центр, 2013.
5. Вішнікіна Л. П. Психодідактичні засади формування предметної географічної компетентності учнів / Л. П. Вішнікіна, О. М. Топузов // Український педагогічний журнал. - 2016. - № 2. - С. 65-74.
6. Вішнікіна Л. П. Підручник географії як універсальний інтегрований засіб формування предметної географічної компетентності учнів / Л. П. Вішнікіна, О. М. Топузов // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [ред. кол.; голов. ред. - О. М. Топузов]. - Київ: Педагогічна думка, 2016. - Вип. 17. - С. 60-68.
7. Вішнікіна Л. П. Компетентісно-формувальний урок географії / Л. П. Вішнікіна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Географічні науки": Збірник наукових праць. - Випуск № 5 / 2016 р. - С. 83-88.
8. Вішнікіна Л. П. Компетентісно-орієнтовані завдання з географії / Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (32), Issue: 63. Budapest, 2015.
9. Овсюк Н. В. Формування основ економічної компетентності старшокласників у процесі навчання географії та економіки. / Н. В. Овсюк Автореферат. Київ - 2011. 257 с.
10. Овсюк Н. В. Підручник як засіб формування економічної компетентності учнів // Проблеми сучасного підручника: [зб. наук. пр.] / Ін-т педагогіки НАПН України. - К., 2010. - Вип. № 1 (10). - С. 68-72.
11. Гільберг Т. Г. Реалізація компетентісного підходу до навчання на уроках географії / Т. Г. Гільберг // Географія та основи економіки в школі. - № 4. - 2009. - С. 13-14.
12. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. - Київ: "К.І.С.", 2004. - С. 16-25.

О. М. Козлова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін
комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут
підсередньої освіти педагогічних працівників Черкаської обласної
ради"

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Шкільна математична освіта стоїть на порозі Нової української школи. **Які результати ми маємо сьогодні?** Які зміни у викладанні предмета мають відбутися, щоб реалізувати ідеї НУШ, забезпечити розвиток та соціалізацію особистості учнів, формування творчих здібностей, дослідницьких навичок і навичок життєзабезпечення, здатності до саморозвитку та самонавчання в умовах глобальних змін і викликів?

У будь-який час ефективна школа має бути компетентнісною, тобто школою життя, школою підготовки для того, щоб бути успішним у світі і щоб удосконалювати цей найкращий із світів, ґрунтуючись на досягненнях попередніх поколінь і наукових надбаннях, інноваціях і традиціях навчання, нових технологіях. З часом змінюються умови і способи життя людства й разом із ними змінюються уявлення про компетентності, які потрібні людині для успішності, а разом із ними і вимоги до школи.

Нещодавно Український центр оцінювання якості освіти опублікував звіт про моніторинг математичної грамотності чотирикласників. Новий Закон України "Про освіту" визначає математичну компетентність як одну з ключових, що необхідні кожній людині для успішності в сучасному суспільстві. Але рівень математичної підготовки багатьох випускників шкіл і студентів закладів вищої освіти залишає бажати кращого. Як свідчать результати ЗНО 2008 - 2018 років, значна частина проблем випливає з початкової школи. Тому регулярні моніторингові дослідження якості математичної освіти в початковій школі, які надають можливість виявляти проблеми на ранньому етапі навчання, - важливі для покращення математичної підготовки учнів не лише в початковій школі, але й у подальшому. Важливо підкреслити, що мета моніторингу - не оцінити учнів, а саме виявити проблеми.

Щоб мати певний рівень математичної компетентності, учні повинні засвоїти не лише певний математичний зміст, а й демонструвати здатність здійснювати мисленнєві операції, тобто володіти низкою значущих для розв'язування математичних задач і вирішення реальних життєвих проблем, опосередкованих потребою застосування математики, когнітивних умінь. Відповідно до цього когнітивні вміння структуровані за такими категоріями: знання; застосування; міркування. Категорія "Знання" охоплює факти, процедури та поняття, якими мають володіти випускники початкової школи. Володіння поняттями та знання математичних фактів становить основу для математичного мислення. У свою чергу знання процедур (набору дій і правил їх виконання) необхідне для розв'язування рутинних завдань, із якими стикається людина в повсякденному житті. Категорія "Застосування" описує здатність учнів застосовувати

знання та розуміння ідей для розв'язування простих (стандартних) задач. Такі задачі є стандартними вправами, які учні виконують на уроках математики, і можуть бути як суто алгоритмічними (наприклад, на ділення в стовпчик), так і текстовими, які описують прості ситуації з використанням нескладних контекстів. Категорія "Міркування" виходить за межі розв'язування стандартних задач і охоплює незнайомі ситуації, складні контексти й багатокрокові задачі. Розв'язання таких задач потребує від учнів більш складних міркувань, хоча й не передбачає наявності в учнів математичних знань і умінь, які виходять за межі навчальних програм. Якщо проаналізувати завдання з математики 2019 року, то ми побачимо, що збільшується частка саме прикладних задач та завдань, які перевіряють розуміння основних математичних понять, означень тощо.

Математична компетентність належить до ключових компетентностей у розвитку й життєдіяльності особистості, тому її формування в початковій школі закладає підмурівок не лише для подальшого успішного навчання в базовій школі, а й для життя в сучасному світі загалом. Саме тому обидва державні стандарти акцентують на компетентнісному складнику математичної освіти.

Останнім часом у математиці як науці відбулися кардинальні зміни. Математичні моделі явищ природи, технічних та економічних процесів стали більш повноцінними, точніше і глибше відображають природу речей. Математика перетворилась з методу обчислень у метод досліджень, тобто стала універсальною мовою науки. Місце математики в системі наук визначає її місце в освіті. Вона є не лише допоміжним інструментом для розв'язання окремих проблем, а перш за все, загальнокультурною базою для засвоєння системи принципів і структур, які складають основу дисциплін, що вивчаються. Тому шкільна математична освіта має бути орієнтована на виховання предметного мислення, яке в своєму розвинутішому вигляді означає здатність створювати математичні структури, уміння аналізувати їх властивості, а також інтерпретувати результати аналізу.

Отже, головна мета вчителя сьогодні - сформувати в учнів уміння бачити й застосовувати математику в реальному житті; розуміти зміст і метод математичного моделювання, уміти побудувати математичну модель, досліджувати її методами математики, інтерпретувати отримані результати, мати високий рівень математичної грамотності.

Формування математичної грамотності учнів забезпечується шляхом поєднання традиційних (пояснювально-ілюстративного, репродуктивного) і

нетрадиційних (проблемного, частково пошукового, дослідницького та шляхом систематичного включення вправ, завдань і ситуацій, що розвивають аналітичні та дослідницькі здібності учнів) методів навчання. Суть цього прийому полягає у встановленні змістових зв'язків математики з іншими дисциплінами. **Підсумком реалізації прикладної спрямованості навчання математики є:**

- здатність людини визначати і розуміти роль математики у світі, в якому вона мешкає;
- висловлювати добре обґрунтовані математичні судження і використовувати математику для задоволення сьогоденних і майбутніх потреб, необхідних для досягнення життєвого успіху.

Для досягнення сформованості математичної компетентності розробляються складніші завдання, що формують в учнів уміння визначати проблеми, які можуть бути розв'язані засобами математики; формулювати ці проблеми мовою математики; розв'язувати їх із використанням математичних знань та методів; інтерпретувати здобуті результати, враховуючи поставлену проблему; формулювати і записувати остаточні результати розв'язання поставленої проблеми. Математична грамотність особистості проявляється у свідомому застосуванні нею знань і навичок у практичних цілях, при поясненні явищ повсякденного життя, проведенні дослідження чи обробки одержаних даних. Так, з метою навчання математики і розвитку дослідницьких навичок у 5 класі можна використати робочий зошит з математики для учнів "Я дослідник" (автор Васильєва Д.В.). Навчальні завдання зошита орієнтовані на формування в учнів навичок самостійної роботи з різними джерелами інформації, оформляти результати спостережень у письмовому вигляді, формулювати думку, проводити самоаналіз, здійснювати самоконтроль і самооцінку. Для формування й розвитку в учнів основної школи предметних компетентностей під час вивчення курсів алгебри і геометрії, а також з метою надання допомоги в реалізації завдань компетентісно орієнтованого навчання призначена серія навчальних посібників "Формування предметних компетентностей" за редакцією Н.А. Тарасенкової, що розроблена за сприяння Інституту педагогіки НАПН України.

Суттєвою умовою формування математичної грамотності є вироблення вмінь самостійної математичної діяльності учнів. Частину часу на уроці необхідно виділяти для навчання дітей прийомам самостійної роботи та прийомам самоконтролю. Важливу роль на уроках відіграє рефлексія, що відображає процедуру оцінювання учнями основних етапів уроку. Така форма дає можливість учителю проаналізувати об'єктивність самооцінки та скорегувати її в певних випадках.

У новому навчальному році особливу увагу вчителів математики доцільно звернути на проблему оцінювання. Якщо раніше педагоги багато уваги звертали на підсумкове оцінювання, то нова українська школа вимагає нових підходів як до оцінювання в цілому, так і до його окремих видів: формувальне та підсумкове оцінювання.

У багатьох дослідженнях, які надруковані у часописах європейських країн, ми знайшли надруковані матеріали наукових досліджень не лише про компетентнісний підхід, але і про особливості оцінювання поступу учня у процесі навчання, а не лише кінцевого результату. А тому вчителі математики в освітньому процесі мають не лише акцентувати увагу учнів на кінцеві результати, підсумкове оцінювання, але і особливу увагу звернути на поточне (формувальне) оцінювання. Аналіз науково-педагогічних досліджень з питань оцінювання показує, що перехід до справжнього формувального оцінювання в українській школі вимагатиме серйозної зміни культурних норм, педагогічних звичок і парадигм.

Звернемо увагу вчителів математики на окремі аспекти цих двох видів оцінювання:

1. Формувальне оцінювання: а) перевіряє, як триває навчання; б) виконує діагностичну функцію: ідентифікує сфери, де необхідне покращення; в) ідентифікує недоліки і покращує навчання; г) здійснюється під час навчального процесу; д) допомагає учням вчитися один в одного.

2. Підсумкове оцінювання: а) перевіряє, що було вивчено; б) виконує оціночну функцію: вимірює досягнення певного рівня; в) судить про якість; г) відбувається в кінці навчального процесу; д) змушує учнів конкурувати між собою.

Крім того, формувальне оцінювання передбачає діагностику прогалин чи недосягнутих результатів і є підґрунтям як для вчителя, так і для учня, над чим потрібно працювати, щоб учень показав кращі результати навчальної діяльності у процесі підсумкового оцінювання.

У дослідженнях з проблеми оцінювання чітко простежується поділ оцінювання на формувальне (поточне) і підсумкове. Формувальне оцінює процес, а підсумкове - результат навчання. Вони підпорядковані різним цілям, а саме: формувальне оцінювання має на меті підвищити якість; підсумкове оцінювання має на меті оцінити якість.

Формувальне оцінювання і підсумкове оцінювання виконують різні функції. **Формувальне оцінювання:** 1) оцінює процес; 2) завжди є позитивним; 3) індивідуалізоване; 4) є ціннісним; 5) дає зворотній зв'язок.

Підсумкове оцінювання: 1) оцінює результат; 2) вносить оціночне судження; 3) застосовується відповідно до стандартів; 4) показує недоліки.

Особливу увагу вчителів математики звертаємо на об'єктивність оцінювання навчальних досягнень учнів, зміни у підходах до оцінювання у системі загальної середньої освіти та вимоги до виконання письмових робіт та перевірки зошитів, які запропоновані у **додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 р. № 1/9-415**, у якому вміщені "Методичні рекомендації щодо викладання математики у 2018-2019 навчальному році". У кінці кожної теми вчитель проводить тематичне оцінювання. При виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми, крім оцінок за ведення зошита. Більш детальну інформацію щодо ведення та перевірки зошитів з математики в навчальних закладах містять методичні рекомендації, які надруковані журналі "Математика в школах України", №22-24. 2016 р. та "Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо вивчення математики у 2017-2018 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах". У процесі оцінювання математичної компетентності учнів вчителі дотримуються наказу МОН молодьспорту № 329 від 13.04.2011 року "Про затвердження Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти" та додатку 2 до наказу МОН України №1222 від 21.08.2013 р. "Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти".

Підсумовуючи викладене, хочеться звернути увагу вчителів математики на те, що дана тема потребує ґрунтовного опрацювання як самостійно, так і на засіданнях методичних об'єднань.

Формою перевірки рівня сформованості математичної грамотності є контрольна робота, теоретико-практичний залік, ДПА, ЗНО, моніторингові вимірювання, PISA, тестування. Рівень сформованості математичної грамотності визначається вмінням учнів відстоювати свою думку, аргументувати розв'язок задачі, обраний шлях розв'язання, рецензувати відповідь.

Сучасні інформаційні технології суттєво впливають на ефективність проведення уроків математики, надають можливість удосконалювати організацію уроку, діагностувати рівень сформованості знань та вмінь, активізувати пізнавальну діяльність учнів, поглиблювати знання. При викладанні математики доцільно використовувати сервіси Google. Робота в сервісі Google CLASSROOM надає учням можливість самостійно чи у групах використовувати завдання і передавати їх учителю через мережу, а програма самостійно опрацьовує і презентує результати, типізуючи помилки. За допомогою електронного навчального середовища Learning Apps зручно і легко створювати електронні інтерактивні блоки (так звані програми або вправи). Learning Apps - це розробка загальнодоступної бібліотеки дидактичних доповнень до уроків, конструктор для розробки інтерактивних завдань для застосування на уроках і в позакласній роботі. Сервіс Plickers дозволяє проводити мобільні голосування і фронтальні опитування під час навчального заняття з вивченого або поточного матеріалу в тестовій формі. Робота з мобільним додатком забирає не більше кількох хвилин. Отримання результатів опитування відбувається на занятті без тривалої перевірки та миттєво виводиться на екран комп'ютера (телевізора, проектора), під'єданого до Інтернету. Наявність смартфонів або комп'ютерів не потрібна: тільки смартфон учителя з доступом до Інтернету. Найбільш зручним, легким інструментом для організації спільної роботи учасників освітнього процесу з різним контентом у визначеному віртуальному просторі є мережевий сервіс Padlet (<http://padlet.com>).

У процесі навчання математики можна використовувати найбільш поширені комп'ютерні середовища, які підтримують вивчення шкільної математики:

- <http://www.cabri.com> - Cabri 3D (чернетка для інформатики);
- <http://www.dynamicgeometry.com> - Geometer's Sketchpad (блокнот геометра);
- <http://www.geogebra.org> - GeoGebra;
- <http://www.geogebra.org> - GeoGebra 5.0;
- <http://www.cinderella.de> - Cinderella;
- <http://geonext.uni-bayreuth.de> - GeoNext;
- <http://www.int-edu.ru> - Живая Геометрия;
- <http://www.int-edu.ru> - Живая Математика;
- <http://obr.1c.ru/mathkit> - Математический конструктор;
- http://dg.osenkov.com/index_ru.html - DG (Динамічна геометрія);
- <http://math.exeter.edu/rparris/winggeom.html> - Winggeom;
- <http://www.geocentral.net/geometria/ru> - Geometria;
- <http://www.raumgeometrie.de/drupal> - Archimedes Geo3D

Доцільно у процесі навчання математики використовувати GeoGebra - педагогічний програмний продукт, який поєднує динамічну геометрію, алгебру, математичний аналіз і статистику. За допомогою GeoGebra можна швидко створювати високоякісні графічні зображення математичних об'єктів (графіки функцій, графіки рівнянь, геометричні фігури, формули тощо) і потім їх зберігати у файлах графічних форматів (png; svg) або експортувати до буфера обміну. Після цього отримані рисунки можна використовувати для створення друкованих дидактичних матеріалів, мультимедійних презентацій навчального призначення тощо.

Однією з форм роботи на уроках математики, яка сприяє розвитку графічних навичок та обчислювальних умінь, є лабораторно-графічної роботи. Вони дають можливість повніше й більш свідомо засвоїти математичні

залежності між величинами, ознайомитись із вимірювальними й обчислювальними приладами та їх застосуванням на практиці, навчитись проводити вимірювання та обчислення з певною точністю тощо.

Із задоволенням учні "відкривають" для себе геометрію, якщо застосувати на уроках орігамі - мистецтво складання паперу без використання ножиць та клею. Згинання аркуша паперу - найпростіша операція, яка не потребує жодних особливих навичок, крім уяви. Орігамі дає можливість застосовувати графічні вміння та навички учнів у побудові схем, геометричних рисунків на площині і в просторі, не користуючись при цьому креслярськими інструментами. Учні працюють з фігурами, перетворюючи їх на інші фігури. Відмітимо, що на обласній педагогічній виставці Курінна Г.В., учитель Корсунь-Шевченківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 2 Корсунь-Шевченківської районної ради, представила методичний посібник "Орігаметрія. Курс за вибором для учнів 8 класу".

Розвивати навички усних математичних розрахунків учнів допоможе участь у міжнародному освітньому проєкті MIKSİKE в Україні /ПРАНГЛІМІНЕ. <https://miksike.net.ua>.

Рекомендуємо залучати учнів до інтелектуальних змагань всеукраїнського та міжнародного рівнів, серед яких Всеукраїнська учнівська олімпіада з математики, Інтернет-олімпіади з математики, Всеукраїнський турнір юних математиків, Міжнародний математичний конкурс "Кенгуру", змагання з усного рахунку Прангліміне ("Міксіке в Україні"), заочна математична школа "Мудрамакітра".

Математика та система математичних знань посідають особливе місце у загальнолюдській системі знань, виконуючи роль мови науки, мови наукових досліджень. Отже, набуття учнями математичних компетентностей є однією з найважливіших складових життєвих компетентностей. Зрозуміло, що забезпечити набуття учнями математичних компетентностей може тільки компетентний учитель, компетентний у галузі педагогіки і психології, компетентний у своїй предметній галузі - математиці. [4.]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Д. В. Збірник задач з математики. 5-9 класи: Наскрізнi лiнii компетентностей та їх реалiзацiя /Д. В. Васильєва, Н. І. Василіук. - Київ: Вид. дiм "Освіта", 2017. - 112 с.
2. Васильєва Д. В. Я дослідник. Математика, 5 клас: Робочий зошит учня. /Д. В. Васильєва. - Київ: Вид. дiм "Освіта", 2017 - 64 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. //Математика в школах України - 2012. - № 6(342) - С. 2-6.
4. Звіт про результати першого циклу загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти "Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/zvity-dani-2/>
5. Раков С. А. Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу в навчанні з використанням інформаційних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 - "Теорія і методика навчання інформатики" / С. А. Раков; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. - Харків, 2005. - 526 с.

Л.І. Даниленко,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ - ПРОФЕСІЙНА ПОТРЕБА В УМОВАХ ШВИДКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ

Як відомо, біологічна освіта наділена значним потенціалом у формуванні світогляду людини нового тисячоліття, зокрема завдяки відкриттям у пізнанні живого. Вивчення біології в закладах загальної середньої освіти на сучасному етапі не повинно бути обмеженим підручником, класною дошкою та вчителем. За сучасними вимогами навчального стандарту традиційна форма уроку не зможе дати учням такого обсягу інформації, як урок з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Адже нові технологізовані покоління дітей потребують нових форм подання навчального матеріалу.

Одним із перспективних напрямків досліджень у галузі ІКТ - упровадження в навчальний процес мобільних інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на підтримку процесу навчання.

Оскільки мобільні технології набувають у світі дедалі більше прихильників не тільки серед учнів і студентів, але й серед учителів і викладачів, то у процесі навчання їх доцільно використовувати водночас із традиційними. Так, проведені в США дослідження довели, що студенти й викладачі позитивно реагують на впровадження в процес навчання портативних комп'ютерів. Навчання стає більш умотивованим, учні більше часу витрачають на навчання і спілкування в групі та з викладачем [3].

Мобільне навчання - це нова освітня парадигма, на основі якої виникає нове навчальне середовище, де учні можуть отримати доступ до навчальних матеріалів у будь-який час та будь-де, що робить сам процес навчання всеосяжним і мотивує учнів до навчання протягом усього життя [1].

Мобільне навчання набуло актуальності з початком "ери смартфонів і планшетів". Саме ці два пристрої символізують сучасне інформаційне суспільство. Аналітики пов'язують масове поширення планшетних ПК зі збільшенням кількості завдань, які можна розв'язати з їх допомогою: пошук інформації в Інтернеті, спілкування в соціальних мережах, прослуховування музики, читання книг тощо.

Термін **m-learning** зводиться до використання мобільних і кишенькових ІТ-пристроїв (персонального цифрового помічника (PDA), мобільних телефонів, ноутбуків і планшетних ПК) у викладанні й навчанні. Зв'язок мобільного навчання з електронним і дистанційним навчанням полягає саме у використанні мобільних пристроїв, адже в такому випадку процес навчання не залежить від місця знаходження учнів і вчителя. Таким чином, мобільне навчання знімає обмеження, пов'язане з місцезнаходженням, із допомогою портативних пристроїв.

Основними ознаками мобільного навчання є: використання мобільних пристроїв (мобільні телефони, ноутбуки, нетбуки, КПК, планшети, електронні книги (рідери) тощо); забезпечення взаємодії учасників навчального процесу з допомогою бездротових мереж; незалежність навчання від часу й місця знаходження його учасників; утворення мобільного інформаційно-навчального середовища; зв'язок мобільного навчання з електронним і дистанційним [3].

Отже, **мобільне навчання** - це навчання в умовах, коли учень має мобільний доступ до освітніх ресурсів і може взаємодіяти з учителем та іншими учнями.

Порівнявши мобільне навчання з традиційним, можна сказати, що мобільне навчання надає можливість моніторингу навчання в реальному часі та забезпечує високу насиченість контенту. Це дозволяє розглядати його не лише як засіб навчання, а і як інструмент спільної роботи, спрямований на підвищення якості навчання.

Сучасний дослідник Н. Пейн виокремив такі основні елементи мобільного навчання: учні готові використовувати мобільні пристрої для навчання в тих випадках, коли вони не можуть скористатися книгою чи комп'ютером; мобільне навчання надає можливість використовувати вільні проміжки часу; мобільні додатки повинні бути компактними й активізуватися з того місця, на якому було перервано роботу; мобільні додатки повинні бути доступними в Інтернеті, а також синхронізованими з мобільними засобами навчання [2].

Основними перевагами мобільного навчання порівняно з електронним є: можливість навчатися будь-де та будь-коли; більша компактність мобільних пристроїв; безперервний доступ до навчальних матеріалів; підвищена інтерактивність навчання; зручне застосування послуг мобільного навчання; персоналізованість навчання; мобільне навчання дозволяє використовувати час у дорозі, у черзі, під час очікування на зустріч; можливість швидкого створення і подальшого передавання інформації; подолання технологічного бар'єру: використання відповідних пристроїв дає учневі додатковий досвід, а також спонукає до пошуку нових способів використання власного пристрою; мобільне навчання підходить для різних стилів навчання [3].

До організаційно-технічних недоліків мобільного навчання можна віднести: фрагментацію навчання: учні знаходяться в умовах, коли їхню увагу можуть відволікати; відсутність в учнів добре розвинених навичок самоконтролю й самокерування власною пізнавальною діяльністю; малий розмір екрана та труднощі з доступом до Інтернету: мобільні пристрої мають менші розміри екрана порівняно з традиційними ПК, а більшість

веб-сайтів оптимізовано для екранів з високою роздільною здатністю; високу ціну початкових витрат на організацію мобільного навчання: витрати на придбання пристрою для кожного учня. Організація бездротового з'єднання з мережею, технічне обслуговування; дефіцит якісного поліфункціонального навчального контенту для мобільних пристроїв і засобів його розробки; обмежений термін дії батареї пристрою; відсутність розроблених методик підтримки й оцінювання результатів роботи мобільного навчання [2].

Для мобільного навчання характерний метод відтворення інформації - QR-код. QR - це абревіатура, яка походить від *quick response* і перекладається як "швидка відповідь". QR-код - це двовимірний матричний код даних, який зберігає текстову інформацію обсягом піваркуша A4. З допомогою білих та чорних квадратів ці дані кодують, а розшифровку здійснюють спеціальними сканувальними пристроями. Код може містити будь-який текст, що складається з літер, цифр і символів. У середині QR-коду зашифровано службову інформацію, яка дозволяє визначити, що саме зашифровано в коді: посилання, текст, SMS, візитна картка або інші дані.

Основний приклад використання цих кодів у повсякденному житті - кодування інтернет-посилань, які можна отримати внаслідок декодування й моментально перейти на відповідну сторінку в Інтернеті без введення довгих адрес. Також поширене кодування короткого інформативного тексту, наприклад, контактів з візитки або невеликих повідомлень [3].

Використання матричних кодів має неабиякий потенціал в освіті. Адже QR-код можна використовувати не тільки як посилання на інтернет-адреси, але й для створення з допомогою кодування багаторівневих підручників, посібників або опорних конспектів.

Отже, мобільне навчання стає невід'ємною частиною сьогодення. Виникає лише питання, як саме ці пристрої ефективно використовувати в процесі навчання, як зробити їх доступними для учнів і учителя. Можна сміливо констатувати факт: мобільне навчання відкриває перед учителем і учнями ширші можливості, ніж комп'ютеризоване навчання і це вже не далеке майбутнє, а сьогодення.

Створення інформаційно-освітнього середовища в Інтернеті дозволяє реалізувати один із принципів демократизації освіти - доступність якісної освіти: незалежно від місця проживання чи інших об'єктивних причин учень має можливість не тільки здобути суму знань з біології, а й сформувати достатній рівень компетенції, необхідний для подальшого використання у професійній діяльності та продовженні біологічної освіти. Все це актуалізує вивчення методичних питань стосовно використання ресурсів Інтернету у створенні інформаційно-освітніх середовищ для самостійного систематизованого опанування біології.

Проте складається така картина, що Інтернет як засіб педагогічного спілкування сприймають далеко не всі педагоги. Можна погодитися з фахівцями, які стверджують, що вчителі поки що обмежено використовують у навчальному процесі освітні ресурси Інтернету, хоча вони, безсумнівно, й мають низку переваг (доступність, оперативність, інтерактивність, комунікативність, наочність, можливість оптимізувати й інтенсифікувати навчальний процес за рахунок підвищення інформативності й високого мотиваційного потенціалу).

На відміну від вчителів, переважна більшість учнів досить активно використовують Інтернет-ресурси з навчальною метою, і не тільки з

навчальною. Так, за результатами численних сучасних досліджень виявлено, що 95% респондентів мають доступ до мережі Інтернет. Також виявлено, що учні проводять у мережі Інтернет значну кількість часу: 39% - до 5 годин на тиждень, 34% - більше 15 годин на тиждень. Щодо освітньої інформації, то учні вважають найбільш оптимальною інформацію високого рівня медіатизації, зокрема аудіо- та відеокліпи, високомедіатизовані інтерактивні програми тощо), зауваживши при цьому, що їм легше навчатися, маючи можливість користуватися ресурсами Інтернету. Але, крім позитивного ефекту взаємодії учнівської молоді з цією мережею, треба виділити й низку тривожних тенденцій: використання комп'ютерної техніки понад норму завдає непоправної шкоди здоров'ю та впливає на самопочуття дітей (погіршується зір, можуть виникати проблеми з опорно-руховою системою); надмірна захопленість "віртуальною реальністю" призводить до цілої низки психічних змін. Отже, варто навести пропозиції з раціонального використання комп'ютерної техніки й мережі Інтернет:

- а) контролювати тривалість роботи учнів із комп'ютерною технікою;
- б) контролювати роботу дітей за комп'ютером і сайти, якими вони користуються;
- в) підвищувати мотивацію учнів з використання ресурсів мережі Інтернет для навчання;
- г) навчати учнів критичного аналізу Інтернет-ресурсів;
- д) заблокувати доступ до певних розважальних сайтів;
- е) закласти основи різних рівнів ужити заходів з укомплектування комп'ютерними класами та інтеграції Інтернет-освіти в навчальні плани різних предметів.

Як свідчить досвід роботи вчителів біології області, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках біології дає змогу: покращити рівень самостійної роботи учнів; створити умови для самореалізації та самоствердження учнів; значно розширити обсяг навчальної інформації; збагатити учнів власний досвід; активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках біології і екології значно підвищує ефективність навчання, забезпечує розвиток креативної особистості, формування життєвої та соціальної компетенції учнів, створює передумови для досягнення успіху у майбутній самостійній діяльності.

З огляду на вище означене, необхідність володіння цифровою компетентністю вчителем біології і екології - нині особиста, професійна потреба та виклик в умовах швидкого розвитку технологій. Важливим для сучасних освітніх реформ постає забезпечення цієї потреби через систему підвищення кваліфікації з урахуванням необхідності навчання впродовж життя.

Так, застосування вчителем біології і екології на уроках знань ІКТ дає змогу ефективно й доступно: визначити новизну навчального матеріалу; показувати міжпредметні зв'язки; наводити приклади практичного застосування знань, умінь із конкретного предмета; здійснювати впровадження проблемного й евристичного навчання, пояснювати складні природні процеси тощо.

На цей час комп'ютеризацію освітнього процесу розглядають як один із найбільш

перспективних напрямів підвищення якості освіти. Цій проблемі приділено значну увагу на рівні центральних органів управління освітою й на рівні міських методичних відділів. Проте масштабне впровадження ІКТ - занадто складна проблема, що потребує, насамперед, компетентного педагога.

Тому для підвищення власного рівня цифрової компетентності вчителю необхідно: займатися самоосвітою - навчатися на спеціальних курсах, використовувати корисні веб-ресурси, брати участь у національних і міжнародних онлайн-проектах, звертатися за порадами до більш досвідчених колег та застосовувати досвід учнів.

Цьому активно сприяє й сучасна система неперервної освіти, складник якої - надання методичної допомоги, що здійснюють на базі сучасних педагогічних, інформаційних та телекомунікаційних технологій. Це дає змогу:

надати вчителям біології і екології різноманітну сучасну інформацію; створити сприятливі умови для реалізації самоосвіти; поширити спектр методичних послуг, застосовуючи інтернет-ресурси; підвищити інформаційну та цифрову компетентність педагогів.

Розвитку цифрової компетентності вчителів біології і екології сприятиме участь у різноманітних заходах регіонального, всеукраїнського, міжнародного рівнів: інтернет-конференції, інтернет-семінари, вебінари, форуми, фестивалі тощо.

З метою підвищення фахової ерудованості вчителів біології і екології мають можливість взяти участь у Всеукраїнських конкурсах-змаганнях: Інтернет-конкурсах "Геліантус-учитель", "Учитель року" за версією науково-популярного природничого журналу "Колосок", "Наука на сцені", у конкурсі на здобуття премії "GlobalTeacherPrizeUkraine" тощо.

На цей час сучасні дослідники виділяють п'ять рівнів ІКТ компетентності вчителя, а саме:

1 рівень - "Ознайомлення". Учитель ознайомлюється з новими технологіями, але ще не застосовує їх. **2 рівень - "Завантаження".** Учитель починає застосовувати й досліджувати технології, оцінює їхні можливості та обмеження. **3 рівень - "Інтеграція".** Учитель почав послуговуватися новими технологіями в освітньому процесі. На цьому рівні вчитель має ще не достатній рівень компетентності в дидактиці, але адекватний рівень для особистого використання ІТ. **4 рівень - "Переорієнтація".** Учитель починає критично оцінювати власну практику, пов'язану із застосуванням нових технологій. Учителі на цьому рівні часто зосереджені на тестуванні й оцінюванні навчальних досягнень учнів. **5 рівень - "Еволюція"** Учителі мають постійну практику застосування ІКТ, намагаються поліпшити методи їх застосування в класі [4].

У практичній діяльності вчителям біології і екології варто використовувати офісні програми, хмарні сервіси, інтерактивні сервіси навчання та сервіси для організації онлайн-опитування та тестування.

Програми

1. Правила та послідовність оформлення текстових документів: рефератів, конспектів буклетів, звітів. Функції систем опрацювання текстів MS Word та MS Publisher. **2.** Налаштування інтерфейсу систем опрацювання текстів. Форматування тексту. Створення змісту та закладок. Системи перевірки правопису. **3.** Застосування формул. Робота з графічними об'єктами в текстовому редакторі. **4.** Підготовка, експорт та вбудовування об'єктів з інших додатків. Створення та застосування макросів. **5.** Системи оптичного розпізнавання сканованого тексту. Системи

автоматичного перекладу документів. Підготовка документа до друку. **6.** Види публічних виступів та повідомлень. Правила створення та мультимедійний супровід публічних виступів. **7.** Система побудови мультимедійних презентацій MS PowerPoint.

Принципи конструювання презентацій та окремих слайдів. Звукові, відео та анімаційні ефекти. Об'єкти, що вбудовують у презентації, та їхні властивості. Інтерактивні презентації. Програми підготовки звуку та відео. Представлення презентацій.

Хмарні сервіси

1. Принципи роботи з різними джерелами інформації. **2.** Джерела інформації всесвітньої комп'ютерної мережі та пошукові системи. **3.** Аналіз результатів вивчення джерел інформації, основними інструментами якої для використання учнями й учителями стали: електронна пошта Gmail (переваги цього сервісу - підтримка текстового та голосового чату Google Talk, а також відеочату; календар Google; диск Google - сховище для зберігання власних файлів зі змогою налаштування прав доступу до них; Google docs - сервіс для створення документів, таблиць і презентацій зі змогою надання прав спільного доступу декільком користувачам; сайти Google зі змогою створювати сайти на основі вбудованих шаблонів.

Інтерактивні сервіси навчання

Сервіси, що дають змогу створювати інтерактивні вправи (у багатьох випадках це конструктор для розроблення різноманітних завдань із різних предметних галузей для застосування на уроках, у позаурочний час).

Сервіси для підтримки освітніх процесів в освітніх закладах різних типів (вони призначені для розроблення, зберігання інтерактивних завдань із різних предметних дисциплін, за допомогою яких учні можуть перевірити й закріпити власні знання в ігровій формі, що сприяє формуванню їхнього пізнавального зацікавлення).

Сервіси для організації онлайн-опитування та тестування

Хмарні технології (організація опитування та тестування, зокрема вступне тестування, що дає змогу визначити рівень навчальних досягнень, та підсумкове тестування - виявлення оцінки й набутих знань учнів для підсумкового контролю, порівняння його результатів зі вступним).

Діагностика знань здобувачів освіти, а також з'ясування їхніх інтересів. До найбільш популярних технологій відносять: хмарні сервіси (Google, SkyDrive тощо), онлайн-технології створення тестів (Test Online, Майстер тест, співтовариство взаємодопомоги вчителів тощо). Вибір варіанта з декількох - не єдина можливість: в опитування можна вставляти картинки та відео, змінювати форми завдань майже до безкінченості. Edutainment представили сім сервісів, що полегшать підготовку й проведення тестування [5].

Отже, спираючись на все вище означене, можна зробити такий висновок: ефективність застосування ІКТ в освітньому процесі принципово залежить від рівня компетентності самого вчителя біології у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Наведені дані щодо застосування в освітньому процесі мобільних технологій переконливо засвідчують, що вчителі з високим рівнем компетентності принципово по-іншому застосовують ІКТ в освітній діяльності, звертаючись до них не лише як засобу для подання навчального матеріалу, а також як до засобу педагогічного спілкування.

І, насамкінець, нагадуємо, що у 2019-2020 навчальному році набирають чинності нові навчальні програми, які відповідають Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа", за якими будуть навчатися учні 11 класів.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти в 11 класі вивчаються рівні життя: організмів, надорганізмів, історичний розвиток та система органічного світу. Відомості про практичне значення біологічних знань і перспективи розвитку біологічної науки перемишують зміст усіх розділів програми, а на узагальненому рівні представлені в розділі "Узагальнення курсу".

Особливістю курсу є посилення міжпредметних зв'язків, що реалізуються під час розкриття змісту суміжних понять біології й інших предметів освітньої галузі "Природознавство", важлива роль відводиться експериментальній роботі учнів.

Особливістю підручника "Біологія і екологія (рівень стандарту), 11 клас" є те, що він сприяє формуванню ключових предметних компетентностей (зокрема, знаннєвий, культурно-ціннісний і діяльнісний компоненти) через використання педагогічних інновацій; практично зорієнтований за змістовими лініями "Екологічна безпека і сталий

розвиток", "Здоров'я і безпека" та "Громадянська відповідальність"; особливу увагу приділено реалізації самоосвітньої, систематизуючої, розвивальної та виховної функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рашевська Н. В. Технологічні умови реалізації мобільного навчання у вищій школі /Н. В. Рашевська // Вісник Черкаського університету. - Вип. 201. - Частина І. - С.46.
2. Рашевська Н. В. Технології мобільного навчання /Н. В. Рашевська, В. В. Ткачук //Педагогіка вищої та середньої школи. - 2012. - Вип. 35. - С. 26.
3. Самойленко О. М. Впровадження технології мобільного навчання в педагогічний процес /О. М. Самойленко, І. В. Бацуровська, І. В. Іващенко, Я. О. Ручинська //Педагогічна майстерня. - 2013. - №3. - С. 25-29.
4. Стандарти інформаційно-комунікаційних компетентностей учителів. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://cst.unesco_ci.org/sites/projects/cst/default.aspx(дата звернення 12.12.2018).
5. Тропініна Г. Розвиток інформаційно-цифрової компетентності вчителів НУШ /Г. Тропініна, Ж. Шиліна // Методист. - 2019. - №3. - С. 23-25.

А.М.Северинова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА УРОКАХ ХІМІЇ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Вивчення хімії має двояку мету:
одна - удосконалення природничих наук,
інша - примноження життєвих благ.

М.В. Ломоносов

Реформування в освіті сьогодні направлені в першу чергу на інтеграцію й формування ключових компетентностей, якими має володіти учень, серед яких можна виокремити **компетентність** у природничих науках і технологіях, що передбачає наукове розуміння природи і сучасних технологій та здатність застосовувати це знання на практиці. Слід зазначити, що формування ключових компетентностей та наскрізних вмінь є завданням, яке має здійснювати кожен вчитель незалежно від фаху.

Хімічний компонент є обов'язковою складовою системи загальної природничо-наукової освіти. У 2019-2020 навчальному році в основній школі хімію вивчають за типовим навчальним планом з таким розподілом годин:

клас	7	8	9
к-ть годин/тижд.	1,5	2	2

Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Для класів з поглибленим вивченням окремих предметів навчання відбувається за **Навчальним програмою для 8-9 класів з поглибленим вивченням окремих предметів за новим стандартом базової і повної загальної середньої освіти, яку можна знайти за посиланням:** <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/ximiya1.pdf>

клас/ з поглибленим	8	9
к-ть годин/тижд	4	4

Вивчення хімії у 10-11 класах (2019-2020 н.р.) буде відбуватися за новими типовими освітніми програмами

(наказ МОН від 20.04.2018 № 408) та новою програмою з хімії затвердженою Міністерством освіти і науки України (наказ № 1407 від 23.10.2017 р.). Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Програма профільного рівня призначена для класів хімічного, біолого-хімічного, хіміко-технологічного, фізико-хімічного, агрохімічного та інших профілів, пов'язаних із потребою поглибленого навчання учнів хімії. Зміст навчального матеріалу ґрунтується на знаннях, набутих учнями в основній школі. Профілізацію бажано забезпечувати не лише поглибленим вивченням хімії, посиленням міжпредметних зв'язків, а й запровадженням курсів за вибором, зміст яких залежить від конкретного профілю.

Розподіл годин для викладання хімії у старшій школі згідно з обраним рівнем

клас/профіль	рівень стандарту	профільний рівень
10	1,5 год/тижд.	4 год/тижд.
11	2 год/тижд.	6 год/тижд.

У навчальних програмах не зазначено розподіл годин за темами. Учитель самостійно визначає час для вивчення теми, щоб отримати якісні результати навчальної діяльності учнів. Учитель має право обґрунтовано змінювати порядок вивчення тем і окремих питань у межах одного класу. **Переносити вивчення тем до іншого класу не дозволяється.**

Обов'язковими для проведення з хімії є такі види навчальної діяльності: лабораторні досліді, практичні роботи, навчальні екскурсії. При цьому окремим уроком є тільки урок-практична робота та екскурсія, лабораторні досліді є лише частиною уроку хімії. Учитель має право на свій розсуд вирішувати, як виконати той чи інший експеримент. Окремі демонстрації можна виконувати як лабораторні досліді, а лабораторні досліді - як практичні роботи, але не навпаки. Деякі досліді можна замінювати доступнішими в умовах конкретної школи.

Окремі години відводять для тематичного оцінювання та аналізу його результатів і коригування знань, а також для проведення навчальних екскурсій.

Для організації освітнього процесу на сайті міністерства освіти представлені електронні версії підручників (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pidruchniki/elektronni-pidruchniki>). При проведенні уроків можна використовувати лише навчальну літературу, що має гриф Міністерства освіти і науки України або схвалена відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист МОН від 10.06.2019 № 1/9-365 "Про переліки навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році") за посиланням: <https://imzo.gov.ua/2019/06/11/lyst-mon-vid-10-06-2019-1-9-365-pro-pereliky-navchal-noi-literatury-rekomendovanoi-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy-dlia-vykorystannia-u-zakladakh-osvity-u-2019-2020-navchal-nomu-rotsi/>

Важливим джерелом знань, засобом формування дослідницьких умінь і навичок, створення проблемних ситуацій, розвитку мислення, спостережливості і допитливості є хімічний експеримент та розв'язування задач. Тому в програмі до кожної теми вказано види хімічного експерименту й типи розрахункових задач.

Оскільки хімія - це наука про речовини та їх перетворення, доцільно залучати учнів до виконання досліджень у домашніх умовах, адже більшість реактивів можна замінити побутовою хімією, яка є у кожній оселі. Такий вид роботи навчить дітей самостійно планувати, проводити дослідження, спостерігати та вчитися робити висновки з одержаних результатів.

Вчитель повинен розуміти, що способи опанування нових знань та набуття навичок у всіх дітей досить різноманітні. Тому урок він має будувати враховуючи особливості роботи людського мозку: використовувати сильні сторони й розвивати завдяки ефективному навчанню слабкі.

Видатний педагог В.Сухомлинський свого часу казав: "Найтонші джерельця, з яких наповнюється ріка єдності навчання й виховання - це бажання дитини вчитися...". Тож для зацікавленості предметом, стимулювання учнів до пошуку, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво й соціально компетентну особистість, здатну застосовувати здобуті знання на практиці, рекомендується **використовувати матеріали, розроблені учителями області, а саме:** посібник "Підбірка інтегрованих уроків з хімії" Левінської О.В., учителя хімії Леськівського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Монастирищенської районної ради; робочий зошит "Дидактичний комплекс до уроків хімії 7 класу" творчої групи вчителів хімії міста Сміли; посібник "Формування ключових компетентностей здобувачів освіти на уроках хімії у 7 класі" творчої групи вчителів хімії Черкаського району.

Для активізації пізнавальної діяльності учнів, підвищення ефективності навчання, унаочнення навчального змісту навчання до використання пропонуються електронні ресурси, розроблені колегами нашої області з теми "Повторення найважливіших питань курсу хімії 7 класу" Янкової Т.М., учителя хімії Тальняківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Тальняківської районної ради; з теми "Основні класи неорганічних сполук. 8 клас" Морозової Т.П., учителя хімії Балаклівської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №1 імені Євгенії Гуглі Смілянської районної ради; з теми "Вуглеводні. 9 клас" творчої групи вчителів хімії Шполянського району; з теми "Нітрогеномісні органічні сполуки. 10 клас" Семенчук О.В., учителя хімії Закладу загальної середньої освіти с. Ротмістрівка Ротмістрівської сільської ради; з теми "Оксигеномісні органічні сполуки, 10 клас" Бойко О.В., учителя хімії Софіївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради; з теми "Використання сервісу WEB 2.0 Quizizz на уроках хімії 7-10 клас" Мусієнко О.О., учителя хімії та природознавства Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №32 Черкаської міської ради.

Роль хімії в житті суспільства важко переоцінити, адже вона застосовується в усіх галузях промисловості в природі, науці і техніці. Саме досягненням хімії як науки ми забезпечені товарами повсякденного вжитку, без яких не уявляємо свого життя.

В.Сухомлинський говорив, що школа має бути не коморою знань, а середовищем думки. Тоді предмет, що його викладає вчитель, стає не кінцевою метою його діяльності, а засобом розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухлова Н.В. Як навчити учнів вчитися/ Бухлова Н.В. - Київ:Шкільний світ, 2007. - 125с.
2. Величко Л. Загальнокультурний контекст шкільної хімічної освіти /Людмила Величко // Рідна школа. - 2008. - № 3-4. - С.9-12.
3. Грабовий А.К. Формування прогностичної діяльності учнів у процесі вивчення хімії в загальноосвітніх навчальних закладах/ А.К.Грабовий // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.- 2015. №9(53). - С.14-18
4. Йосипенко Л.М. Хімічний експеримент: формування в учнів системного аналітичного мислення/ Л.М.Йосипенко // Хімія. - 2010. - №9/621/- С. 11-12.
5. Романенко Ю.А. Сучасні педагогічні технології: навч.-метод. посіб. /Ю.А.Романенко.- Донецьк: ДІСО, 2010. - 152 с.
6. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnykdlya-vchytelya.pdf>

А.М.Северинова,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін
комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут
підсудипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ОСНОВНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОЇ НАУКИ І ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ

*Метою школи завжди має бути виховання
гармонійної особистості, а не спеціаліста.*

А. Ейнштейн

Фізика є фундаментальною наукою, що вивчає загальні закони природи, рух і структуру матерії, а результати та досягнення цієї науки визначають рівень сучасного науково-технічного розвитку, техніки та технологій.

У 2019-2020 навчальному році викладання фізики буде здійснюватися таким чином: **у 7-9 класах** за Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів "Фізика. 7-9 класи", затвердженою Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804, розміщена на офіційному сайті МОН України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>.

У 8-9 класах з поглибленим вивченням фізики - навчальною програмою з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf>;

Навчання фізики і астрономії у 10-11 класах у закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

- **"Фізика і Астрономія. 10-11"** (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу під керівництвом Ляшенка О. І. [<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>];

- **"Фізика 10-11"** (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Локтева В. М. має рівень стандарту та профільний рівень [<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/fizika-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-lokteva-vm.pdf>];

- **"Астрономія"** (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Яцків Я. Я.: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/astromiya-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-yaczkiva-yaya.pdf>

Вибір навчальних програми з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради навчального закладу.

Оновлені програми та нові навчальні програми для 10-11 класів не містять фіксованого розподілу годин між розділами і темами курсу. У програмах наводиться лише тижнева і загальна кількість годин на вивчення предмета. Розподіл кількості годин, що відводиться на вивчення окремих розділів/тем, визначається учителем. За необхідності й виходячи з наявних умов навчально-методичного забезпечення, учитель має право самостійно визначати порядок вивчення тем та місце проведення

лабораторних практикумів і практикумів з розв'язування задач - в кінці розділу або під час його вивчення.

Електронні версії підручників для вивчення фізики у 7-9 класах та Фізики й астрономії у 10-11 класах розташовані за посиланнями:

<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pidruchniki/elektronni-pidruchniki>; <http://ckphsisk.ucoz.ua/>

Зазначимо, що найважливішими завданнями, які постають перед сучасними освітніми закладами, є розвиток загальнолюдських цінностей у дітей та молоді, громадянської активності, відповідального ставлення до справи, уміння враховувати загальні інтереси, співпрацювати, співпереживати. Такі якості можуть бути сформовані у цілеспрямованому процесі виховання особистості, що розвивається. У зв'язку з цим педагоги мають крім знання інноваційних методик із фахового предмета, навчитися мистецтву виховної роботи, оволодіти новими технологіями комунікативної взаємодії з учасниками освітнього процесу. Це потребує внутрішньої готовності вчителя до серйозної роботи над собою, професійних і комунікативних умінь, виробленням та вдосконаленням власних ціннісних орієнтирів.

На сьогоднішній день вже стало очевидним, що вже зараз необхідно готувати учнів до безпрецедентно швидких змін, до оволодіння професіями, яких ще не існує, розв'язання соціальних проблем, яких ми ще не можемо навіть уявити, і до використання технологій, яких ще не винайшли. Тому саме школа має на меті підготувати учнів до їхнього майбутнього, а не озирається на наше минуле. Готувати дітей до цілісності світу, де вони розумітимуть і оцінюватимуть ситуації з погляду різних думок і світоглядів, успішно і з повагою взаємодіятимуть з іншими і вживатимуть відповідальних дій, щоб досягнути сталого розвитку й колективного добробуту. З огляду на це, виникла нагальна потреба насамперед виховувати людей, які вчитимуться ціле життя.

Отже вчитель повинен прогнозувати результати освітньої діяльності, її конкретні цілі та завдання на кожному етапі, особливості змін у розвитку особистості. Учителю має передбачати свою діяльність на кілька кроків вперед, повинен мати декілька рішень для однієї і тієї ж задачі, враховуючи конкретну ситуацію та наслідки своїх професійних дій.

Вчитель повинен удосконалюватись сам й удосконалювати і урізноманітнювати навчальний процес. А також вмотивовувати учнів до вивчення фізики, показувати що "блага життя" неможливі без рушійної сили науково-технічного прогресу, а отже без фізики. Перед учнями потрібно ставити прості, зрозумілі і привабливі для них цілі, досягаючи яких, вони мимоволі виконують й ту навчальну дію, яку планує вчитель.

Хочеться підкреслити, що головна мета вчителя не "напхати" учня знаннями, а навчити його застосовувати їх у

різних галузях життя, показати єдність світу і навчити вчитися впродовж життя для збереження й розвитку розумового творчого потенціалу. К. Гельвецій казав: "Треба розум свій поглиблювати, а не розширювати і, подібно до фокусу запального скла, зібрати все тепло і промені в одній точці".

Педагогіка сучасного дня вимагає від учителя не тільки високого професіоналізму, але і високого рівня володіння методичною підготовкою. Реалізація цих вимог повинна бути єдиною і нерозривною, адже формування мотивації навчання в наших учнів, їх активності - зараз в центрі уваги майже всіх педагогів.

Виходячи з цього, зростають вимоги до уроку. Він повинен, як і завжди, бути направленим на розв'язання серйозних проблем науково-теоретичної підготовки, але разом з тим приносити радість від участі в процесі пізнання, радість пізнання світу. Актуальною задачею сучасної школи є перенесення основної уваги з процесу передачі знань на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей школярів.

Для формування компетентностей у природничих науках і технологіях вчителю потрібно:

- приділяти головну увагу фізичному змісту законів, що вивчаються;
- обговорювати фундаментальні теорії та експерименти;
- використовувати пояснення фізичної основи дії різноманітних пристроїв (від ракети до пультів дистанційного керування);
- використовувати задачі з різною подачею умови (текст, таблиця, графік, тощо)
- формувати критичне мислення.

Для виконання вказаних завдань вчителю необхідно більше звертати увагу на інтердисциплінарну технологію навчання, технологію проблемного навчання, використовувати Веб-технології.

Інтеграція змісту виступає засобом формування цілісного образу світу дитини, що є, так би мовити, системою координат, з допомогою якої дитина усвідомлює своє істинне буття у світі. Пошук єдності і взаємозв'язку у природі був однією із провідних ідей таких вчених як Альберт Ейнштейн, Дмитро Менделєєв, Чарльз Дарвін. Інтеграція - загальний і багатогранний процес встановлення зв'язків між інформацією, знаннями, науками, а також забезпечення їх цілісності та єдиної структури.

В інтегрованому уроці з декількох предметів один предмет обов'язково є провідним. Проте історія й література, фізика та хімія, біологія і математика аж ніяк не можуть бути представлені на одному уроці рівною мірою. Якомусь предмету доводиться поступитись, "увібравши" в себе інший, і по-новому показати себе. В іншому разі користь від інтегрування сумнівна, тоді як шкода (в усякому разі від перевантаження учнів) досить виразна.

Інтеграція може здійснюватися по різним напрямкам. Є міжпредметна й внутрішньопредметна інтеграції. Так внутрішньопредметна інтеграція включає:

- фрагментарну інтеграцію, з окремими фрагментами уроку, які вимагають знань з інших предметів;
- вузлову інтеграцію, коли протягом всього уроку вчитель спирається на знання з інших предметів, що є необхідною умовою засвоєння нового матеріалу.

Міжпредметна інтеграція об'єднує знання різних наук для розкриття певного питання. На перехресті цих підходів можуть з'являтися цікаві результати: народження абсолютно нових предметів, нових спеціальних курсів; оновлення змісту всередині одного або декількох суміжних предметів; поява блоків уроків, які об'єднують матеріал одного або ряду предметів зі збереженням їх незалежного існування; разові інтегровані уроки різного рівня і характеру.

При залученні учнів до такої діяльності, в результаті якої виявляються факти, що суперечать їх життєвому досвіду або системі знань, яка у них створилася, можна створювати різноманітні проблемні ситуації. Вирішення таких ситуацій спонукає учнів з'ясовувати суть питання,

виявляти причину невідповідностей, які виникають, й обґрунтовувати свої висновки. При використанні технології проблемного навчання можна використовувати такі види проблемних ситуацій як: ситуація несподіванки, ситуація припущення, ситуація заперечення, ситуація конфлікту, ситуація невизначеності.

При підготовці до уроків вчитель повинен розуміти, що наука стрімко розвивається, відповідно її досягнення використовують в різноманітних галузях, зокрема і у фізиці, що сучасні діти ? це діти цифрових технологій і вони сприймають інформацію в іншому форматі. Саме тому вчителю в своїй роботі необхідно широко використовувати хмарні технології.

Але найголовніше для вчителя фізики залишається те, щоб яскравими ілюстраціями та моделями не замінити істинний експериментальний характер фізики, як науки. Потрібно не забувати про "живий" експеримент, адже можливість застосування дослідного і пошукового методів сприяє розвитку активності й самостійності учнів, удосконалює їх практичні уміння і навички

Ініціативність учнів можна розвивати користуючись тим, що значну кількість експериментальних завдань сформульовано так, що їх виконання потребує ініціативи та самостійної розробки певних прийомів роботи, а підготовка проектів та експериментальних завдань групами учнів сприяють створенню творчих колективів, привчає до організації роботи та поділу функцій.

Педагоги повинні формувати в учнів ключові компетентності, створюючи для цього на уроках відповідні умови й застосовуючи інноваційні технології. Цей процес розрахований на творчість учителя, який і сам повинен навчатися впродовж життя.

У своїй роботі вчителям фізики і астрономії рекомендуємо використовувати надбання й розробки учителів області:

- посібник "Компетентнісні задачі в шкільному курсі фізики" Тищенко І.А., методиста районного методичного кабінету відділу освіти Черкаської районної державної адміністрації і Крамар Н.Г., учителя фізики Мошнівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Черкаської районної ради;
- методичний посібник "Цікава фізика", Кулі Т.М., учителя фізики Шрамківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Драбівської районної ради;

- посібник "Використання STEM-орієнтованого підходу при вивченні предметів природничо-математичного циклу. Практичний кейс" творчого колективу учителів природничо-математичного напрямку Смілянського НВК "Загальноосвітня школа І ступеня-гімназія імені В.Т.Сенатора";

- посібник "Впровадження елементів медіаграмотності на уроках природничо-математичного циклу" творчої групи вчителів предметів природничо-математичного циклу Чорнобаївської гімназії Чорнобаївської районної ради району;

- зошит для самостійних та тематичних контрольних робіт. Астрономія 10-11 класи Лампіки Я.І., учителя фізики Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 ім. В.М.Чуйкова Уманської міської ради і Сокур О.Г., учителя фізики Уманської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №11 ім. М.П. Бажана Уманської міської ради.

Для розширення бази засобів для впровадження веб-технологій рекомендуються до використання в освітньому процесі розроблені учителями області такі цифрові ресурси:

- Для 7-9 класів з теми "Взаємодія тіл. Сила, 7 клас", Заєць М.Ю., учителя фізики Хацьківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради і Соловей С.В., учителя фізики Степанківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Степанківської сільської ради; з теми "Теплові явища. 8 клас", Хитрук А.Д., учителя фізики, хімії, інформатики Ятранівської філії Ладизинської

загальноосвітньої школи I-III ступенів Уманської районної ради; електронний посібник "Інтерактивні ігри з фізики, 7-9 клас" Куделі І. С., учителя фізики Золотоніської гімназії ім.С.Д.Скляренка Золотоніської міської ради; із теми "Механічна робота. Енергія" Степанець С.А., учителя фізики Комунального закладу "Степанецький ліцей - опорний заклад загальної середньої освіти" Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади; з теми "Дюжина компетентнісних задач з оптики" Слободянюк О.А., учителя фізики Кузьминогребельської загальноосвітньої школи I-III ступенів Христинівської районної ради.

- **Для 10-11 класів електронний посібник.** "Використання інтернет ресурсів на уроках фізики та математики: "Веб-квести. Фізика 10 клас", Гавриш О.М., учителя фізики Дмитрівського навчально-виховного комплексу "загальноосвітня школа I-III ступенів дошкільний навчальний заклад" Золотоніської районної ради; із теми Тестові завдання у форматі ЗНО (10-11 клас), Пузеєвої І.Я., учителя фізики та інформатики Золотоніської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 Золотоніської міської ради, Пузеєва О.О., учителя фізики та інформатики Золотоніської загальноосвітньої школи I-III ступенів №6 Золотоніської міської ради; "Інтерактивні вправи. Інтерактивні плакати. Тестування. Відео. Хмари тег" Патлай Т.В., учителя фізики Городницької філії Ладижинської загальноосвітньої школи I-III ступенів Уманської районної ради.

Хочеться зауважити, що ІК технології - це досить потужний механізм, який має багато можливостей. Але вони не замінюють учителя, а можуть бути тільки інструментом у його руках. Причому таким інструментом, який є потужним у своїх функціях, і має дуже великий ресурс використання.

Уміле поєднання різних видів діяльності на уроці забезпечує високу ефективність освітнього процесу з фізики, належний рівень навчальних досягнень школярів, їх підготовку до вирішення різноманітних життєвих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреас Шлейхер. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Переклала з англ. Ганна Лелів. - Львів: Літопис, 2018. - 296 с.
2. Пометун О. І. Компетентнісний підхід - найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. - 2005. - № 1. - С. 65 - 69.
3. Соловйова О.Ю. Використання комп'ютерних технологій у курсі фізики / О.Ю. Соловйова // Фізика в школах України. - 2009. - №3. - С. 16-20.
4. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів / В.Д.Шарко. -Київ: СПД Богданова А.М., 2007.-220 с.
5. Шолохова Н.С. Формування когнітивних умінь учнів 7-8 класів у процесі вивчення фізики за інтерактивними технологіями: автореф. дис.канд. пед. наук: 13.00.02/ Н.С.Шолохова; наук.кер. В.Д.Шарко; Нац. пед. ун-т ім.М.П.Драгоманова. - Київ, 2006. - 20 с.
6. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://studopedia.su/13_30087_osnovni-funktsii-pedagogichnoi-diyalnosti.html
7. Професійна підготовка майбутнього вчителя: форми і методи [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14234/>

Н.І.Кодак,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ "ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ"

Розбудова Нової української школи - це довготривала реформа, яка набирає швидких обертів. Упровадження її в дію передбачає наступність і відповідне ресурсне забезпечення на кожному етапі, враховуючи при цьому загальний контекст суспільних змін. Зазначимо, що вагомим у спрямуванні такої роботи має бути такий розвиток суспільства, що матиме змогу привести вітчизняні критерії та стандарти освіти у відповідність до євростандартів.

Сучасні освітні цілі формуються на міждержавному та міжнародному рівнях, оскільки усі найважливіші пріоритети освіти зазначаються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічним орієнтиром міжнародної спільноти. Формуючи освітню мережу держава спрямовує її інтеграцію в міжнародні співтовариства. Пожвавлення інтересу до економічних знань, динамічний розвиток системи професійної підготовки економістів, оновлення змісту економічної освіти - одна з суттєвих прикмет вітчизняної вищої та середньої школи. Проблема в ґрунтовних економічних знаннях, у висококваліфікованих спеціалістах в Україні

загострюється. Економічні реалії змінюються калейдоскопічно і це потребує інтелектуальної мобільності, адаптованості до нових умов. У ст.12 Закону України "Про освіту" задекларованим є завдання формувати ключові компетентності, які передбачають досягнення загальної освітньої мети. Ці компетентності будуть реалізовуватися у процесі вивчення предметів економічного спрямування. Економічна освіта включає вивчення "Економіки", "Громадянської освіти", курсів за вибором економічного спрямування, географії та інших предметів. Це дозволить реалізувати наскрізну змістову лінію підприємливості і фінансової грамотності: розвивати лідерські ініціативи, робити успішні дії в технологічному змінному середовищі, забезпечувати краще розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань.

Головна мета економічної освіти - формування економічної компетентної і соціально адаптованої особистості. Економічний профіль в старшій школі передбачає: з'ясувати суть фундаментальних засад економічного життя формування системи раціонального мислення і поведінки громадянина в сучасних ринкових

відносинах, розвиток підприємницьких здібностей, виховання громадян - носіїв національної та людської гідності, патріотизму, порядності, ділової культури, активних творців матеріальних та духовних цінностей.

Мета профільного вивчення економіки - підготувати:

- цілісну особистість, усебічно розвинену, здатну до критичного мислення;
- патріота з активною позицією, який діятиме згідно морально-етичних принципів і здатний приймати відповідальні рішення, поважатиме гідність і права людини;
- інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого росту, конкурувати на ринку праці, учитися упродовж життя.

Запитань, які чи не щодня постають перед молоддю, безліч: як позначиться на доходах громадян прийняття чи відхилення певного закону? Як ефективніше скористатися своїми майновими правами? Якій формі збереження й примноження заощаджень віддати перевагу? Тому важливим є курс "Фінансова грамотність" (35 год. та 105 год.) для учнів 10 класів закладів загальної середньої освіти (авт. Смовженко Т. С., Кравченко І. С.) (наказ МОН України від 18.09.2014 № 1054), що сприятиме інтеграції практичних навичок із фінансової грамотності дорослих і дітей, розвитку фінансової культури сім'ї; розвитку економічного мислення, фінансових компетенцій і культури. Курс охоплює всю освітню мережу, має належне навчально-методичне забезпечення і реалізує наскрізну змістову лінію "Підприємливість та фінансова грамотність". Для старшого шкільного віку характерним є якісна зміна структури навчальної мотивації особистості: навчальна діяльність - це засіб реалізації життєвих планів майбутнього. Курс "Фінансова грамотність" можна вносити і до варіативної складової навчальних планів, і під час проведення факультативів та гурткової роботи. У всіх закладах освіти, що долучені до дослідно-експериментальної роботи з впровадження курсу "Фінансова грамотність" (наказ МОН молоді спорту України від 19.07.2012 № 828, наказ МОН від 17.06.2013 № 776, наказ МОН від 24.03.2016 № 324), курс включають до типових планів. Доцільним буде використання навчально-методичного забезпечення. Фахові періодичні видання та навчально-методичний посібник "Збірник програм з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів. Частина 1. Частина 2. (уклад. В.В. Радченко, Ю.В. Бицюра) містять програми курсів за вибором і факультативів для учнів основної та старшої школи.

Актуальності в сучасній освітній мережі України не втратили курси за вибором "Основи споживчих знань" (проект "Здоров'я дитини - здорове харчування" (авт. програм "Здоров'я дитини - здорове харчування" для учнів 3-4 та 5-7 класів А. І. Довгань, О. В. Овчарук, Л. М. Пужайчереда). Це дасть можливість реалізувати наскрізну змістову лінію "Здоров'я і безпека".

Для реалізації наскрізної змістової лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток" доцільним буде програма курсу за вибором "Основи енергопостачання та енергоспоживання" (авт. Сафіуліна К. Р.) та програма факультативного курсу "Абетка з основ житлово-комунального управління" (авт. Сафіуліна К. Р. та інш.). Це дасть можливість формувати в дітей нові ментальні установки, активну життєву позицію, лідерські якості, підвищувати обізнаність енергозбереження та ощадливості учителів, батьків, жителів мікрорайону, звертати увагу на проблеми вичерпності енергетичних ресурсів (Проект ДТЕК "Енергоефективні школи: нова генерація", у 2017/2018 н.р. розпочалася п'ята хвиля Проекту). Усі заклади загальної середньої освіти України, які проявили інтерес до проекту, можуть долучитися до нього.

Завдання предметів і курсів економічного спрямування - створення умов для соціального і

професійного самовизначення, отримання соціального досвіду. Саме це сприятиме активній життєвій та громадянській позиції випускника школи. За вчитель зберігається право коригування кількості годин залежно від можливостей навчального закладу.

Економічно зорієнтованою є інтегрований курс "Громадянська освіта", розділ 6 "Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту", що затверджена наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407 (<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>)

Зміст громадянської освіти - інтеграція соціально-гуманітарних знань різних навчальних предметів та розв'язання практичних проблем. Економічний напрям - формування цілісного світогляду учнів, набуття інтегративних громадянськознавчих знань про економіку повсякденного життя родини, громади, суспільства та розвиток ключових економічних компетентностей громадянина.

У старшій профільній школі зміст предмета "Економіка" представлений окремими спеціальними курсами, які паралельно враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів та відповідають профілю школи. Пропонуємо такі курси за вибором: "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань", "Власна справа", "Основи маркетингу", "Основи підприємництва". Ці курси можуть викладатися за рахунок варіативного компонента змісту освіти для забезпечення пізнавальних і освітніх потреб старшокласників та використовуватись незалежно від обраного профілю навчання й стати актуальними для учнів основної школи.

У 2019/2020 навчальному році за підтримки Міністерства освіти і науки України організовуються і проводяться:

- Всеукраїнський турнір юних економістів (питання можна знайти в періодичних виданнях);
- Всеукраїнський турнір юних знавців курсу "Фінансова грамотність" (умови турніру висвітлюються на сайті ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти). Інші події та заходи з економічної освіти та фінансової грамотності зазначаються на сайті МОН.

Для підвищення фахової обізнаності важливим є хмарні технології. Веб-сервіси у хмарі - важливий механізм, завдяки якому створюються певні навчальні середовища для підвищення кваліфікації вчителів, для розвитку педагогічного професіоналізму, для залучення до освітнього процесу учнів та їх батьків.

Підготувати уроки з економіки та підвищити фаховий рівень педагогам суттєво допоможуть: науково-методичні журнали ("Географія та економіка в рідній школі", "Економіка в школах України"), Інтернет-ресурси ("Портал споживача" - www.consumerinfo.org.ua, "Державна служба статистики України" - www.ukrstat.gov.ua, "Національний банк України" - www.bank.gov.ua), авторські творчі майстерні учителів.

Плануючи роботу на 2019-2020 навчальний рік, приємно відзначити загальноосвітні заклади Черкаської області, учні яких беруть активну участь у Всеукраїнських учнівських олімпіадах (Золотоніська спеціалізована школа №13 Золотоніської міської ради - І місце у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з економіки, І місце у фінальному етапі Всеукраїнських учнівських Інтернет-олімпіад), у Всеукраїнських турнірах (збірна команда Золотоніських спеціалізованої школи №1, гімназії ім.С.Д.Скляренка, загальноосвітньої школи №5 - III місце у V Всеукраїнському турнірі юних знавців курсу "Фінансова грамотність"). Активну участь у проведенні різних економічних конкурсів, турнірів, заходів протягом 2018-2019 н.р. брали педагоги та учні шкіл м.Сміли.

У травні 2019 року проводилось дослідження "Стан розвитку економічної освіти в закладах загальної

середньої освіти України". Мета Дослідження - з'ясувати стан розвитку економічної освіти в закладах загальної середньої освіти України. У Дослідженні брали участь учні 10-х класів, батьки учнів 10-х класів та вчителі, які викладають економіку та курси економічного спрямування.

Але проблемою залишається без участі частини шкіл області в олімпіадах, в турнірах, в проведенні досліджень.

Підвищення рівня економічної підготовки учнів основної та старшої школи найбільше залежить від педагогічної майстерності вчителя, його вміння застосовувати особистісно-орієнтований підхід у освітньому процесі, використовувати нові педагогічні технології, ефективні методи контролю й оцінки досягнень учнів.

Слід зазначити, що творчий потенціал вчителів економіки досить потужний, але, на превеликий жаль, на цьогорічний обласний педагогічний виставці матеріалів майже не було представлено. Сподіваємося, що у наступному році усі недоліки у роботі будуть усунуті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овсюк Н. Формування економічної компетентності у процесі вивчення географії та основ економіки / Н. Овсюк // Географія та основи економіки в школі. - 2011. - № 1. - С. 37- 41.

2. Пометун О. І. Компетентнісний підхід - найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. І. Пометун // Рідна школа. - 2005. - № 1. - С. 65- 69.

3. Книга для вчителя економіки: Довідково-методичне видання / Упоряд. Н.В.Бєскова, В.М.Проценко. - Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. - С. - 256.

4. Часнікова О. В. Компетентнісний підхід в освіті як основа її реформування. [Електронний ресурс] / О. В. Часнікова. - Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2607

5. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / В. Химинець. - Режим доступу: <http://zakinp.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>

С.І.Січкарь,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради";

В.П.Архипова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

СУЧАСНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА

Українська школа сьогодні рухається шляхом змін. Новітні реформи передбачають, щоби знання в закладах освіти були якісними і доступними. Процеси розвитку, навчання й соціалізації учня в сучасній школі покликані виховати національно свідому, духовно багату, усебічно розвинену, конкурентоспроможну особистість, здатну до прийняття важливих рішень. Новочасні тенденції в освіті актуалізують проблему формування та становлення мовної особистості, здатної адаптуватися у принципово нових умовах сьогодення та навчитися спілкуватися невимушено, грамотно й лаконічно. Від знання мови залежить соціальний успіх, здатність бути лідером, уміння переконувати інших у правильності власної позиції.

Українська мова - одна із головних навчальних дисциплін у закладах загальної середньої освіти, оскільки є частиною нашої ідентичності, відповідає викликам сьогодення. Вивчення її має бути самодостатнім, аби забезпечити успішне формування такого складного й універсального феномену, як мовна особистість. Українська мова є одним із символів України. З огляду на це нагадаємо, що 25 квітня 2019 року Верховна Рада України ухвалила Закон №5670-д "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Закон визначає українську мову як єдину державну мову й обов'язковий засіб для спілкування у публічній сфері та зобов'язує кожного громадянина України володіти нею. Сподіваємося, що прийняття цього Закону сприятиме підвищенню виняткової ролі державної мови, збереженню й подальшому її розвитку, дасть змогу піднести мовну освіту на якісно новий рівень,

підтримуватиме розвиток пізнавального інтересу до української мови, забезпечить кожному учневі вільне володіння державною мовою, адже випускник основної школи повинен бути носієм української культури, компетентним мовцем, що вільно спілкується державною мовою, доцільно й виправдано користується мовними засобами в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті. Важливим чинником створення оптимальних умов для цього є також і літературна освіта, адже її зміст базується на засадах загальнолюдських і національних цінностей, на принципах гуманізму, вона є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Тому її роль незаперечна й важлива. Відповідно до Державного стандарту, зміст літературного компоненту в основній школі спрямовано на досягнення належного рівня сформованості вміння читати й усвідомлювати прочитане, на розвиток інтересу до художньої літератури, до читання загалом.

Слід зазначити також, що новою Програмою з української літератури для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів за суспільно-гуманітарним напрямом (профіль - філологічний) (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407 "Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти" / <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>)

передбачено проведення читачького практикуму із метою ґрунтовного осмислення того, що твори художньої літератури - це єдність насаоди і пізнання, спосіб самореалізації особистості. Наскрізна рубрика "Читацький практикум", як зазначено в програмі, покликана розкрити учневі "секрети художньої творчості", сприяти виробленню умінь прочитання текстів, що належать до різних естетичних систем та різних жанрів, спрямована на формування практичних навичок усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах, оволодіння навиками вираження думок про прочитане в усних і письмових формах: есе, рецензії, листа другові тощо. Враховано також і сучасні форми письма, наприклад, літературний блог. Хід проведення заняття та його змістове наповнення визначає вчитель на основі анотації до теми і переліку очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Виділені години можуть бути використані і для поглибленої роботи з текстом програмових творів, уроків позакласного читання, літератури рідного краю.

Читацький практикум також характеризує особливості літератури нон-фікшн, наводить приклади різного типу творів та способів читання.

Зауважимо, що в сучасному літературознавстві нон-фікшн називають **"особливим літературним жанром"**. Основні ознаки літератури нон-фікшн - це документальність, справжність ситуацій і фактів, авторське їх осмислення, пізнавальність, художня цінність, а також здатність до синтезу кількох документальних жанрів у межах одного твору. Це художньо-документальна література, після прочитання якої читач набуває нових знань про свою країну, коли виникає природне бажання подорожувати і знайомитися з історією, культурою, побутом інших країн і народів, набувати нових вражень від мандрівок, осмислювати красу світу. Читач радіє не тільки отриманню нових знань, а й розуміє видимі й приховані процеси, що відбуваються навколо нас. Це спонукає до самоосвіти, без якої сучасній людині не досягти успіху, залучає до аналізу дійсності, і не менш важливо - зміцнює довіру до автора, який всі реальні події відтворює крізь призму свого образного світосприйняття.

Для самостійного читання й уроків літератури рідного краю автори програми рекомендують добирати тексти сучасних авторів, що забезпечує врахування читацьких потреб та інтересів старшокласників і сприяє їхньому входженню у світ новітньої української літератури.

Зауважимо, що із метою підвищення якості шкільної літературної освіти внесено зміни до навчальної програми **"Українська література. 11 клас (профільний рівень)"**: додано твори Віктора Домонтовича, кримськотатарського письменника Ервіна Умерова, представлено ширше творчість митців за художнім напрямом "Постмодернізм і постпостмодернізм", замінено твори багатьох авторів чинної програми на інші, наприклад, повість Миколи Хвильового "Іван Іванович" замінено на новелу "Кіт у чоботях", новели з роману "Вершники" Юрія Яновського замінено на роман-містифікацію "Майстер корабля". Усі нововведені тексти можна знайти в бібліотеках, на полицях книгарень, у мережі Інтернет.

Звертаємо увагу вчителів, які викладають у профільних класах, що зміст навчального матеріалу може коригуватися, кількість часу на вивчення кожного розділу, теми є орієнтовною, учитель може її змінювати (у межах 70 годин). Резервний час може

використовуватися для уроків розвитку мовлення, різних видів творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів), а також підготовки до тестування та написання власного висловлення на зовнішньому незалежному оцінюванні.

Саме з огляду на це варто вкотре нагадати про основні принципи, структуру та певні особливості складання зовнішнього незалежного оцінювання, яке вимагає не лише знання мови та літератури згідно з чинною програмою, а й необхідності вчитися долати перешкоди на шляху до успіху, отримувати задоволення від здобутих перемог.

Існують загальні правила підготовки до ЗНО з української мови і літератури. Із метою ґрунтовної підготовки необхідно ознайомити школярів із структурою, змістовим наповненням завдань з української мови та літератури, програмою ЗНО та критеріями оцінювання. Програмовий матеріал слід вивчати динамічно й систематично, постійно актуалізувати вже засвоєне.

Досвід проведення зовнішнього оцінювання переконливо засвідчує, що протягом навчального року вчителям-словесникам слід постійно готувати учнів до такої особливої форми контролю, якою є тестування. Для якісного впровадження в шкільну практику тестування як методичної форми обов'язковими є систематичність, відповідність загальній структурі уроку, продуманість методів та їх використання протягом усього навчального року. Учителів доцільно використовувати різноманітні тестові завдання під час проведення поточного й тематичного оцінювання, широко практикувати тестування не тільки як контрольну перевірку знань, умінь і навичок школярів, але і як продуктивний навчальний прийом на уроках вивчення та закріплення нового матеріалу, що буде гарним тренінгом для школярів під час відпрацювання навичок виконання тестових завдань різної форми й різного ступеня складності. Це дасть можливість учням не вгадувати відповідь, а свідомо й правильно її визначати. Важливо навчити учнів виконувати завдання не лише ґрунтовно, на високому рівні, але й чітко, лаконічно, швидко, щоб максимально наблизити їх до умов, у яких випускники працюватимуть під час зовнішнього оцінювання. На цьому етапі учителям слід навчати учнів алгоритмів виконання тестових завдань різних форм, аналізувати результати тестування, виявляти типові помилки й визначати шляхи їх усунення. Доцільно давати учневі конкретні інструкції, як виправити виявлені помилки.

Значний відсоток виконаних завдань залежить від правильного розрахунку часу, тому дітей також треба зорієнтувати, як правильно розподіляти завдання, виконувати їх з урахуванням різного рівня складності. Слід також акцентувати увагу на тому, скільки часу необхідно витратити на виконання того чи іншого завдання, аби коригувати свій темп роботи, більше часу використати на написання власного висловлення. Завдання з української мови визначають рівень сформованості основних складових предметної компетентності. Здебільшого перевіряються життєво важливі, практичні складові: відрізняти й доречно використовувати слова з відповідним лексичним значенням, уникаючи лексичних помилок, уживати коректні форми змінюваних слів, правильно будувати речення, розставляти розділові знаки, висловлювати й аргументувати власну позицію. Насамперед, варто повторити весь матеріал з фонетики, орфографії, лексикології, фразеології, морфології, щоб з'явилося системне уявлення про мову. Найскладніший розділ -

синтаксис, а тестів, пов'язаних із ним, велика кількість, та й оцінюються вони найбільшою кількістю балів. Окрім того, мовний блок має завдання щодо аналізу тексту, у якому потрібно визначити тему, ідею, засоби міжфразового зв'язку тощо. Діти, як правило, не досить ґрунтовно аналізують пропонований текст і тому допускають чимало помилок саме в цьому завданні. Тому вчителю необхідно опрацювати з учнями матеріал зі стилістики, максимально використати години на проведення уроків розвитку мовлення. Звісно, лише постійна **практика може забезпечити міцні знання.**

Для успішного складання тестів із літератури необхідно пам'ятати про те, що вивчати предмет варто в хронологічному порядку, прочитати твори в повному обсязі, уважно ознайомившись із чинною програмою ЗНО з української літератури. Не слід ігнорувати роботу із творами сучасного літературного процесу, основними його тенденціями, зокрема явищем постмодернізму та його характерними ознаками.

Чи не найскладнішим завданням тесту ЗНО є написання власного висловлення, важливість його очевидна, бо оцінюється аж 20 балами. Абітурієнтові необхідно ознайомитись із мікротекстом, поданим у завданні, та викласти власний погляд на проблему: чітко сформулювати тезу, доречно аргументувати її, проілюструвати думку прикладами з художньої літератури, історичними фактами або випадками із життя, потім сформулювати висновок. Готуючи випускників до написання власного висловлення, учитель може надати добірку метатекстових засобів для введення тези, аргументів, прикладів, висновку. Щоб мати змогу швидко й легко згадати на тестуванні потрібний приклад, необхідно визначити типові теми на ЗНО й укласти добірку творів за допомогою таблиці. Якщо в учасника тестування є бажання навести приклад з історії, то треба потурбуватися про те, щоб наведені історичні факти про події й людей були достовірними, а інтерпретації цих фактів були виправданими. Приклад зі свого життєвого досвіду має бути цікавим, рельєфним, живим, щоб підкреслити його правдивість і справжність.

Досвід перевірки власних висловлень свідчить про те, що випускники мають певні труднощі саме в процесі виконання завдання відкритої форми, а це вказує на доволі низький рівень опанування орфографічних, пунктуаційних, лексичних, граматичних і стилістичних норм української мови, про слабкий розвиток у випускників шкіл навичок побудови тексту з чітко визначеною позицією автора. Учасники тестування не вміють вправно сформулювати свою позицію із запропонованого дискусійного питання й підтвердити її доречними аргументами, не завжди наводять приклади з літератури та різних видів мистецтва, що свідчить про низький рівень читачького досвіду випускників шкіл. Тому вчителю слід більше використовувати методів, прийомів та форм роботи на уроці, які розвиватимуть критичне мислення, уміння аналізувати й узагальнювати.

Завдання з відкритою відповіддю суттєво впливають на розподіл учасників за рейтинговою шкалою, уможливають оцінювання рівня розвитку продуктивних видів мовленнєвої діяльності.

Таким чином, підготовка випускника до складання ЗНО має бути комплексною. Учителю необхідно щорічно аналізувати результати оцінювання за попередні роки, підвищувати вимоги до якості знань, використовувати на уроках такі форми роботи, методи, прийоми, які б забезпечили високий рівень

підготовки випускників до складання ЗНО. Для ефективного використання у навчальному процесі пропонуються схвалені Міністерством збірники тестових завдань, посібники й довідники, де зібрані матеріали (статті, схеми, таблиці тощо) з мови та літератури. Слід опрацьовувати цікаву інформацію про творчість українських письменників, переглядати екранізації їхніх творів, також ефективним є виконання тестів попередніх років. Для самостійної підготовки учнів на основі загальних теоретичних відомостей з курсу української мови та літератури пропонуються різні за складністю та функціональним призначенням посібники.

Пропонуємо до уваги орієнтовний перелік літератури, яка допоможе покращити підготовку до ЗНО випускників шкіл:

1. Боть Л.П. Українська мова. Навчально-методичний посібник для вчителів й абітурієнтів: у 2-х частинах. Ч.1. /Боть Л.П., Денисенко З.М., Красовська О.М., Ярмоленко Г.А. - Черкаси, 2018. - 208 с.
2. Боть Л.П. Українська мова. Навчально-методичний посібник для вчителів й абітурієнтів: у 2-х частинах. Ч.2. /Боть Л.П., Денисенко З.М., Красовська О.М., Ярмоленко Г.А. - Черкаси, 2018. - 216 с.
3. Шевчук С.В. Українська мова: комплексна підготовка до тестування: навчальний посібник. / Шевчук С.В., Кабиш О.О., Клименко І.В. - Київ, 2008. - 640 с.
4. Блажко М.Б. Українська мова в таблицях: посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. - Київ, 2017. - 104 с.
5. Авраменко О.М., Тищенко О.М. Українська мова: правопис у таблицях, тестові завдання: навчальний посібник для підготовки до ДПА та ЗНО для учнів загальноосвітніх навчальних закладів. - Київ, 2017. - 176 с.
6. Авраменко О.М., Блажко М.Б. Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі: І ч. - Київ, 2018. - 576 с.
7. Авраменко О.М. Українська мова та література. Збірник завдань у тестовій формі: ІІ частина. - Київ, 2018. - 80 с.
8. Шпільчак М.В. Матеріали для підготовки до ЗНО з української літератури (у двох частинах). Частина І. Довідковий матеріал. Івано-Франківськ, 2017. 132 с.
9. Шпільчак М.В. Українська література в таблицях. Матеріали для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. - Івано-Франківськ, 2016. - 160 с.
10. Шпільчак М.В. Матеріали для підготовки до ЗНО з української літератури. Тематичні тестові завдання. - Івано-Франківськ, 2017. - 136 с.
11. Шпільчак М.В. Матеріали для підготовки до ЗНО з української мови. Тематичні тестові завдання. - Івано-Франківськ, 2017. - 136 с.
12. Голодюк І., Василевич Г. Українська література. Питальник: збірник тестових завдань у запитаннях та відповідях. - Кам'янець-Подільський, 2017. - 224 с.

На часі ми не повинні забувати й про те, що найбільше багатство будь-якої країни - **це інтелект її громадян.** Сьогодні активізуються естетичні пошуки, утверджується розкутість художнього мислення, інтеграція у світовий літературний процес. Зміна епох диктує свої пріоритети, незмінною ж цінністю залишається талант. Тому актуальною зостається і робота з обдарованою молоддю. Кожна обдарована дитина - це індивідуальність, яка потребує особливого

підходу. Реалізація обдарування вимагає створення толерантного простору, залучення особистості до неперервного процесу самовдосконалення, саморозвитку, самонавчання. Система загальної середньої освіти повинна забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, розвиток у них творчих обдарувань, формування навичок самоосвіти й самореалізації особистості. Завдання кожного вчителя? підготувати ґрунт для того, щоб ці здібності було реалізовано. Виявлення обдарованих дітей повинно починатися ще в початковій школі на основі спостереження, вивчення психологічних особливостей, мовлення, пам'яті, логічного мислення.

Реалізації творчого потенціалу обдарованої молоді сприяє організація та проведення олімпіади з української мови та літератури, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Т.Шевченка, Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика. Виконання конкурсних завдань, як відомо, потребує не тільки досконалого володіння програмовим матеріалом з української мови та літератури в обсязі підручника, а й практичного опанування учнями мовленнєвих умінь та навичок, а також творчого пошуку, критичного та аналітичного мислення. Рівень та обсяг складності олімпіадних та конкурсних завдань мають забезпечити можливість якнайповнішого розкриття інтелектуальних можливостей та творчих здібностей учнів, перевірити комплексність мовно-літературної підготовки учасників та високий рівень загальномовної культури.

На разі діяльність учителів-словесників щодо піднесення творчого потенціалу та інтелектуальних можливостей учнів в області на належному рівні, тому маємо гарні підсумки цієї роботи. Пропонуємо до уваги досягнення наших учнів у Всеукраїнських змаганнях.

На IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови і літератури із 5 учасників (до 4 за рейтингом додався переможець фінального етапу Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської й студентської молоді імені Т. Шевченка) четверо посіли призові місця.

Переможці конкурсів та олімпіади продемонстрували високий рівень підготовки і виявили не лише фахові уміння й навички, а й креативність у розв'язанні конкурсних завдань. Роботи відзначені багатством, точністю та образністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю, умінням використовувати різні джерела інформації, ілюструвати власну позицію доречними прикладами.

Щиро вдячні переможцям за наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність, прагнення досягти мети - це саме ті якості, що допомогли учасникам отримати перемогу, і звичайно ж, за любов до рідного слова. Учителям подяка за наполегливість, педагогічну майстерність, уміння розпізнати й підтримати справжній талант, що сприяє формуванню цілеспрямованої мовної особистості.

Зрозумілим є й те, що учитель і сам повинен бути творчою особистістю з чіткою методичною настановою на пошук та дослідницьку діяльність, адже ефективність і якість знань учнів залежить насамперед від зростання рівня фахової майстерності педагога. Для реалізації творчого потенціалу вчителів-словесників сьогодні існує безліч заходів, конкурсів і науково-освітніх проєктів, які сприяють розвитку й реалізації творчих ініціатив сучасного креативного вчителя, професіонала. Всеукраїнський конкурс фахової майстерності для вчителів-україністів

"Соняшник-учитель", Всеукраїнський проєкт "Філологічний Олімп", міжнародний проєкт у форматі EdCampUkraine - це заходи для відкритого обміну педагогічним досвідом, співпраці й вирішення спільних завдань освітян, зокрема філологів, а отже творчого самовдосконалення і розвитку.

У сучасних умовах учитель-філолог має орієнтуватися на використання під час уроків української мови і літератури інформаційно-комунікаційних засобів (<http://oiporpp.ed-sp.net/taxonomy/term/206>); електронних навчальних програм, книг, методичних матеріалів, розміщених на сайті спільноти вчителів української мови і літератури "Дивослово" (<http://divoslovo.klasna.com/uk/site/index.html>); практичних напрацювань освітян - учасників щорічної обласної педагогічної виставки передового досвіду "Освіта Черкащини".

Цього року успішними є результати конкурсів, у яких учителі-словесники брали активну участь та вибороли місця переможців.

Переможцями XXIV обласної педагогічної виставки "Інноваційний пошук освітян Черкащини - 2019" стали багато учителів української мови та літератури області.

Утішними є результати конкурсу на кращу серію цифрових ресурсів із української мови і літератури у 2019 році, де було представлено 44 роботи, нагороджено - 22. Найкращі роботи: м. Золотоноша, Золотоніський, Звенигородський, Жашківський, Кам'янський, Кам'янська ОТГ, Канівський, Лисянський, Монастирищенський, Смілянський, Христинівський, Черкаський, Чорнобаївський райони. Із роботами можна ознайомитись на сайті КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР".

Як бачимо, напрацювання освітян доводять, що в нових умовах сьогодення активний творчий пошук, прагнення підвищувати педагогічну майстерність є важливою тенденцією постійного фахового росту.

Із метою підвищення фахової майстерності також стало традицією проведення обласних семінарів із виїздом у райони/міста області. У лютому та березні у РЦДЮТ м. Корсунь-Шевченківський та Кропивнянській загальноосвітній школі І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради було проведено семінари-тренінги професійного розвитку для вчителів української мови та літератури на тему: "Власне висловлення: практичний підхід щодо написання та оцінювання". Методистами інституту було надано науково-методичні та практичні рекомендації словесникам закладів освіти щодо підготовки учнів до ЗНО. Учителі поповнили, узагальнили знання про особливості моделювання, структуру та зміст власного висловлення, практикували вміння перевіряти, оцінювати завдання відповідно до діючих критеріїв, удосконалювали власний текст, враховуючи різні види помилок, вибудовували конструктивну взаємодію на засадах педагогіки партнерства. Також під час семінару педагоги у віртуозній, захопливій формі поділилися своїми знаннями й практичним досвідом, що полягає в цілісній системі роботи з учнями, неповторній енергетиці глибокої любові до дітей. Після заняття педагоги висловили свої враження, серед яких були вдячність, нові ідеї й бажання якнайшвидше їх реалізувати разом зі своїми учнями.

Підсумовуючи вищезазначене, бажаємо освітянам натхненної і цікавої праці, активних і талановитих учнів, які завжди пам'ятатимуть і шануватимуть своїх великодушних наставників.

В.А. Юрчак,

методист зарубіжної літератури лабораторії лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ І УЧНІВ

Серед першочергових завдань, що вирішує Нова українська школа, - це створення школи, у якій буде приємно навчатися і яка даватиме учням не тільки основи знань, а й розвиватиме вміння застосовувати їх у власному житті. В школі майбутнього прислухатимуться до думки дітей, вчитимуть критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Замість запам'ятовування фактів та визначень понять, учні набуватимуть компетентностей. Це - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, що визначає здатність особистості успішно соціалізуватися, провадити професійну чи подальшу навчальну діяльність.

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Щоб набувати компетентностей, школярі повинні навчатися за діяльнісним підходом, а це залежить від педагогічного колективу, тому суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя.

Педагог - це людина, дякуючи якій здійснюється реформа, тому один з головних принципів НУШ - умовити вчителя, а це значить, що основною метою змін є сприяння професійному та особистісному зростанню викладача, підвищенню його соціального статусу.

Щоб навчати по-новому, вчитель повинен отримати свободу дій - обирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати. Цю можливість дає новий закон "Про освіту".

Міністерство освіти і науки пропонуватиме типові навчальні програми, проте будь-який учитель чи авторська група зможуть їх доповнювати або створювати свої. Учитель тепер обмежений лише Державним стандартом. У цьому документі окреслено результати: що мають знати та вміти учні на певному етапі навчання.

Учителю надано академічну свободу: він може готувати авторські навчальні програми, самостійно обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання, активно виражати власну фахову думку; педагог, який отримав свободу навчати, має отримати й свободу навчатися. І ця свобода теж передбачена реформою, але є дві вимоги: за п'ять років підвищення кваліфікації має скласти 150 годин, і навчання має відбуватись щорічно. А щоб вмотивувати вчителів ще і фінансово, міністерство запровадить сертифікацію. Це добровільна перевірка, проходження якої надасть учителям 20% надбавку до посадового окладу та звільнить від атестації.

На допомогу вчителів створено освітній портал із методичними та дидактичними матеріалами: Нова українська школа (<http://nus.org.ua/>), а також сайт "1000 журавлів" <https://www.xn--1000-83dma3a1c7b6a8s.xn--j1amh/>

Нова школа спонукає плекати українську ідентичність, орієнтує в освітньому процесі враховувати потреби учня, на практиці реалізувати принцип дитиноцентризму, вчить поважати права людини, демократичні інститути України.

Наскрізний процес виховання, який формує цінності, ключові компетентності й наскрізні вміння створюють "канву", яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця.

Нова структура школи надає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.

Упровадження нових підходів потребує формування якісно нового освітнього середовища для дитини. Це стосується не тільки зміни формату стосунків між учнем, батьками та вчителем, а і організації простору та класу: крім класичних варіантів буде використано новітні, наприклад, мобільні робочі місця, які легко переорієнтовувати для групової роботи.

Удосконалення уроків літератури - завжди актуальна проблема. Саме література виконує головну роль у формуванні світогляду, характеру й особистісних якостей, естетичних смаків дітей. також чільне місце займатиме плекання всебічного розвитку особистості школяра.

У 2019-2020 навчальному році головним завданням учителів зарубіжної літератури буде робота з художнім текстом, що передбачає дослідницьку діяльність (аналіз тексту, зіставлення творів художньої літератури і виявлення в них загальних і своєрідних рис); пошукову діяльність (самостійний пошук відповіді на проблемні питання, коментування художнього твору, встановлення асоціативних зв'язків з творами інших видів мистецтва); продуктивну творчу діяльність (усне словесне малювання, вигадкування різних жанрів, виразне читання художніх текстів, інсценування твору, складання кіносценарію); рецептивна діяльність (читання і повноцінне сприйняття художнього тексту), проведення подіумних дискусій (у дистанційному форматі).

Вимога до особистості та професійної підготовки вчителя-словесника яскраво і майже вичерпно визначено цілою плеядою вчених. Спираючись на сучасні дослідження психолого-педагогічної науки, можна назвати такі найважливіші сторони діяльності вчителя-словесника:

- **дослідницька** - аналіз явищ мови творів літератури і мистецтва, застосування наукових праць і посібників, вивчення учнів, власної роботи, досвіду колег;
- **конструкторська діяльність** учителя-словесника - розробка системи викладання, уроків літератури, позакласних заходів, визначення етапів розвитку учнів, видів і форм їх роботи;
- **організаторська діяльність** вчителя-словесника - реалізація намічених планів, організація власної роботи, навчальної та поза навчальної діяльності класного колективу і окремих учнів;
- **комунікативна діяльність** вчителя-словесника - встановлення контактів з учнями, створення відносини, сприятливих для вирішення завдань, мовна діяльність, виразне читання і розповідання, застосування текстових і наочних посібників, інформаційно-комунікаційних технологій та медіаосвіти.

Звичайно, всі сторони в роботі вчителя взаємопов'язані, взаємодіють і спрямовані на навчання, формування та розвиток учнів. Учитель-словесник, як і педагог з будь-якого фаху,

приходить до своїх учнів, щоб керувати їхньою пізнавальною діяльністю, направляти їхній розвиток відповідно до вимог і ідеалів суспільства. Його завдання - долучити своїх учнів до мистецтва слова і тим самим розвинути обдарованість кожної особистості. З цієї метою він піклується про вдосконалення мовлення і художньої сприйнятливості школярів, допомагає усвідомити основні закономірності мистецтва слова.

Одна з найважливіших функцій учителя - дослідження. Учитель будь-якого фаху повинен навчити дітей опановувати наукове мислення: вчити спостерігати і аналізувати, висувати гіпотези для вирішення питань, що виникають, проводити дослідницьку роботу, використовувати наукову літературу, освоювати досвід.

У роботі вчителя-словесника дослідницька функція набуває свої особливості. Словесник аналізує художній текст, який кожному вчителю-досліднику здатний відкрити якісь нові, ще незвідані сторони; вивчає художнє сприйняття, властиве учням, щоб удосконалити його; досліджує їхню мову, щоб розвинути її.

Зацікавленість навчанням залежить багато в чому від учителя: від контакту наставника з класом і учнів між собою. Психологи наполегливо звертають увагу на те, що спілкування не просто обмін інформацією, що цей процес передбачає взаємодію його учасників.

Особистісний характер спілкування передбачає виконання ряду умов, без яких комунікації не буває.

Перша з цих умов - спонтанність сприйняття, одночасність спільних реакцій співрозмовників. Цього не просто добитися на уроці, як не просто акторам на сцені не відключатися, не виходити з ролі, коли партнер промовляє монолог.

Друга умова педагогічного спілкування - інформативність. Співрозмовники повинні володіти різним обсягом і характером інформації, щоб могло відбутися взаємозбагачення учасників діалогу.

Третьою умовою спілкування виявляється "фасцинація", тобто зачарованість партнером, а для цього педагогу необхідно володіти методами вербального впливу - це і уміле інтонування, ритмічна організація мовлення, музичний супровід - сукупність прийомів, які дозволяють подолати почуття дитячої недовіри.

Учитель, вивчаючи нахили учнів, має прагнути до визначення основних тенденцій практичної роботи з школярами, направити її в русло, необхідне сучасному розвитку нашого суспільства. Зацікавленість дітьми, їхніми потребами і можливостями, бажання не просто інформувати учнів, а розвинути їх як читачів і громадян. З цієї метою педагог має спрямовувати вплив уроків літератури на формування світогляду школярів, естетичних критеріїв оцінки літературного твору, розвиток історизму художнього мислення, розуміння естетики художнього твору - це напрямки роботи вчителя літератури, що забезпечують спілкування з мистецтвом слова на уроці літератури.

Перед величчю літератури вчитель і учень - рівні. Вони разом пізнають себе в світі загальнолюдських цінностей: істини, добра, краси, любові, щастя; розвивають яву і творчий дар, розшифровують коди, знаки, символи текстів різних епох і культур. А це - головне, до чого прагне учитель-майстер, який має мудрість говорити просто, вчасно створювати тишу, рівну глибині і висоті творчої думки. У такій тиші власне і народжується жива душа...

Справжній учитель завжди використовує здобуте наукою, щоб особисто приєднатися до тих істин, які він несе в клас. Діти не приймають від наставника думки, неширої, не пережитої ним самим. Педагог вивчає читачькі враження учнів певного віку, з'ясовує, який шар (пласт) змісту літератури необхідний і посилює учням, які основні шляхи засвоєння цього змісту, спирається на роботу літературознавців і методистів, але його основне завдання - зблизити своїх учнів з письменником.

Концепція навчання як взаємодії учителя і учнів веде до розуміння педагогічної діяльності як творчого процесу.

Спілкування в системах: учитель - учні, вчитель - учень, учень - учні при вивченні літературного твору ускладнюється взаємодією кожної з цих ланок з художнім текстом. Творчість захоплює учасників процесу навчання тим, що веде до несподіваних результатів. Тому вивчення літературного твору в школі, яке будувалося відповідно до цілей навчання і можливостей учнів, вимагає творчого пошуку, оптимального для даних умов, варіанта навчальних операцій і знаходження необхідної послідовності роботи.

Відомо, що для учнів навчальний предмет і педагог - нерозривна єдність. Радість вивчення, завжди бажана в школі, породжується спілкуванням з учителем, який вміє зберегти в класі оптимістичну налаштованість, витоки якої - віра в дітей, любов до них і творча свобода майстра-професіонала.

Плідність діяльності вчителя-словесника в значній мірі залежить від того, наскільки він вміє "опанувати себе", "здатний до самооцінки", самовиховання. Щастя стати володарем душ своїх учнів і повести їх за собою в світ літератури не приходить само собою разом з дипломом про вищу освіту. Вчителю-словеснику треба працювати над собою все життя, невпинно формуючи і збагачуючи власну особистість. У сфері художньої діяльності людська особистість розкривається особливо глибоко і повно: неможливо говорити про літературу, не розкриваючи свого ставлення до письменника, до твору. У багатьох учнів після закінчення школи зберігаються в пам'яті не тільки цікаві уроки, а і сама особистість педагога, який перетворив маленького читача у "кваліфікованого".

Відомий український літературознавець Юрій Ібрагімович Султанов під поняттям "кваліфікований читач" бачив особистість, яка "розуміє й цінує твори мистецтва, володіє почуттям прекрасного й здатна до повноцінного, критичного сприйняття художнього твору як мистецтва слова" [8, с. 4]. На підтвердження необхідності формування таких читачьких якостей методист наводив афористичний вислів Самуїла Яковича Маршака: "Літератури так само потрібні талановиті читачі, як і талановиті письменники".

Як же відбувається становлення такого читача в сучасних умовах інформаційного суспільства - спонтанно чи керовано? Хто чи що найсуттєвіше впливає на процес формування "талановитого читача" - учитель літератури, бібліотекар, сім'я, друзі, засоби масової інформації? Які психолого-педагогічні засади його підготовки в системі літературної освіти на уроках зарубіжної літератури? На ці та інші питання старались відповісти відомі вчені.

Ще дуже важливе питання хвилює сучасників... За сучасними соціальними дослідженнями [1] кожний четвертий підліток не може жити без соціальних мереж, дорослішають зараз діти пізніше (в 15 як в 13, в 18 як в 15...), булінг, автоматизація підприємств і безробіття - все неприємно тисне на особистість. Всі проблеми сучасного молодого покоління виразила у своїх віршах українська поетеса Ліна Костенко:

*Як давить світ, як обступає,
як приголомшує, як мене,
як зберегти в собі це серце,
коли воно не кам'яне.
Як зберегти в собі цю душу
в глобальній кліматі біді?
Кити хоч викидаються на сушу,
А людству викидатися куди? (04.02.2014)*

Відповідь знаходимо у Ісаєвої Олени Олександрівни, доктора філологічних наук, професора Київського педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, автора підручників і програм із зарубіжної літератури, яка виводить формулу сучасної розвиненої особистості: IQ(інтелект) + EQ(емоційний інтелект) + LQ(кофіцієнт любові) - саме всі ці якості особистості розвиває література. Це те, чого ніколи не буде у машини, і це те, що рятує людину в глобальному світі... Саме позитивні емоції і любов, якими переповнена класична література стають рятівниками в складних ситуаціях.

Учительська доля... Вона не обирає непевних. Це доля особлива, бо вона довірила найцінніше у житті - дитячі душі... Вона не легка, але висока...

Справжній учитель уміє збудити на уроці пекучим запитанням, не відповівши на яке - не заспокоїшся. Його запитання - особливі, адже розв'язуються вони разом з дітьми... Цікаво вчителю - цікаво всім, адже учитель-словесник не запроваджує знань, а створює культури: особливі, найтонші, вишукані, душевні, - як у театрі, де потрібний емоційний відгук тих, з ким педагог спілкується.

Таких учителів-словесників на Черкащині немало. У 2019 році продовжила свою діяльність обласна творча група учителів зарубіжної літератури, засідання якої відбулося 31 січня 2019 року з теми **"Професійна мобільність педагога в умовах реформування освіти (або чому треба вчитися і змінюватися все життя?)"**.

Високого рівня уроки, майстер-класи пропонують в ході курсової підготовки учителів зарубіжної літератури вчителі-методисти, учасники Всеукраїнської творчої групи, Кравець Т. М. (Мліївський ЗЗСО І-ІІІ ступенів №2 ім. М.М.Артеменка Мліївської сільської ради Городищенського району), Малигіна Л. М. (ФІМЛІ), Скубенко Т. М. (Смілянська ЗОШ №1), Сімон Л. Е. (Шполянський НВК: "ЗОШ І-ІІІ ст. №3 - гімназія"), Полозенко С. В. (Черкаська гімназія №9), Сизько Г. Л. (Золотоніська ЗОШ №3), Ці педагоги-майстри допомагають становленню молодих учителів, формуванню у них потреби у безперервному навчанні, розвивають креативність, надихають на творчість.

Значну роботу провели вчителі зарубіжної літератури, які підготували учнів до Міжнародної гри зі світової (української і зарубіжної) літератури "Sunflower". В ній взяли участь 5049 учнів Черкащини.

У межах проекту "Філологічний олімп" лабораторія гуманітарних дисциплін КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" провела Всеукраїнський конкурс для учителів української і зарубіжної літератур "На хвилі сучасності".

Педагогічну майстерність учителів допомагає виявити щорічна педагогічна виставка "Освіта Черкащини" та конкурс цифрових ресурсів. Переможцями конкурсу на серію цифрових ресурсів у 2018 - 2019 навчальному році стали: багато вчителів області.

На базі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" проведено ХХІV обласну виставку "Інноваційний пошук освітян Черкащини". Перемогу із зарубіжної літератури здобули та нагороджені Дипломами Черкаського управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації авторський колектив учителів зарубіжної літератури закладів загальної середньої освіти м. Черкас та Логінов А. Ю. Дипломами комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" нагороджені Хроменко І. А., Пастух Т. В., творча група вчителів зарубіжної літератури закладів загальної середньої освіти Черкаського району, лауреатами виставки стали: Котенко Т. О., Мартинюк Н. В., Мульченко Г. П., Свенціцька О. В., Скубенко Т. М.

У травні - червні 2019 року відбулася Інтернет-конференція вчителів зарубіжної літератури "Письменники-ювіляри 2019 року", на яку надійшло 54 статті вчителів області.

Вчительська самореалізація відмінна від самореалізації представників інших професій, адже вчитель відповідає за тих, кого вчить. Педагог реалізує себе, тричі: як учитель - на уроці, коли викладає предмет і організує свій урок (як організаційну навчально-продуктивну форму пізнання світу); як творець людини - виховуючи учнів, коли веде їх сходами пізнання світу і; як творець творців - спостерігаючи за внутрішнім зростанням учнів - від думки до думки, від твору до твору, з року в рік.

Учитель добре розуміє, що не сума знань, умінь і навичок головне в житті, тому має поставити собі за мету духовно розвивати особистість школяра. Як учень, так і вчитель повинні долати труднощі і йти до висот духу, від мистецтва слова - до мистецтва життя. Ніщо не можна порівняти із власним творінням духу, бо це є утвердження людини як творця.

Сучасні орієнтації і нові цінності освіти дозволяють зрозуміти виховання як діяльність, котра будується на саморозвитку учня. Сьогодні педагогіка, дійсно, схожа на поезію, вона приваблює мотивом великої загальної єдності світу, де людина, природа, поезія складають нероздільну єдність і цілісність. Психологія допомагає усвідомити зв'язки: "я і світ", "я і учень", "я і творчість" та інші зв'язки (а цей процес нескінченний) - це і означає знайти себе як митця. В.О. Сухомлинський писав: "Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні... Дитяча душа як чистий аркуш паперу...Записи на ньому роблять батьки, друзі, оточуючі. Та чи не найважливішими є записи, зроблені педагогом на чистому аркуші дитячої душі. І головними його гаслами в цій роботі повинні стати такі: "Допоможи! Не зашкодь!"

Однією із передумов якісної роботи вчителя і ефективності навчання учнів зарубіжної літератури є наявність підручників і навчально-методичних комплектів.

2019-2020 навчальний рік продовжує традиції минулого навчального року - вивчення зарубіжної літератури в 5-9 класах здійснюватиметься за програмою: Світова література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. - К.:Видавничий дім "Освіта", 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804 (електронний ресурс: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>)

У 10 і 11 класі - за оновленою програмою. (електронний ресурс:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/...10-11.../zarub.lit.-10-11.-riven-standartu.doc>)

Детальний аналіз програм і підручників, навчально-методичних комплектів розміщено в "Методичних рекомендаціях із зарубіжної літератури МОН України".

Виходячи з названих загальних завдань та орієнтуючись на методичну проблему району(міста, ОТГ), методичні кабінети покликані спонукати вчителів ставити відповідні проблеми і перед собою та знаходити їхнє вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісаєва О.О. Формування LQ (інтелект любові) у процесі вивчення зарубіжної літератури в школі: виклики сучасності та перспективи вирішення проблеми. Із виступу на Всеукраїнській нараді методистів зарубіжної літератури обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти від 11.06.2019 р.
2. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Н72 - Київ: Літера ЛТД, 2018. - 160 с. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
3. Нова українська школа. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. - 2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Рыбникова М. А. Очерки по методике литературного чтения. - 3-е изд. - Москва : Учпедгиз, 1963. - 313, [1] с., 1 л. портр. - Темат. указ.: с. 309-311.
6. Сучасний урок зарубіжної літератури: пошуки і рішення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/148.pdf>

Т.Г. Пахомова,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук;

Г.І. Савицька,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У 2 КЛАСІ

Оцінювання є невід'ємною частиною процесу навчання, яка інтегрує і відображає процеси викладання та учіння на основі взаємозв'язку. Учителю важливо розуміти особливості оцінювання молодших школярів на початковому етапі, під час якого традиційне оцінювання є проблематичним з багатьох міркувань.

Формувальне оцінювання - один з видів альтернативного (нетрадиційного) оцінювання, який має на меті оцінювати не результат, а процес навчання. Таке оцінювання в іншомовному навчанні має чимало завдань, серед яких варто виділити такі:

- 1) мотивувати учнів до вивчення іноземної мови;
- 2) формувати в дітей упевненість в собі;
- 3) формувати здатність учнів до самоспостереження та усвідомлення відповідальності за власне учіння;
- 4) спостерігати за поступом учнів в набутті первинних мовленнєвих навичок;
- 5) визначати і враховувати індивідуальні особливості кожного учня/учениці;
- 6) допомагати вчителю корегувати навчальний процес, підвищувати його якість;
- 7) звертати увагу на учнів, які потребують особливої підтримки і уваги з метою запобігання проблем у майбутньому;
- 8) забезпечувати інформацією школу та батьків про розвиток і поступ учнів в опануванні первинними мовленнєвими навичками.

Особливістю формувального оцінювання є врахування індивідуальності кожної дитини, її темпераменту, особливостей сприймання інформації, стилю навчання тощо. Саме тому не можна порівнювати у класі результати різних учнів між собою. Об'єктом для розгляду на уроці мають бути порівняння попередніх результатів учня/учениці з його/її наступними досягненнями. Варто помічати і надавати позитивний відгук навіть за маленький поступ уперед, похвалити за зусилля, сприяючи тим самим формуванню впевненості молодшого школяра у власних силах, формуючи позитивне ставлення до самого себе.

На етапі другого класу продовжує залишатись вираженням ігровий мотиваційний фон. Проте, отримавши первинний навчальний досвід попереднього року, молодший школяр стає чутливим до оцінювання іншими - дорослими та однокласниками. Вербальна позитивна оцінка учнівських зусиль вчителем стає неабияким стимулом у навчанні і грає беззаперечну роль в досягненні подальших успіхів. Саме тому вчитель має зосереджуватись не на помилках, а на досягненнях учня. Для організації ефективного формувального оцінювання важливо створити доброзичливу атмосферу на уроці, в якій

дитина не повинна боятись робити помилку, а сприймати її як одну з можливостей навчатись. Вчитель дає учням зрозуміти те, що він заохочує їх розмовляти іноземною мовою, усвідомлюючи ризик помилок, але вітає їхню сміливість, намагання та зусилля. Тоді учні відчуватимуть себе у безпеці і будуть готові до нових "ризиків" та експериментів з іноземною мовою, ставатимуть ініціативними.

Висвітлюючи питання ефективності процесу **формувального оцінювання**, звертають увагу на уміння вчителя діагностувати потреби учня, а саме: здогадуватись про те, що він хоче сказати, мотивувати його до цього, інтерпретувати можливе мовчання, групувати дітей відповідно до їхніх потреб, звертатись до попереднього досвіду дитини, здогадуватись по виразу обличчя чи зрозуміла дитина щось, адаптувати своє мовлення до рівня розуміння дитиною. Від здібностей вчителя займатись такою діагностикою залежить його вміння обирати не тільки відповідний інструмент для формувального оцінювання, розуміючи його як сильні так і слабкі сторони, але й пропонувати учневі адекватне його віку, спроможності та індивідуальним здібностям завдання.

Серед інструментів формувального (альтернативного) оцінювання другокласників доцільно використовувати метод спостереження та мовне портфоліо. Використання цих методів у комплексі надають більш повну (холістичну) картину навчання.

Спостереження

Цей метод передбачає систематичне спостереження як інструмент оцінювання дитячих досягнень в іншомовному навчанні. Спостереження часто відбувається без усвідомлення учнями про його застосування вчителем в якості оцінювання їхнього навчального поступу. Залежно від мети спостереження, вчитель може оцінювати дітей в різноманітних ситуаціях, коли вони працюють в парі, групі, індивідуально. Оцінюються також не тільки мовленнєві навички, але й активність учня, його зацікавленість, мотивація, що є також важливими цілями у початковій школі. З цієї метою вчителем можуть бути розроблені таблиці для внесення результатів спостережень.

Здійснюючи формувальне оцінювання у другому класі і спостерігаючи за навчальним поступом своїх учнів, важливо розуміти шляхи і способи вимірювання навчального прогресу та досягнень молодших школярів під час формування іншомовних мовленнєвих навичок. Цей процес розпочинається з постановки навчальних цілей. Наприклад, після завершення вивчення розділу на тему "Сім'я", діти можуть в кількох реченнях розповісти про свою сім'ю або дати відповіді на запитання. Вони можуть розповісти про фото з сімейного альбому, продекламувати віршик або заспівати пісню з цього

розділу. Важливим є визначити ці цілі перед початком засвоєння матеріалу кожного розділу, а потім спостерігати за шляхом їх досягнення учнями та позитивно оцінювати зусилля кожного під час демонстрації ним свого нового мікроуміння. Спостерігаючи, вчитель визначає слабкі та сильні сторони навчального процесу, краще розуміє що є складнішим, а що легшим для конкретних учнів, які цілі були досягнуті кожним. Таке спостереження дозволяє вносити зміни в навчальний процес. Наприклад, вчитель може витратити більше часу на роботу з матеріалом, який виявився складнішим для засвоєння, може ще раз повторити виконання певного завдання для демонстрації учнем його нового уміння. Метою такого процесу є розуміння навчального поступу учнів та підвищення якості навчання.

Нижче наведено приклади індивідуальних карток спостереження за учнями.

Ім'я учня ++ має значні успіхи; + демонструє помітний V досягає результату з допомогою вчителя; !				
ціль / уміння	дата	дата	дата	дата
Відповідає на питання 'так/ні'	+	+	++	++
Відповідає на спеціальні питання	!	V	V	+
Виконує вказівки				
Демонструє виконання пісень/римівок				
Взаємодіє з іншими				

ПИСЬМО ++ має значні успіхи; + демонструє помітний V досягає результату з допомогою вчителя; ! Ім'я учня						
завдання	дата	оцінка	дата	оцінка	дата	оцінка
відтворює ім'я	10.Бер	++				
перепишує слова з дошки	10.Бер	+				
заповнює пропуски словами	12.Бер	V				

Картка оцінювання писемних навичок учня.

РОЗДІЛ 7					
Ім'я учня	Лексика: почуви слово, вказує на відповідний малюнок	Лексика: називає зображене	Усна інтеракція: Задає питання і відповідає What have you got?/I've got a ...	Розігрує сценку, вірно використовує слова і фрази	Читає слова з довгим голосним звуком а_e

В залежності від курсу чи підручника, який використовується, вчитель може розробити оцінний аркуш для цілої групи учнів з метою визначення рівня засвоєння матеріалу кожного розділу відповідно до теми і змісту, визначивши при цьому цілі з кожного аспекту діяльності.

Мовне портфоліо

Цей метод оцінювання набуває все більшої популярності. На етапі другого класу мовне портфоліо передбачає збір колекції робіт учня/учениці як свідчення його/її успіхів і досягнень. У другому класі діти започатковують ведення портфоліо як особистого документу у вигляді папки з прикріпленими аркушами таблиці для переліку робіт та графою для дати. Папка поповнюється учнями спочатку під керівництвом вчителя приблизно двічі на місяць, а потім за власним бажанням учня/учениці. До портфоліо долучають малюнки, зразки письмових робіт, творчої та проектної діяльності: постери, книжечки, виготовлені вироби, аудіозаписи з виконанням вірша, пісні, відеозаписи з презентацією проекту чи інсценізацією п'єски тощо. Важливо, щоб такі папки зберігались у відведеному в класі місці з вільним доступом для учнів. Приблизно раз в місяць школярі презентують свою роботу перед класом та вчителем, навчаючись розповідати про те, що вони вже вміють робити.

На наступних етапах навчання, приблизно з третього класу, учні навчатимуться вести самоспостереження за власним процесом учіння, роздумувати над цілями у навчанні, власними стратегіями учіння і робити відповідні записи в мовній біографії. Для цього рекомендується використання Європейського мовного портфоліо - одного з інструментів європейської мовної політики. Версію для дітей 7 - 12 років, які вивчають французьку, німецьку чи англійську мову, можна завантажити за посиланням: https://www.libra-terra.com.ua/userfiles/pdf/metod/movne_portfolio_7_11.pdf

Технологія, закладена в Європейському мовному портфоліо, сприятиме формуванню учнівських первинних навичок рефлексії, а знайомство з дескрипторами оцінювання рівнів мовленнєвих навичок та мікроумінь дозволить учням розуміти критерії оцінювання та вчитися за ними ставити власні цілі, а згодом здійснювати самооцінювання. Портфоліо розраховане на використання протягом декількох років, і такий підхід дозволяє зробити процес іншомовного навчання прозорим і зрозумілим для учня, дає можливість продемонструвати учню/учениці свою особисту траєкторію накопичення іншомовного досвіду іншим, навчає брати відповідальність за власне учіння, бути активним та ініціативним та поступово розвивати здатність до учнівської автономії.

У процесі оцінювання іншомовного навчального процесу другокласників немає місця для стресових ситуацій чи змагань між учнями, оскільки процес формувального оцінювання має посилювати позитивне "я" дитини та підвищувати самооцінку кожного учня/учениці в середовищі взаємодії та взаємодопомоги, створених у класі.

Поради

1) **Визначайте чіткі цілі.** (Слід ретельно продумати: що ви хочете, щоб ваші учні досягли в роботі над розділом. Наприклад, вивчили 10 нових слів, вміли співати пісню, читали і розуміли коротке оповідання тощо).

2) **Створюйте реальні критерії успішного досягнення цілей.** (Розробіть етапи досягнення мети стосовно

кожного мікроуміння. Будьте реалістичними і співвідносьте вікові можливості дітей із завданнями).

3) **Оцінюйте дітей в різних режимах роботи.** (Пам'ятаючи про те, що діти навчаються по-різному, вони все ж потребують формування навичок взаємодії у групі, парі, а також мають вміти працювати індивідуально).

4) Спостерігайте за декількома дітьми кожного уроку. (Важко оцінювати цілу групу школярів одночасно. Тому кожного уроку зосереджуйтеся на 4-5 учнях пильно спостерігаючи за ними, зановтовуючи детально про їхній поступ та демонстрацію мікроумін. Це дозволить отримати детальну інформацію про поступ кожної дитини наприкінці розділу/теми).

5) Використовуйте картки спостережень та оцінні аркуші. (Для досягнення об'єктивності в оцінюванні ваших учнів розробляйте для кожної теми/розділу добре продумані цілі/уміння та використовуйте зрозумілі вам позначки).

6) Періодично використовуйте мовне портфоліо, долучаючи учнів до процесу презентації своїх досягнень. (Домовтесь про критерії, за якими діти відбиратимуть свої роботи. Створюйте для учня/учениці ситуацію успіху. Знаходьте для цього час).

7) Оцінюйте не тільки лінгвістичні, але й екстралінгвістичні навички та уміння. (Це означає, що ви маєте оцінювати учня в цілому, тобто не тільки з точки зору іншомовного навчання, але й з точки зору навичок взаємодії, критичного мислення та креативності).

8) Практикуйте індивідуальні інтерв'ю та зустрічі. (Наприклад, у той час, коли усі в класі зайняті парною чи груповою роботою, виділіть кілька хвилин і присвятіть їх індивідуальному спілкуванню з учнями. Розпочинайте такі розмови з наголошення на двох речах, які досягла чи покращила дитина, тоді запропонуйте їй попрацювати над чимось, що їй гірше вдається. Але закінчіть розмову виключно на позитиві та відзначенні того, що дитині вдається дуже добре. Висловіть впевненість, що це слід продовжувати успішно робити й надалі).

9) Практикуйте проведення батьківського дня, запросивши батьків до класу з метою відзначити і обговорити навчання дітей. (Пам'ятайте про надання тільки позитивного відгуку про дитину. Діти можуть продемонструвати своїм батькам роботи з портфоліо. Це надасть можливість відчути батькам гордість за своїх дітей, а також проявляти інтерес до навчання дитини. А вчитель зможе налагодити контакт задля підтримки навчального процесу з боку батьків у майбутньому).

Організація роботи з KnowledgeBoard

Навчальна дошка для формувального оцінювання навчальних досягнень учнів KnowledgeBoard та набір карток до неї "Англійська мова" (видавництво "Методика Паблішінг", автор-укладач Несвіт А.М.) - це інноваційний ресурс для початкової школи, який містить широкий спектр різноманітних розважальних та цікавих змістових завдань для учнів, які проторюють свій власний шлях у навчанні, одночасно пропонуючи вчителю заощадити час у процесі здійснення формувального оцінювання навчальних досягнень учнів. Учителю значно легше здійснювати якісний діяльнісний підхід у навчанні та планувати навчальну діяльність згідно потреб учнів та вимог Нової української школи.

KnowledgeBoard допомагає вчителю та учню співпрацювати за допомогою безпосередніх методів навчання, використовуючи більше ... ресурсів для індивідуального або загальнокласного навчання. Пропоновані корисні інструменти для організації навчальної діяльності допоможуть педагогам планувати уроки з урахуванням філософії дитиноцентризму, інтересів учнів та реальних можливостей навчання. Технічні засоби, а саме дошка може слугувати окремому класу впродовж усіх років навчання у початковій школі, а також використовуватись для самостійної підготовки вдома. Таким чином розвиватиметься відповідальність учнів за результати навчання, їхні загальнонавчальні навички та уміння, разом із зосередженістю на правильності власного вибору, пошуках підтримки у товаришів та дорослих. Навчальний посібник розвиває критичне мислення учнів, а саме уміння

класифікувати, аналізувати, обговорювати, співпрацювати із однокласниками та дорослими.

Учитель використовує дані адаптивної діагностичної оцінки, щоб сформувані навички в учнів, що базуються на розвитку відповідних життєвих компетентностей вчитися, думати, комунікувати та діяти. Щодо учнів, то вони отримують адаптивні інструменти, які пропонують цільове навчання, яке таке, що відповідає їхнім власним інтересам та потребам.

Незалежно від того, чи є учні успішнішими, порівняно з іншими учнями у класі, чи ні, вони можуть використовувати дані діагностичної оцінки для створення персоналізованих шляхів навчання та підтримки інших стратегій, рекомендованих учителем на основі усного спілкування та розроблення моделей завдань для кожної окремої особистості.

KnowledgeBoard підтримує формувальні стратегії оцінки Нової української школи та дозволить учителям оцінювати навчальні досягнення учнів у сучасному освітньому контексті.

Учні засвоюють матеріал у ігровій формі, мають можливість багаторазового повторення, здійснення самоперевірки та самокорекції. Особливістю запропонованої методики є створення умов для забезпечення максимально можливого успіху у навчанні кожного окремого учня за рахунок організації навчання з опорою на обидві півкулі головного мозку та одночасної рухової (кінестетичної) діяльності. Використання дошки сприятиме розвитку дрібної моторики обох рук (при виконанні дій), розвитку уваги, уяви та синхронізації мисленнєвих та активних дій (listen-act response). Виконання завдань та контроль навчальних досягнень легко інтегрується у сучасний урок іноземної мови, та є здоров'єзберігаючою технологією.

Навчальна дошка для формувального оцінювання навчальних досягнень учнів та набір карток до неї є самостійним навчальним приладдям та може використовуватись разом із будь-яким навчально-методичним забезпеченням. Лексичний та граматичний матеріал підібрано та укладено відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти. Картки організовано тематично, включають послідовне нарощування лексико-граматичних труднощів, тому вчитель може самостійно добирати матеріал відповідно до потреб учнів та власного планування уроків.

Матеріал карток подається у доступній формі через серію візуальних опор (предметних та ситуативних малюнків), та стимулює мовленнєво-мисленнєвий процес учнів молодшого шкільного віку. Набір карток підкріплено аудіосупроводом, що забезпечить якісне засвоєння матеріалу, допоможе учням уникнути помилок в усному мовленні, та при необхідності здійснити самокорекцію.

Робота з картками

Комплект складається із навчальної дошки та набору тематичних карток (8 тем по 8 карток). Дошка для учнів 1 та 2 класів включає 6 кнопок різного кольору. Дошка для учнів 3 та 4 класів включає 10 кнопок. На початку виконання завдання всі кнопки знаходяться знизу дошки. Інструкції та запитання подано на кожній окремій картці. Картки містять тестові завдання множинного вибору. Кожна картка містить одне завдання. Сторона А є тестовим завданням, яке виконує учень (учениця). Сторона В містить ключі для перевірки правильності виконання завдання. Малюнки супроводжуються кольоровими кружечками. Виконуючи завдання, учні повинні пересунути кнопку відповідного кольору до відповідного зображення, розміщеного з правої сторони картки. Закінчивши виконання завдання, учні перевертають картку на сторону В і здійснюють самоперевірку. Виконуючи завдання декілька разів, учні вправляються отриманню правильних результатів завдяки власним зусиллям, а не підказці вчителя. Таким чином,

виконується основна вимога щодо формуального оцінювання - самоспостереження за власною навчальною діяльністю, самокорекція та формується відповідальність щодо результатів навчання. Учні розвивають уміння планувати власну діяльність та знаходити шляхи отримання кращих результатів. Отримані знання акумулюються як досвід, отриманий в процесі ігрової діяльності. На початку роботи з дошкою та картками важливо звертати увагу учнів не на швидкість виконання завдань, а на їхню правильність. Пропоновані завдання закритої форми рекомендуємо використовувати як основу для завдань відкритої форми. Наприклад, запропонувати учням скласти власні речення за малюнками, описати зображені предмети тощо. Учні повинні вміти використовувати опрацьований матеріал для розповіді про себе та власний життєвий досвід. Картка 7 містить матеріал щодо формування ключових компетентностей учнів - обізнаність та самовираження у сфері культури, екологічна грамотність, здорове життя. Картка 8, передбачає використання між предметних зв'язків у процесі вивчення іноземної мови, а також формування інформаційно-цифрової компетентності, компетентності у природничих науках. Одночасно розвиваються критичне мислення, уміння спостерігати, порівнювати, аналізувати та логічно вибудовувати висловлення. Більшість завдань мають аудіосупровід.

Рекомендований час для роботи з картками 10 хвилин. Учитель може використовувати їх на кожному уроці на власний розсуд як тренувальні завдання з теми, що вивчається, або один раз у два тижні для оцінювання навчальних досягнень учнів. Отримані результати учні самостійно фіксують у Щоденнику власних досягнень (це може бути зошит з друкованою основою):

№	Дата	Картка	Виконав самостійно	Виконав за допомогою товариша	Виконав за допомогою учителя

За умови правильного виконання завдання учні заштриховують відповідний квадратик, також учень може виконувати одну і ту саму вправу декілька разів, доки не зможе виконати її самостійно. Заповнити карту досягнень може і інший учень під час парної роботи. Якщо учні працюють у невеликих групах, то один учень може виконувати роль фасилітатора та позначати досягнення товаришів. Якщо завдання виконано правильно із першої спроби, то учень може переходити до виконання наступного завдання.

Важливо зосередити увагу учнів саме на їх досягненні та навчити їх наполегливо йти до успіху, шукаючи допомоги та, не залишаючи завдання виконаними частково. За підсумками уроку вчитель планує роботу з наступними картками, або організовує повторення за попередніми. Рекомендуємо періодично повторювати раніше вивчений матеріал для більш якісного його запам'ятовування.

Зразок таблиці:

Ім'я учня / учениці: _____

Дата: _____

Картка: _____

1	2	3
---	---	---

Набір карток підготовлено до кожної теми за Програмою та зорієнтований на розвиток умінь учнів з чотирьох видів мовленнєвої діяльності: слухання, зорового сприйняття та письма (орфографія та правопис).

Організація усного спілкування можлива з опорою на виконані завдання карток. Так, наприклад, можна організувати роботу в парах та запропонувати учням скласти власні речення із використанням слів-назв предметів, зображених на малюнках, або скласти власні міні-діалоги (учні можуть запитати про кількість зображених предметів, їх колір тощо), також учні можуть "погодитись - не погодитись" із твердженням свого співрозмовника (співрозмовниці).

Картки багаторазового використання, учні на них не пишуть; при необхідності на етапі корекції вчитель може запропонувати учням виконати необхідні записи у окремому робочому зошиті.

Лексичні картки

Картки спрямовані на організацію відпрацювання та перевірку правильності використання мовних одиниць за темою, що вивчається. Лексичний матеріал опрацьовується окремо (відповідність слуховому та зоровому сприйняттю), у простих словосполученнях (прикметник + іменник, дієслово + іменник), простих реченнях та міні-контексті (2-3 речення за відповідною темою).

Типові завдання карток:

- Послухай і з'єднай слово, яке ти чуєш та відповідне зображення.
- Послухай, прочитай і з'єднай зображення та слово.
- Доповни ... (речення необхідним словом)

Граматичні картки

Картки спрямовані на організацію відпрацювання та перевірку правильності використання граматичних структур. Опрацювання граматичних явищ відбувається на зразках окремих речень та міні-контексті (2-3 речення за відповідною темою).

Типові завдання карток:

- Послухай, прочитай і з'єднай зображення та речення.
- Доповни речення необхідним словом.
- Послухай і знайди невідповідність.
- Сприйняття на слух
- Прочитай та з'єднай текст із відповідним зображенням.
- Знайди малюнок, у описі якого є вказаний предмет.

Зорове сприйняття

- Прочитай та з'єднай текст із відповідним зображенням.
- Знайди малюнок, у описі якого є вказаний предмет.

Використовуючи KnowledgeBoard, учителі матимуть можливість підтримати своїх учнів у досягненні високих результатів навчання із залученням здоров'язберігаючих інструментів для організації тренувальних вправ учнів усього класу, їх інтерактивної взаємодії та підготовки до складання тестових завдань на подальших етапах навчання.

My Progress Book (Лепбук досягнень учня)

Беручи за основу той факт, що в Новій українській школі в початковій ланці (1-2 клас) основним видом оцінювання досягнень учня є формуальне оцінювання, в нагоді вчителю може стати лепбук "Моя книга досягнень".

Лепбук - це альтернативний варіант мовного портфоліо учня, який формується поступово самим учнем в ході навчання. Так як "Моя книга досягнень" формується ним самим під час навчального процесу поступово, в кінці року легко відслідкувати прогрес учня. Наприклад, на початку навчального року учень міг назвати 5 слів і скласти одне речення з ними (відповідно маючи 5 карток із зображенням цих слів у кишенці), а в кінці навчального року - 10 слів та 5 речень.

Пропонуємо розглянути модель лепбука для здійснення формуального оцінювання на уроках

іноземної мови в початковій школі на прикладі англійської мови - "My Progress Book".

Лепбук має вигляд паперової книги, на кожній сторінці якої знаходяться креативні кишеньки для зберігання досягнень учня. Кишеньки поділяються на два основні види: використовую самостійно та використовую за допомогою вчителя, що допомагає візуально відслідкувати процес розвитку учня всім учасникам навчального процесу (учневі, вчителю, батькам, адміністрації навчального закладу). Кишеньки заповнюються учнем відповідно до його знань з предмету (кількість слів, речень, карток, проектів, тощо). Кількісний визначник досягнень формується під час самоперевірки учнем. Наприклад, учневі пропонується поділити картки на "Я можу назвати САМ" та "Я потребую допомоги". Визначившись з картками, учень складає їх у відповідні кишеньки в своїй книзі досягнень.

Лепбук розрахований на один навчальний рік, формується тематично і завершується в кінці навчального року "Карточкою учня". На кожну тему відводиться дві сторінки лепбука (розворот). "Карточка учня" формується шляхом кількісного аналізу всіх сторінок книги вчителем в кінці навчального року.

Робота з лепбуком під час навчального процесу проводиться в кінці теми під час проведення підсумкового уроку, на якому учні закріплюють вивчений матеріал і заповнюють кишеньки "Книги досягнень учня" спираючись на "can do statements": можу назвати, розказати, скласти речення, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейське мовне портфоліо (методичний посібник) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.libra-terra.com.ua/userfiles/pdf/metod/movne_portfolio_7_11.pdf
2. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303>
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. - Київ: Ленвіт, 2003. - 273 с.
4. Іноземні мови. 1-4 класи: типові освітні програми та методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році/ Укладач М.Н.Шопулко. - Харків: Вид-во "Ранок", 2018. -

В.М. Шемшур,

завідувач лабораторії-центру інформаційних технологій ошунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради";

Б.С. Безпоясний,

методист лабораторії-центру інформаційних технологій ошунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ

Пріоритетними напрямками навчання в інформації сьогодні є проектна діяльність та компетентісно-орієнтований підхід. **Компетентісні завдання та проектна діяльність мають застосовуватися наскрізно через увесь навчальний курс** (компетентісні задачі з інформатики можна розглядати як тип технологічних задач, для яких обов'язковим є застосування ІТ, як засобу їх розв'язування).

Учителі також можуть вибудовувати найбільш прийнятний для конкретного навчального закладу або класу підхід до навчання. В оновленій навчальній програмі для 5-8 класів відсутня запропонована кількість часу на вивчення кожної теми, тому учитель має створити умови для забезпечення рівня навчальних досягнень учнів, зазначеного у програмі, з кожної теми. Разом з тим зауважимо, що кількість часу, виділеного для алгоритмізації та програмування не може бути меншою 40% часу навчальної програми.

У 2019/2020 навчальному році вивчення інформатики основній та старшій школі закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за навчальними програмами, які розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України:

Під час викладання інформатики в усіх класах вчитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, спільна робота в Інтернеті, проектні роботи, практикуми тощо). Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, яку рекомендовано або схвалено МОН України.

Щодо викладання інформатики у 9 класі залишаються чинними методичні рекомендації 2018 року (лист МОН від 03.07.2018 № 1/9-415), а для 5-8 класів - методичні рекомендації 2017-2018 років, зокрема тематичне оцінювання рекомендується здійснювати в кінці кожної теми навчальної програми, об'єднуючи роботи з невеликих тем (до 5 годин) із наступними підсумковими роботами на кожному 8-10 уроці, а кількість практичних робіт з обов'язковим оцінюванням рекомендуємо встановлювати на рівні 25% від загального обсягу навчального часу, який відводиться на вивчення предмета (якщо в тексті навчальної програми відсутній перелік практичних робіт з обов'язковим оцінюванням). Оцінки за обов'язкові роботи мають бути занесені

Класи (рівні)	Рік затвердження програми	Посилання
Основна школа (5-9 класи)		
5-8	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/8-informatika.docx
9	2015	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/programa-informatika-5-9-traven-2015.pdf
Поглиблене вивчення інформатики		
8-9	2016	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/informatika.pdf
Старша школа (10-11 клас)		
Рівень стандарту	2017	https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx
Профільний рівень		https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx

вчителем до класного журналу. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми) оцінюються в разі потреби.

Звертаємо Вашу увагу, що продовжує діяти нова програма з інформатики для 10-11 класу. Програма розрахована на вивчення інформатики в 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів як вибірково-обов'язкового предмета навчального плану в обсязі до 105 годин, з яких 35 годин складає інваріантний базовий модуль. Реалізація змісту освіти, визначеного Державним стандартом, забезпечується вибірково-обов'язковими предметами: "Інформатика" "Технології" "Мистецтво". Із запропонованого переліку учень має обрати два предмети: один - у 10-му класі, інший - в 11-му класі або одночасно два предмети в 10-11-х класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети діляться між двома обраними предметами).

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, вибірково-обов'язковий курс "Інформатика" **вибудовується за такими предметними змістовими лініями:**

- інформаційні технології в суспільстві;
- моделі і моделювання, аналіз та візуалізація даних;
- системи керування базами даних;
- технології опрацювання мультимедійних даних;
- сервіси інформаційно-комунікаційних мереж.

Зміст навчання має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Також на уроках інформатики рекомендуємо обов'язково ознайомлювати учнів із ресурсами для самоосвіти (враховуючи вікові особливості). Перелік деяких електронних ресурсів для самоосвіти учнів:

<http://innovationslab.com.ua/>;
<http://www.ed-era.com>
<http://universinet.org/games>
<https://www.playcodemonkey.com/>
<http://www.lingva.ua>
<http://disted.edu.vn.ua/>
<http://e-pidruchnyky.net/>
<http://itknyga.com.ua>
<https://blockly-games.appspot.com/>
<http://codeclubua.org/>
<https://scratch.mit.edu/>

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики, незалежно від профілю навчання, віку учнів комп'ютерна техніка повинна використовуватися на кожному уроці інформатики. Під час проведення всіх навчальних занять з інформатики здійснюється поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОНУ № 128 від 20.02. 2002 "Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах").

При організації навчально-виховного процесу і оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід користуватись Листом МОН України № 1/9-497 від 17.07.2013 "Про використання Інструктивно-методичних матеріалів з питань створення безпечних умов для роботи у кабінетах інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій загальноосвітніх навчальних закладів".

Всю необхідну документацію для кабінету інформатики та ІКТ можна завантажити на порталі "**Профільна освіта. Черкаська область**" або за посиланням: <https://goo.gl/4X53Lx>.

Рекомендуємо у 2019-2020 н.р орієнтувати роботу методичних об'єднань вчителів інформатики на:

- 1) системну та цілеспрямовану роботу щодо розвитку фахової компетентності вчителів інформатики;
- 2) щорічне навчання вчителів інформатики на різноманітних тренінгах, майстер-класах, практикумах з метою систематичного оновлення фахових знань;
- 3) роботу щодо запровадження електронного портфоліо вчителів інформатики, створення авторських та тематичних блогів вчителів;
- 4) розбудову районних та міських освітніх он-лайн ресурсів з метою розвитку віртуальних педагогічних спільнот;
- 5) залучення вчителів інформатики до участі в конкурсах, фестивалях, виставках;
- 6) щорічне підвищення рівня фахової підготовки вчителів інформатики, використовуючи для цього різні форми навчання;
- 7) забезпечення проведення тренінгів з методичних питань викладання інформатики в початковій школі;
- 8) проведення майстер-класів, тренінгів та практикумів для вдосконалення навиків алгоритмізації та програмування як учнів, так і вчителів;

9) розвиток дистанційної форми навчання для вчителів інформатики;

10) продовження роботи віртуальних методичних об'єднань вчителів інформатики, подальшу розбудову веб-ресурсів, створених на підтримку їх діяльності

11) продовження роботи творчих майстерень вчителів інформатики, започаткування роботи авторських майстерень в он-лайн форматі;

12) узагальнення передового педагогічного досвіду роботи кращих вчителів інформатики;

13) направлення діяльності учнів у позаурочний час для розвитку їх творчого потенціалу, креативного мислення, використовуючи для цього гурткову роботу, участь у різноманітних конкурсах, турнірах, олімпіадах з інформатики та ІКТ.

Основними напрямками діяльності лабораторії-центру інформаційних технологій є розробка та запровадження дистанційних форм і методів навчання з метою забезпечення неперервності в навчанні вчителів інформатики в до і післякурсний період, підготовка педагогічних кадрів та науково-методичний супровід впровадження в 2-4 класах в інваріантній складовій пропедевтичного курсу "Інформатика 2-4 клас", організація та проведення масових заходів з вчителями та учнями.

Важливим етапом у вивченні інформатики є участь учнів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з інформатики та інформаційних технологій. Приємно відзначити, що цього року учень Черкаської гімназії №9 ім. О.М.Луценка Черкаської міської ради Білокінь Єгор (учитель - Іванченко Сергій Валерійович) здобув III місце у IV етапі Всеукраїнської олімпіади з інформаційних технологій.

Принадно зазначимо, що для поглиблення знань у галузі інформаційних технологій та з метою якісної підготовки учнів області до олімпіади з ІТ створена та функціонує "Ліга юного інформатика". Учасники спільноти мають доступ до відеоуроків, майстер-класів та цікавих джерел для підготовки до олімпіад та конкурсів з ІТ. Активні учасники Ліги показують якісний рівень підготовки на всіх етапах Всеукраїнської олімпіади. Адреса спільноти: <https://goo.gl/zGf4mk>.

Корисними для використання на уроках та в позаурочній діяльності є сервіси **"хмарних технологій" Google**: обліковий запис Google, Google Chrome, Google Фото, Google Таблиці, Google Форми, Google Документи, Google Календар, Google Малюнки, Google Keep: спільноти, колекції, події, G Suit for Education, віртуальний клас Classroom, Google Sites, Google Карти, Google Мої карти. Під час практичних робіт доцільно розглядати планування роботи з використанням Google календарів, організацію Контактів Google для оптимізації роботи, можливості використання перегляду вулиць та створення фотосфер, геолокаційні інструменти, програму "Місцеві експерти", культуру спілкування у соціальних мережах, організацію взаємодії у віртуальному класі Classroom, безпеку в Google Chrome, середовище оновлених Сайтів Google (додавання та редагування сторінки сайту, створення сторінки-лендінгу, налаштування макету сайту та його зовнішнього вигляду). З хмарними технологіями більш детально можна ознайомитися за посиланнями: <https://sites.google.com/view/ckipo/тренінг>.

Зазначимо, що для забезпечення навчання в міжкурсовий період вчителів інформатики області лабораторією використовується дистанційна мережева спільнота "Спільнота вчителів Черкащини".

Використовуючи соціальні сервіси WEB 2.0, здійснюється в післякурсний період консультування вчителів початкових класів, які викладають предмет "Інформатика" в 2-4 класах, забезпечується самоосвіта педагогічних кадрів шляхом використання хмарних технологій (служби Google, WindowsLive, Padlet тощо).

Під час проходження атестаційних курсів основна увага у фаховому компоненті приділяється програмуванню та новим сучасним мережевим технологіям. Так, вчителі

інформатики розробляють дидактичні матеріали, інтерактивні вправи, мережеві дистанційні уроки з окремих тем програми, використовуючи так звані "Хмарні технології". Їх використання зумовлює наповнення мережевої бібліотеки уроків з інформатики для учнів ЗНЗ. Ознайомитись з ними та використати їх можна за таким посиланням: <https://sites.google.com/site/posvck/> та <https://sites.google.com/view/ckipo/курси>

Протягом року систематизовано та поповнено банк ліцензійних та вільних програмних засобів навчального призначення для їх використання в навчальних закладах області під час викладання предмета "Інформатика. 2-4 класи".

Організовано та проведено курсову підготовку **105 вчителів початкових класів** для впровадження Державного стандарту початкової школи (курс "Інформатика. 2-4 класи") та 140 вчителів інформатики старшої школи в рамках підготовки до викладання інформатики в 10-11 класі за новою програмою.

З метою підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів до олімпіади з інформатики створено та підтримується сервер **автоматизованої системи перевірки ejudge**. Система ejudge також використовується при проведенні II та III туру Всеукраїнської олімпіади з інформатики.

У рамках формування єдиного освітнього простору регіону на сайті лабораторії в розділі вебінари: <https://cit.ckipo.edu.ua/index.php/vebinary> постійно проводяться вебінари та веб-конференції з інформатики. Матеріали конференцій, відеозаписи та сертифікати учасників постійно розміщуються на відповідній сторінці.

З метою організації дистанційної інформаційної, консультативної та навчально-методичної роботи з вчителями, проведення олімпіад, конкурсів серед учнівської молоді активно використовується можливість мережевого засобу - форуму <https://cit.ckipo.edu.ua/index.php/forum/index>

Зазначимо також, що у цьому році проводився **IX Конкурс на кращий веб-сайт закладу освіти**. Конкурс проводився Інтернет Асоціацією України та Міністерством освіти і науки України. За результатами був складений рейтинг українських навчальних закладів середньої освіти - учасників конкурсу на кращий веб-сайт закладів освіти. Згідно з підсумками рейтингу, до числа кращого в Україні увійшов веб-сайт Першої міської гімназії - <http://www.fcg.ck.ua/>.

Цього року в Міжнародному конкурсі з інформатики та комп'ютерної вправності **"Бобер"** взяли участь **2198 учнів** 2-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів області, з них відмінні сертифікати отримали 529 учнів, добрі - 841 учень. Особлива подяка Черкаській спеціалізованій школі №17 I-III ступенів Черкаської міської ради - 279 учасників.

На базі КНЗ "ЧОПОПП ЧОР" в березні 2019 року відкрито **регіональну академію CISCO**, в рамках якої вчителі та учні області можуть безкоштовно навчатися на більше 40 весесвітньо відомих курсах; повний перелік курсів: <http://bit.ly/2D2VScX>. Реєстрація на курси здійснюється на сайті: "Ліга юного інформатика. Тренінг". У школах області діє всеукраїнський проект "Впровадження ІТ-курсів для викладання в навчальних закладах", спільно з міжнародною академією "CISCO" відкрито **5 академій "CISCO"** в області (<https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/informatsijni-tehnologiyi/akademiya-cisco/>). Широко впроваджується Всеукраїнський проект "CODE CLUB UA", який забезпечує методичну підтримку викладання предмету "Інформатика" (https://codeclub.com.ua/teacher_registration/). Всеукраїнський проект з безкоштовного навчання основам програмування "Technology Nation" діє протягом року в області (<https://brainbasket.org/technology-nation/>). Впровадження курсу "Інтернет речей" у навчальних закладах області (міжнародний) відбувається у співпраці з академією "CISCO". Працівниками лабораторії розроблено ряд тренінгів та спецкурсів для педагогічних працівників області, які можуть бути відвідані за кошти освітньої субвенції МОН/за власним бажанням, зокрема "Використання інтерактивних вправ та ІКТ в освітній діяльності", "Основи інформаційної безпеки", "Інформаційна безпека. Кібербезпека", "Створення сайту, квесту, блогу",

"Електронні таблиці", "Бази даних", "Веб-технології", "Основи програмування Python" і т.д.

Черкаська область бере активну участь в програмі "Школи Microsoft", що дає змогу отримати статус "Експерта" в міжнародних освітніх програмах "Microsoft Showcase School" - зареєстровано 15 шкіл області (<https://education.microsoft.com/school-leaders-toolkit/programs>).

Організація сучасного уроку інформатики

Методика проведення кожного уроку з інформатики визначається вчителем з урахуванням того, що обов'язковою передумовою успішного виконання вимог програми є практична діяльність учнів з індивідуальним доступом кожного учня до роботи з персональним комп'ютером.

При плануванні та підготовці до уроків вчителю варто зважати на основні принципи шкільної інформатики:

- застосування на практиці отриманих знань та навичок, розвиток предметних та ключових компетентностей учнів;
- спрямованість на реальне життя та інтеграцію з іншими предметами;
- активне навчання та творчість;
- інновації як в освіті, так і в технологіях;
- спільна навчальна діяльність через роботу в парах та малих групах;
- створення нових інформаційних продуктів та пошук нових знань;
- вільний вибір програмних засобів та онлайн-сервісів для навчальної та практичної діяльності, у тому числі можливість використання вільно поширюваного програмного забезпечення як альтернативи пропріетарним програмним продуктам;
- використання безпечних веб-середовищ та дотримання конфіденційності мережевої особистості учнів;
- дотримання авторських прав розробників програм, добросовісне використання контенту.

Важливим чинником розвитку ключових компетентностей є інтегрованість змісту уроку інформатики, яка передбачає:

- проблемну орієнтованість пропонується на уроках завдань, що стимулює дискусію, обговорення, пошук різних джерел інформації, зіткнення думок і переконань;
- пов'язаність змісту уроку з реальним життям;
- практичну значущість інформації, що має знаходити підтвердження через реальні факти та в змодельованих на уроці ситуаціях.

Ключові компетентності можна розвивати через відповідні форми роботи, які відображають комунікативно-діяльнісний підхід до навчального процесу.

Для цього потрібно використовувати:

- інтерактивні форми та методи роботи, які забезпечують активну діяльність учнів у процесі опанування навчального матеріалу;
- кооперативне навчання, під час якого формуються соціальні вміння, лідерські якості;
- рольові та ділові ігри, які допомагають побачити світ і себе в ньому, підвищують самооцінку та попит на інновації;
- проектні технології, завдяки яким у учнів формується проектне мислення, почуття відповідальності та досвід цілеспрямованої співпраці, вони вчаться застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати;
- методи змішаного навчання, які поєднують у собі традиційне й дистанційне навчання та найбільш відповідають інтересам і уподобанням учнів, які живуть у період стрімкого інформаційно-технологічного розвитку суспільства;
- звернення до досвіду учнів, що гарантує перетворення кожного учня на справжнього учасника освітнього процесу, співтворця й конструктора нових знань;
- відповідні форми оцінювання, а саме: самооцінювання, яке формує здатність до самоаналізу, спостережливості за собою, вміння бачити та визнавати перед собою власні помилки; взаємооцінювання, що виховує

відкритість до критики з боку інших, здатність відокремлювати об'єкт від суб'єкта оцінювання, вміння слухати, аналізувати й порівнювати.

Планування та організація навчальної діяльності проводиться на основі базових цінностей, загальних компетенцій, з урахуванням цілей, змісту та очікуваних результатів навчання, які зазначені в навчальних програмах, підтримки інтеграції з іншими предметами та суб'єктами навчальної діяльності, змістовими лініями курсу інформатики. Очікувані результати навчання вчитель визначає відповідно до складових компетентностей, зазначених у програмі з інформатики.

Навчальна програма з інформатики, зокрема в 5-8 класах, не обмежує самостійність та творчу ініціативу вчителя, передбачаючи гнучкість вибору та розподілу навчального матеріалу відповідно до потреб учнів та обраних засобів навчання. Вона не встановлює кількість годин та порядок вивчення тем у рамках навчального року, а лише вказує на очікувані результати навчання та зміст навчального матеріалу, вивчення якого є об'єктом тематичного оцінювання. Вчитель може розподіляти навчальний час на власний розсуд, враховуючи особливості наявного матеріально-технічного забезпечення, попередній досвід, рівень знань учнів та інші фактори. За необхідності вчитель може змінювати порядок вивчення тем, не порушуючи змістових та логічних зв'язків між ними та враховуючи, що на вивчення змістової лінії "Алгоритми та програми" має приділятися не менше 40% загального навчального часу в 5-8 класах.

Звертаємо увагу на те, що хоча з програми вилучені розділи узагальнення та повторення матеріалу, а також резервні години, учитель може передбачити необхідний, на його думку, час для повторення як на початку, так і наприкінці навчального року або семестра (триместра). У практичних завданнях слід передбачати використання актуального для учнів змістового матеріалу й завдань з інших предметних областей.

Проектну діяльність та розв'язування компетентнісних задач у програмі інформатики можна застосовувати під час вивчення різних тем. Виконання навчальних проектів дозволяє вчителю розширити рамки теми, а учневі - проявити свої творчі здібності. Проектні завдання в курсі інформатики виконуються в невеликих групах, а компетентнісні завдання - індивідуально. У такий спосіб учням надається можливість практичного використання отриманих у межах теми (курсу) умінь. Результати такої діяльності мають бути представлені у вигляді закінченого інформаційного продукту для того, щоб учні могли порівнювати свої роботи і навчатись один в одного під час публічної презентації виконаних робіт перед класом. Під час представлення проекту оцінюється:

- планування дослідження, творчість і раціональність запропонованого розв'язання;
- досягнення результатів навчання та компетенцій;
- технічні характеристики, естетика і оригінальність розроблених матеріалів;
- розвиток та самонавчання учня.

Компетентнісно-орієнтовані завдання у своєму змісті містять:

- мотивацію (стимул), що є введенням у проблему (практично-орієнтовану) і відповідає на запитання "з якою метою треба це робити?";
 - Формулювання завдання - відповідає на запитання "що саме треба зробити?". Учень має чітко визначити для себе суть завдання: відповісти на запитання, систематизувати початкові дані, підібрати необхідні інформаційні ресурси та програмні засоби, оцінити доцільність їх використання тощо.
 - Інформацію (додаткову), необхідну для розв'язання задачі. Ця частина відповідає на запитання "чому?".
 - Перевірку (критерії) - результат виконання - відповідає на запитання "що, в якій формі треба зазначити?".
- Бажаємо в новому навчальному році вчителям бути активними, творчими та креативними.

В.С. Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВІДПОВІДАЛЬНЕ ЛІДЕРСТВО - ШЛЯХ ДО УСПІХУ

Головною метою сучасної освіти в Україні є виховання свідомого громадянина, формування життєво компетентної, творчої особистості, здатної до життєдіяльності в полікультурному соціумі. Згідно з основними викликами сьогодення **школа XXI століття** - це передусім відкрита виховна система, спрямована на виховання дитини як суб'єкта особистісного життя й успіху, оволодіння учнем життєвою компетентністю. Школа зобов'язана створити умови для творчого розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління конкурентоспроможних і мобільних, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

До важливих тенденцій соціокультурного розвитку сучасного українського суспільства належить модернізація освітнього простору з метою підготовки конкурентоспроможних фахівців, орієнтованих на творчу, продуктивну діяльність в умовах трансформації соціального й індивідуального буття.

Формування соціальної компетентності учнів має базуватися на таких особистісних утвореннях: мотивація досягнення, довільність, позитивне ставлення до себе, висока самооцінка, здатність до конструктивної поведінки у складних ситуаціях. У процесі соціалізації учнівська молодь має пізнати й прийняти вимоги суспільства, а результатом цього процесу є формування свідомої причетності до оточуючого середовища та здатності до успішного здійснення соціальних ролей. Ці завдання можуть бути освоєні через соціальну практику (учнівське самоврядування, громадські організації, дитячі об'єднання). Залучення школярів до органів учнівського самоврядування сприятиме формуванню соціальних компетенцій (здатності брати на себе відповідальність, участь у спільному прийнятті рішень тощо).

Соціально компетентна особистість зможе визначити власне місце в житті суспільства, проектувати стратегії свого життя відповідно до соціальних норм і правил, урахувати інтереси та потреби різних соціальних груп, індивідуумів, здатна адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань, продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі, команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання. Саме на формування соціальних і громадянських компетентностей і звертається особлива увага у новітніх документах про освіту: Концепції "Нова українська школа, Законі України "Про освіту" де зазначено, що "держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних з реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина". Значною мірою участь старшокласників у роботі органів учнівського самоврядування сприяє формуванню зазначених компетентностей.

Останнім часом роботі з лідерами учнівського самоврядування приділяється значна увага з боку перших осіб держави. Відбуваються зустрічі з керівниками органів виконавчої влади різних рівнів, під час яких старшокласників формується почуття власної гідності, створюються можливості для реалізації своїх прав як громадянина вільної,

демократичної держави. Зокрема, мова йде про діяльність Національної дитячої ради при Уповноваженому Президента з прав дитини. У грудні 2018 року відбувся Перший Всеукраїнський Форум Національної дитячої ради, учасниками якого були **25 членів Національної дитячої ради** з усіх регіонів України, випускники інтернатних закладів та молоді люди з особливими освітніми потребами.

Учасники зібрання вирішували питання, які турбують дітей України, вони планували свою роботу на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Під час заходу діти мали змогу поспілкуватися з директором міжнародної благодійної організації "СОС Дитячі Містечка", обговорили важливість виховання дитини в сім'ї, а не у закритому закладі, питання спілкування з дітьми з особливими освітніми потребами. Цікавою і корисною була зустріч з Міністром освіти і науки України. У діалозі, що відбувався, обговорювалися актуальні проблеми освіти, освітнього процесу з позиції Нової української школи. Молодь, яка зібралася на Форумі, готова впроваджувати ці зміни задля кращого майбутнього нашої держави. На Форумі багато говорили про шляхи протидії булінгу, Інтернет-безпеку, секстинг та грумінг, адже 80% дітей на сьогодні зустрічаються або стають жертвами булінгу. Хтось як агресор, хтось як жертва або свідок. І всі вони потребують допомоги. Два дні Форуму були проведені у дусі командоутворюючих активностей, щирих зустрічей і розмов.

Проведення таких заходів дають змогу дітям відверто говорити та бути почутими. Тож після повернення додому лідери Ліги старшокласників ініціювали проведення обласного флешмобу "Стоп булінг". Протягом року йшла наполеглива робота у цьому напрямку усіх районних, міських осередків Ліги старшокласників, які представляли заклади загальної середньої, позашкільної освіти та інтернати. Наступного року буде продовжена робота з попередження булінгу у кожному закладі освіти, це питання було основою сесії стратегічного планування з протидії булінгу Національної дитячої ради, яка відбулася у квітні у Києві. Цього разу в Національній дитячій раді детально вивчали антибулінгову теорію, практику, розробляли кейси, брейнштурми. Об'єднавшись у групи, учасники розробили план реалізації восьми проектів, для впровадження в дію у своїх містах та осередках. Адже 19 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18.12.2018 року № 2657-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)". Так, Закон України "Про освіту" доповнено пунктом, яким передбачено, що булінг (цькування) - це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Зміни щодо протидії булінгу внесені також до спеціальних законів "Про дошкільну освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", "Про професійну (професійно-технічну) освіту", "Про вищу освіту".

Питання попередження та протидії булінгу внесено і в План спільних дій для виконання Лігою старшокласників

Черкащини на 2019-2020 рік. Які ще заходи заплановані на наступний навчальний рік?

У наступному році Ліга старшокласників Черкащини продовжить реалізацію Інтернет-проекту "Ми - патріоти Черкащини". Звертаємо вашу увагу, що з цього року Інтернет-проект буде здійснюватися за 6-ма підпроектами:

- "Пишаємось тобою, рідний краю!"
- "Покращуємо життя своєї громади"
- "Я - свідомий громадянин України"
- "Патріоти на захисті України"
- "Збережемо природу заради майбутнього!"
- "Здоровим бути це здорово!"

Сучасна шкільна освіта зорієнтована на формування громадянських компетентностей, нових підходів до навчання, адже успішне виховання громадянина вимагає не лише знань та критичного розуміння себе та світу, а й отримання особистого досвіду участі у громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги та рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів. Важливість громадянської освіти школярів зумовлена новими соціально-політичними реаліями українського суспільства, пошуком спільних для громадян демократичних цінностей і національних ідеалів, участю України в загальносвітових політичних, економічних і соціокультурних процесах. Відтак одним із основних соціальних замовлень школи є формування й розвиток здатності школярів до життя й діяльності в правовій демократичній державі. Для виховання справжніх лідерів з числа учнів 8-11 класів в області створено програму "Відповідальне лідерство - шлях до успіху". Саме відповідальні старшокласники Черкащини гідно представляли Лігу на всеукраїнських і міжнародних рівнях, за що були нагороджені медалями "До 65-річчя Черкащини" та Подякою Міністерства освіти і науки України за проведення патріотичної толоки до Дня Збройних Сил України.

Тож запрошуємо старшокласників долучитись до виконання Інтернет-проекту та поділитись своїми надбаннями з того чи іншого напрямку громадянської та патріотичної діяльності. І як гласить девіз Ліги старшокласників "В єдності наша сила, міць і слава" тільки разом ми зможемо зробити нашу Україну сильною, процвітаючою європейською державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
2. Концепція національно-патріотичного виховання молоді, затверджена спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/v%D1%96jskovo-patr%D1%96otichna-robota/normativnopravova-baza-vijskovopatriotichnogo-vihovannya/konczepczya-naczionalnopatriotichnogovihovannya-molodi.html>
3. Степчина Н.П. Роль учнівського самоврядування у створенні єдиної системи корпоративної культури школи цінностей / Н. П. Степчина // Виховна робота в школі. - 2013. - №12. - С.2-8.
4. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)" від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19/print>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 "Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF>
6. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1047 від 02 жовтня 2018 року "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-navipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbbami>
7. Лист Міністерства освіти і науки України №1/11-881 від 29.01.2019 "Рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)" від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://drive.google.com/open?id=1_Xf7wZykz2hhStfKwKUKSsqjFM_2YSf

В.С. Кудін,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ВИМОГА СУЧАСНОСТІ

"Від нас, від нашого вміння, від нашої майстерності, від нашого мистецтва та мудрості залежить життя дитини, здоров'я, розум, характер, воля, інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя".

В.О. Сухомлинський

Шлях європейської інтеграції, обраний Україною, зумовлює необхідність інтенсивних змін освітньої галузі, спрямованих на досягнення найкращих світових стандартів. Протягом майже двох останніх десятиріч проводяться реформи шкільної (і не тільки) освіти. Поряд зі звичними для кожного освітянина поняттями "знання, уміння і навички" (у

цій тріаді раніше переважали саме знання) народилося поняття "компетентність" як синонім інтегрованих досягнень школяра. Чому виник компетентісний підхід і як він пов'язаний із позашкільною освітою?

Кількість знань невинно зростає. Уже давно побиті всі рекорди можливостей їхнього вивчення в закладах

освіти. Тож треба шукати шляхи відсіювання малоцінних, непотрібних пересічній людині знань. А оскільки мова йде про позашкільну освіту, куди діти йдуть за бажанням, то потрібно шукати шляхи компромісу між знаннями, набутими людиною, і тією мотивацією та значимістю для її практичного життя, які необхідні конкретній людині, щоб бути успішною, щасливою в житті.

Тому роботодавці виступили проти випускників закладів освіти, нафаршированих абстрактними знаннями, які не можна використати на практиці. Працівники з прагматичними знаннями й уміннями - компетентні - мають вищу ринкову вартість і покращені можливості знайти роботу. Компетентісне навчання саме тому і розвивається, що знаннєвий підхід не може в повній мірі забезпечити випускникові закладу освіти можливість активно вступати в життя і розвиватися. Тому в новому Законі про освіту закріплено компетентісний підхід як основу розвитку "Нової української школи і орієнтацію на таку комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь та інших якостей, які визначають здатність вихованця успішно реалізовувати себе в навчанні, професії та повсякденному житті. **Як говориться у відповідній статті Закону:** "Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності". **У зв'язку із цим компетентісне навчання обумовлює такі основні напрями:**

1. Практичне спрямування знань і умінь.
2. Зміна структури навчальних планів і програм.
3. Переорієнтація змісту навчального матеріалу.
4. Оновлення різних видів діяльності, впровадження нових навчальних технологій.
5. Моніторинг результатів та якості навчання.

Тож і з змінами в нормативно-правовому забезпеченні прийшли і зміни у діяльності закладів позашкільної освіти. В області є чимало зразків успішного впровадження компетентісного підходу у освітній процес закладів позашкільної освіти. Взяти до прикладу результати конкурсу Цифрових ресурсів для закладів позашкільної області. Всього було подано 11 робіт, 5 з яких було нагороджено. Працівниками закладів позашкільної освіти були створені цікаві і корисні ресурси як для учнів, так і для дорослих.

Серед ключових принципів концепції Нової української школи є **розвиток навичок, необхідних для життя**, педагогіка партнерства та формування індивідуальної освітньої траєкторії. Мова йде насамперед про нову роль вчителя-наставника не як єдиного носія знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній траєкторії дитини. "Реформування передбачає перехід до педагогіки партнерства між вихованцем, педагогами і батьками, що потребує ґрунтовної підготовки вчителя за новими методиками і технологіями. Всеукраїнський конкурс "Джерело творчості" має на меті віднайти саме таких педагогів у закладах освіти. **Цього року переможцями обласного етапу конкурсу стали:**

1. **Коваленко Ірина Миколаївна**, керівник гуртка Канівського міського центру туризму Канівської міської ради;
2. **Ковальова Ірина Миколаївна**, керівник гуртка Корсунь-Шевченківського районного центру дитячої та юнацької творчості Корсунь-Шевченківської районної ради;
3. **Марущак Людмила Іванівна**, керівник гуртка Звенигородського районного центру дитячої та юнацької творчості Звенигородської районної ради;
4. **Молчан Вікторія Олександрівна**, керівник гуртка Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради;
5. **Шевель Маріанна Вадимівна**, керівник гуртка Золотоніського будинку дитячої та юнацької творчості Золотоніської міської ради.

Матеріали зазначених керівників гуртків були подані на III Всеукраїнський етап конкурсу. До очного туру були запрошені дві особи - В.О. Молчан та А.І.М. Ковальов. За результати очного туру II місце у Всеукраїнському етапі конкурсу посіла В.О. Молчан. Тож вітаємо переможця та бажаємо нових успіхів. У лютому місяці на базі КНЗ "ЧОПОПП ЧОР" відбувся обласний семінар-практикум для методистів закладів позашкільної освіти області на якому були проведені майстер-класи - переможцями обласного та Всеукраїнського етапів конкурсу. Учасники семінару мали можливість підвищити свій фаховий рівень та знайти відповіді на актуальні питання у своїй роботі.

Із наголошенням того, що сучасне суспільство потребує від освіти компетентних і мобільних фахівців, налаштованих на саморозвиток, постійне самовдосконалення та навчання впродовж життя в області для педагогічних працівників у тому числі і працівників позашкільної освіти на базі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" уже кілька років діє Школа професійного зростання. Працівники інституту надають послуги у проведенні тренінгів для освітян області, на яких вони можуть отримати додаткові знання з тієї чи іншої теми з врученням сертифікатів. Адже за умов безперервної післядипломної педагогічної освіти педагоги мають навчитися самостійно планувати підвищення рівня професійної компетентності, індивідуальну освітню траєкторію із урахуванням як власних професійних потреб, можливостей, та к і запитів суспільства і освітнього процесу, творчо опановувати знання, застосовувати їх у конкретній життєвій ситуації, критично осмислювати здобуту інформацію основними чинниками якого є творчість, самонавчання, самовдосконалення і самоконтроль. Тож запрошуйте відповідних фахівців інституту та підвищуйте фаховий рівень своїх працівників. Бо "без творчого вчителя не може бути ні нової школи, ні нового суспільства, ні вільної України", - говорив наш земляк О. Захаренко. Сьогодні Україна знаходиться на шляху інтенсивного розвитку і потребує значної кількості висококваліфікованих спеціалістів в інноваційній сфері, які стануть запорукою успішного економічного розвитку та конкурентоспроможності нашої держави в найближчому майбутньому. Одним з напрямків як стрімко розвиваються в останній час є ІТ-галузі, робототехніки, нанотехнологій, які мають потребу і підготовці досвідчених фахівців, а отже, виникає гостра освітня потреба у якісному навчанні сьогоднішніх учнів природничим та технічним дисциплінам - математиці, фізиці, хімії, інженерії, програмуванню. Освіта має відповідати сучасним тенденціям розвитку суспільства і сприяти підвищенню конкурентоспроможності національної науки. Одним із напрямів інноваційного розвитку природничо-математичної освіти є система навчання STEM (Science-наука, Technology-технологія, Engineering-інженерія, Mathematics-математика), завдяки якій діти розвивають логічне мислення, наукову та технічну грамотність, вчать вирішувати поставлені задачі, стають новаторами, винахідниками. При КНЗ "ЧОПОПП ЧОР" вже три роки діє **Центр "STEM - освіти"**, який пропонує свої послуги з підготовки, навчання, та проведення майстер-класів відповідного профілю усім бажаючим. Тож педагогічним працівникам закладів позашкільної освіти необхідно активніше залучати відповідних фахівців до роботи та запроваджувати даний профіль у своїх закладах. Розвиток STEM-освіти реалізується через міжвідомчу взаємодію, яка передбачає інтеграцію ресурсів і залучення фінансових коштів різних установ, соціальне брокерство стейкхолдерів, фандрайзинг. Працівники обласного інституту післядипломної

педагогічної освіти сприяють розробці та реалізації програм STEM-освіти в області.

Соціальне середовище - це комплекс зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і значною мірою ... у яких людина живе, позначається на її розвитку найбільше. Педагогу необхідно лише навчитися ретельніше їх відстежувати та застосовувати у своєму житті. Це дасть змогу підвищувати ефективність і продуктивність своєї праці, навчитися розпізнавати їх і використовувати на свою користь, яка принесе успіх не тільки вихованцям, педагогу, а й усьому закладу позашкільної освіти. Тому наразі актуальними стають слова Сухомлинського про те, що тільки успішний і щасливий педагог виховає успішного і щасливого вихованця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.02.2016 р. №188 2 "Про затвердження методичних рекомендацій щодо впровадження STEM-освіти в навчальних закладах України" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/1jwoLpGOXiRH5v9OPS1s4ALi1_THWJ-Ts/view
3. Підласий І.П. Як стати компетентним педагогом? Підковуємося теоретично/ І. Підласий// Завуч. - 2019. - №7-8. - (247-248). Квітень. - С. 11-12.

Н.В.Бугайчук,

методист з виховної роботи комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПИТАНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2019/2020 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Потужну державу і конкурентноздатну економіку створює згуртована спільнота творчих особистостей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Здається, це просто і зрозуміло. Питання тільки в тому, де взяти таких громадян. Свідомими громадянами не народжуються, таких громадян можна тільки виростити. Перші враження про себе і про світ дитина отримує в сім'ї. Але її особистість, громадянська позиція, моральні якості, соціальні контакти формуються під час першої системної самостійної діяльності - упродовж навчання. [1].

Наразі головну роль у вихованні громадянина, патріота, особистості та інноватора має виконувати Нова українська школа. Вона має не просто реагувати на зміни, які відбуваються у суспільстві - а має стати авангардом, рушійною силою цих змін.

Заклади загальної середньої освіти є інститутами громадянського та національно-патріотичного виховання, які втілюють державну політику та національну ідею. Важливо, щоб школа давала не просто теоретичні знання про те, що таке демократія, національна свідомість, патріотизм, відповідальність, а навчала діяти. Як зробити, щоб виховна складова роботи закладу освіти стала дієвою? Тут є кілька аспектів: формальні, привнесені ззовні, та реальні, які йдуть з власних цінностей, поглядів, вчинків.

Якщо заклад загальної середньої освіти визначив як головну мету освітнього процесу - надання якісних знань, всебічний розвиток учнів, формування у них активної громадянської позиції, національної свідомості та самосвідомості, розвиток лідерських якостей й творчої життєвої позиції і т.п., то це буде лише формальна, привнесена ззовні ідея.

Реальна ідея формування національної свідомості та самосвідомості має розглядатися у ракурсі професіоналізму та патріотизму вчителів та керівництва школи, поєднання їхнього слова і дії, позицій, особистого прикладу, особистісних якостей, індивідуальної креативності, проявів патріотизму та активної громадянської позиції, національної свідомості

та самосвідомості у професійній діяльності та міжособистісному спілкуванні, у власних цінностях, світогляді і вчинках.

Прояви патріотизму та активної громадянської позиції, національної свідомості та самосвідомості виявляються достатньо чітко не тільки в тому, як педагоги ставляться до офіційних відносин з адміністрацією, колегами і учнями але, можливо, навіть більше в тому, як ухвалюють окремі рішення в неформальній обстановці у щоденній діяльності. Особисте ставлення, керівництво повсякденними справами, врегулювання конфліктів, неформальні зустрічі з учнями, колегами, батьками, технічними працівниками - усе це відображає, причому більше, ніж якась письмова декларація чи заява те, що ви дійсно цінуєте понад усе. Тому заклад загальної середньої освіти, який пропагує демократичні цінності, національну самосвідомість, але при цьому дозволяє своїм працівникам під час спілкування з батьками та учнями, під час освітнього процесу, керуватися авторитарним, іноді навіть, диктаторським стилем поведінки, розмовляти не державною мовою, нахабно поводитися, бути нечемним і неввічливим навряд чи досягне визначеної мети.

Отже, варто зробити наголос на активне виховання, виховання через дію, створення ситуацій успіху, рольові ігри, проекти, тренінги та інші інтерактивні форми роботи.

Виховання - це наскрізний процес який формує цінності, здатність справлятися з невизначеністю та складністю, учитися вчитися, підтримувати фізичне та емоційне благополуччя, співпереживати і конструктивно вирішувати конфлікти. [10].

Педагогіка співпраці між учнем, учителем і батьками

Усі вчителі час від часу спілкуються з батьками своїх учнів. Уникнути цього не завжди приємного обов'язку неможливо, адже нерідко саме від взаєморозуміння сторін залежить успішність дитини. Часто головним завданням є необхідність налагодити взаємодію та не допускати конфліктних ситуацій. У статті 52 закону України про освіту

зазначено "учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; інші особи, передбачені спеціальними законами ...". Нагадуйте батькам, що такі чарівні слова як "добрий день", "дякую", "вибачте", вперше діти дізнаються від батьків. Саме дома діти вчать бути ввічливими, старанними, порядними, поважати старших, товаришувати з друзями. Саме наслідуючи батьків діти вчать бути охайними, доглядати за своїми речами, не брати чужого, викидати сміття в смітник і т.п. У школі такі навички та уміння лише закріплюють та розвивають.

Родина має бути залучена до побудови освітньої траєкторії розвитку дитини. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, стають добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Як показує досвід, батьки бувають різними. Деякі з них справжні взірці: цікавляться особливостями навчання, роблять усе можливе задля розвитку дитини та при необхідності консультуються з вчителем. А інші - повна їм протилежність, до того ж нерідко вони керуються думками, що їхня дитина особлива та потребує максимум уваги. Це узагальнення не вичерпне. Впевнена, що вчителі можуть додати ще кілька типів батьківської поведінки, з якою їм довелося зіштовхуватись. Педагог має знайти правильний підхід до кожного - це нюанси професії. Це не так вже й легко, але на допомогу прийде досвід апробований в загальноосвітніх закладах області.

Історія успіху

Партнерський проект "Батьківський тиждень"

В Золотоніській гімназії ім. С.Д.Скляренка провели експеримент - батьки замінили вчителів. До викладання залучили батьків - фахівців у різних галузях. Влаштували такий тиждень, щоб батьки поділилися практичними знаннями та мотивували школярів навчатися не лише заради оцінок.

Експерименту батьки не злякалися, в розкладі як фізичне виховання й етика, так і складніші предмети - алгебра, фізика та навіть французька мова. Розклад розписали на тиждень. **За 5 навчальних днів у школі проведено 80 батьківських уроків.** На вчителя математики перевтілювалася керівник агропідприємства, трудове навчання викладала майстриня з виготовлення ляльок, суддя провів заняття з правознавства для шестикласників, назвавши його "Урок справедливості". Хоча тиждень у гімназії й батьківський, але оцінок ніхто не скасовував. Усі плани уроків узгоджені з учителями. За роботою батьків педагоги спостерігали під час уроків.

"Батьки можуть дати своїм дітям найбільше: це мотивація до навчання, повага до школи й любов до неї. Вони інфікуються з родини - це цінності, на яких родина розвивається, тому ми повинні працювати в партнерстві, бо у нас спільні інтереси - це наші діти", - наголошує директор Золотоніської гімназії ім. С. Д. Скляренка Любов Денисюк.

Більше інформації на сайті Золотоніської гімназії ім. С.Д.Скляренка <http://zologym.co.ua>

Концепція роботи з батьками "Родинний міст"

В опорному закладі загальної середньої освіти "Монастирищенська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №5" діє власна концепція роботи з батьками, результативна система співробітництва й взаємодії з ними. Традиційними вже стали:

- **"Педагогічний десант"** - досить цікава форма роботи з батьками, педагоги спільно з психологічною службою школи виступають на підприємствах, в організаціях з актуальними питаннями щодо виховання дітей; влаштовують з дітьми виставки, концертні програми, святкові привітання і т.д.
- **"Вечори запитань і відповідей"** - виступи-лекції батьків, які є фахівцями у різних сферах професійної діяльності: юристів, медиків, програмістів, працівників

сільського господарства тощо на класних зборах. Після виступу за "круглим столом", у батьків та дітей є можливість висловити своє ставлення до даної проблеми. Чим більше батьки беруть участь у підготовці батьківських зборів, тим активніше вони себе ведуть на самих зборах.

Родинний міст "Школа - дитячий садочок - батьки" розпочинається "Днем відкритих дверей", вчителі початкових класів на чолі з адміністрацією школи зустрічають майбутніх першокласників та проводять екскурсії по навчальному закладі, квести, які дають можливість пізнати шкільне життя і відчути себе першокласником, майстер-класи по виготовленню різних дитячих виробів. Потім організовують батьківські збори "Ласкаво просимо!", які проводяться у форматі екскурсії. Запрошені батьки майбутніх першокласників мають змогу власними очима побачити умови, які школа надає для навчання учням, відчути атмосферу освітнього процесу та самостійно долучитися до творення Нової української школи. На завершення батьки переглядають відеоролик, який в повній мірі розкриває тісну співпрацю дитячого садочка зі школою.

Більше інформації в загальнодоступній групі на Фесбукі "Опорний заклад загальної середньої освіти "Монастирищенська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №5" <https://www.facebook.com/groups/2056006361091752/permalink/3270922249600151/>

Партнерство, як базисна засада державної політики у сфері освіти

Співпраця закладів освіти з органами влади й місцевого самоврядування, з громадськими організаціями є запорукою важливих змін у громадах і суспільстві загалом.

Все більше закладів освіти Черкаської області долучаються до співпраці з громадськими організаціями. Наприклад, Білозірська ОТГ Золотоніського району, місто Умань, м. Черкаси. Беруть участь у реалізації міжнародної ініціативи "Громада, дружна до дітей та молоді" та отримали почесний статус "Громади, дружної до дітей та молоді".

Ініціатива "Громада, дружна до дітей та молоді" передбачає захист 5 базових прав дитини, включаючи право на освіту та охорону здоров'я. Більш детально з досвідом співпраці закладів освіти з місцевою громадою можна ознайомитися на сайтах відділів освіти даних громад.

Програма підтримки освітніх реформ в Україні "Демократична школа" успішно працює в Черкаській області з 2016 року.

В 2019 році до програми домучилися Смілянський навчально-виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №15" та Пальмірська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Золотоніської районної ради.

Програму реалізовує Європейський центр ім.Вергеланда у співпраці з Міністерством освіти і науки України та Радою Європи з метою підтримки реформ середньої освіти в Україні. Програма сприяє зміні української школи, щоб вона виховувала активних громадян, які поважають права людини. Більше на вебсайті програми: <http://www.schools-for-democracy.org> та у Фейсбукі: www.facebook.com/schoolsfordemocracy та сайтах шкільних учасниць.

Серед різноманіття громадських організацій особливе місце займають **дитячі та молодіжні об'єднання**.

Право дитячих організацій на існування закріплено Законом України "Про охорону дитинства" (від 26.04.2001 р.). У ст. 23 цього Закону визначено, що діти мають право на об'єднання в самостійні дитячі організації за умови, що їхня діяльність не суперечить Конституції України та законам України, не порушує громадського порядку та безпеки держави, прав і свобод інших осіб, не шкодить, моралі та здоров'ю своєму й інших громадян.

Форми дитячих організацій:

- об'єднання за інтересами (хобі);
- об'єднання волонтерського типу;
- об'єднання соціально-виховного типу;
- субкультурні об'єднання;
- об'єднання гендерного типу;
- об'єднання змішаного типу.

30 травня 2019 року Верховна Рада ухвалила в цілому з техніко-юридичними правками законопроект №10184 "Про державне визнання і підтримку "Пласту" - Національної скаутської організації України" на державному рівні. Закон України вносить зміни до законів "Про культуру" та "Про позашкільну освіту" з метою визначення формату державної підтримки "Пласту".

Законопроект регулює порядок державної підтримки "Пласту" і визнає історичний внесок "Пласту" в громадянську освіту дітей та молоді, отримання і становлення української державності; шанує сотні пластунів, які загинули в боротьбі за здобуття незалежності України в XX столітті й під час агресії Російської Федерації на сході України, починаючи з 2014 року. Нагадаємо, що "Пласт" - національна скаутська організація України, створена у 1911 році.

Єдиним обмеженням співпраці з громадськими об'єднаннями для навчальних закладів є норма статті 4 Закону України "Про громадські об'єднання", згідно з якою "громадським об'єднанням заборонено мати воєнізовані формування". Тож педагогам треба убезпечити дітей від членства у незареєстрованих в органах юстиції України громадських об'єднаннях, активісти яких радикально налаштовані та можуть брати участь у нелегальних воєнізованих формуваннях. [4].

При плануванні виховної роботи закладу освіти на 2019-2020 навчальний рік врахуйте ключові компетентності Нової української школи (ст. 12 закону України "Про освіту").

Крім того, при плануванні виховної роботи закладу освіти на 2019-2020 навчальний рік користуйтеся нормативною базою:

- Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р,
- Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р
- Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3.10. 2018 року, №710
- План дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017-2020 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 743-р
- Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641
- Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Лист Міністерства освіти і науки України від 14.03.2019 №1/9-156
- Закон України Про повну загальну середню освіту. (Міністерство освіти і науки України розмістило на своєму сайті для громадського обговорення)

Документ містить низку концептуальних змін. Зокрема, нові механізми доступності у здобутті повної загальної середньої освіти, формування мовного середовища, усунення дискримінації, створення умов для забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії учнів тощо.

Вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу освіти є загальні збори

(конференція) колективу закладу освіти, які скликаються не рідше одного разу на рік та формуються з уповноважених представників усіх учасників освітнього процесу за наявності:

- органів самоврядування працівників закладу освіти;
- органів учнівського самоврядування;
- органів батьківського самоврядування.

Учнівське самоврядування:

- у діяльність учнівського самоврядування не мають права втручатися представники іншого органу громадського самоврядування;

- керівник органу учнівського самоврядування має право на невідкладний прийом керівником школи.

Учнівське самоврядування має право:

- брати участь в обговоренні удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування;
- проводити за погодженням з керівником школи заходи та/або ініціювати їх перед керівництвом;
- брати участь у заходах (процесах) із забезпечення якості освіти відповідно до процедур внутрішньої системи забезпечення якості освіти; захищати права та інтереси учнів, які навчаються в цій школі;
- пропонувати зміни до плану роботи закладу освіти, змісту освітніх і навчальних програм.

Сучасна школа має стати місцем, куди приємно ходити учням, тому що тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку та водночас бути відповідальними за свої рішення і дії. Батькам теж подобається відвідувати таку школу, адже тут панують співпраця та взаєморозуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховна робота та захист прав дитини. Сайт Міністерства освіти і науки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/vikhovna-robota>
2. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
3. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум / В.Г.Кремень. Київ: Грамота, 2010. - С.269.
4. Лісова Н.І. Механізми соціально-педагогічного партнерства на засадах культури довіри / Н.І. Лісова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/>
5. Любичкий Т.Т. Співпраця навчальних закладів і дитячих та молодіжних організацій / Т.Т. Любичкий [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://journal.osnova.com.ua/article/60984>
6. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. - Київ: ТОВ "Видавничий дім "Плетей", 2017. - 206 с.
7. Онаць О.М. Культурологічний модус формування національної свідомості та самосвідомості в опорному закладі освіти / О.М. Онаць [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.ukrlogos.in.ua/documents/problems_and_achievements_of_modern_science_volume_4.pdf
8. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
9. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року: Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
10. Освіта на основі життєвих навичок. Адвокаційний модуль для керівних кадрів. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/>

С.Ю. Кондратюк,

методист трудового навчання комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ - ГОЛОВНА УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ

*Посередній учитель викладає, хороший - пояснює,
видатний - показує, великий - надихає.*

Уільям Уорд

В умовах мінливого сьогодення перед школою постає складне завдання, яке полягає у "...створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти" (Національна доктрина розвитку освіти). Концептуальною основою зміни вектора розвитку освіти стало запровадження компетентнісного підходу як одного з ефективних шляхів розв'язання проблем.

Бути компетентним - значить уміти мобілізувати в даній ситуації набуті знання і досвід. Тому надзвичайно важливо змінити орієнтацію з традиційного репродуктивного навчання на особистісне за рахунок зміни форм і методів навчання, його індивідуалізації, новітніх технічних засобів, впровадження сучасних технологій навчання.

Головна мета технологічної освіти полягає у формуванні технічно, технологічно і інформаційно освіченої особистості, яка здатна до предметно-перетворюючої діяльності, володіє життєво необхідними знаннями, уміннями і навичками.

Трудове виховання підрастаючого покоління - одна з основних складових у формуванні особистості людини відіграє важливу роль у розвитку здібностей і обдарувань, набуття наукового світогляду в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. В основі навчальних програм з трудового навчання, технологій лежить формування ключових та предметних компетентностей, які покликані наблизити освітній процес до життєвих потреб учня, його інтересів і природних здібностей і які враховані у змісті очікувань навчально-пізнавальної діяльності учнів навчальної програми. Предмет забезпечує підготовку учнів до свідомого вибору професії, учні опановують загальними відомостями про основи виробництва, сучасні технології, основні види проектно-конструкторської документації, а застосування проектно-технології формує навички розв'язання творчих практичних задач.

Навчально-програмне забезпечення

У 2019 - 2020 навчальному році викладання трудового навчання, технологій здійснюватиметься відповідно до таких навчальних програм:

- **5-9 класи** - навчальна програма "Трудове навчання. 5 - 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів", затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804

(розміщена на сайті МОН України за адресою: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya-programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/2-trudove-navchannya-5-9.doc>);

- **10-11 класи** - "Технології 10-11 класи (рівень стандарту)", затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya-programy-10-11-klas/tech-st-ak.pdf>);

- **10-11 класи** - "Технології 10-11 класи (профільний рівень)", затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya-programy-10-11-klas/2018-2019/technologiyi-profilni.zip>).

Розподіл годин на вивчення трудового навчання, технологій в загальноосвітніх навчальних закладах:

- 5-6 класи - по 2 години на тиждень;

- 7-9 класи - по 1 годині;

- 10-11 класи (рівень стандарту) - на опрацювання курсу протягом двох років виділяється 3 години (при обранні "Технологій" з трьох обов'язково-вибіркових предметів);

- 10-11 класи технологічного профілю - 6 годин.

Особливості вивчення трудового навчання у 5-9 класах

Разом із оновленням навчальної програми з трудового навчання в 2017 навчальному році відійшло в минуле, коли на уроках переважав інструктивно-контролюючий підхід до формування трудових умінь і навичок школярів, а діяльність учителя зводилася переважно до подання теоретичних відомостей, демонстрації трудових прийомів, організації практичної роботи учнів і контролю за її виконанням. В результаті такого репродуктивного підходу отримували випускників, які навіть маючи добрі знання не завжди могли їх застосувати на практиці.

Розмаїття сучасної техніки і технологій та їх стрімкий розвиток в сучасних умовах технологічно-інформаційного суспільства суттєво знижували результативність навчальних програм з трудової підготовки, які були орієнтовані переважно на індустріальне виробництво і на підготовку робітника для промисловості, але не враховували потреб особистості.

В сучасній трудовій підготовці учитель має відійти від подачі готової суми знань та запам'ятовування учнями наперед визначеного змісту матеріалу і рухатися у напрямку створення умов для усвідомленої самостійної діяльності. Орієнтація навчально-виховного процесу на особистість учня означає, що зміст навчання має бути

важливим для кожного школяра. Тобто, важливо опанувати не усіма знаннями і вміннями, а в першу чергу тими, які важливі саме для конкретної дитини і є цінними для її подальшого професійного визначення та інтересів. Таким чином школа буде забезпечувати запити власне дітей та їх батьків, а не бути відстороненою від їх потреб.

Оновлена навчальна програма націлює нас, що провідним засобом діяльності учня на уроках є метод проектів. Особлива цінність проектної технології полягає в практичній спрямованості діяльності дитини. Тому надзвичайно важливо, щоб на кожному уроці максимальна кількість часу виділялася на практичну діяльність і лише під час якої учні опановуватимуть певними теоретичними знаннями. Тобто, не засвоєння теоретичного матеріалу, а потім використання його на практиці, як це було раніше, а значно переважаючи практична діяльність під час якої засвоюється певний набір знань.

Відповідно до навчальної програми для формування ключових і предметних компетентностей у її зміст **закладено наскрізні змістові лінії**: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність". Вони є орієнтиром при визначенні учителем кінцевого результату. Рекомендується кожному учителю ще раз уважно опрацювати розділ пояснюючої записки навчальної програми "Компетентнісний потенціал трудового навчання" в якому описуються особливості опанування відповідними ключовими компетентностями.

Головним завданням учителя на уроках трудового навчання є реалізація очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Оскільки за оновленою навчальною програмою учителі уже пропрацювали два навчальних роки і відповідно набули певного досвіду, дуже важливо самостійно складати календарно-тематичні плани, а не використовувати готові, зроблені колегами. Це потрібно, щоб максимально враховувати побажання своїх учнів під час вибору об'єктів праці, адже чужі календарні плани учителя можуть зовсім не відповідати їхнім потребам і сподіванням.

Потрібно дотримуватися, щоб усі учні класу (особливо це стосується змішаних груп) виготовляли один і той же виріб (об'єкт праці однієї назви), але різними технологіями відповідно до гендерної групи і у відповідності до технологій, які прописані у календарно-тематичному плані. Всі вироби мають бути корисними, а після їх завершення використовуватися за призначенням, як правило вдома, а не зберігатися в навчальній майстерні. У 9 класі потрібно виконувати суспільно значимі проекти, наприклад, для населеного пункту, де розміщено освітній заклад, для школи, дитсадка, спортивних площадок тощо. Це сприятиме соціалізації дітей, формуватиме в них розуміння важливості праці, підносить на новий, вищий рівень власну самооцінку.

Виготовлені учнями вироби повинні мати практичне спрямування, недопустимо їх виконувати для тренувальних вправ. Рекомендується обирати для виконання проектів такі вироби, які будуть використовуватися в побуті. Для цього перед складанням календарно-тематичного плану учитель повинен ознайомити учнів із переліком об'єктів праці, які прописані в навчальній програмі, дати їм коротку характеристику, повідомити, що учні за бажанням можуть доповнити цей список власними ідеями. Оскільки, як правило, батьки забезпечують матеріалами для виконання проектів, дуже важливо поспілкуватися із ними, наприклад, на батьківських зборах, ознайомити з переліком виробів, розповісти чому і хто їх обрав, які знання і уміння отримують діти. Така відкритість підніме авторитет учителя і, що важливо для нього, в результаті

буде майже повністю розв'язана проблема з забезпеченням матеріалами дітей на уроках.

На заняттях особливу увагу при здійсненні проекту потрібно приділити самостійній діяльності дитини. На жаль ще не поодинокі випадки, коли учні виконують виріб за готовими кресленнями і інструкційними картками учителя, за його вказівками. В результаті в дітей не формується чіткий алгоритм діяльності, самостійність, часто вони не здатні виготовити виріб без керівництва учителя.

Пропонується узагальнений алгоритм виконання проектів із учнями:

1. До складання учителем календарно-тематичного плану потрібно ознайомити учнів з переліком об'єктів праці навчальної програми, вислухати їхні пропозиції та разом обрати проекти для виготовлення на уроках протягом навчального року.

2. Пояснення батькам важливості виконання проектної діяльності виготовлення виробів, обраних дітьми, організація пошуку для них матеріалів.

3. На початку виконання кожного проекту та на кожному уроці обов'язкове здійснення мотивації учнів.

4. Складання разом із учнями вимог до проектного виробу та критеріїв оцінювання.

5. Спільна розробка плану послідовності виконання проекту.

6. Проведення не складних міні-маркетингових досліджень учнями.

7. Організація пошуку зразків-аналогів, використовуючи різні інформаційні джерела (як правило мережу Інтернет). Аналіз подібних виробів із метою виявлення кращих ознак для використання у власному проекті.

8. Застосування основних методів проектування, які рекомендовані для кожного класу. Конструювання виробу, виконання графічних зображень: малюнків, ескізів, креслень, технічних рисунків, шаблонів, розгортки, викрійок тощо. Розробка інструкційних карток виготовлення об'єкту праці.

9. Добір і підготовка матеріалів, інструментів, обладнання, пристосувань тощо.

10. Виконання технологічного етапу виготовлення проектного виробу, під час якого учні опановують певними знаннями, необхідними для виготовлення конкретного виробу, отримують відповідні уміння і навички.

11. Опорядження та оздоблення виготовлених речей.

12. Перевірка функціональності виробу в реальних умовах, презентація результатів виконання проекту, їх оцінка.

Звичайно, всі дії повинні виконуватися відповідно до вікових особливостей учнів, не мати формалізованого змісту, носити усвідомлений характер, бути доцільними, а не здійснюватися за принципом "бо так треба".

На кожному уроці трудового навчання діти повинні виконувати практичну роботу та робити в робочому зошиті певні записи, обрахунки, помітки, графічні зображення, розробляти інструкційні картки тощо. Як записи мають бути в зошиті учитель вирішує разом із учнями самостійно. Як правило, на кожному уроці записується тема уроку, дата його проведення. Після цього виконуються записи, необхідні для здійснення даного етапу проекту. При цьому записування конспектів, особливо під диктовку учителя, недопустимо.

Однакові графічні зображення в робочих зошитах усіх учнів можливі лише за умови, що попередньо була проведена робота з вибору оптимальної конструкції виробу і всі діти зупинилися на ідеї виготовлення спільно визначеного виробу з однаковими параметрами.

Учитель повинен стати для дітей організатором процесу, радником і помічником, його керівна роль має здійснюватися непомітно, тому в кінці виконання проекту

всі вироби учнів не можуть бути ідентичними. Оздоблення, конструкція і навіть розміри об'єкту праці у всіх дітей, як правило повинні бути різні, що свідчатиме про самостійне виконання проекту.

Пропонується орієнтовний перелік записів у зошитах учнів 5-9 класів, який не є обов'язковим еталоном для виконання і може бути відредагований за вибором учителя у відповідності до потреб.

5 клас

1. Тема і дата уроку.
2. Назва проекту (виробу для виготовлення).
3. Найважливіші вимоги, яким має відповідати виріб.
4. Ескізи або вирізки зразків-аналогів.
5. Проектування майбутнього виробу методом фантазування.
6. Ескізний малюнок виробу.
7. Список інструментів і матеріалів для виготовлення.
8. Основні етапи виконання проекту.
9. План роботи з виконання конкретного проекту учня.
10. Визначення орієнтованої вартості витрачених матеріалів виготовленого виробу.

6 клас

1. Тема і дата уроку.
2. Назва проекту (виробу для виготовлення).
3. Коротке обґрунтування вибору об'єкту праці.
4. Критерії, яким має відповідати виріб.
5. Результати пошуку необхідних відомостей в інформаційних джерелах.
6. Коротка інформація про зразки-аналоги, їх найкращі ознаки, які можна використати під час конструювання власного виробу.
7. Варіанти проектування майбутнього виробу методом біоформ.
8. Ескіз власного виробу або його окремих деталей із проставленими розмірами.
9. Перелік необхідних інструментів і матеріалів. Найважливіші відомості з їх підготовки до роботи (наприклад, величина вильоту залізка рубанка; замальовка видів зубів пилок для поперечного, поздовжнього і змішаного пиляння; опис яким боком встановлюється голка в швейну машину тощо).
10. План роботи над проектом із зазначенням орієнтовного часу виконання його основних етапів.
11. Інструкційна картка виготовлення об'єкту праці.
12. Обрахунок орієнтованої вартості витрачених матеріалів.

7 клас

1. Тема і дата уроку.
2. Назва проекту.
3. Обґрунтування теми проекту.
4. Коротка історична довідка чи інформація про пропонувану для виготовлення річ (може бути надрукований на принтері аркуш, вклеєний в зошит).
5. Розробка вимог, яким має відповідати виріб та критерії його оцінювання.
6. План роботи над проектом із зазначенням орієнтовного часу роботи на усіх етапах.
7. Результати пошуку зразків-аналогів, аналіз їх переваг і недоліків.
8. Розробка власного виробу методом фокальних об'єктів на основі отриманої інформації.
9. Наочне зображення виробу (технічний рисунок, замальовка).
10. Ескіз виробу (або викрійка, розгортка), із зазначенням розмірів.
11. Кресленик (ескіз) окремих деталей виробу (на аркуші формату А4).
12. Список інструментів.
13. Перелік матеріалів із зазначенням їх кількості і габаритних розмірів.

14. Технологічна карта (з графічним зображенням послідовності операцій).

15. Простий економічний аналіз (вартість використаних матеріалів, підрахунок орієнтовної вартості виготовленого виробу).

8 клас

1. Тема і дата уроку.
2. Назва проекту (виробу для виготовлення).
3. Обґрунтування вибору теми.
4. Коротка історична довідка.
5. Функціональне призначення виробу.
6. Вимоги до якості і функціонування майбутнього виробу.
7. Перелік інструментів.
8. Список матеріалів із їх обґрунтуванням вибору, зазначенням кількості, габаритних розмірів.
9. Проектування майбутнього виробу із застосуванням елементів комбінаторики.
10. Технічний рисунок майбутнього виробу.
11. Ескіз виробу із проставленими розмірами.
12. Креслення виробу (на аркуші формату А4).
13. Технологічна карта із графічним зображенням послідовності операцій.
14. Реклама виробу.
15. Економічний аналіз: підрахунок фінансових витрат, собівартості виробу.
16. Список використаних джерел інформації.

9 клас

1. Тема і дата уроку.
2. Назва проекту (виробу для виготовлення).
3. Обґрунтування вибору теми проекту.
4. Коротка історична довідка про виріб.
5. Зображення виробів-аналогів з їх аналізом та оцінкою кількох варіантів.
6. Проектування майбутнього виробу, застосовуючи елементи методу біоніки.
7. Ескізи деталей виробу, робочі кресленики, розгортки, викрійки тощо.
8. Перелік інструментів.
9. Вибір та обґрунтування технологій обробки конструкційних матеріалів.
10. Технологічна карта з графічним зображенням послідовності операцій.
11. Вибір, обґрунтування та розрахунок достатньої кількості матеріалів.
12. План реалізації проекту.
13. Реклама виробу із акцентуванням на екологічній безпеці використаних матеріалів.
14. Економічний аналіз: підрахунок вартості витрачених матеріалів, собівартості виробу, ціни реалізації, прибутку.
15. Результати проведення міні-маркетингових досліджень.
16. Короткі відомості про шляхи покращення експлуатаційних властивостей, можливого додання додаткових функцій.
17. Список використаних джерел інформації.

Під час виконання технологічних операцій у навчальній майстерні особливу увагу треба звертати на дотримання учнями правил охорони праці, особистої гігієни, дотримання безпечних прийомів роботи, здійснювати заходи з попередження травматизму. Під час уроку учитель не має права виходити з майстерні, залишаючи дітей без контролю. Крім того, з метою надання в екстрених випадках домедичної допомоги, учитель зобов'язаний пройти відповідні курси або самостійно оволодіти цими навичками.

Вивчення технологій у 10-11 класах

У XX столітті людство вступило в науково-технологічний етап свого розвитку. Наука стала

безпосередньою продуктивною силою, а знання - головним капіталом людини і всього суспільства. Тому головним завданням учителя стало навчити дітей вчитися. Досягнути результату у цьому можна тільки за умови реалізації інноваційного підходу в навчанні. Це можливо за допомогою різноманітних технологій, метою яких є не тільки передача знань, а виявлення, розвиток і ріст творчих інтересів та здібностей кожної дитини, стимулювання її самостійної навчальної діяльності.

Технології належать до обов'язково-вибіркових предметів, а тому, якщо в минулому навчальному році цей предмет не викладався в 10 класі, то в цьому році він також не викладатиметься в 11 класі. У такому випадку учитель має зробити все від нього залежне, щоб відновити свій предмет у 10 класі в 2019-2020 навчальному році. Рекомендується обговорити важливість "Технологій" з батьками учнів 9 класу в кінці навчального року; провести агітаційні бесіди з учнями - майбутніми десятикласниками; провести анкетування учнів з їх професійних намірів і вибрати відповідний модуль з навчальної програми; запропонувати директору школи проекти з благоустрою шкільного приміщення чи навколишньої території тощо.

Навчальна програма визначає основною метою формування в учнів здатності до самостійного конструювання знань і способів діяльності у вирішенні практичних завдань, а не отримання певної кількості знань про технології виготовлення чи наперед визначені способи виготовлення виробів. Як і в трудовому навчанні провідною діяльністю на уроках технологій є проектна діяльність учнів, але основна відмінність між ними полягає в тому, що в середніх класах проекти виконуються як правило індивідуально, а в старших класах їх рекомендується виконувати колективно, а отже самі проекти мають бути більш складні. Спільні ж риси, на які потрібно звертати особливу увагу - формування ключових та предметних компетентностей.

Важливою особливістю предмета є виховання підприємливості, а на заняттях - здійснення проектної і інтерактивної технологій. Головне чому учитель навчає дітей - бути успішними в житті.

Навчальна програма "Технології" рівня стандарту складається з десяти обов'язково-вибіркових навчальних модулів, з яких учні спільно з учителем обирають лише три. Кожен навчальний модуль є творчим проектом. Виходячи з цього, проекти повинні мати суспільно-корисне навантаження.

Під час складання календарно-тематичного плану (про це детальніше описано в науково-методичному журналі "Педагогічний вісник", № 3 - 2018 р., стаття "Реформування та першочергові завдання технологічної освіти", С. 72) необхідно враховувати і поєднувати алгоритм проектної діяльності учнів, описаний в таблицях модулів навчальної програми з "Технологій" у колонці "Алгоритм проектної діяльності учнів" із структурою виконання навчальних проектів. Необхідно обов'язково конкретизувати теми у відповідності до об'єкту праці і очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Як зразок, рекомендується орієнтовний алгоритм виконання проекту "Світильник", який здійснюється в рамках навчального модулю "Дизайн предметів інтер'єру" на основі якого можна розробити календарно-тематичний план:

1. Визначення завдань проекту.
2. Вибір технологій виготовлення об'єкту праці.
3. Визначення основних параметрів і вимог до виробу.
4. Здійснення пошуку інформації, актуальної для проекту. Створення банку ідей. Класифікація відібраних матеріалів.

5. Аналіз зразків-аналогів. Вибір власного оптимального варіанту.

6. Художнє конструювання форми та оздоблення.

7. Виконання замальовок, ескізів, клаузури відповідно до стилю інтер'єру.

8. Добір інструментів, конструкційних матеріалів та електроарматури для виготовлення світильника.

9. Вибір способу з'єднання окремих деталей у виріб та його оздоблення.

10. Проведення міні-маркетингових досліджень.

11. Економічне та екологічне обґрунтування. Розрахунок орієнтовної вартості виробу.

12. Організація робочого місця. Опрацювання правил охорони праці при виконанні технологічних операцій.

13. Виконання технологічних операцій відповідно до обраних технологій виготовлення світильника.

14. Опрорядження та оздоблення виробу.

15. Випробування виробу в реальних умовах використання. Аналіз якості виготовленого світильника та його експлуатаційних показників.

16. Визначення недоліків виробу та їх усунення. За потребою удосконалення виробу.

17. Самооцінка роботи над проектом.

18. Презентація власної діяльності над проектом.

Під час роботи над проектом рекомендується застосування власних учнівських гаджетів для пошуку в мережі Інтернет зразків-аналогів, додаткової інформації про виріб, вартості матеріалів, вибору технологій виготовлення, конструкцій та оздоблення тощо. Звичайно, така діяльність на уроці має обмежуватися в часі і контролюватися учителем.

Вивчення курсу креслення

Креслення є важливою складовою технологічної підготовки школярів. У 2019-2020 навчальному році вивчення курсу креслення здійснюватиметься відповідно до таких навчальних програм:

- **7-8 класи** - для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного циклу за навчальною програмою "Креслення. 7-8 класи", лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 №1/11-17674 (розміщена на сайті МОН України за адресою:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy%207-8/kreslennya-7-8-kl.docx>);

- **8-11 класи** - курс за вибором за навчальною програмою "Креслення" для загальноосвітніх навчальних закладів, лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17679

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/programa-kreslennya-za-viborom1.docx>);

- **10-11 класи** рівня стандарту - модуль "Креслення" навчального предмету "Технології 10-11 класи (рівень стандарту)", за програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/tech-st-ak.pdf>);

- **10-11 класи технологічного профілю** - навчальна програма "Креслення. 11 клас" для загальноосвітніх навчальних закладів, лист Міністерства освіти і науки України від 19.11. 2013 р. № 1/11-17681 - 2 год на тиждень

(<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/programa-kreslennya-11-kl.pdf>).

Під час складання календарно-тематичного плану з трудового навчання, технологій учитель обов'язково повинен планувати вивчення основ графічної грамоти, яке здійснюється під час виконання учнями проектної діяльності.

**С.В. Гловацький,
Н.А. Лемешева,**

методисти предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Реалізація завдань розбудови культурно-освітнього простору закладів загальної освіти на основі збереження цінностей дитинства, необхідності гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку мистецьких здібностей учнів є підґрунтям для вдосконалення національної системи освіти в контексті ідей Нової української школи. Тому вбачаємо за необхідне висвітлити нормативні документи, положення та шляхи формування нового змісту освіти в межах мистецької освітньої галузі, з метою подальшого формування педагогами освітньої траєкторії здобувачів освіти загальноосвітніх навчальних закладів.

ПОЧАТКОВА ШКОЛА

Вихідні положення щодо змісту організації освітньої діяльності в 1-4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році ґрунтуються на програмних документах, серед яких: Закон України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Указ Президента України від 13.10.2015 № 580/2015 "Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки", Концепція Нової української школи (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року"), Державний стандарт початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21.02.2018 (у 1-2 класах), Державний стандарт загальної початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 (у 3-4-х класах).

Визначені Концепцією Нової української школи пріоритети реформування загальної середньої освіти знаходять своє відображення в Державному стандарті початкової освіти (2018). Звертаємо увагу на те, що Державний стандарт застосовується з 1 вересня 2019 р. для учнів, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти (для учнів 1-2-х класів). У 3-4-х класах реалізується Державний стандарт початкової загальної освіти (2011). Виконання вимог зазначених державних стандартів є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності.

Наголошуємо, що якісну реалізацію завдань мистецької освітньої галузі можуть здійснювати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва). Тому під час розподілу педагогічного навантаження, за наявності відповідних фахівців, керівникам закладів загальної середньої освіти рекомендується забезпечення годинами з цієї освітньої галузі учителів музичного та образотворчого мистецтва.

Особливості організації освітнього процесу в 1-2-х класах за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом О. Я. Савченко.

Під час укладання навчальних планів можна реалізувати положення Державного стандарту, відповідно до якого закладу освіти надається право в інший спосіб комбінувати освітні галузі. До прикладу, предмет, що реалізовує технологічну галузь, можна поєднати з

інтегрованим курсом "Я досліджую світ"; інтегрований курс "Мистецтво" реалізовувати через два предмети - музичне мистецтво й образотворче мистецтво. При цьому варто зважати, що у процесі інтеграції кількість навчальних годин, передбачених на вивчення кожної освітньої галузі, перерозподіляється без зменшення їх сумарного значення.

Організація освітнього процесу в 1-2-х класах за Типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Б. Шияна

Зміст мистецької освітньої галузі може реалізовуватися як через інтегрований курс "Мистецтво", так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. Якщо школою для вивчення обрано другий варіант, то у робочому навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: "Мистецтво: образотворче мистецтво", "Мистецтво: музичне мистецтво", - на які відводиться по 1 годині на тиждень. Необхідною умовою реалізації завдань освітньої галузі "Мистецька" є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту предметів мистецької освітньої галузі із змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови).

Звертаємо увагу, що Типова освітня програма дає можливості вчителю, орієнтуючись на її вимоги і орієнтовний зміст, самостійно визначати тематику навчання, обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми тощо. Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, добору навчального художнього матеріалу: кожен учитель має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання учнями, орієнтуючись на критерій їх високої художньої якості, тематику, цікавість для учнів і відповідність їх віку.

Акцентуємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти в навчальних програмах з усіх предметів і курсів передбачено 20% резервного часу. При складанні календарно-тематичного планування учитель може використовувати його на свій розсуд, наприклад, для екскурсій, зокрема з ініціативи дітей, дослідницько-пізнавальної діяльності школярів тощо. Крім того, пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів.

Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами), тривалість навчального тижня, дня, заняття, відпочинку між ними, інші форми організації освітнього процесу встановлюються закладом загальної середньої освіти в межах часу, передбаченого освітньою програмою.

Організація освітнього процесу не повинна призводити до перевантаження учнів та має забезпечувати безпечні та нешкідливі умови здобуття освіти. Заклад освіти може обрати інші, крім уроку, форми організації освітнього процесу (лист МОН від 02.04.2018 № 1/9-190 "Щодо скороченої тривалості уроку для учнів початкових класів").

Фактичне виконання навчальної програми фіксується у Класному журналі відповідно до Інструкції щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 08.04.2015 № 412, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 27.04.2015 за № 472/26917, та з урахуванням методичних рекомендацій щодо заповнення Класного журналу для 1-4-х класів загальноосвітніх навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України від 21.09.2015 № 2/2-14-1907-15 та лист МОН від 22.05.2018 № 1/9-332).

У 2019-2020 навчальному році особливу увагу слід приділити реалізації нового змісту освіти мистецької освітньої галузі у 2-му класі. Другокласників слід продовжувати привчати спілкуватися з мистецтвом, уважно вслухатися і вдивлятися в твори мистецтва, виявляти власні враження, шукати зміст, розуміти, яким чином він розкривається. Продовжувати системно і послідовно привчати визначати, описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим, формувати культуру емоційного сприймання й реагування на твір мистецтва. **Далі здійснювати роботу над системним формуванням виконавських таких умінь та навичок:**

- графічні, живописні, декоративні техніки, ази стилізації, пропедевтичне знайомство з правилами композиції, кольорознавства, ліплення тощо (з образотворчого мистецтва);
- вокальних та хорових навичок (з музичного мистецтва);
- акторські та елементарні хореографічні уміння під час театралізацій, інсценізацій, рольових ігор та рухів під музику.

Водночас у контексті інтегрованого навчання у другому класі продовжується робота над формуванням поліхудожніх умінь, а саме порівняння засобів виразності в різних видах мистецтва, відтворення різних явищ через слово, музичні інтонації, ритм, малюнок, рух, жест; пошук асоціацій у творах мистецтва; "оживлення" творів образотворчого мистецтва, програмної музики за допомогою пантоміми, міміки, жестів, рухів або розігрування уявних діалогів за сюжетом картини, інсценізація пісні; створення ілюстрацій до мелодій до віршів, казок тощо.

Велике значення для розвитку творчості учнів початкових класів має активне залучення їх до імпровізацій, різного роду експериментів (наприклад, з кольорами, звуками). Значно розширює можливості школярів у власному творчому вияві - художньому самовираженні підтримки ідей дітей та ініціатив у прикрашанні, естетизації навколишнього середовища класу, школи. Окрім того, важливо привчати дітей презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних мистецьких заходах (концертах, виставках, інсценізаціях тощо), спілкуватися з друзями, батьками та знайомими про мистецтво.

Відповідно до чинного законодавства оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 класів з предметів мистецької освітньої галузі здійснюється вербально, словесна характеристика знань, умінь, навичок надається за рішенням педагогічної ради закладу освіти. Використовуючи словесне оцінювання, варто пам'ятати, що вчитель має оцінювати результати роботи, а не особистісні якості дитини, її пізнавальні процеси та темп роботи. Результат роботи слід підкреслювати у лаконічних висловлюваннях. Наприклад, "я задоволена (задоволений) тим, як ти намалював (намалювала) - краще, ніж "молодець", оскільки в першому випадку оцінюють результат роботи, а в другому особистість учня (учениці). З метою здійснення зворотного зв'язку, який має позитивний характер, є конкретним і значущим кажіть так: "Ти старанно працював (працювала) над завданням і виконав (виконала) його охайно", "Ідея цікава. Ти багато дізнався (дізналася) про інструментальну музику. А що ще ти хочеш про неї дізнатися?". Інструментами зворотного

зв'язку для само оцінювання можуть бути сигнальні картки у вигляді світлофора, долоньок, ліхтариків тощо.

ОСНОВНА І СТАРША ШКОЛА

Предмети мистецької освітньої галузі в основній і старшій школі спрямовані на розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, формування їх художньо-образного, асоціативного, критичного мислення; створення сприятливих умов для продукування креативних ідей, реалізацію власних творчих потреб у художній діяльності та пізнанні. Водночас, через образний зміст творів мистецтва, відкриваються широкі можливості ефективно впливати на формування патріотизму, моралі та інших загальнолюдських цінностей.

У 2019/2020 навчальному році загальну мистецьку освіту в основній школі учні опановуватимуть за програмою для загальноосвітніх навчальних закладів "Мистецтво. 5-9 класи" (авт. Л. Масол та ін.) (оновлена), затвердженою наказом МОН України від 07.06.2017 № 804 "Про оновлені навчальні програми для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів", яка реалізується за рахунок годин, визначених типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня (наказ МОН від 03.04.2012 № 409, зі змінами, внесеними наказами МОН від 29.05.2014 № 664, від 12.12.2014 № 1465, від 07.08.2015 № 855). Вона вміщує три блоки: "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво" або інтегрований курс "Мистецтво". Цілісна структура програми передбачає наскрізну тематику та логіку побудови змісту за роками навчання від 5-го до 9-го класу.

Наголошуємо, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програми предмети: музичне мистецтво, образотворче мистецтво, інтегровані курси "Мистецтво" мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою (вчитель музичного, вчитель образотворчого мистецтва, вчитель художньої культури) (лист МОН України від 09.06.2016 № 1/9-298).

Мистецька освіта учнів старшої школи здійснюватиметься за навчальними програмами "Мистецтво" (рівень стандарту, профільний рівень) та відповідними типовими навчальними планами (накази МОН від 11.07.2017 № 995 "Про типові навчальні плани для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів", від 24.11.2017 № 1541 "Про внесення змін до наказу МОН від 11.07.2017 № 995").

Звертаємо увагу, що реалізація змісту освіти, визначеного державним стандартом, у 10-11-х класах на рівні стандарту здійснюватиметься, зокрема, через базові та вибірково-обов'язкові предмети. До вибірково-обов'язкових належать навчальні предмети "Мистецтво" (освітня галузь "Мистецтво") та "Інформатика" й "Технології" (освітня галузь "Технології"). З них учень (учениця) має обрати два предмети, які він (вона) обов'язково опановуватиме впродовж навчання у старшій школі: один - в 10-му, інший - в 11-му класі, або одночасно два предмети в 10 і 11 класах (у такому разі години, передбачені на вибірково-обов'язкові предмети, діляться між двома обраними предметами).

Тобто, за умови вибору учнем (ученицею) навчального предмету "Мистецтво" для вивчення у старшій школі (рівень стандарту), його годинний розподіл розраховується таким чином: 10 (або 11) клас - 3 години на тиждень; або 10-11 клас - по 1,5 години на тиждень відповідно у кожному навчальному році.

Профільне навчання у старшій школі передбачає можливість вивчення профільних предметів з різних освітніх галузей. Профіль формується закладом освіти з урахуванням можливостей забезпечення його якісної реалізації. У закладах загальної середньої освіти, що обрали мистецький профіль, навчальний предмет "Мистецтво" є

профільним з відповідним годинним навантаженням: 5 годин у 10-му класі, 5 годин - в 11-му класі.

У 2019/2020 навчальному році учні 10-11-х класів навчатимуться за навчальними програмами "Мистецтво. 10-11 класи. Рівень стандарту" та "Мистецтво. 10-11 класи. Профільний рівень" (авт. Абрамян Т. О., Аристова Л. С., Гайдамака О. В., Гараздовська М. Т., Гречана О. І., Гурін О. М., Новикова Н. В., Пірог А. Г., Просіна О. В.), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407 "Про надання грифу навчальним програмам для учнів 10-11 класі закладів загальної середньої освіти".

Зміст програми рівня стандарту репрезентує складову цілісної моделі загальної мистецької освіти (за Л. Масол). Вона розкриває можливість ознайомлення дитини зі світом мистецтва через провідні засади, притаманні різним видам мистецтва: мова мистецтва (початкова школа); жанри та стилі мистецтва (основна школа). У старшій школі на основі цих "трьох китів" учні знайомляться з різними культурами і мистецтвом світу.

Програма рівня стандарту реалізує вимоги державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (культурологічна змістова лінія освітньої галузі "Мистецтво"). Тематична структура програми розкриває особливості мистецтва культурних регіонів світу, визначених ЮНЕСКО: африканського, американського, далекосхідного, індійського, арабо-мусульманського, європейського (в тому числі, мистецтва України як невід'ємної складової європейського мистецтва).

При цьому наголошуємо, що навчальна програма дає можливість вчителю, орієнтуючись на вимоги та тематику, самостійно визначати обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми навчальної програми, за необхідності - змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року.

Акцентуємо увагу учителів мистецтва, що місія курсу: захопити учнів мистецтвом різних регіонів світу, виявити найхарактерніші ознаки мистецтва кожного регіону, знайти емоційний відгук, зацікавити їх настільки, щоб з'явилося бажання самостійно, більш ширше познайомитися з мистецькими шедеврами, найбільш яскравими художніми явищами, характерними саме тому чи тому культурному регіону, є "візитівками" його мистецтва. Тільки на такому тлі відбуватиметься формування в учнів системи компетентностей, передбачених навчальною програмою.

Для реалізації практичної спрямованості курсу вчитель має передбачити час для виконання учнями художньо-практичних (зокрема проектних) завдань, враховуючи програмні вимоги, інтереси й потреби учнів цього віку. Тому провідними видами діяльності в контексті опанування мистецтва є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та творче самовираження здобувача освіти, що реалізується через виконання мистецьких проектів (індивідуальних, колективних) та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фото- та відеоізомі тощо, що сприятиме активному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо збалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перетворити курс "Мистецтво" у старшій школі в суто інформативний, не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому? видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

Тому під час структурування змісту мистецької освіти у 10-11 класах, (зокрема створення поурочних календарно-тематичних планів) вчителю необхідно дотримуватися балансу усіх видів діяльності здобувачів освіти: визначаючи час на пізнання мистецтва (знайомство з новим навчальним матеріалом, сприймання, аналіз-інтерпретацію творів мистецтва), необхідно передбачити час для виконання учнями практичних робіт з образотворчої діяльності, вокальної роботи; для презентації результатів самостійної пошукової чи творчої діяльності школярів; здійснення віртуальних екскурсій тощо, адже саме художньо-творча діяльність учнів мотивує підлітків до самовираження та реалізації їх потреб та нових ідей у соціумі.

Для реалізації вищеозначеного слід наголосити на важливості застосування вчителем різноманітного методичного інструментарію та пріоритетності діалогічних форм подачі матеріалу над монологічними. Адже сьогодні вчитель? це не тільки транслятор певної кількості знань й інформації, а партнер по опануванню світу мистецтва. Ні для кого не секрет, що авторитарний підхід з монологічним викладом навчального матеріалу є неефективним і малоцікавим для учнів, особливо якщо це стосується мистецтва.

Опанування художнього змісту навчального предмета має здійснюватися у тісному взаємозв'язку традиційних методів навчання (словесних, наочних, діяльнісних) з проблемними, евристичними методами, комп'ютерними технологіями та (що важливо для інтегрованого курсу) інтегративними технологіями, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявленням міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва.

Для реалізації ідей профільного навчання та надання можливостей вибору учнями набути певні мистецькі вміння з улюбленого виду діяльності програма "Мистецтво. 10-11 класи. Профільний рівень" має дві складові: пізнавальну (2 години на тиждень), що реалізує вимоги культурологічної змістової лінії державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і є обов'язковою для опанування усіма учнями, та художньо-практичну (3 години на тиждень), що репрезентована варіативними модулями, спрямованими на формування умінь з обраного (-их) виду(-ів) мистецької діяльності.

Тематична структура та зміст пізнавальної складової програми є аналогічною навчальній програмі "Мистецтво. Рівень стандарту" і реалізується відповідно до рекомендацій, означених вище.

Художньо-практична складова вміщує варіативні модулі, які дають можливість навчальному закладу згідно з потребами й інтересами учнів; умовами, кадровим та матеріально-технічним забезпеченням обрати вид (види) мистецької діяльності для поглибленого опанування учнями його змісту, набуття ними умінь та навичок з обраного (их) виду (ів) діяльності.

Звертаємо увагу, що зміст модуля (-ів) може бути не синхронізовано зі змістом пізнавальної складової, а спрямовано безпосередньо на опанування учнями певних мистецьких умінь і навичок.

3-поміж запропонованих модулів: спів (сольний, ансамблевий, хоровий), музичний інструмент (бандура, гітара, баян тощо/ ансамбль, оркестр), графіка, комп'ютерна графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, основи дизайну, хореографія (класична, народна, бальна, сучасна - за вибором), театральне мистецтво, фотомистецтво, мистецтво кіно, мистецтво театру і кіно (проектна діяльність), мистецтво рідного краю. Звертаємо увагу, що упродовж навчання в старшій школі (10-11 класи) учні можуть опанувати зміст декількох модулів. Мінімальний час навчання за одним модулем - 1 семестр.

Запропонований програмою зміст та очікувані результати дають можливість вчителю самостійно складати детальний

календарно-тематичний план з урахуванням вимог навчальної програми (модуля) та обраної тривалості реалізації модуля (1, 2, 3, 4 семестри), його художньо-змістове і практичне наповнення; обирати найбільш ефективні форми організації навчального процесу, технології та методики для формування умінь з обраного виду мистецької діяльності.

Система оцінювання результатів навчання в освітній галузі "Мистецтво" ґрунтується на позитивному ставленні до кожного учня (учениці). Оцінюється не рівень недоліків і прорахунків, а рівень прогресу особистісних досягнень. Тому критерієм перевірки та оцінювання результатів мистецької освіти є динаміка особистісного розвитку учня (учениці) та його (її) ставлення до опанування предмету. Безперечно, певну роль у мистецькій сфері відіграють спеціальні художні здібності (музичний слух, вокальні дані, відчуття ритму, кольору, пропорцій, симультанне образне сприймання тощо), які можуть впливати на освітні результати учнів. Проте для створення об'єктивності системи оцінювання перевірка має інтегрувати з одного боку досягнення учнів у різних видах діяльності, з іншого - їх ставлення до предмету, активність та ініціативність, що дасть можливість ефективніше відслідковувати особистісний зріст учня (учениці), оцінити його (її) роботу в освітній діяльності і саморозвитку. Саме тому індивідуальний і диференційований підходи до оцінювання мають надзвичайно важливе значення.

До основних видів оцінювання належать: поточне, тематичне і підсумкове (семестрове і річне). Додатковими засобами стимулювання пізнавальної активності учнів є самооцінка та оцінювання результатів спільної діяльності за попередньо визначеними критеріями та художньо-творче самовираження, які мають бути збалансованими між собою.

Навчальна та методична література з предметів художньо-естетичного циклу зазначена в переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, що розміщені на офіційному сайті МОН України. Під час підготовки вчителів до уроків радимо використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал "Мистецтво та освіта", газету "Шкільний світ" та ін.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНОЇ ПІДТРИМКИ

1. Концепція Нової української школи: сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <http://mon.gov.ua/konczepczya.pdf>
2. Оновлені програми для початкової школи - "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Мистецтво", 2-4 класи: сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://mon.gov.ua/>
3. Типові освітні програми "Мистецтво" для 1-2 класи, 5-9, 10-11 класи: сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
Джерело доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>
4. Державні стандарти: сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
5. Оновлені програми для основної школи освітньої галузі "Мистецтво": сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://artmon59-new.ed-era.com>
6. Програма "Мистецтво" профільний рівень та рівень стандарту: сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
7. Електронна платформа "Нова українська школа": сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://www.nus.inf.ua>
8. Електронна платформа "Весосвіта": сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://vseosvita.ua>
9. Електронна база даних ДНУ ІМЗО МОН України (електронні версії підручників: сайт МОН України [Електронний ресурс]. - Джерело доступу: <https://imzo.gov.ua>

Т.В. Брайченко,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У процесі реформування системи освіти, беручи до уваги статтю 6 Закону України "Про освіту" від 5 вересня 2017 року, Концепцію Нової української школи та Положення про психологічну службу у системі освіти України (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 року за № 885/32337) висувуються **нові вимоги** до змісту професійної діяльності соціального педагога як працівника психологічної служби у закладі освіти. Сучасні тенденції розвитку освіти формують загальне спрямування діяльності психологічної служби, що сприятиме вирішенню фахівцями освітніх і виховних задач, професійній гнучкості, формуванню готовності до особистісного та професійного вибору.

У Положенні про психологічну службу у системі освіти України визначені основні вимоги щодо діяльності соціального педагога. Він має здійснювати соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти, колективу та мікрогруп, осіб, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах; просвітницьку та профілактичну роботу серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, злочинності, алкоголізму, наркоманії тощо; вивчати та аналізувати соціальні умови розвитку здобувачів освіти, мікроколективу (класу чи групи), шкільного, студентського колективу в цілому, молодіжних і дитячих громадських організацій.

Соціальний педагог закладу та/або установи освіти бере участь у роботі педагогічної ради, психолого-педагогічних консилиумів, семінарів і засідань методичних об'єднань; плануванні і реалізації завдань соціалізації здобувачів освіти, адаптації їх у новому колективі і соціальному середовищі; надає допомогу дітям і сім'ям, що перебувають у складних життєвих обставинах або потребують посиленої педагогічної уваги чи мають особливі освітні потреби, в тому числі постраждалими від насильства та військових конфліктів.

Соціальний педагог сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам (законним представникам); захисту прав здобувачів освіти від будь-яких видів і форм насильства, представляє їхні інтереси у правоохоронних і судових органах; сприяє формуванню у здобувачів освіти відповідальної поведінки, культури здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я; попередженню конфліктних ситуацій, що виникають під час освітнього процесу, запобіганню та протидії домашньому насильству [3].

Освітнє середовище має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними та здатними до самореалізації. Саме тому, одним із важливих напрямів професійної діяльності соціального педагога як працівника психологічної служби у системі освіти є соціально-педагогічна діагностика з метою своєчасного виявлення факторів, що мають негативний вплив на розвиток особистості або спричиняють негативні поведінкові прояви у здобувачів освіти у процесі їх соціалізації. Діяльність соціального педагога орієнтована на людину в усіх сферах життєдіяльності з пріоритетом завдань, пов'язаних з формуванням і розвитком особистості. Соціальному педагогу передусім треба добре знати особистість здобувача освіти, вивчити його психологічні і вікові особливості, розібратися в складній системі взаємовідношень, виникнути в коло його інтересів, коло спілкування, умови проживання, дотримуючись етичних принципів та усвідомлюючи допустиму міру втручання у його життя.

Вивчення протягом 2018-2019 навчального року запитів соціальних педагогів закладів освіти Черкаської області з питань їх професійної діяльності дозволяє зробити висновок, що у фахівців виникають складнощі щодо проведення соціально-педагогічної діагностики через відсутність структурованих рекомендацій та діагностичних мінімумів з урахуванням специфіки роботи соціального педагога з учасниками освітнього процесу. Саме тому навчально-методичним центром психологічної служби було організовано роботу творчої групи з розробки діагностичних мінімумів за пріоритетними напрямками соціально-педагогічної діагностики в закладі освіти.

За результатами I етапу роботи творчої групи (2018-2019 н.р.) напрацьовано рекомендації щодо змісту та основного спрямування діагностичної роботи соціального педагога. Звертаємо увагу, що соціально-педагогічна діагностика - це спеціально організований процес пізнання, збір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціальних факторів з метою підвищення ефективності педагогічних факторів. Об'єкт діагностики - особистість дитини, що розвивається, в системі її взаємодії з соціальним мікросередовищем та окремі суб'єкти цього середовища, які впливають на формування особистості. Предметом діагностики виступає

соціально-педагогічна реальність. Предмет і об'єкт діагностики відображаються у змісті діагностики [11].

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України, діагностика в професійній діяльності соціального педагога - це виявлення причин труднощів у навчанні, інтелектуальному розвитку, соціально-психологічній адаптації; вивчення та визначення індивідуальних особливостей динаміки розвитку особистості, потенційних можливостей в освітньому процесі, професійному самовизначенні.

Діагностична діяльність педагога включає:

- 1) визначення об'єктів, цілей і завдань діагностики (у даному конкретному випадку);
- 2) визначення критеріїв, показників та індикаторів діагностування об'єкту (явища);
- 3) підбір (розробка і адаптація) методик для вирішення завдань діагностики;
- 4) збір інформації за допомогою діагностичних методик;
- 5) кількісна і якісна обробка отриманих результатів;
- 6) формулювання педагогічного діагнозу як про стан об'єкту (явища), що діагностується, і причини, що викликають цей стан;
- 7) вироблення і формулювання педагогічного прогнозу розвитку об'єкту (явища);
- 8) розробка профілактичних заходів у формі певного плану педагогічних (а також психологічних, соціальних) дій на об'єкт (явище) для приведення його в бажаний стан (з точки зору цілей і завдань педагогічного процесу).

Важливо добирати методи соціально-педагогічного дослідження, спрямовані на отримання інформації, яка необхідна для планування і здійснення профілактичної, консультативної та розвивальної роботи із здобувачами освіти та за потребою з іншими учасниками освітнього процесу. До ефективних методів соціально-педагогічної діагностики належать: спостереження, тести, анкети, опитувальники, експертні оцінки; лабораторний експеримент, соціометрія, структурована бесіда. Додатковими інструментами, які використовуються для вивчення соціального оточення дитини є соціальний паспорт класу/групи, соціальний паспорт закладу освіти, соціальний паспорт сім'ї, акт обстеження житлово-побутових умов.

Процес соціально-педагогічної діагностики має наступну структуру:

1. Констатація певного неблагополуччя в діяльності й поведінці дитини.
2. Усвідомлення можливих причин неблагополуччя, аналіз особливостей випадку.
3. Висування робочої гіпотези шляхом аналізу сукупності наявних даних.
4. Збір додаткової інформації, необхідної для перевірки гіпотези.
5. Перевірка робочої гіпотези шляхом аналізу сукупності даних.
6. Якщо гіпотеза не підтвердилась - процедуру повторюють [10].

В діагностичній роботі соціального педагога незалежно від типу закладу освіти основними питаннями, що потребують налагодження ефективної системи діагностики, є: вивчення адаптаційного періоду; дослідження міжособистісних стосунків в шкільному середовищі, у тому числі виявлення ризиків виникнення конфліктних ситуацій; раннє виявлення випадків булінгу в освітньому середовищі; дослідження впливу сімейного середовища на формування поведінкових моделей здобувачів освіти; виявлення соціальних ризиків для здобувачів освіти

(порушення прав дитини, підліткова злочинність та бездоглядність, торгівля людьми, насильство, ризикована поведінка в інтернеті); своєчасне виявлення схильності до адитивної поведінки.

Відповідно до мети та завдань дослідження соціальний педагог використовує певний набір методик - як діагностичні мінімуми, так і додаткові методики для уточнення або додаткового виявлення факторів ризику.

Розглянемо основні вимоги до здійснення діагностичної роботи за окремими напрямками діяльності соціального педагога.

Вивчення адаптаційного періоду здійснюється з вихованцями закладів дошкільної освіти, учнями 1, 5, 10 класів, І курсу закладу професійної (професійно-технічної) освіти, закладу фахової передвищої освіти) та новоприбулими дітьми/учнями/студентами незалежно від групи/класу/курсу. Соціальний педагог здійснює супровід адаптаційного періоду за взаємопов'язаними етапами, що визначають **зміст діяльності фахівця:**

1. Ознайомлення з особистісними даними дитини/учня/студента, що передбачає участь у складанні індивідуальної картки здобувача освіти, на основі аналізу його особової справи, бесіди з батьками і педагогічними працівниками.

2. Вивчення рівня адаптації здобувача освіти до нових умов навчання, яке включає соціально-педагогічне дослідження, спрямоване на вивчення рівня адаптації дитини/учня/студента до освітнього процесу, спостереження за поведінкою, участь у підготовці висновків щодо окремих дітей тощо (загальний скринінг з метою виявлення "груп ризику").

3. Виступ на педагогічній раді (педагогічному консилиумі, круглому столі, малій педагогічній раді), батьківських зборах з представленням загальних результатів вивчення процесу адаптації (без представлення індивідуальних результатів) та надання рекомендацій щодо полегшення перебігу адаптації до освітнього процесу.

4. Визначення причин, які обумовили особливості перебігу адаптаційного процесу та призвели або могли призвести до дезадаптації (робота з "групою ризику"). На цьому етапі важлива взаємодія з практичним психологом, проведення додаткового поглибленого соціально-педагогічного дослідження ("перший зріз"), яке буде спрямоване на встановлення (підтвердження) причин дезадаптивних проявів та надання рекомендацій дитині/учню/студенту, батькам, класному керівнику, практичному психологу, іншим педагогічним працівникам, з метою створення умов для усунення причин дезадаптивних проявів.

5. Розробка профілактичної та/або розвивальної програми, проведення занять та заходів з метою усунення причин дезадаптивних проявів.

6. Проведення повторного поглибленого соціально-педагогічного обстеження ("другий зріз") з метою оцінки ефективності проведених заходів спрямованих на усунення наслідків дезадаптації [6].

Рекомендовані методики для проведення загального скринінгу в процесі вивчення адаптаційного періоду здобувачів освіти:

- методика "Мій настрій" у модифікації Н.В. Сосновенко, А.І. Тінякової (дошкільники, учні 1 класу та початкової школи);
- опитувальник інформованості учня/студента про організацію навчально-виховного процесу "Знання правил поведінки у навчальному закладі" за А.І. Тіняковою;
- опитувальник для педагогічних працівників за Н.В. Сосновенко, А.І. Тіняковою;

- аналіз навчальної документації;
- соціометрія.

Для проведення поглибленого вивчення причин дезадаптації (перший та другий зрізи) соціальний педагог підбирає методики відповідно до виявлених "груп ризику".

При дослідженні міжособистісних стосунків в шкільному середовищі, у тому числі виявленні ризиків виникнення конфліктних ситуацій рекомендовано використовувати:

- методику "Соціометрія" (Дж. Морено);
- опитувальник суб'єктивного ставлення школяра до діяльності, самого себе та оточуючих (ССДСО) (автор - О. Афанасьєв);
- методику "Вивчення мотивів взаємодії з дорослими";
- методику "Загальна оцінка психологічного клімату вашого колективу" (за Є.І. Роговим);
- методику "Визначення інтегральних форм комунікативної агресивності" (В.В. Бойка);
- анкети для дітей за матеріалами посібника "Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітньому навчальному закладі";

- анкетування учнів про задоволення перебуванням у закладі освіти та рівне ставлення (адаптовано Т.В. Войця);

- методика "Вивчення індивідуальних потреб та індивідуального плану роботи з дитиною" (адаптовано Т.В. Войця).

Дослідити вплив сімейного середовища на формування поведінкових моделей здобувачів освіти допоможуть такі методики:

- генограма (інформація про внутрішньосімейні стосунки у трьох-чотирьох поколіннях);
- еко-карта (вплив на сім'ю мікро- і макросередовища);
- методика незакінчених речень А. Пейна (модифікована С. Подмазіним);
- проективні методики (зокрема, психомалюнки "Портрет моєї сім'ї", "Зачарована сім'я", "Кінетичний малюнок сім'ї" та інші) - рекомендована співпраця з практичним психологом!
- опитувальник "Діагностика сімейних взаємовідносин" (автори - Е. Ейдемільер та В. Юстицькіс);
- методика "Колесо життя" (Книга для батьків. Посібник для тренінгового курсу "Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі" / За заг. ред. Т.Ф. Алексєєнко. - Київ: Наук. світ, 2006. - 496 с. С. 162-164)

Для здійснення комплексної оцінки потреб сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах рекомендовано застосовувати додаткові діагностичні методики, спрямовані на раннє виявлення вразливих сімей із дітьми, ведення випадку, оцінки потреб дитини та її сім'ї (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. У 2-х ч., Ч.І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З.П. Кияниця, Ж.В. Петроцько. - Київ: Обнова Компані, 2017. - 256 с. - С. 230-250):

- опитування щодо оцінки потреб дитини та здатності батьків їх задовольнити;
- опитування щодо оцінки впливу факторів сім'ї та середовища;
- самооцінка якості життя;
- карта соціальних зв'язків;
- методика "Карта бажань" (усвідомлення і формулювання власних цілей клієнта);
- методика "Лінія життя" (аналіз бажаного майбутнього клієнта);

- методика "Моя зайнятість та розподіл часу";
- методика "Джерела доходів та витрати";
- методика "Вплив фінансового становища сім'ї на дитину/дітей та інших членів сім'ї" (у тому числі з метою виявлення ризиків незабезпечення основних потреб дитини)

Кожна з цих методик актуальна на різних етапах оцінки. Окремі методики рекомендовано проводити із залученням психолога [10].

Рекомендований перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей (додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 30.10.2018 № 1/9-656) розміщено за посиланням: <https://drive.google.com/file/d/1PU6kXEiObtVgUSF0ei5hGpWnYWb5TsD0/view>

При дослідженні впливу середовища на формування поведінкових моделей здобувачів освіти з метою виявлення соціальних ризиків для здобувачів освіти (порушення прав дитини, підліткова злочинність та бездоглядність, торгівля людьми, насильство, ризикована поведінка в інтернеті) необхідно керуватися Методичними рекомендаціями щодо організації роботи з розв'язання насильства в закладах освіти (авторки Соловйова О.Д., Дубровська Є.В.), розміщені за посиланням: https://wcu-network.org.ua/public/upload/files/1480677559_organizaciya_roboti_z_rozvyazannya_problemi_poperedzhennya_nasilstva_v_shkoli.pdf

Щодо діагностики виявлення соціальних ризиків рекомендуємо для використання з учнями старших класів закладів загальної середньої освіти "Анкети щодо рівня обізнаності з проблем торгівлі людьми" [4].

З метою своєчасного виявлення схильності учнів/студентів до адиктивної поведінки доцільно використовувати анкети та тести за матеріалами програми факультативного курсу "Відверта розмова", наприклад: анкета для учнів "Що я знаю про алкоголь та наслідки його вживання", анкети для батьків "Корисні навички моєї дитини", "Наскільки добре я знаю свою дитину", "Потреби моєї дитини", "Спілкування з дитиною" та інші. (Сімейний щоденник для сімейної розмови / Кер. авт. кол. Панок В.Г., Авт. кол. Вієвський А.М., Лепеха К.І., Лунченко Н.В. Луценко Ю.А., Острова В.Д., Сосновенко Н.В. - Київ, 2014. - 108 с.).

Дані за результатами соціальної паспортизації групи, класу, закладу освіти в процесі проведення громадського огляду з метою узагальнення та систематизації інформації про дітей та сім'ї з числа соціально-вразливих категорій заносяться в "Соціальний паспорт класу" (Додаток 10 до листа Міністерства освіти і науки України від 05.09.2018 № 1/9-529), "Соціальний паспорт закладу освіти", "Соціальний паспорт сім'ї".

Щоб процес діагностування був успішним і результативним, соціальному педагогу необхідно дотримуватися таких умов:

- вивчення особистості спрямовується на пошук резервів особистості, її прихованих можливостей і потенціалів, а не на викриття недоліків;
- діагностика повинна стимулювати, а не виступати самоціллю;
- діагностику необхідно здійснювати у процесі діяльності та спілкування;
- особистість вивчається не ізольовано, а в контексті соціальних відносин;
- результати діагностики забороняється спрямовувати проти самої особистості;
- висновки про об'єкт діагностики не можна робити на підставі результатів лише одного методу;
- особистість дитини необхідно вивчати в розвитку та порівнювати її досягнення не лише з результатами інших, а й з власними показниками [5].

Також обов'язковими вимогами до соціального педагога є: володіння вміннями визначати пріоритетні напрями та об'єкти психолого-педагогічної діагностики, використання ліцензованого діагностичного інструментарію, уміння розробити програми психолого-педагогічного діагностування як окремої особистості, так мікрогруп, аналізувати й узагальнювати результати діагностичної роботи, використовувати результати діагностування у проектах професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лист Міністерства освіти і науки України 07.08.2018 р. № 1/9-487 "Про пріоритетні напрями психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу учасників освітнього процесу на 2018-2019 навчальний рік". [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2018/08/08/lyst-mon-vid-07-08-2018-1-9-487-pro-priorityetni-napryamy-roboty-psyholohichnoji-sluzhby-u-systemi-osvity-na-2018-2019-n-r/>
2. Методичні рекомендації про застосування діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству відносно дітей фахівцями психологічної служби у системі освіти (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України 30.10.2018 № 1/9-656). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0656729-18>
3. Положення про психологічну службу у системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 31 липня 2018 року за № 885/32337) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>
4. Гриценко Л.І. Профілактична робота в навчальних закладах з протидії торгівлі людьми: Методичні рекомендації з використання навчальних матеріалів (фільм "Станція призначення - життя" для дітей та молоді 16-19 років, посібник тренера, посібник учасника "Як підвищити рівень усвідомлення проблеми торгівлі людьми"). / [Л.І. Гриценко, Н.В. Лунченко, О.В. Ерстенюк] - Київ: Видавничий дім "АДЕФ - Україна", 2008. - 56 с.
5. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. / Л.М. Завацька - Київ: Видавничий Дім "Слово", 2008. - 240 с.
6. Робоча книга працівника психологічної служби: практичний посібник - Т. 1: Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально-виховного процесу / наук. ред.: В.Г. Панок; авт. кол. 1 т.: [Н.В. Сосновенко, А.І. Тінякова]. Видання 2-е, виправлене та доповнене. - Київ: Український НМЦ практичної психології та соціальної роботи, 2014. - 112 с.
7. Сейко Н.А. Соціальна педагогіка: Курс лекцій / Н.А. Сейко - Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. - 260с.
8. Соціально-педагогічна діагностика: наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Н.П. Краснова, Л.П. Харченко, Я.І. Юрків, І.С. Сьомкіна]; Держ. закл. "Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка". - Луганськ : Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2011. - 429 с.
9. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах: метод. рек. / автори-упор. В.Г. Панок, З.О. Гаркавенко, О.Г. Карагодіна, А.С. Шапошнікова. - [2-е вид., стереотип.]. - Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. - 76 с.
10. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. У 2-х ч., Ч.І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З.П. Кияниця, Ж.В. Петрович. - Київ: Обнова Компані, 2017. - 256 с.
11. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. / З. М. Шевців - Київ : Центр учбової літератури, 2012. - 248 с.

В.В. Плахута,

методист кабінету відділу фізичної культури і військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКІЙ МОЛОДІ ЖИТТЄВО НЕОБХІДНИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ ТА ДІЙ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

П'ять довгих років продовжується війна українського народу за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність нашої держави Україна. На виконання конституційних норм про захист Вітчизни, Закону України "Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями у Донецькій і Луганській областях", що регулює дії української влади, у суворій відповідності до Конституції України, та обумовлюється головна мета воєнної політики України - створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах державного кордону України.

Армія потребує підготовленого резерву, і саме сучасна школа може забезпечити виконання цього завдання, адже на заняттях з навчального предмета "Захист Вітчизни" допризовна молодь формує почуття патріотичної свідомості та національної гідності, отримує початкову військову підготовку. Тому на виконання Закону України "Про військовий обов'язок та військову службу" та "Положення про допризовну підготовку" затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 року №1770, Міністерство освіти і науки України затвердило нову програму навчального предмета "Захист Вітчизни" (Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407), що розпочала свою дію з попереднього навчального року. В новій програмі сформовані нові підходи до реалізації принципів підготовки учнів до військової служби у Військовій організації держави, до захисту своєї Вітчизни.

Метою навчального предмета "Захист Вітчизни" є формування в учнівській молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання як складову частину національно-патріотичного виховання. Провідним засобом реалізації вказаної мети є запровадження компетентнісного підходу в освітній процес, на основі ключових компетентностей як кінцевого результату освітнього процесу.

У навчальній програмі виокремлено такі наскрізні змістові лінії: "Екологічна безпека та сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість та фінансова грамотність".

Наскрізні змістові лінії відображають провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються у процесі навчання і виховання учнів, та є засобом інтеграції навчального змісту, корелюються з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня, що визначають його поведінку в життєвих ситуаціях. Також вагомим місцем у зазначеній програмі займають нові поняття щодо захисту України в умовах нових викликів, зокрема під час ведення "гібридної війни". Саме критичне мислення та медіаграмотність є тією "зброєю" громадян, з якою учні мають ознайомитися на уроках навчального предмета "Захист Вітчизни" в закладах середньої освіти.

Предмет "Захист Вітчизни" є обов'язковим навчальним предметом, який вивчається в навчальних закладах системи загальної середньої освіти упродовж 10 і 11 класів та під час

навчально-польових занять (зборів) і навчально-тренувальних занять (дівчата). Навчальна програма передбачає вивчення предмета 1,5 та 2 години за умови виділення 0,5 годин з варіативної складової.

Поділ класів на групи юнаків та дівчат здійснюється незалежно від кількості учнів у класі. Проте, якщо у групі є менше 5 осіб, то учні цієї групи навчаються за індивідуальними навчальними планами. Навчально-польові заняття (збори) і навчально-тренувальні заняття проводяться з метою практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів у 11 класі наприкінці навчального року. 3-х денні (18 годин) навчально-польові заняття (збори) та навчально-тренувальні заняття проводяться на базах військових частин, військових комісаріатів, лікувально-оздоровчих установ, базових навчальних закладів та навчальних закладів. До їх організації та проведення залучаються обласні, міські/районні військові комісаріати та органи місцевого самоврядування.

Основною організаційною формою вивчення предмета "Захист Вітчизни" в закладах загальної середньої освіти усіх типів є урок, що проводиться вчителем згідно з календарно-тематичним плануванням та навчальним планом, складеними відповідно до навчальної програми. Важливими умовами успішності занять з предмета є висока дисципліна, організованість, відповідальність учнів.

Урок, як основна організаційна форма предмета "Захист Вітчизни", починається з шиккування, виконання гімну України, перевірки готовності класу до уроку і тренування (за окремою тематикою) протягом 3-5 хв. На заняттях стосунки між учнями та вчителем, а також учнів між собою підтримуються відповідно до вимог Закону України "Статут внутрішньої служби Збройних Сил України", як між військовослужбовцями Збройних сил України.

Обов'язкова форма одягу для вчителя під час проведення занять з предмета "Захист Вітчизни" (програма для юнаків) - військова (форма Збройних формувань України) у відповідності до наказу Міністерства Оборони України від 29.02.2016 № 113 "Зразки військової форми одягу та знаки розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України та ліцеїстів військових ліцеїв".

Уроки предмета "Захист Вітчизни" повинні мати практичну спрямованість. Психологічна підготовка учнівської молоді до захисту Вітчизни здійснюється протягом усього викладання предмета.

Морально-психологічна підготовка здійснюється під час навчання з метою формування морально-психологічної готовності та спроможності учнів виконувати покладені на них завдання, переборювати труднощі та небезпеку у надзвичайних ситуаціях, витримувати навантаження. Для цього на заняттях та тренуваннях учителями створюються відповідні умови. Вивчення цивільного захисту проводиться окремо у групах юнаків і дівчат.

Стройова підготовка молоді проходить під час уроку, а також у вигляді стройових тренажів на початку уроку тривалістю 3-5 хвилин.

Залежно від матеріально-технічної бази навчального закладу, професійної компетентності вчителя кількість

годин програмового матеріалу може бути скориговане на 20 відсотків в межах розділу. Послідовність вивчення розділів та тем в межах вимог навчальної програми вчитель може коригувати самостійно.

Стрільба з автомата проводиться на відповідно обладнаних стрільбищах і в тирах згідно з планами військових комісаріатів на підставі наказів, погоджених з начальником гарнізону (командиром військової частини, начальником вищого військового навчального закладу), органом управління освітою і керівником навчального закладу та дотримання заходів безпеки.

З метою більш ефективної організації навчально-польових зборів, установам освіти, пропонуємо визначити навчальні заклади загальної середньої освіти, на базі яких проводити заняття під час зборів підготовки, залучивши до них учнів з інших навчальних закладах загальної середньої освіти, об'єднавши їх у навчальні взводи та відділення.

Практичне закріплення теоретичного матеріалу з розділу "Основи цивільного захисту" передбачається під час проведення Дня цивільної оборони (цивільного захисту) в навчальних закладах системи загальної середньої освіти.

Оцінювання рівня засвоєння учнями програмового матеріалу здійснюється відповідно до "Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти".

З метою підвищення протимінної безпеки населення та дітей рекомендуємо в навчальних закладах системи загальної середньої освіти спланувати цикл уроків та виховних заходів, присвячених поведінці учнів з вибухонебезпечними предметами, на які учні можуть наразитися (лист Міністерства освіти і науки України від 19.08.2014 № 1/9-419 "Щодо проведення уроків та виховних заходів з питань протимінної безпеки населення та дітей у загальноосвітніх навчальних закладах").

Зазначені заходи можуть бути проведені для всіх категорій учнів на уроках з предметів "Основи здоров'я", "Захист Вітчизни" та виховних годинах у навчальних закладах загальної середньої освіти. Для проведення уроків рекомендовано використовувати відеоматеріали з питань протимінної безпеки для загального населення та дітей, що розроблені Державною службою з надзвичайних ситуацій, ОБСЄ, ЮНІСЕФ та отримали статус соціальної реклами від Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення.

Звертаємо увагу, що у відповідності до п.8 розпорядження Адміністрації Президента України від 12.09.2014 № 031-01/294 про підготовку вчителів за програмою санітарних інструкторів, військово-медичної підготовки та з метою виконання вимог листа Міністерства освіти і науки України від 19.09.2014 №1/9-476, право викладання предмета "Захист Вітчизни" (як для юнаків так і для дівчат) мають тільки ті вчителі, які пройшли навчальний тренінг з військово-медичної підготовки та мають відповідне посвідчення, що засвідчує факт проходження навчання.

Навчання школярів питанням надання домедичної допомоги також підтверджується деякими педагогічними висновками, а саме:

- навчання проходять всі вікові групи населення країни. Для досягнення статистично значимого зростання успішних реанімацій, необхідно, щоб принаймні 15% населення володіло навичкам надання допомоги;
- доступ до інформації, пов'язаної зі здоров'ям, часто неоднаковий у різних соціальних груп населення, у результаті чого виникає більше випадків безуспішного лікування зупинки серця;
- соціальні навички відповідальності необхідно розвивати на ранніх етапах навчання дітей;
- проведені соціальні дослідження показали, що школярі в препубертатному періоді менше реагують на стримуючі фактори при навчанні наданню допомоги. Крім того, найсильнішим стримуючим фактором в прийнятті практичних рішень в реальному житті є страх допустити помилку. Цей аспект реалізації практичних дій також досить легко усувається при навчанні школярів.

Вчителі захисту Вітчизни зобов'язані надавати організаційно-методичну допомогу та брати участь у проведенні зазначених заходів.

Для активізації військово-патріотичного виховання закладах загальної середньої освіти рекомендується вести гурткову роботу відповідного напрямку. Під час проведення відповідної роботи необхідно керуватися Концепцією допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, навчальною програмою "Захист Вітчизни", угодою про співробітництво між обласним управлінням освіти і науки та обласним військовим комісаріатом про спільну діяльність з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Безпека під час проведення навчальних занять із предмета "Захист Вітчизни" забезпечується їх чіткою організацією, суворим дотриманням заходів, що визначаються статутами, курсом стрільб, відповідними керівництвами та настановами.

Керівники навчальних закладів зобов'язані вживати заходів щодо попередження загибелі та травмування учнів, встановлювати необхідні вимоги безпеки під час роботи з озброєнням та військовою технікою, під час здійснення маршу в район занять, проведення занять, стрільб, спеціальних занять і робіт, своєчасно доводити ці вимоги до учнів та добиватися їх суворого виконання.

Перед початком занять керівник навчального закладу зобов'язаний особисто впевнитись, що для цього створені безпечні умови, учні засвоїли вимоги безпеки та мають достатні практичні навички щодо їх виконання. Відповідальність за дотримання учнями вимог безпеки під час занять несуть викладачі предмета "Захист Вітчизни".

Також важливим є підготовка відповідного рівня вчителів, які б могли якісно викладати предмет з врахуванням певних особливостей. Нагадуємо, що відповідно до "Положення про допризовну підготовку" затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 року №1770, викладати предмет "Захист Вітчизни" мають право офіцери запасу або у відставці, які мають вищу освіту, спроможні за віком і станом здоров'я якісно проводити заняття, а також випускники вищих педагогічних навчальних закладів за спеціальністю викладач допризовної підготовки і фізичного виховання. У разі коли немає можливості укомплектовувати ці посади офіцерами, вчителями можуть бути призначені добре підготовлені та досвідчені прапорщики (мічмани), сержанти (старшини), солдати (матроси) запасу з вищою освітою і пройшли додаткову підготовку для вчителів, що не мають звання офіцера. За добір кандидатів на посади вчителів захисту Вітчизни відповідальні місцеві військові комісаріати, за письмовими запитами закладів і установ освіти.

Звертаємо увагу, що призначення осіб для викладання предмета "Захист Вітчизни", що взагалі не мають військового звання є грубим порушенням діючого законодавства про освіту і оборону.

Питання, які не висвітлені в цій публікації, можна знайти в методичних рекомендаціях на 2018-2019 навчальних рік.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Інформаційні ресурси:

1. Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>.
2. Офіційний веб-сайт Інституту інноваційних технологій і змісту освіти / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://iitso.gov.ua>.
3. Офіційний веб-сайт Національної академії педагогічних наук України / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.ipv.org.ua>.
4. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua>.
5. Сайт газети "Народна армія" / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.na.mil.gov.ua/>
6. Сайт журналу "Військо України" / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://viysko.com.ua/>
7. Сайт науково-теоретичного та науково-практичного журналу "Наука і оборона" / [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.nio.mil.gov.ua>.

8. Сайт Державної служби з надзвичайних ситуацій України / [Електронний ресурс] - <http://www.mns.gov.ua>.
9. Сайт Товариства сприяння обороні України / [Електронний ресурс] - <http://tsou.org.ua>.
10. Сайт Товариства Червоного Хреста України / [Електронний ресурс] - <http://www.redcross.org.ua>.
- Корисні інтернет-посилання:
1. Брусний С. Брати по духу і зброї. Про дружбу козаків і татар [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / Сергій Брусний. - 15.03.2011. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/15/31684/>
2. Громенко С. Як козаки з кримськими татарами від турків Крим боронили [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / С.Громенко. - 15.08.2014. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/08/15/144019/>
3. Солодзько П. Берестечко. Експерсія музеєм "Козацькі могили" [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / П.Солодзько. - 10.07.2011. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/07/10/45334/>
4. Українське козацтво у ХХ-XXI сторічч [Електронний ресурс. Інформаційний портал]. - Режим доступу: <http://vjisko.milua.org/i3.htm>
5. Хундерт З. Запорожці як фактор політичної боротьби в Речі Посполитій [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / З.Хундерт. - 23.12.2013. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/12/23/140453/>
6. Черкас Б. Козаки на Балтіці. Як запорозькі "чайки" воювали проти шведів [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / Черкас Б. - 10.10.2013. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/10/10/137416/>;

7. Чухліб Т. Українці, які не дали туркам захопити Європу. Три несподівані долі [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / Т.Чухліб. - 17.01.2013. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/01/17/108588/>
8. Стисла історія Легіону Українських Січових Стрільців [Електронний ресурс. Інформаційний портал] - Режим доступу: <http://ycc.milua.org/history.html>
- Дієва армія УНР:
9. Мінітарна Україна [Електронний ресурс. Інформаційний портал] - Режим доступу: <http://forum.milua.org/viewforum.php?f=2>
10. Холодний Яр [Електронний ресурс. Інформаційний портал] - Режим доступу: <http://unknownwar.info/>
- Діяльність УПА:
11. ОУН-УПА: Легенда спротиву [Електронний ресурс. Інформаційний портал]. - Режим доступу: <http://oun-upa.ga/>
12. Пагіря О. Нескорені. Чому українські повстанці не стали нацистськими та радянськими колаборантами [Електронний ресурс] // Український тиждень [сайт] / Пагіря О. - № 41 (258) від 11 жовтня 2012 р. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/62077>
13. Патриляк І. Українські націоналісти проти гітлерівської Німеччини. Рух Опору [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / Іван Патриляк. - 08.05.2014. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/05/8/142834/>
14. Патриляк І. УПА була більш "робітничо-селянською", ніж радянські партизани [Електронний ресурс] // Історична правда [сайт] / Іван Патриляк. - Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/10/14/59049/>

В.Д. Ярова,

завідувач кабінету відділу фізичної культури і військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ВКЛАД ПРЕДМЕТА " ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА" У ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я й здоров'я оточуючих як до найвищої соціальної цінності, формування високого рівня здоров'я дітей та учнівської молоді.

Фізична культура як складова загальної культури, закладає основи збереження здоров'я та розвитку всіх його складових, використовує комплексний підхід до формування розумових та фізичних якостей і навичок, удосконалює фізичну та психологічну підготовку до активної життєдіяльності, формує пріоритети оздоровчої спрямованості фізичних вправ. Навчання фізичної культури в основній школі спрямоване на досягнення загальної мети базової загальної середньої освіти, що полягає у розвитку і соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник основної школи - це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; компетентний мовець, що вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться

до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя.

Мета фізичної культури реалізовується комплексом таких навчальних, оздоровчих і виховних завдань:

- формування загальних уявлень про фізичну культуру, її значення в житті людини, збереження та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку;
- розширення рухового досвіду, вдосконалення навичок життєво необхідних рухових дій, використання їх у повсякденній та ігровій діяльності;
- розширення функціональних можливостей організму дитини через цілеспрямований розвиток основних фізичних якостей і природних здібностей;
- формування ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ як одного з головних чинників здорового способу життя;
- формування практичних навичок для самостійних занять фізичними вправами та проведення активного відпочинку;
- формування високих моральних якостей.

Вклад предмета у формування ключових компетентностей:

1. Розв'язувати проблемні завдання у сфері фізичної культури і спорту; досягати конкретних цілей у фізичному самовдосконаленні; розробляти індивідуальні оздоровчі програми з урахуванням власних можливостей, мотивів та потреб; шукати, аналізувати та систематизувати інформацію у сфері фізичної культури та спорту.

2. Правильно використовувати термінологічний апарат, спілкуватися в різних ситуаціях під час занять фізичною культурою і спортом українською мовою, за допомогою спілкування розв'язувати конфлікти, популяризувати ідеї фізичної культури і спорту мовними засобами.

3. Використовувати математичні методи під час занять фізичною культурою, для створення індивідуальних фізкультурно-оздоровчих програм, здійснення самооцінювання власного фізичного стану, вести рахунок при проведенні змагань у різних видах спорту, здійснювати підрахунок та аналізувати частоту серцевих скорочень у стані спокою та під час фізичних навантажень, розраховувати зусилля для досягнення мети, аналізуючи швидкість, відстань, траєкторію, тощо.

4. Організовувати та здійснювати туристичні мандрівки; застосовувати інноваційні технології для покращення здоров'я; виконувати різні фізичні вправи в умовах природного середовища, використовувати сили природи в процесі занять із фізичної культури.

5. Свідомо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших; організувати гри чи інший вид рухової діяльності, спілкуватися в різних ситуаціях фізкультурно-спортивної діяльності.[1]

Зазначимо, що Інваріантна складова Типових навчальних планів, до якої входить навчальний предмет "Фізична культура", сформована на державному рівні і є однаковою для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування та форми власності.

Опанування змісту фізичної культури як базового навчального предмета здійснюється за навчальними програмами, що мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України.

Навчальна програма "Фізична культура. 5-9 класи" розроблена на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 р. № 462) та відповідно до положень "Концепції Нової української школи" (2016)

Змістове наповнення варіативної складової навчальний заклад формує самостійно із модулів, запропонованих навчальною програмою. У 5-6 класах учні мають опанувати 4-6 варіативних модулів, у 7-8 класах - 3-5, у 9 класі - 3-4 модулі. На опанування обраних модулів відводиться приблизно однакова кількість годин, але не менше ніж 18. Однак не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Навчально-виховний процес з фізичної культури у 2019/2020 н.р. здійснюється за робочими навчальними планами, що складаються на основі Типових навчальних планів закладів загальної середньої освіти і затверджуються відповідним органом управління освітою.

Змістове наповнення предмета "Фізична культура" в старшій школі навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загальнофізичної підготовки, передбачених програмою для даного класу до кожного варіативного модуля. У 10-11 класах учні мають опанувати 2-3 варіативних модулі. На їх опанування відводиться приблизно однакова кількість годин. Не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

У разі освоєння двох варіативних модулів протягом одного навчального року та у випадку, коли рік вивчення модуля не відповідає класу навчання (наприклад у 10-класі вивчається модуль баскетбол, третій рік вивчення), учитель повинен скоригувати змістове наповнення варіативного модуля та нормативи оцінювання.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674, учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Не допускати на уроках фізичної культури навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання в розвитку фізичних якостей учитель разом з учнем складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі/учениці додаткові бонуси при оцінюванні навчальних досягнень.

При складанні розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі.

Оцінювання навчальних досягнень учнів/учениць на уроках фізичної культури може здійснюватися за такими видами діяльності:

1. Засвоєння техніки виконання фізичної вправи (може здійснюватися окремо від прийому навчального нормативу).
2. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).
3. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.
4. Засвоєння теоретико-методичних знань.

При цьому оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються навчальні нормативи, які розроблено для кожного року вивчення. Навчальні нормативи є орієнтовними. Порядок їх проведення визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, оцінюються за теоретико-методичні знання, техніку виконання вправ, складання відповідних нормативів, які їм не протипоказані.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюється, а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня/учениці, непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

При проведенні занять з фізичної культури слід дотримуватись "Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах" (наказ МОН України від 01.06.2010 № 521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Навчальна програма "Фізична культура. 5-9 класи" наказ МОН від 23.10.2017 № 1407. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
2. Фізична культура. 10-11 класи: наказ МОН від 23.10.2017 № 1407. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua
3. Наказ МОН України від 01.06.2010 № 521, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.mon.gov.ua
4. Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури: наказ МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.imzo.gov.ua

О. В. Овчаренко,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ФЕНОМЕН АГРЕСІЇ ЯК ПІДҐРУНТЯ ПРОЯВІВ БУЛІНГУ

В наш час перед практичними психологами постає задача оптимізувати психічний стан кожної особистості та суспільства в цілому з метою нівелювання агресивних тенденцій. Реалізація указаних завдань визначена Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" та Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)". Інтерес до питання походження агресії, механізмів агресивних дій, шляхів попередження випадків насилля простежується у працях більшості видатних філософів та психологів усіх епох. Зокрема, у період Античності добро і зло вивчалось крізь призму розуміння дуалістичної суті людини (Гіпократ, Гален, Платон, Арістотель). В Середні віки набули поширення теоцентричні ідеї, згідно яких ключовими стали феномен гріхопадіння та необхідність духовного розвитку людини (Тертуліан, Аврелій Августин, Никифор, Кирило Туровський). В епоху Відродження вивчалися причини людської злочинності та аналізувались суспільні фактори, що її породжували (Петро Помпонаці, Еразм Роттердамський, Томас Мор). В Новий час розвивались ідеї педагогічного та соціального спрямування з метою регуляції моральної поведінки індивіда чи групи (Жан Піаже, Девід Дюркгейм, Адольф Кетле та ін.).

Питання агресії викликає великий інтерес в умовах сучасності. Такі прояви агресії як ворожість, ненависть, цькування, ігнорування, соціальна ізоляція, насилля, маніпуляція характеризуються руйнівною силою та негативно позначаються на психічному здоров'ї кожної людини. Агресія виражається не лише на поведінковому рівні, а на енергетичному та мотиваційному, що розкриває необхідність вивчення феномену агресії в цілісності з урахуванням свідомих мотивів та неусвідомлюваних тенденцій, що породжують агресивні дії.

Розкриття сутності поняття "**агресія**" передбачає звернення до філософських словників, в яких вказано: "**Агресія** (від лат. *aggredior*) - у філософії це поняття, що позначає гранично насильницькі акти суб'єктів (сторін) взаємодії" [17, с. 11]. Поряд з поняттям "агресія" подано тлумачення поняття "агресивність", що визначається як будь-яка дія, що полягає в нанесенні шкоди. Оскільки у філософії явище агресії трактується як насильницькі акти, вважаємо за доцільне проаналізувати поняття "насилля". Насилля визначається як "суспільне відношення, в ході якого одні індивіди (групи людей) шляхом зовнішнього примусу, що представляє загрозу для життя, підкорюють собі інших, їх здібності, виробничі сили, власність" [16, с. 349]. Отже, зазначене вище дає підстави вказати, що агресія є загальним поняттям, що містить в собі елементи насилля та знаходить вираження в агресивності.

У співставленні з філософським тлумаченням окресленого питання у психологічних словниках **агресія** - це "індивідуальні або колективні дії чи поведінка, спрямовані на нанесення фізичної чи психологічної шкоди або на знищення іншої людини чи групи" [7, с. 12]; "цілеспрямована деструктивна поведінка людини, яка суперечить суспільно-встановленим нормам і завдає іншим фізичної шкоди чи спричиняє психологічний дискомфорт (напруженість, пригніченість, страх тощо)" [12, с. 10]. Разом з цим, агресивність тлумачиться як "стійка риса особистості - готовність до агресивної поведінки" [7, с. 11]; "ситуативний стан, який характеризується афективними спалахами гніву чи злоби та імпульсивними

проявами поведінки" [12, с. 10]. Як бачимо, у психологічних словниках поняття "агресія" розуміється у зв'язку з індивідуально-психологічними характеристиками суб'єкта: деструктивність, імпульсивність, озлобеність, тощо.

Агресія як явище вивчалась представниками різних психологічних шкіл та напрямів. Так, психоаналітики (М. Кляйн, А. Фрейд, З. Фрейд, К. Хорні та ін.) акцентували увагу на агресивній енергії (танатос) поряд з життєстверджувальною силою психіки (лібідо). Вчені описували агресивні тенденції як вроджені інстинктивні утворення, що можуть бути спрямовані всередину (аутоагресія, самопокарання, суїцид) чи назовні (насилля, тероризм). Зокрема, З. Фрейд пише: "Агресія, що не знайшла виходу, може обернутися для людини тяжким ушкодженням; все виглядає так, ніби для того, щоб не зруйнувати самого себе, необхідно зруйнувати інше і інших, і цим самим уберегти себе від саморуйнування" [19, с. 197]. І далі: "... приреченням культури протистоїть природній первинний позив людської агресивності, ворожості кожного до всіх і всіх до одного" [20, с. 226]. Тобто, агресія є першопочатково закладеною енергією психіки, активною формою вираження, що слугує розвитку.

Засновниця дитячого психоаналізу та донька **З. Фрейда Анна Фрейд** [18] розглядала агресію як природний інстинкт виживання, що становить необхідну адаптивну силу дитини. В процесі соціалізації агресивні імпульси маскуються завдяки захисним механізмам психіки (витіснення, заперечення, інкороція, ідентифікація, регресія, сублімація, та ін.). Сублімація є найконструктивнішим захисним механізмом та визначається як здатність психіки переорієнтувати психічну енергію з непродуктивних цілей на соціально-визнані, завдяки чому формується наукове пізнання, дослідницький інтерес, художня творчість. Зростання випадків агресії у дитини, некерованість поведінки, нестримність у досягненні бажаного, а також неможливість адаптуватись до умов шкільного навчання - все це критерії затримки розвитку лібідного аспекту психіки, що породжені ранньою розлукою із мамою, втратою емоційного зв'язку, фрустрацією базових потреб, тощо. Тому А. Фрейд наполягала на вагомості катарсису (розрядки) агресивних імпульсів дитини в ранньому віці. Нemoжливiсть вивільнення агресивних імпульсів дитини призводить до зростання психічної напруги, що в результаті знаходять вияв у руйнівних вчинках в дорослому житті. Вивчення психоаналітиками захисних механізмів психіки посприяло розвитку ідей про важливість різноманітних видів гурткової роботи у вихованні дітей різного віку.

Американський психоаналітик К. Хорні [22], спираючись на багаторічний клінічний досвід, показує зв'язок агресивних потягів з невротичними механізмами психіки, зі страхами, фрустрацією, прагненням до влади, гординою та наголошує на різноманітності форм і наслідків людської агресії. Дослідниця твердить: "У людини залишається, по суті, єдиний вибір: страждати самій чи руйнувати себе або примушувати страждати інших і руйнувати їх. Ці потяги можна пом'якшити, поставити під контроль, але в кінцевому наслідку вони неодмінні" [22, с. 393].

Засновниця теорії "об'єктних відношень" М. Кляйн [8] вказала, що агресивні імпульси дитини породжені станами напруги та фрустрацією, які виникають у зв'язку із первинною взаємодією немовляти з матір'ю. Надмірні деструктивні

імпульси психіки, які знаходять вираження в жадібності, заздрості, агресивності, призводять до того, що немовля викривляє та перебільшує роль фруструючих факторів. Як наслідок, посилюється внутрішня тривога, що породжує агресивні дії. Варто зазначити, що на сьогоднішні часи вчені не дійшли згоди відносно трактування ролі фрустрації у походженні агресії: незадоволення в досягненні мети лише частково може провокувати агресію поряд з іншими психічними станами та актами.

Неофрейдист Е. Фромм [21] звертається до поняття "деструктивність" для пояснення суті руйнівної енергії психіки особистості. На його думку, деструктивність є активною формою відчуженості та результатом блокування продуктивності. Відносно згубної ролі деструктивних сил Е. Фромм пише: "...це енергія "непрожитого" життя, що трансформована в енергію руйнування дійсного життя" [21, с. 131]. Вчений обґрунтовує пропорційну залежність ступеня деструктивності та ступеня блокування розвитку здібностей людини. Механізм появи деструктивної енергії полягає в наявності перепон до творчого розвитку особистості. Серед таких перепон Е. Фромм описує блокування енергії в ситуації спонтанного прояву людських почуттів, емоцій, фізичних та інтелектуальних здібностей, втрати можливостей.

Представники гуманістичного напрямку (А. Маслоу, Г. Олпорт та ін.) не заперечували інстинктивне походження агресивних потягів, проте акцентували дослідницьку увагу на духовній складовій особистості людини. Зокрема, А. Маслоу [9] вказав, що початки агресії є в кожній людині, а подолання її проявів свідчить про психологічну зрілість особистості. Відповідно, прояви садизму, жорстокості, озлобленості властиві невротичним, не розвинутим індивідам. З досягненням самоактуалізації та внутрішньої свободи особистість набуває нових ("здорових") форм вираження агресії: протистояння пригніченню, відстоювання справедливості, самоствердження.

Представник американської психології Г. Олпорт [11] наводить наступні твердження в поясненні феномену агресії: агресія породжує агресію; агресія є звичкою; агресія і ненависть є реактивним протестом; особиста агресивність існує у великих кількостях в опосередкованих формах. Дослідник виступав проти односторонності в трактуванні феномену агресії, припускаючи генетичний характер її походження та нестабільність особистості в проявах надмірної агресивності чи максимальної дружельності.

З позиції індивідуальної психології А. Адлера [1] головне джерело агресивної поведінки лежить в могутньому прагненні досягти переваги і досконалості, яка розвивається у відповідь на почуття меншовартості. А. Адлер наполягав на існуванні потенціалу агресії, який набуває вираження через компенсаційні механізми психіки, зокрема, через ствердження влади над іншими людьми. Завдяки проявам агресивності людина реалізовує свої егоїстичні інтереси. Ідея про роль природного потенціалу агресії людини відображена у наступній цитаті видатного психолога: "Психічна діяльність - це комплекс агресивних і захисних механізмів, кінцеве призначення яких - гарантувати продовження існування даного організму і дати йому можливість безпечного розвитку" [1, с. 20].

Фактори виникнення агресії пов'язані з віковими особливостями розвитку індивіда, формами вираження агресії та інтрапсихічними механізмами. У психологічному словнику йдеться про такі мотиви агресії - відреагування дискордату, стану стресу, фрустрації, досягнення цілей, самоствердження [12].

Американський психолог Л. Берковіч [4], аналізуючи поняття "емоційна агресія", її складовими називає імпульсивність, збудження, необдуманість дій та їх наслідків. На думку вченого, цілями емоційної агресії слугує прагнення самоствердження, збереження "Я-концепції", підвищення власного соціального статусу чи потреба відстояти ті моральні принципи, які індивід вважає вірними. Серед

механізмів, які впливають на формування агресивних дій у дітей Л. Берковіч виділяє: закріплення агресивної поведінки, моделювання як відтворення агресивних вчинків дорослих, негативне підкріплення агресії як форми досягнення цілей, фрустрація дитячих потреб, емоційне зараження як імітація популяризованих у засобах масової інформації (ЗМІ) форм насилля.

Аронсон Е. [2], окреслюючи мотиви агресивної поведінки, називає її прояви самоціллю (ворожа агресія) або засобом для досягнення цілей (інструментальна агресія). Він визначає агресивний вчинок як поведінку, що спрямована на вчинення шкоди та болю іншим. Автор виділяє такі фактори появи агресії: фрустрація, соціальне научіння, ситуативні фактори, елементи насилля в суспільстві. Зокрема, вчений доводить, що пропаганда агресивних дій певного соціуму породжує зростання випадків агресії в ньому.

У книзі психолога Ж. Готфруа [6] описані такі соціальні чинники походження агресії. До біологічних належить діяльність лімбічної системи мозку, що викликає автоматизовані агресивні реакції людини в той час, як кора головного мозку бере участь у контролі агресивних проявів. Щодо соціальних факторів, значна роль належить умовам виховання та наслідуванню жорстоких сцен з кінофільмів. Окрім цього, Ж. Готфруа зазначає, що 96 % дітей, які зазнавали фізичних покарань від агресивних батьків, теж характеризуються високим рівнем агресивності.

В руслі дитячої психології В. С. Мухіна [10] описує вагомість таких чинників розвитку агресивних дій як соціальні стереотипи та дитячі ігри. Дослідниця наголошує на тому, що саме дорослі люди формують смак насилля у дітей, залучаючи їх до агресивних ігор чи пропонуючи дітям агресивні іграшки. Зокрема, якщо в соціумі домінує стереотип щодо чоловічої агресивності, то агресія в поведінці хлопців опосередковано заохочується: "усі хлопці б'ються", "хлопець повинен вміти фізично захищатись" і т.д. Відносно дитячих ігор Мухіна В. С. пише: "...створюються багаточисленні набори кімнат жаків, маленьких гільйотини, електричні стільці з ляльками-жертвами. Такі іграшки призначені ніби для того, щоб допомогти дитині викоринити "вроджену" агресивність. Проте дозволені вправи дитини в насиллі, хоча б і в ігровій формі, можуть сформувати холодну відчуженість, зняти людське табу на життя і особистий простір людини, сформувати відношення до іншої людини як до безособистісної, безціннісної істоти" [10, с. 130].

Аналізуючи випадки агресивної поведінки серед підлітків, **Бодальов О. О. [14]** наводить такі експериментальні дані: у хлопців підліткового віку переважає фізична та вербальна агресія; у дівчат підліткового віку переважає аутоагресія; у агресивних старшокласників переважає ієрархія цінностей, в основі якої потреба в любові та визнанні; агресивні школярі виявляють високі показники конфліктності. Науковець твердить, що агресивні дії у підлітковому віці мотивовані, перш за все, потребою у визнанні та позитивному емоційному підкріпленні. Виходячи із отриманих даних, Бодальов О. О. описує такі причини агресивної поведінки школярів: соціально-економічні зміни, особливості культури мегаполісів, інформаційна перенавантаженість, сімейні кризи, потік насилля через демонстрацію жорстоких сцен в ЗМІ, невідповідність декларованих норм поведінки та реалій життя.

За даними гендерної психології відмінності агресивної поведінки у хлопців та дівчат полягають не в силі вираження, а за намірами агресора. Зокрема, Т. В. Бендас [3] описує пряму та приховану форми агресії та відповідні їм мотиви. Так, хлопцям властиві прояви прямої агресії на фізичному, вербальному чи невербальному рівнях як форми домінантності. Дівчата схильні більшою мірою до проявів прихованої форми агресії на фізичному, вербальному чи невербальному рівнях з метою встановлення бажаних міжособистісних зв'язків. Відповідно, серед основних факторів, які породжують агресію у представників обох статей розглядаються біологічний (гормональний фон, потреба в домінантності) та соціальний (гендерні стереотипи, норми культури).

Сухарев В. О. [15] визначає мотиви агресивної поведінки відповідно до форм агресії: захисна та деструктивна. Захисна агресія трактується дослідником як така, що спрямована на відстоювання особистих інтересів, самоствердження, збереження життя, примноження сил. Деструктивна агресія характеризується прагненням людини до влади, садизмом та намірами нанести біль і страждання іншим індивідам. На думку вченого, агресивна людина діє агресивно в силу закріплених програм, які змушують до агресивності. Тому Сухарев В. О. наголошує, що у подоланні агресивних вчинків провідними є такі процеси як самовдосконалення та пізнання власних психічних механізмів, що породжують агресивні дії.

Український психолог і науковець Яценко Т. С. [5] описує такі фактори прояву агресії: невинуватене сприйняття потенційної "загрози"; помста та очікування помсти; уявне задоволення результатом агресії; страх перед іншими; самооцінка, що заснована на почутті меншовартості. Дослідниця твердить, що деструктивні тенденції психіки, пов'язані з агресією, не усвідомлюються людиною, оскільки детерміновані особистісною проблемою індивіда. Разом з цим, агресивні імпульси містять значний потенціал енергії, що потребує вираження. Т. С. Яценко пише: "Агресія є архаїчною формою страху, а також формою захисту від страху, формою самовираження, що простежується у бажанні підкорити собі інших або домінувати над ними" [5, с. 48]. В основі агресивних вчинків - прагнення відчувати силу, ствердити ідеалізоване "Я", реалізувати умовні цінності. Науковець вважає, що агресія провокується соціальними установками, які створюють підґрунтя для агресивних дій. На основі багаторічного досвіду практичної психології Т. С. Яценко доводить замаскованість агресії, її зв'язок з інфантильністю, що знаходить вираження в індивідуалізованих формах: дискредитація чи зневага іншого, прояв почуття власності, сарказм, іронія, гумор, докір, погроза, та інші. Дослідниця підсумовує: "Акцентовано увагу на недопустимості виховання в сім'ї, побудованого на посиленні тривоги дитини, залякуванні, актуалізації тривоги (наприклад, "помру", "пиду", "покину", "здам в дитячий будинок" і т.д.). Це прямий шлях до накопичення в психіці страхів, а значить, і потенційної агресивності, яка з часом буде спрямована на кривдника (нерідко на тих самих батьків)" [5, с. 260]. Саме суворість виховних дій, що спрямовувались на стримування дитячої агресивності, лише посилює особистісну агресивність.

Американський психолог М. Розенберг [13] наводить дані, згідно яких встановлена кореляція між частотою використання оцінних суджень та випадків насилля. На думку дослідника, саме сприйняття іншої людини як "поганої" є фактором розвитку агресії в цілому: "Коріння багатьох (якщо не усіх) форм насилля - вербального, психологічного або фізичного, будь то в сім'ї, племені чи державі - це спосіб мислення, який шукає причину конфлікту в неправильності суперника" [13, с. 42]. М. Розенберг пише, що в культурах, в яких простежується орієнтація на потреби кожного індивіда, випадків насилля значно менше. Одним із шляхів попередження агресивних явищ в суспільстві науковець вважає розвиток емпатії як критерія ненасильницької взаємодії.

Отже, ми виявили, що агресія є деструктивною формою поведінки особистості, яка містить такі характеристики: вроджена або набута форми, усвідомлюваний чи неусвідомлюваний характер агресивних дій, відкритий чи опосередкований тип вияву, детермінованість сукупністю біологічних та соціальних факторів. Найбільш поширеними соціальними факторами появи агресії вчені визначають популяризацію сцен насилля засобами масової інформації, випадки агресії в родині, культурні стереотипи. Серед ситуативних чинників, які породжують агресивність особистості виділені стрес, емоційне зараження, фрустрація, імпульсивність, емоційний дискомфорт, суперечність між очікуваннями та реальними можливостями людини. На закріплення агресивних форм поведінки дітей впливають психічні механізми наслідування, научіння, фрустрація

потреба в любові та визнанні, потреба в самоствердженні, негативне підкріплення. Серед шляхів подолання агресії в соціумі можна виділити такі: виховання взаємоповаги та взаємодітримки, орієнтація на партнерський стиль взаємодії, врахування спільності інтересів, розвиток емпатії, підтримка ініціативи та внутрішньої свободи особистості, формування психологічної грамотності батьків, створення умов психологічної захищеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адлер А. Поняття природу человека / А. Адлер. - Гуманитарное агентство "Академпроект", СПб., 1997. - 254 с.
2. Аронсон Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию / Э. Аронсон; пер. с англ. - Москва, 1998. - 517 с.
3. Бендас Т. В. Гендерная психология: Уч. пособ. / Т. В. Бендас. - СПб.: Питер, 2006. - 431 с.
4. Берковиц Л. Агрессия. Причины, последствия и контроль / Л. Берковиц; пер. Л. Ордановская. - Изд-во: Прайм-Еврознак, 2007. - 512 с.
5. Глубинная психология. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология: [Монография] / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, А. Э. Мелоян, Л. Г. Туз; Под ред. Т. С. Яценко. - К.: Вища школа-XXI, 2010. - 271 с.
6. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2-х т. Т. 1 / Ж. Годфруа; пер. с франц. - М.: Мир, 1992. - 496 с.
7. Готовин С. Ю. Словарь психолога-практика / С. Ю. Готовин. - 2-е изд., перераб. и доп. - Мн.: Харвест, 2007. - 976 с.
8. Кляйн М. Зависть и благодарность. Исследование бессознательных источников / М. Кляйн; пер. с англ. - СПб.: Б.С.К., 1997. - 96 с.
9. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу; пер. с англ. А. М. Татлыбаевой. Научн. ред., вступ. статья и коммент. Н. Н. Акулиной. - СПб.: Евразия, 1999. - 432 с.
10. Мухина В. С. Детская психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов / В. С. Мухина; под ред. Л. А. Венгера. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва.: Просвещение, 1985. - 272 с.
11. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Олпорт. - Москва: Смысл, 2002. - 462 с.
12. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. - К.: "Академвидав", 2006. - 424 с.
13. Розенберг М. Ненасильственное общение: Язык жизни / М. Розенберг; пер. с англ. - Москва: ООО Книжное изд-во "София", 2018. - 288 с.
14. Смысл жизни и акме: 10 лет поиска: В 2 ч. / Под ред. А.А. Бодалева, Г.А. Вайзер, Н.А. Карповой, В.Э. Чуковского. - Часть 1. - М.: Смысл, 2004. - 328 с.
15. Сухарев В. А. Психология добра и зла / В. А. Сухарев. - Д.: Сталкер, 1998. - 416 с.
16. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. - 7-е изд., перераб. и доп. - М.: Республика, 2001. - 719 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук. - К.: Абрис, 2002. - 751 с.
18. Фрейд А. Психопатологии детства / А. Фрейд; пер. с нем. - М.: Издательский дом NOTABENE, 2000. - 224 с.
19. Фрейд З. Интерес к психоанализу: Сборник / З. Фрейд; пер. с нем. - Минск: "Попурри", 2009. - 592 с.
20. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения. Тотем и табу. "Я" и "Оно". Неудовлетворенность культурой / З. Фрейд; пер. с нем. - Харьков: Книжный клуб "Клуб семейного досуга", 2012. - 480 с.,
21. Фромм Э. Человек для самого себя / Э. Фромм; пер. с англ. - М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2010. - 350 с.
22. Хорни К. Невроз и рост личности. Борьба за самореализацию / К. Хорни; пер. с англ. Е. И. Замфир. - М.: Академический Проект, 2008. - 400 с.

Т. В. Войцях,

завідувач навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕФОРМАЦІЙ ФАХІВЦЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

В умовах соціально-політичних змін особливої актуальності набуває питання формування та розвитку у фахівців освітньої сфери, зокрема, практичних психологів та соціальних педагогів спеціальних фахових компетентностей. Сучасний працівник психологічної служби у системі освіти України повинен не лише вміти оперувати власними знаннями та уміннями, а й бути готовим змінюватись у відповідності до нових вимог та потреб освітньої системи; оперувати й управляти професійною та загальною інформацією, орієнтуватись у нормативно-правових документах з питань захисту дитинства; активно діяти, швидко приймати адекватні рішення, навчатись упродовж життя.

Через високі вимоги, які висуваються до практичних психологів та соціальних педагогів, особливо у останні п'ять років, спостерігається тенденція травмуючого впливу такої професійної діяльності на психіку фахівця, що є потенційною небезпекою в плані порушення психологічного здоров'я, ймовірно виникнення професійних деструкцій. Тому, одними із найбільш важливих практичних завдань сьогодення є попередження професійної деформації та збереження професійного здоров'я як самих працівників психологічної служби у системі освіти, так і забезпечення ними ефективної роботи з педагогічними працівниками щодо попередження професійних деформацій.

Актуальність означеного вище завдання підтверджують і результати дослідження, проведені протягом 2017-2018 років серед працівників психологічної служби Черкаської області - практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти різного типу. У дослідженні взяли участь 126 осіб віком від 21 до 59 років із різним стажем роботи. Для вивчення означених вище явищ був використаний комплекс психодіагностичних методик: методика діагностики рівня емоційного вигорання (В. Бойко); методика діагностики професійного вигорання (К. Маслач, С. Джексон, в адаптації Н. Водоп'янової); методика самооцінки емоційної компетентності (І. Матійків).

Результати дослідження рівня прояву симптоматики синдрому емоційного вигорання у працівників психологічної служби представлені на рис. 1.

Найбільший рівень прояву у працівників психологічної служби закладів освіти Черкаської області має симптом емоційного вигорання "неадекватне вибіркове емоційне реагування" ($\bar{x}=19,1$). Цей симптом є сформованим. Симптом "редукція професійних обов'язків" ($\bar{x}=11,1$) знаходиться на стадії формування. Вважаємо за можливе віднести до таких, що знаходяться на стадії формування симптоми "емоційне відчуження" ($\bar{x}=9,8$), "переживання психотравмуючих обставин" ($\bar{x}=9,6$) та "емоційно-моральна дезорієнтація" ($\bar{x}=9,5$). Всі інші симптоми у цій вибірці не сформовані.

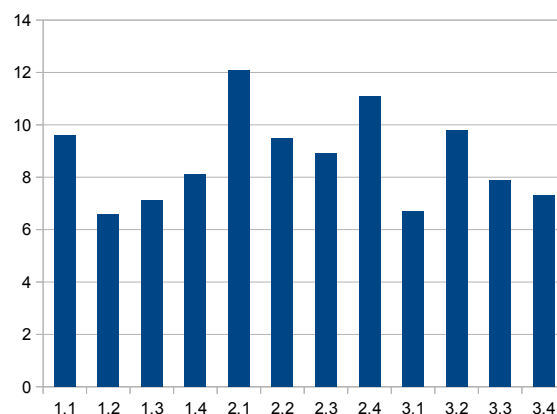

Рис. 1. Симптоматика синдрому емоційного вигорання у працівників психологічної служби (середнє значення вибірки)

Примітки: Фаза "Напруження" 1.1. Переживання психотравмуючих обставин 1.2. Незадоволеність собою 1.3. "Загнаність до клітки" 1.4. Тривога й депресія; Фаза "Резистенція" 2.1. Неадекватне вибіркове емоційне реагування 2.2. Емоційно-моральна дезорієнтація 2.3. Розширення сфери економії емоцій 2.4. Редукція професійних обов'язків; Фаза "Виснаження" 3.1. Емоційний дефіцит 3.2. Емоційне відчуження 3.3. Особистісне відчуження (деперсоналізація) 3.4. Психосоматичні та психовегетативні порушення

Середньогрупові показники професійного вигорання як супутнього емоційному вигоранню чинника у контексті професійної деформації доводять наявність у опитаних працівників психологічної служби ознак емоційного вигорання, а саме демонструють високий рівень показника "емоційне виснаження" ($\bar{x}=49,3$ при макс. 54). Разом з тим, загальна сума балів усіх шкал ($\bar{x}=95,4$ при макс. 132) доводить наявність досить високого рівня професійного вигорання у працівників психологічної служби закладів освіти Черкаської області як однієї з важливих ознак професійної деформації.

Суттєвим доповненням попередніх результатів виступив середньогруповий аналіз показників рівня сформованості емоційної компетентності у фахівців. Як визначено методикою самооцінки емоційної компетентності, її потенціал тим вищий, чим більшу кількість балів набрав респондент [5, с. 108]. Середньогруповий показник $\bar{x}=113,4$ вказує на недостатній рівень емоційної компетентності працівників психологічної служби у закладах освіти Черкаської області

Порівняльний аналіз показників симптоматики синдрому емоційного вигорання, фаз стресу, професійного вигорання та рівня сформованості емоційної компетентності у працівників психологічної служби в закладах освіти Черкаської області дає нам можливість виділити так звану "групу ризику". До неї потрапили фахівці, що мають недостатній рівень емоційної компетентності, а також явні ознаки емоційного виснаження, сформований симптом емоційного вигорання "неадекватне вибіркове емоційне

реагування" та перебувають у фазі "резистенція", яка знаходиться на стадії формування.

За результатами співбесід з'ясовано, що виявлені нами ознаки симптому **емоційного вигорання**, можуть бути спричинені такими факторами професійної діяльності працівників психологічної служби у системі освіти, як: постійна взаємодія із складними професійними категоріями, а саме внутрішнім і зовнішнім світом людини; недостатній рівень професійної компетентності в питаннях роботи з психотравмуючими ситуаціями; відсутність у деяких працівників відповідної фахової освіти; перевтома через виконання, окрім безпосередньої професійної діяльності, інших організаційних завдань, які не входять у коло професійної компетенції фахівців, а інколи й суперечать етичним і професійним нормам професійної взаємодії; перебування однієї особи одночасно на декількох посадах при малому розмірі тарифної ставки по кожній із них (наприклад: 0,25 - практичний психолог; 0,25 - соціальний педагог; 0,25 - бібліотекар; 0,25 - заступник з виховної роботи); відсутність на робочому місці відповідних умов для здійснення професійної діяльності, а особливо - для відновлення емоційного стану та іншими.

Таким чином, отримані результати дослідження доводять актуальність постійного і систематичного здійснення профілактики та корекції професійних деформацій працівників психологічної служби у закладах освіти Черкаської області, зокрема, шляхом підвищення рівня емоційної компетентності практичних психологів та соціальних педагогів. В свою чергу, сформованість відповідного рівня необхідних компетенцій у працівників психологічної служби сприятиме налагодженню якісної та ефективної системи психологічного супроводу професійної діяльності педагогічних працівників закладів освіти усіх типів щодо своєчасного виявлення ознак і причин професійної деформації та профілактики чи усунення її наслідків.

З метою попередження професійної деформації необхідно здійснювати заходи, які допоможуть зменшити дію основних факторів ризику. На нашу думку, ефективними можуть бути такі організаційно-педагогічні умови попередження професійної деформації працівників освітньої сфери, і зокрема, емоційного вигорання працівників психологічної служби (практичних психологів, соціальних педагогів) в системі освіти, як: ефективна організація робочого процесу; ергономічне облаштування робочих місць та місць відпочинку; наявність відповідних критеріїв та системи оцінки ефективності роботи; наявність дієвої системи нематеріальних заохочень; забезпечення умов для отримання своєчасної супервізійної підтримки; створення умов для формування та/або відновлення особистісного ресурсу фахівців як умови попередження професійних деформацій; забезпечення навчання працівників методам самодіагностики та саморегуляції емоційного стану; дотримання фахівцями правил психологічної безпеки в процесі професійної діяльності; забезпечення та підтримання психологічного комфорту в колективі.

Ефективна організація робочого процесу передбачає такі умови.

1. Застосування методів командної роботи.

Наявність команди як фахової, тобто з числа працівників психологічної служби, так і професійної з числа працівників закладів освіти, суб'єктів психолого-педагогічної та соціальної роботи за межами навчального закладу, має велике значення як для забезпечення ефективності психологічного та соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти й інших учасників освітнього процесу, так і попередження вигорання фахівців психологічної служби у системі освіти.

Основними принципами роботи команди є:

- наявність узгодженого плану роботи команди, єдиної концепції, мети, завдань і узгоджені шляхи досягнення цілей;

- динамічний рівномірний розподіл ролей та функцій з подальшим дотриманням свободи кожного члена команди у виконанні його функцій;

- систематичні зустрічі команди (не рідше двох разів на тиждень та потреби) з обговоренням професійних випадків;

- взаємне інформування з питань роботи з певним отримувачем послуг з дотриманням принципу конфіденційності;

- обмін думками з метою досягнення згоди та взаєморозуміння;

- контроль та самоконтроль на кожному етапі роботи з отримувачем послуг;

- виключення зайвої жорсткої регламентації стилю роботи членів команди;

- розширення діапазону та доцільне застосування різних стилів роботи за виключенням директивного;

- різносторонність зусиль при наявності єдиної концепції та стратегії досягнення мети;

- розвиток комунікативних умінь членів команди;

- систематичний аналіз ефективності роботи кожного учасника команди та плану роботи команди загалом;

- використання єдиного професійного словника понять (термінів).

2. Ефективний розподіл робочого часу та навантаження.

Щоб працювати без виснаження та зберігати свою життєву ефективність, доцільно використовувати правило "8 годин": 8 годин - час для роботи, 8 годин - час для відпочинку та особистих справ, 8 годин - для сну. Також, як базова установка для аналізу факторів ефективності будь-якої діяльності та оптимізації її результатів може застосовувати Закон Парето, який у найбільш загальному вигляді формулюється як "20% зусиль дають 80% відсотків результату, а інші 80% зусиль - лише 20% результату" [3]. Таким чином, правильно обравши мінімум найважливіших дій, можна швидко отримати значну частину від запланованого загального результату. Пропорція чисел може бути відмінною від 20/80, проте принцип 1/4 зберігається.

Також, організовуючи свій робочий час, варто пам'ятати, що кожні 2 години важливо робити 10-хвилинну перерву для відпочинку та переключення. Для ефективного розподілу навантаження протягом дня важливо проаналізувати та визначити індивідуальні періоди підвищеної активності особистості. У кожної людини є свої цикли, періоди, протягом яких її сили, енергія та здатність зосереджуватися на виконуваній роботі циклічно змінюються;

3. Розподіл пріоритетів між задачами.

Встановлення пріоритетів - це вміння планувати час у відповідності зі значенням і важливістю завдань, а не їх питомою вагою у загальній кількості справ. Керівнику необхідно самому вміти правильно виділяти пріоритетні завдання, а також навчити цьому своїх підлеглих. Водночас, дуже важливим для ефективної роботи та запобігання професійних деформацій, зокрема вигорання, є не тільки вміння встановлювати та розподіляти пріоритети, а й використання для цього спільних для усього колективу критеріїв, які теж може задавати керівник.

Один із методів тайм-менеджменту для визначення пріоритетів справ дня є Матриця Ейзенхауера або Матриця пріоритетів [6; 7]. Ідея матриці Ейзенхауера полягає в тому, щоб навчитися швидко відрізняти важливі справи від другорядних і тих, які взагалі не вимагають уваги. Всі поточні і заплановані справи Ейзенхауер запропонував розбивати на 4 категорії за принципом терміновості і важливості. Для наочності він намалював квадрат і розділив його на 4 поля (квадрати). Кожен квадрат вміщає у себе список справ.

Квадрат 1. Важливі і невідкладні справи - ті, які дуже важливі і не терплять зволікання. Без них все порушиться, і зробити їх завтра - буде вже пізно. Ці справи потрібно робити сьогодні, у першу чергу та обов'язково. Фокус полягає в тому, що планування по Ейзенхауеру тільки можна назвати

ефективним, коли цей перший квадрат виявляється завжди чистим, без єдиного запису. Якщо у вас є список справ, які ви можете віднести в це поле матриці, значить, щось заважає вашій продуктивній роботі: лінь, відсутність самодисципліни, невміння правильно розставити пріоритети або форс-мажорні обставини. Все це призводить до появи авралів, що погано позначається на психічному і фізичному стані людини.

Квадрат 2. Важливі, але не дуже термінові справи - це те найважливіше, що терміновим стане незабаром. Якщо ви не плануєте цього чекати і влаштувати собі непотрібну гонку, то зверніть на ці справи найпильнішу увагу. Ейзенхауер, створюючи свою систему тайм-менеджменту, був упевнений, що саме ця категорія є найважливішою. Своєчасно помістити сюди задачу і взятися за її виконання - означає можливість присвятити вирішенню завдання стільки часу, скільки необхідно. Так, наприклад, своєчасне звернення до лікаря попередить захворювання, а написання запланованого посібника трохи раніше термінів залишить можливість для виправлення помилок.

Квадрат 3. Не дуже важливі, але термінові справи. Це поле матриці Ейзенхауера призначене для розміщення справ, які заважають ефективній роботі і тому вимагають негайного усунення. Як правило, це справи, які ніяк не наближають вас до мети, якою б вона не була, але їх треба робити виключно для того, щоб зробити. Наприклад, налагодження поломки комп'ютера, не заплановані, часто нав'язані зустрічі, від яких не можна відмовитися та інше. Якщо щось із цього списку Ви можете комусь делегувати або доручити - зробіть це обов'язково.

Квадрат 4. Нетермінові і неважливі справи. У матриці пріоритетів є місце і для справ, які ми виконуємо щодня для того, щоб відволіктися від роботи. Це довгі розмови по телефону, перегляд серіалів, френд-стрічки, написання листів тощо. Тобто, всі ці справи, які є приємними, але не обов'язковими. Ейзенхауер, говорячи про пріоритети, називав подібні заняття "пожирачами часу", які негативно впливають на продуктивність роботи. Якщо в процесі робочого дня людина починає займатися такими справами через утому і начебто для того, щоб відпочити - це хибне рішення. Тому що відпочинок не настає, а продуктивна енергія та час поглинаються справами-"пожирачами". Варто навчитися правильно планувати якісний відпочинок впродовж робочого дня - цей вид діяльності входить у квадрат "Важливо, але не терміново".

В професійній діяльності працівників психологічної служби або іншого фахівця це можуть бути також і справи, які не входять до їх посадових обов'язків чи меж професійної компетентності, але чомусь доручаються їм для виконання. Від таких справ необхідно однозначно відмовлятися.

Важливі правила для ефективної роботи з квадратом Ейзенхауера:

- 1) розставити в кожному полі завдання за ступенем важливості, пронумерувавши їх латинськими літерами або цифрами. Спочатку варто братися за більш термінові і важливі справи;
- 2) зосередитися в основному на справах з квадрату "2". Може так бути, що справи зі списку "не надто термінових, але важливих" потраплять в квадрат "важливих і термінових справ". Головне, щоб подібне переміщення не стало тенденцією;
- 3) визначити для себе довгострокові цілі і покроково розписати завдання для їх досягнення. Завдання розподілити по квадратах;
- 4) не відволікатися від виконуваного в даний момент завдання на "перекури", перегляд пошти та інші справи.

Однією з важливих організаційно-педагогічних умов попередження професійної деформації фахівців, особливо працівників психологічної служби є забезпечення умов для отримання своєчасної супервізійної підтримки.

Супервізія - це надання фахівцю професійної допомоги, спрямованої на аналіз й подолання професійних труднощів,

удосконалення організації роботи, підтримку мотивації до роботи, дотримання етичних норм та стандартів надання послуг, запобігання виникненню професійного стресу та вигорання, забезпечення емоційної підтримки, підвищення професійної кваліфікації [79]. Своєчасне і якісне отримання супервізії впливає на рівень задоволеності роботою. Крім того, супервізія розглядається не тільки як форма професійної підтримки, що запобігає професійним ризикам, а й є частиною продовження фахового навчання і професійного розвитку. Фаховий супервізор здатний допомогти працівникам краще використовувати власний ресурс, планувати об'єм роботи і змінювати їхні незадовільні способи поведінки. І оскільки працівники психологічної служби у системі освіти здебільшого допомагають здобувачам освіти або іншим суб'єктам освітнього простору приймати відповідальність за власне життя, повинні також уміти це робити.

Окремим видом супервізії є Балінтовські групи, які, на відміну від класичних тренінгових семінарів роблять акцент не на аналізі результатів професійного процесу, а на особливостях взаємин між фахівцем та отримувачем послуг (реакції, труднощі, невдачі, власні почуття по відношенню до клієнта, що перешкоджають вирішенню професійних завдань, "білі плями", що заважають ефективній комунікації з колегами чи клієнтами тощо), які фахівець сам виносить на обговорення групи. Ведучий Балінтовської групи, використовуючи групові процеси, виявляє навички й досвід усіх її членів. Під час зустрічей можуть використовуватися рольові ігри, елементи психодрами, прийоми емпатійного слухання і невербальної комунікації та ін. Група спеціалістів з 8-12 осіб зустрічаються кілька разів на місяць упродовж декількох років. Такі зустрічі займають, як правило, 1,5-2 години. Проводять групи досвідчені фахівці (1-2 людини), що мають авторитет у членів групи. Стиль ведення - недирижувальний. У групу не рекомендується включати учасників, що знаходяться на роботі у прямому підпорядкуванні. Учать у балінтовських групах сприяє позитивній трансформації професійного "Я", дає її учасникам позитивну оцінку своєї професійної діяльності, дозволяє розширити здатність групи спеціалістів краще розуміти проблеми отримувачів послуг та ухвалювати рішення.

Ефективними також для надання професійної підтримки є й Т-групи (Групи тренінгу). Т-групи можуть бути як тематичні, безпосередньо спрямовані на професійний та особистісний розвиток та підвищення кваліфікації, розвиток конкретних навичок, так і загально спрямовані на згуртування команди. Участь у Т-групах сприяє розвитку комунікативних якостей працівників, а також покращує розуміння суті спілкування. Це дозволяє учасникам Т-груп розширити і змінити свої стратегії поведінки, чуйніше відноситися до своїх та чужих проблем, допомагає підвищити самооцінку. Крім того, робота у таких групах дозволяє спеціалісту навчитися ідентифікувати і виражати свої почуття, особливо відчуття страху, яке, частіше, не усвідомлюється. Результатом участі працівників психологічної служби у Т-групах стає особистісне зростання і розвиток відчуття власної гідності, можливість зрозуміти, як групова динаміка впливає на учасників групи, зрозуміти вплив співробітників на клієнтів і колег. Також, заняття допоможуть розвитку здатності працівників психологічної служби стати більш емпатійними до отримувачів послуг.

Не менш важливою організаційно-педагогічною умовою попередження професійної деформації працівників психологічної служби є забезпечення та підтримання психологічного комфорту в колективі. Одним із шляхів є проведення груп психологічної підтримки та самопомоги. Участь працівників в підтримуючих групах сприяє розумінню свідомих і несвідомих механізмів, що впливають на здатність ефективно працювати з клієнтами, перешкоджають особистісному зростанню і позитивній груповій динаміці. Разом з тим варто враховувати, що участь

у таких групах пов'язана з підвищеною тривогою, оскільки робота в ній має на увазі відверту розмову про відчуття, які викликають у учасників клієнти чи колеги. Мета таких груп - розвиток чутливості персоналу і підвищення особистого відчуття відповідальності, що є ключовим моментом для розвитку персоналу.

Для забезпечення та підтримання психологічного комфорту в колективі важливо також своєчасно виявляти та вирішувати конфлікти, адже вони спричиняють напружену атмосферу, можуть відволікати від роботи та провокувати витрату додаткових зусиль для підтримання комфортного стану усіх співробітників.

Дуже близькими за своїми завданнями та механізмами реалізації є такі організаційно-педагогічні умови як забезпечення навчання працівників методам самодіагностики та саморегуляції емоційного стану; створення умов для формування та/або відновлення особистісного ресурсу фахівців як умови попередження професійних деформацій; дотримання фахівцями правил психологічної безпеки в процесі професійної діяльності. Важливо пам'ятати, що навіть якщо навколо зовнішні обставини та умови, на які майже немає можливості вплинути, сприяють стресу та виникненню вигорання, позитивного ефекту можна досягати, якщо проводити роботу з власними індивідуально-психологічними особливостями, розвивати необхідні якості та вміння, а також дотримуватися правил психологічної безпеки з метою формування особистісного ресурсу протистояння синдрому вигорання та професійних деформацій загалом.

До індивідуально-психологічних особливостей та умінь, що допомагають фахівцю запобігти професійним деформаціям, зокрема відносять:

- добрий стан здоров'я та свідомо, цілеспрямована турбота про свій фізичний стан (заняття спортом, здоровий спосіб життя та ін.);
- висока і адекватна самооцінка та впевненість у собі, своїх здібностях та можливостях;
- досвід успішного подолання професійного стресу;
- здатність до конструктивних змін у напружених умовах;
- висока мобільність;
- відвертість;
- товариськість;
- самостійність;
- прагнення спиратися на власні сили (не залежати від інших);
- здатність формувати і підтримувати у собі позитивні, оптимістичні настанови і цінності - як відносно до самих себе, так і до інших людей і життя взагалі;
- вміння звернутися по допомогу (у разі необхідності);
- вміння задавати ефективні;
- вміння приймати допомогу.

Правилами психологічної безпеки в професійній діяльності з метою попередження професійних деформацій та, зокрема, синдрому емоційного вигорання, можуть бути такі:

1. В першу чергу турбуйтеся про себе.
2. Будьте уважні до себе: це допоможе своєчасно помітити перші симптоми втоми.
3. Адекватно оцінюйте свої можливості, не беріть на себе занадто багато.
4. Припиніть шукати у роботі щастя або порятунку. Вона - не притулок, а діяльність, яка є доброю сама по собі.
5. Припиніть жити життям інших. Живіть своїм власним життям. Не замість людей, а разом з ними.
6. Використовуйте перерви в роботі для відпочинку завжди, коли це можливо.
7. Визначте час на те, щоб "скинути" з себе емоційну напругу або фізичну втому. Використовуйте спеціальні психологічні або медитативні вправи для цього.

8. Знаходьте час для себе, ви маєте право не тільки на робоче, а й на приватне життя. Спілкуйтеся з друзями та рідними.

9. Особливу увагу приділяйте власним ресурсам. У вільний від роботи час займайтеся приємними справами, які сприяють розслабленню та емоційному розвантаженню.

10. Вчіться об'єктивно осмислювати події кожного дня. Можна зробити традицією вечірній перегляд подій.

11. Відмовтеся від зловживання алкоголем і висококалорійною їжею. Марно "запивати" і "заїдати" негативні емоції. Ніщо так не шкодить організму людини, як шкідливі звички.

12. Висипайтесь. Повноцінний сон має бути не менше 8 годин на добу. Для того, щоб добре і міцно спати, випийте на ніч теплого молока з медом або прогуляйтеся.

13. Звертайтеся за допомогою та підтримкою вчасно, тоді коли вона Вам потрібна, не відкладайте на "потім".

Способами психологічної допомоги при ознаках професійної деформації або синдрому вигорання є:

1. Дихальна гімнастика та вправи з глибоким диханням.
2. Вправи для зняття напруги та релаксації.
3. Трансформація негативних думок та переконань.
4. Регуляція емоційного стану.
5. Допомога собі при стресі.
6. Пошук і накопичення внутрішніх ресурсів.
7. Фізичні навантаження.
8. Режим та харчування.
9. Підвищення рівня професійної компетентності.

Профілактичні, лікувальні та реабілітаційні заходи мають спрямовуватися на зняття виробничої напруги, підвищення професійної мотивації, встановлення балансу між витраченими зусиллями і одержуваним результатом.

Таким чином, найважливішою умовою попередження професійних деформацій та емоційного вигорання зокрема, є усвідомлення того, що виснаження та вигорання, а на далі і професійні деформації характеризуються порушенням продуктивності і призводять до вичерпання життєвих ресурсів та впливають на усе життя людини. Тому слід діяти як тільки починають проявлятися перші ознаки професійних деформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водопьянова Н. Е. Синдром вигорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченко. - Санкт-Петербург : Питер, 2008. - 336 с.
2. Войцях Т.В. Психологічні методи попередження професійної деформації спеціалістів психологічної служби : дипломна робота за спеціальністю 053 Психологія (Практична психологія) / Т.В. Войцях. - Черкаси, 2018. - 140 с.
3. Закон Парето: Вікіпедія. [Електронний ресурс] - Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/Закон_Парето.
4. Матійків І. Емоційна компетентність як психологічний об'єкт виховання особистості майбутнього фахівця професій типу "людина - людина" [Електронний ресурс] / І. Матійків // Педагогіка і психологія професійної освіти. - № 2. - 2013. - С. 144-153. - Режим доступу : http://lib.iitta.gov.ua/6156/1/Pippo_2013_2_19.pdf.
5. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: [навч.-метод. посібник] / І. М. Матійків. - Київ : Педагогічна думка, 2012. - 112 с.
6. Матриця Ейзенхауера [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://psychologis.com.ua/matrica_eyzenhauera.htm.
7. Матриця Ейзенхауера - ефективний інструмент тайм-менеджменту [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://bokosmart.com/biznes/osobystisnyj-rist/3094-matrycja-eyzhauera>.
8. Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання [Електронний ресурс] : методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб / Упорядник Балакірева К. О. - Режим доступу : <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-48391940>.

Н.В.Розіна,

методист лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради", кандидат педагогічних наук

ПРОФІЛАКТИКА ПРОЦЕСУ МОБІНГУ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

(ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ)

У Конституції України наголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а статті Кодексу законів про працю закріплюють право на здорові та безпечні умови праці як одне з основних трудових прав працівників [2, с. 4].

Але, на жаль, у цих законах не передбачено механізму захисту честі й гідності працівника. Способи захисту прав у сфері праці малоприматні для протидії від психологічного чи морального насильства. Автор Сорокіна А.А. наголошує, що антимобінгова сторона охорони праці позначена лише на рівні наукових досліджень. Інститут охорони праці серед факторів небезпеки визначає здебільшого фактори у сфері відносин "людина-техніка", але мало уваги приділяється у сфері "людина-людина". Вона зазначає, що юридичними можливостями забезпечення дієвого захисту прав та законних інтересів працівників в частині протидії мобінгу можуть стати норми інституту компенсації моральної шкоди та положення заборони зловживання правом. Проте вся правова система потребує перегляду у питаннях забезпечення в Україні прав та свобод людини [8, с. 140].

Поняття "мобінг" в правових правовідносинах вперше було запропоновано психологом і вченим медиком Х. Лейманом (80-ті роки XX ст.), який у своїй монографії "Мобінг", визначив переслідування на роботі, як психологічний тиск на робочому місці, що виявляється в цькуванні, чварах, підсиджуванні, плітках, хамстві, емоційному насильстві, сексуальному домаганні тощо. У 1998 р. Міжнародне бюро праці видало книгу "Насильство на роботі", де мобінг прирівнюється до інших видів насильства, у тому числі вбивства чи пограбування. З метою попередження та ліквідації наслідків прояву мобінгу, держави-члени Європейського Союзу обрали різні підходи і методи: а) прийняття спеціальних законів, що регулюють мобінг на робочому місці (Франція, Бельгія, Швеція); б) застосування діючого законодавства (закон про дискримінацію) у випадках мобінгу (Ірландія, Великобританія, Італія, Данія, Німеччина).

Саме трудове право покликане реалізовувати виключно важливу функцію налагодження співробітництва між працівниками і роботодавцями в дусі соціального партнерства та врегулювання міжособистісних конфліктів між працівниками. За допомогою правового інструментарію трудове право має забезпечувати будь-якому працівнику максимальний соціально-психологічний комфорт на робочому місці. Нормативне визнання мобінгу об'єктивно сприятиме виявленню безпосереднього зв'язку між психологічним пресингом на робочому місці і захворюваннями, які виникають у працівників внаслідок цього.

До Верховної Ради України 25. 07. 2017 року внесено проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо запобігання мобінгу) № 7005. У

Пояснювальній записці до проекту Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії цькуванню (мобінгу) та іншим проявам упередженого ставлення в сфері праці" обґрунтовується необхідність прийняття акту та зазначається, що проблема створення здорової робочої атмосфери в трудовому колективі стоїть гостро як в Україні, так і загалом у світі та є предметом міжнародного регулювання. Метою і завданням законопроекту є імплементація в українське законодавство міжнародного та європейського принципу рівного ставлення в сфері праці та захист учасників трудових відносин від цькування (мобінгу) через встановлення адміністративної відповідальності за такі дії.

У законопроекті пропонується внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю України та законів України "Про колективні договори і угоди", "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", в яких визначається зміст поняття "мобінг", його ознаки, заходи щодо його протидії, а також запроваджується адміністративна відповідальність за такі дії.

Так у Законі України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" поняття "мобінг" (цькування) визначено як "діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному, фізичному, економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівника підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами або такою особою стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їх людської гідності за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи" [6].

Також у законі систематизовано типові ознаки мобінгу (цькування) як: "систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін - кривдник, потерпілий (жертва мобінгу), спостерігачі (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого, примушування до зміни місця роботи" [6].

У Кодексі України про адміністративні правопорушення вводиться "норма про накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин. Діяння, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Неповідомлення власником або уповноваженим ним органом (особою) підприємства, установи, організації уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки мобінгу (цькування) учасника трудових відносин - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до 20% заробітку" [6]. Водночас зауважимо, що аналіз чинного кримінального, цивільного та трудового законодавства зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що законодавець визнає право працівника на різні види грошової компенсації, однак у жодному випадку не гарантує працівникові збереження місця роботи.

Керівник закладу загальної середньої освіти, зазвичай, застосовує такі прийоми, які характеризують явище мобінгу:

- своєрідність стилю управління педагогічним колективом, що виявляється у наданні необґрунтованих переваг лояльним вчителям;
- систематичне переслідування вчителя в рамках залежності і службової підпорядкованості, формуванні атмосфери психічного терору з метою психічного травмування підлеглого і змушення його до звільнення з роботи;
- систематичне порушення законних прав та інтересів вчителів і створення нестерпних умов праці з метою примушення постраждалої особи (групи осіб) до звільнення з місця роботи
- позбавлення педагога можливості обґрунтувати свою позицію (претензії), критикуючи його роботу, ігнорування, заборони колегам спілкуватися з особою, ізолювання робочого місця;
- підірвання репутації педагога, ініціювання висміювання національності, віросповідання, походження, приватного життя або політичних поглядів особи, поширюючи чутки про психічне захворювання, а іноді навіть і безпідставно направляючи його для проходження лікарської комісії з метою з'ясування фізичної та психічної придатності особи до виконання своїх функціональних обов'язків;
- безпідставне приписування педагогу некомпетентності, невиконання завдань, конфліктність характеру;
- незалучення педагога до виконання роботи в умовах, коли він декларує прагнення виконувати посадові обов'язки, тощо;
- "видавлення" працівника з певного структурного підрозділу або з організації.

Наслідки явища мобінгу для педагогічних працівників є дуже погані, а саме: зниження ефективності і продуктивності праці; нехтування правил, встановлених в закладі загальної середньої освіти, зростання критики щодо керівництва та колег; поступове зниження довіри між колегами та керівництвом; загострення почуття небезпеки; збільшення кількості працівників, які відсутні на роботі через хвороби та відпустки за свій рахунок.

За результатами проведеного опитування серед педагогічних працівників області було виявлено, що вчителі мають достатній (51,8 %) та середній (37 %) рівні знань про мобінг; стикалися з проявами мобінгу на робочому місці 40 %; не стикалися - 14,8 %; спостерігали як когось цькують - 60 % та відчували тиск зі сторони адміністрації - 23 %; зі сторони колег - 18,5 %; зі сторони учнів - 11%; батьків - 23%.

Зважаючи на негативний вплив цього явища на морально-психологічний клімат педагогічного колективу, керівник закладу загальної середньої освіти, який за своїм службовим становищем несе персональну відповідальність за морально-психологічний клімат колективу, повинен усебічно турбуватися про своїх підлеглих і вживати заходів щодо попередження та подолання мобінгу в колективі.

Ураховуючи різнобічні зарубіжні підходи до законодавчого регулювання протидії мобінгу, закордонний

законодавчо-правовий досвід з цього питання, а також зміни до деяких законодавчих актів в Україні по забезпеченню безпеки і захисту фізичного та психічного здоров'я працівників на робочому місці сформуємо рекомендації керівнику закладу **загальної середньої освіти щодо протидії явища мобінгу в педагогічному колективі, а саме:**

- 1) Знання законів України про право на працю (Конституція України; Кодекс законів про працю України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; закони України "Про колективні договори і угоди", "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні");
- 2) розуміння впливу різних психологічних станів людини на робочий процес для того, щоб прийти на допомогу працівникам, котрі перебувають у стані стресу і нервової кризи або звернутися до спеціалістів у цьому питанні;
- 3) уміння керувати конфліктами в колективі;
- 4) проведення профілактики професійних ризиків і напруги на робочому місці (захистити працівників від мобінгу всередині педагогічного колективу та не здійснювати його особисто);
- 5) створення умов на робочому місці, які будуть гарантувати позитивний соціально-психологічний клімат;
- 6) надання можливості педагогічним працівникам поглиблювати свої знання у питаннях протидії процесу мобінгу (організація інформаційних та навчальних заходів з метою підвищення обізнаності колективу щодо мобінгу, наприклад - участь у навчальних тренінгах "Професійне спілкування як засіб протидії процесу мобінгу в педагогічному колективі"; "Розв'язання конфліктних ситуацій як один із засобів протидії процесу мобінгу в закладі загальної середньої освіти" (автори: Розіна Н.В., Чиркова С.І., методисти "ЧОІПОПП ЧОР");
- 7) залучення профспілок у питанні протидії процесу мобінгу на робочому місці (профілактика і психологічна реабілітація особам постраждалим від мобінгу як у соціальному, так і професійному середовищі);
- 8) проведення відкритих або анонімних опитувань серед педагогічних працівників для виявлення процесу мобінгу в колективі.
- 9) створення гарячої телефонної лінії, на яку могла б безкоштовно подзвонити жертва мобінгу;
- 10) підписання антимобінгових угод з працівниками закладу загальної середньої освіти, в яких передбачається визначення поняття "мобінг", гарантії захисту від такого явища та коло осіб, до яких можна звернутися за допомогою, а також визначення матеріального відшкодування постраждалій стороні.

Рекомендації керівнику закладу загальної середньої освіти щодо протидії явища мобінгу до молодих педагогів.

1. Розроблення програми, яка б забезпечувала нормальне "входження" нового працівника в трудовий колектив.
2. Встановити дисциплінарну відповідальність для педагогів за здійснення психологічного тиску на молодого педагога.
3. Надання інформації молодому вчителю про заклад загальної середньої освіти, про систему ділових і особистих взаємовідносин у педагогічному колективі, про соціально-психологічну позицію окремих членів групи в структурі взаємин, про групових лідерів.
4. Роз'яснення правил кооперації та співпраці, встановлених в колективі та їх особиста підтримка.
5. Запобігання внутрішньоособистісних впливів на молодого педагога (заздрість молодому і щасливому колезі; "біла ворона" - колектив не любить людей, які суттєво вирізняються серед них і не важливо за якою ознакою - хорошою або поганою).
6. Надання молодому педагогу досвідченого наставника, який допоможе у набутті навичок професійної

майстерності, вправності, достатніх для якісного виконання функціональних обов'язків і творчості в праці, а також організація спільної їх участі в семінарах, ввідних тренінгах для молодих педагогів (для підвищення професійної майстерності молодого вчителя та його самооцінки на сайті комунального навчального закладу "ЧОІПОПП ЧОР" функціонує Школа професійного становлення молодого вчителя, учасники якої беруть участь у семінарах, конференціях, майстер-класах, опитуванні в он-лайн режимі).

7. Ознайомлення молодого педагога з чітким розподілом праці між колегами та дотримання етикету спілкування на робочому місці.

8. Забезпечення зворотного зв'язку від молодого вчителя (проведення періодичного анонімного тестування молодого педагога для виявлення проблемних питань "входження" в колектив).

9. Створення безпечного спільного середовища в колективі загальної середньої освіти, спрямованого на те, щоб не тільки максимально повно розкрити творчий потенціал молодого педагога і добитися від нього повної віддачі в роботі, але й надати можливість молодому вчителю отримати загальну задоволеність професією, морально-психологічним кліматом колективу.

Таким чином, проблема явища мобінгу на сьогодні є не до кінця вивченою і дослідженою. Під психологічною готовністю керівника до попередження і подолання мобінгу серед підлеглих слід розуміти активно дійовий стан посадової особи, яка наділена розпорядчою владою стосовно підлеглої колективу, її установку на гармонізацію міжособистісної взаємодії та підтримання позитивного морально-психологічного клімату серед підлеглих.

Керівнику закладу загальної середньої освіти доцільно використовувати різноманітні методи щодо усунення цього негативного явища, запозичуючи позитивний світовий, європейський досвід, водночас користуючись своїм козальним управлінським досвідом та відштовхуючись від специфіки розвитку того чи іншого колективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаращенко Л.П. Правове регулювання заборони мобінгу в законодавстві зарубіжних країн // Юридичний вісник. 3 (40). 2016. С.95-102.
2. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. : зі змін. станом на 1 січ. 2006 р. / М-во юстиції України : офіц. вид. Київ, 2006. 126 с.
3. Кодекс Законів про працю [Електронний ресурс] : чинний від 10 січн. 1971 р. № 322-VIII // Законодавство України / Верховна Рада України : [офіц. веб-портал]. - URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 12.04.16 р.).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний режим]. Відомості Верховної Ради від 19.05.2019. 2708-VIII. ст 225. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/stnu>
5. Мобінг у трудових (службово-трудових) відносинах: до постановки проблеми [Електронний режим] / Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ [сайт електронної бібліотеки boOk.net]. - URL: <http://boOk.net/index.php?p=achapter&bid=12090&chapter=1>
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України щодо протидії цькуванню (мобінгу) та іншим проявам упередженого ставлення в сфері праці. [Електронний режим]. Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. Проект Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу" від 19.03.2019р. - URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65699
7. Польова Н. М. Управління адаптацією нових працівників. // Інвестиції: практика та досвід (Економічна наука) № 12. 2012. С.48-53.
8. Сорокіна А.А. Мобінг та булінг в трудових відносинах. // Молодий вчений № 11 (63) о листопад, 2018 р. С.139-145.
9. Сорока О.В. Сутність, наслідки і профілактика мобінгу в трудових колективах. // Збірка наукових праць. Матеріали науково-практичної конференції "Сучасні напрямки наукових та практичних досліджень - 2013". Одеса. 2013. вип. 1.Т.12. С.32-38.
10. Чередищенко Н.А. Мобінг і булінг у трудовому процесі // Право і безпека. 2012. №5. С. 286-287.

Т.Б.Артеменко,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального начального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Завданням освітніх менеджерів та спеціалістів у галузі психологічного та соціального здоров'я є визначення складових соціально-педагогічної та психологічної взаємодії та впливу цих складових на якість функціонування осіб, груп та організацій.

Новий підхід до управління закладом загальної середньої освіти на міждисциплінарному рівні відображений у результатах педагогічних досліджень українських учених Л. Даниленко, Л. Ващенко, Г. Єльнікова, В. Крижка [4], Є. Павлутенкова та ін. Психологічні аспекти управління школою знайшли відображення у дослідженнях Л. Карамушки, В. Крижка, Є. Павлутенкова. Психологічні засади управління інноваційними процесами вивчали В. Бочелюк [2], В. Жмайлов [3]. Конкурентні процеси в галузі надання освітніх послуг та питання привабливості закладу освіти вивчали В. Базилевич, О. Виноградова, В. Євтушевський,

О. Кратт, Т. Литвиненко, І. Маркіна, А. Старостіна, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов, В. Швець та ін.

Психологічне благополуччя особистості як складний багатовимірний конструкт досліджували такі вчені як Р. М. Райан, Е. Десі, К.С. Берідж, В. Хута, Дж. Майклсон, Е. Дінер, К. Ріфф [8], Н. Бредбері, М. Аргайл, Н. Голубева, С. Семенов, А. Созонтов [7], Н. Бахарєва, О. Бочарова, Л. Куліков, М. Соколова, Р. Шаміонов, Г. Мешко [5]. Вони визначили, що досліджуваний конструкт включає задоволення, позитивний афект (результат, кінцевий стан) і переживання життя як повноцінного та значимого (процес реалізації індивідом свого потенціалу).

Разом з тим, питання створення ефективного, психологічно сприятливого освітнього середовища, яке би сприяло формуванню психологічного благополуччя його учасників, залишається дискусійними.

Так, зокрема, В. Жмайлов [3, с.12], виділяючи ресурсні області закладу освіти, поряд з навчально-методичним та науково-дослідним потенціалами (що відображають власне діяльність), вказує на людський, фінансово-економічний, соціальний (останній включає стосунки та інфраструктуру), управлінський (включає корпоративну культуру) та маркетинговий потенціали.

З перерахованих складників для нас особливо актуальними є людський, соціальний та управлінський потенціали. Саме вони формують соціально-психологічний каркас діяльності закладу.

Функціонування організацій і спеціалістів може бути розглянуто нами через призму людино-центрованого та предметно-центрованого підходів.

Відмінності вказаних підходів ґрунтуються на особливостях цінностей, настанов, способів та форм діяльності. Концепція функціонування організації впливає на якість послуг, що вона їх надає, особливо послуг гуманітарного спектру. Насамперед це стосується організацій та суб'єктів діяльності, що здійснюють функцію надання допомоги (соціальної, педагогічної, психологічної, юридичної допомоги, тощо), так звану хелперську функцію.

Відомо, що емоційні настанови та емоційне благополуччя особистості чинять вплив на її життєстійкість та життєву ефективність. Забезпечення умов для емоційного, психологічного благополуччя є стрижневим завданням у діяльності ефективної організації та людино-орієнтованого фахівця.

Психологічне благополуччя визначається нами, слідом за Н. Бредбері і М. Аргайл, як переживання щастя і задоволеності життям, як переживання позитивних емоцій над негативними та інтенсивність вираження позитивних емоцій. Власне кажучи, мова йде про заклад освіти як про "місце радості" для дитини та дорослого. У структурі складових психологічного благополуччя К. Ріфф [8, с. 1074], пропонує виділяти самоприйняття, позитивні стосунки з оточенням, автономію, управління середовищем, цілі в житті і особистісне зростання.

За К. Роджерсом [6, с. 98], ознаками людино-центрованого підходу у діяльності організації є: створення психологічного клімату довіри; забезпечення співпраці у прийнятті рішень між усіма учасниками процесу; актуалізація мотиваційних ресурсів; розвиток у працівників особливих особистісних установок, найбільш адекватних до гуманістичної взаємодії; допомога персоналу і клієнтам в особистісному розвитку. Аналіз названих складників дозволить не лише визначити концепцію, підхід, у якому працює організація, а й залучити кращі ресурси обраного підходу у залежності від завдань розвитку. У цьому сенсі не існує хороших чи поганих підходів, є концепції, які можуть бути більш чи менш ефективними.

Наша позиція полягає в ідеї дослідження функціоналу освітніх організацій з позицій позитивної психотерапії та у визначенні потреби збалансування функціональних сфер задля досягнення психологічного благополуччя членів цих організацій.

Звернемося до теорії життєвого балансу особистості Н. Пезешкіана, що описує чотири сфери людської активності, а саме, фізичну (матеріальну), діяльну, комунікативну та смислову, і підкреслює потребу у збалансованості вказаних активностей. Переносючи позиції теорії на функціонування організацій, ми можемо зробити припущення, що переваження чи збіднення вказаних сфер може призвести до ситуації конфлікту чи навіть до загального згортання, сплюснення життєдіяльності групи чи організації.

Розглянемо наповнюваність сфер з позицій задоволення потреб особистості і групи.

Почнемо з задоволення базових фізичних, безпекових та естетичних потреб учасників освітнього

процесу. Зокрема, сюди можна віднести особливості інфраструктури закладу, якість харчування, організацію туалету, фізичної активності, відпочинку, забезпечення приватності, естетична привабливість будівлі та внутрішнього облаштування закладу, тощо. У закладах, де ці позиції задоволені, перебування є максимально комфортним для учасників.

Проаналізуємо також особливості трьох наступних сфер, а саме розбудову смислового, діяльсного та комунікативного просторів організації чи групи. Тут можна вказати на ведучу нарацію в існуванні закладу (в т.ч. на т. зв. "виховні завдання"), на способи презентації історії та майбуття закладу, на існуючі та задекларовані традиції, цінності, настанови та смисли, а також на особливості організації власне діяльності та на характер і зміст комунікацій.

Так, мета діяльності та цінності закладу можуть бути як декларативними, позірними, так і конгруентними до його діяльності, істинними, такими, що відображають потреби учасників процесу, його сутність. Наведемо приклади. Популярні нині тези, які описують "рівні можливості для всіх учнів" чи апелюють до "індивідуального підходу", є, за свідченнями практиків, переважно фальш-концепціями у системах з класно-урочною формою навчання та з негнучким програмним забезпеченням, у тих освітніх системах, де існує оцінювання, змагальність тощо.

Що стосується характеристик комунікативного простору, то тут важливою є відкритість закладу, групи чи спільноти як системи, доступність інформації, діалогічність, використання прийомів самоуправління, досвід прийняття групових рішень, безпека та дотримання антидискримінаційної політики під час взаємодії, тощо. Прикладним застосуванням грамотної комунікації є використання формалізованих етичних рамок у діяльності закладу. Допоки що відомими публічними регуляторами діяльності і стосунків у закладі є такі формальні приписи, як статут, правила поведінки для учнів, студентів, тощо. Разом з тим, як показують сучасні світові практики, регулювання стосунків у закладі доцільніше було би здійснювати через етичний договір між сторонами, учасниками процесу, із залученням діяльності етичних комітетів чи комісій.

Говорячи про концептуальну платформу у діяльності закладу, той ціннісно-смисловий "клей", що формує, утримує загальний образ організації як соціального феномену, надає їй цілісності, ми не можемо оминути аналізу таких ключових дихотомій як "оцінка" - "прийняття", "контроль" - "довіра", "покарання" - "підтримка", "дефіцит" - "ресурс". Так, традиційні освітні підходи будуються поважаю на оціночній позиції партнера по комунікації, контролі, покаранні та на пошуку дефекту. На протипагу йому новітні, екологічні психолого-педагогічні підходи, в тому числі ті, які застосовуються в Новій українській школі, опираються на прийняття, довіру, схвалення та ресурс. Вибір того чи іншого полюсу дихотомії якраз і формуватиме умови, які або будуть сприятливими для емоційного, психологічного благополуччя особи і групи, або ж будуть схильні породжувати певні ризики щодо формування психологічного нездоров'я.

Досягнення балансу перелічених сфер життєдіяльності закладу освіти поряд із оптимізацією їх змістового наповнення, безумовно, сприятиме не тільки соціально-психологічному оздоровленню освітнього середовища, а й збільшуватиме його конкурентні переваги.

Упродовж 2018-2019 н.р. психологічна служба Черкаської області продовжила роботу над розвитком підходів до створення засад психологічного благополуччя у закладах освіти.

Спеціалісти служби робили наголос на таких складових психологічного благополуччя, як розвиток позитивних стосунків з іншими, включаючи попередження та подолання проявів насильства та дискримінації, допомога учасникам освітнього процесу у прийнятті себе, свого образу та своїх рольових позицій, допомога у розвитку компетентностей щодо взаємодії з середовищем та подіями власного життя, сприяння особистому зростанню та самореалізації.

Так, у області продовжують упроваджуватися програми і проекти соціально-педагогічної і психологічної роботи з профілактики насильства в учнівському середовищі та розвитку стресостійкості та життєстійкості учасників освітнього процесу. Проводяться навчання в рамках реалізації проекту ГО ЖКУ "Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі", зокрема, були проведені заняття серед слухачів курсів підвищення кваліфікації практичних психологів, тренінги у рамках Школи професійного розвитку педагога тощо. Серед тем, що розглядалися, варто відмітити ті, які є актуальними в роботі фахівців, а саме: основні компетенції та принципи роботи з розв'язання проблеми насильства в школі; успішна комунікація як засіб профілактики насильства в дитячому середовищі; прийоми позитивної реінтерпретації та підбадьорювання в комунікативній взаємодії; планування заходів, супровід випадків та етичні стандарти роботи команди; інтервізія та супервізія кейсів.

Тривають заходи щодо упровадження проекту ЮНІСЕФ-НаУКМА "Комплексна психосоціальна підтримка дітей, підлітків та сімей, що постраждали внаслідок військового конфлікту в Україні". Починаючи з 2015 року, в інституті викладається навчальний спецкурс "Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей", який є складовою проекту. У рамках упровадження проекту, окрім навчальних семінарів-тренінгів, були проведені семінари-практикуми за результатами упровадження програми. Такі семінари проводяться щорічно, у березні-квітні, починаючи з 2017 року. Також щорічно у жовтні-листопаді, починаючи з 2018 року, традиційно проходять супервізійні та інтервізійні зустрічі. За минулий період проведено п'ять таких заходів.

У 2018 році в систему післядипломної педагогічної освіти розпочато впровадження програми спецкурсу підвищення кваліфікації педагогічних працівників "Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей у навчальному закладі". Викладання здійснюється за матеріалами однойменного навчально-методичного посібника, а також за матеріалами посібника "Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів "Безпечний простір". Тренерами програм та провайдерами проектів є працівники навчально-методичного центру психологічної служби Тетяна Войцях, Тетяна Брайченко, Наталія Дудіна, Тетяна Артеменко.

У рамках курсів підвищення кваліфікації, у міжкурсний період та на замовлення закладів і установ освіти та органів управління освітою здійснювалася підготовка педагогічних працівників до впровадження вище згаданих програм в закладах освіти, а також навчально-методична, супервізійна, інтервізійна, консультативна підтримка участі та моніторинговий супровід спеціалістів і закладів освіти області. Так, у вересні 2018 року був проведений I етап всеукраїнського моніторингового дослідження серед учасників освітнього процесу стосовно надання допомоги дітям,

постраждалим від військових дій, і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби. Участь у дослідженні взяли 62 заклади освіти.

Щоб поділитися власним досвідом упровадження проекту, фахівці готують майстер-класи, на яких діляться кейсами, презентують технологічні нюанси в роботі, аналізують специфіку стосунків з клієнтами, обговорюють особливості організації міжвідомчої взаємодії, оцінюють власний ресурс. Загалом, під час планування та втілення ідей проекту робота побудована з урахуванням стандартів ЄвроПсі, а саме з дотриманням балансу теорії, практики під супервізією та особистого досвіду.

Під час семінарів, практикумів, тренінгів, що їх проводить навчально-методичний центр психологічної служби інституту, учасники актуалізують знання та навички роботи з особами, що переживають стрес, розглядають діагностичні методики для визначення способів реакції на стрес та способів упорання зі стресом, кризою та травмою, на прикладах із практики аналізують прийоми та алгоритми здійснення корекційної та консультативної роботи з дітьми та дорослими. Вже традиційним прийомом роботи став метод кейсів. Робота з кейсами дає змогу проаналізувати вирішення таких задач, як опора на ресурс клієнта, розвиток його зрілості та життєстійкості. Під час роботи з учасниками виконуються вправи на емоційне підбадьорювання та об'єднання групи. На заняттях в режимі групової супервізії надається допомога у розв'язанні складних професійних ситуацій, що їх виносять на розгляд спеціалісти.

Активно своїми практичними кейсами на заняттях ділилися практичні психологи **Роман Коломієць** (Центр практичної психології та соціальної роботи відділу освіти управління освіти, молоді та спорту Смілянської міської ради), **Віталіна Широкова** (Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів № 28 Черкаської міської ради), **Оксана Кубявка** (Ватутінська загальноосвітня школа I-III ступенів № 5 Ватутінської міської ради), **Людмила Гайдамака** (Золотоніська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3 Золотоніської міської ради), **Вікторія Ракітіна** (Золотоніська гімназія ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради), **Олена Манзя** (КУ "Інклюзивно-ресурсний центр Городищенської районної ради Черкаської області"), **Наталія Коваль** (Руськополянська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 Черкаської районної ради), **Вікторія Огієвич** (Лихолітський навчально-виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" Чорнобаївської районної ради), **Оксана Урожай** (Ярошівська загальноосвітня школа I-III ступенів Мокрокалигірської сільської ради Катеринопільського району).

Найбільше запитів у роботі практичних психологів та соціальних педагогів стосуються теми самозбереження та самовідновлення, теми пошуку та актуалізації внутрішнього ресурсу спеціаліста, який працює з кризовим клієнтом. Практичною відповіддю на такі запити часто стає розгляд "живої консультації" з клієнтом із застосуванням стоп-кадру та підключенням обговорення в групі. Розглядаються такі феномени, як якість контакту, рапорт, безпека, стабілізація та зміст трансференцій. Особлива увага звертається на вміння диференціювати свої стани та стани клієнта та на виконання задач ресурсування у ході консультативного контакту (за Н. Пезешкіаном). Опрацьовуються антистресові методи дихання та візуалізації. Таким чином, відповідальність фахівця, його компетенції, за висновками спеціалістів, мають стосуватися, насамперед, аспектів власного ресурсування, раціонального розподілу сил та укріплення власної професійної ідентичності.

У контексті задач подолання насильства, булінгу та мобінгу в роботі зі спеціалістами при застосуванні практичних вправ акценти проставляються на виявленні та рефлексії рольових виборів. Одне із завдань, що виконується з учасниками, побудоване на активізації персональних виборів у континуумі "моя реальна групова роль" - "моя ідеальна групова роль" та дає змогу розв'язати для себе задачі, зі слів учасниці, саме через побудову "автонарративу". На виході вправи учасники озвучують певні усвідомлення, які здатні активізувати моральне почуття, запустити моральний процес та допомогти сформулювати вибір. Також розглядаються практичні аспекти формування позитивних правил життя у групі і процедура заключення антибулінгового договору. Загалом можна зробити висновок, що аналіз та застосування алгоритму вирішення ситуацій з насильством у закладі стає можливим завдяки визначенню чітких ролей у міждисциплінарній команді, вибудуванню власних професійних меж, рефлексії особистісної позиції та розвитку власних компетенцій.

Тема девіацій, зокрема, адиктивних аспектів девіантної поведінки, розкривається під час занять зі спеціалістами психологічної служби через аналіз механізму ігор - порівняння "трикутників" С. Карпмана і Т.Р. Чойса, розгляд ролей і трансакцій у грі "Алкоголік", інших іграх. Превентивний та корекційний підходи у роботі з поведінковими адикціями подаються на прикладі теорії змін поведінки (Дж.Р. Айленд, К. Прочаска). Задачі первинної, вторинної і третинної профілактики вживання психоактивних речовин, що їх вирішує фахівець, розглядаються у розрізі п'яти стадій зміни поведінки - переобдумування, обдумування, прийняття рішення, дії, підтримки (збереження) нової форми поведінки. Таким чином спеціалісти мають змогу співставити власні підходи у роботі з явищем з концептуальними підходами, покладеними в основу медичних профілактичних програм зміни поведінки. Прикладні аспекти зміни поведінки, а, власне, застосування емпатичного контакту з проханням про зміну поведінки, відпрацьовується через побудову "я-повідомлення". Така робота, як правило, проводиться у трійках з наступною загальною рефлексією. Отже, діагностика і корекція девіацій, зокрема, адикцій, може бути ефективною через виявлення поведінкових патернів, що базуються на визначених потребах, та через наступний поведінковий тренінг.

Цікавими є спостереження ведучого про так звані "паралельні процеси", які заявляють про себе у практичній роботі іноді вже після першого кола під час роботи в групі. Ті "гарячі" запити, які описують стосунки учасників на їхніх робочих місцях з батьками, дітьми та педагогами, часто виявляються екстрапольованими на ведучого. Такі процеси можуть мати вигляд гри "Який жах!", гри у "Психотерапію", або ж таких позитивних ігор як "Місцевий мудрець" тощо. Очевидно, що потенційні учасники потребують більшої уваги до свого власного вибору теми та тренера. Ще частина робочих моментів з різних причин можуть залишатися незавершеними. Для ведучого це питання про, насамперед, особистісну та мотиваційну готовність учасників. Аналіз результатів такої роботи ще раз вказав на потребу отримання особистого досвіду практичними психологами та іншими спеціалістами, які працюють з емоційно зарядженими темами та потребують відповідної професійної підтримки. Розуміння того, над чим варто працювати особисто, можна досягнути, аналізуючи актуальну особистісну тематику запитів, сам груповий процес, його динаміку, засоби, процедури і основні трансакції.

Плануючи роботу на наступний навчальний рік, варто врахувати всі ті тенденції та потреби, що були висвітлені та мають місце в діяльності психологічної служби в актуальний період.

Так, очікують подальшого упровадження вже названі програми, проекти соціально-педагогічної і психологічної роботи з профілактики насильства, булінгу та мобінгу в освітньому середовищі, розвитку стресостійкості та життєстійкості учасників освітнього процесу, підтримки осіб в ситуації кризи. Завданнями методичних осередків і окремих спеціалістів і надалі залишається організація і проведення інтервізійних, супервізійних, балінтовських груп зі вказаної тематики.

Для забезпечення психологічного благополуччя учасників освітнього процесу перспективними видаються також технології кейс-менеджменту у закладі освіти. Детальніше з ними можна ознайомитися під час сесій Школи професійного розвитку педагога, що проводяться у канікулярний період.

Варто також зазначити, що у наступному році завершується виконання плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року. Одним із важливих завдань у контексті розвитку психологічної служби є підвищення якості управлінської діяльності в умовах формування Нової української школи. Підкреслимо, що підвищення управлінської компетентності безпосередньо пов'язано зі зростанням ефективності функціонування організації, включаючи такий важливий її вимір, як психологічна привабливість та відповідність вимогам, що забезпечують психологічне благополуччя її членів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко Т.Б. Ідея позитум-балансу у розбудові привабливого освітнього простору // "Управлінське забезпечення конкурентоспроможності закладу освіти в нових соціокультурних умовах" (м. Запоріжжя, 16-17 жовтня 2014 року). - КЗ "ЗОІППО" ЗОР (ISSN 2223-4551, <http://www.issn.org/int.html>). - <http://www.zoippo.zp.ua/pages/el>. // url: https://drive.google.com/file/d/0B3_Yn8ZmpCuRUpQM1hpQ0ZxbkE/view?pli=1
2. Бочелюк В.І. Психологічні особливості управління інноваційними процесами в школі: Монографія / В.І. Бочелюк. - Донецьк: Січ, 2003. - 343 с.
3. Жмайлов В.М. Визначення конкурентних переваг вищих навчальних закладів - один із можливих напрямів модернізації освіти / В.М. Жмайлов / Вісник СНАУ. - 2010. - випуск 6/1. - С.11-14. - (Серія "Економіка та менеджмент").
4. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти: навч. посібник / В.В. Крижко. - Київ: Освіта України, 2005. - 440 с.
5. Мешко Г. М. Формування психотерапевтичної позиції майбутнього вчителя як основи реалізації валеологічних технологій педагогічної взаємодії / Г.М. Мешко, О.І. Мешко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка, соціальна робота". - 2015. - Вип. 37. - С. 113-116. // url: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9.1/5.pdf>
6. Орлов А.Б. Человекоцентрированный подход в психологии, психотерапии, образовании и политике / А.Б. Орлов // Вопросы психологии. - 2002. - №2. - С. 65 -84.
7. Созонтов А.Е. Проблема здоровья с позиций гуманистической психологии / А.Е. Созонтов // Вопросы психологии. - 2003. - №3. - С.93-101.
8. Ryff C.D. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being / C.D. Ryff // Journal of Personality and Social Psychology. - 1989. - Vol. 57. - P. 1069-1081.

Н. М. Дудіна,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради"

РОЛЬ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ДІТЕЙ

Соціально-економічні та політичні кризи, які переживає українське суспільство, впливають на рівень життєвих можливостей та здатностей у самореалізації як дорослих так і дітей. Переживаючи психотравмуючі події та маючи різний досвід подолання їх наслідків, діти потребують допомоги дорослих, в тому числі компетентних фахівців як у задоволенні базових потреб, так і у формування життєстійкості та відновленні власного ресурсного стану. Саме тому актуальним питанням у роботі з працівниками психологічної служби є підвищення рівня їх професійної компетентності щодо здійснення психологічного супроводу дітей, які переживають психотравмуючі події. Як в рамках курсів підвищення кваліфікації, так і в міжкурсовий період працівники навчально-методичного центру психологічної служби проводять заходи, спрямовані на розвиток умінь і навичок фахівців здійснення ранньої діагностики, корекції кризових станів, кризового консультування з метою мінімізації ризиків та усунення наслідків стресових ситуацій.

На мозок людини безперервно діють різноманітні за кількістю і якістю подразники з внутрішнього і навколишнього середовищ. Виникнення несподіваної та напруженої ситуації призводить до порушення рівноваги між організмом і навколишнім середовищем. Наступає реакція організму у відповідь на цю ситуацію - стрес. У перекладі з англійської мови слово "стрес" означає "натиск, тиск, напругу".

Існують різні наукові підходи до розуміння стресу. Найбільш популярною є теорія стресу, запропонована канадським фізіологом Гансом Сельє. Згідно його теорії стрес - це неспецифічна реакція організму у відповідь на несподівану та напружену ситуацію; це фізіологічна реакція, що мобілізує резерви організму і готує його до фізичної активності типу завмирання, боротьби, втечі. Під час стресу відбувається викид у кров спеціальних гормонів (глюко-кортикоїдів) підвищує тонус м'язів, збільшує кількість глюкози, зменшує потяг до сну. Але така мобілізація організму відбувається за принципом "боротися - зараз, лікуватися - пізніше", тому ті самі гормони, що мобілізують організм на боротьбу, паралізують функції, які не є життєво необхідними в період стресу: страждає, насамперед, імунна система, порушуються процеси регенерації тканин, блокується вироблення статевих гормонів та гормонів росту тощо.

Таким чином, **стрес** - це стан психічної напруги, що виникає в процесі діяльності в найбільш складних і

важких умовах та супроводжується низкою фізіологічних і психологічних порушень. Разом з тим, стрес розглядають як захисну реакцію організму. Стрес - невід'ємна частина сучасного життя. Стресова реакція має різний прояв у різних людей: активна - зростає ефективність діяльності, пасивна - ефективність діяльності різко зменшується. Екстремальні ситуації впливають на людину по кілька разів на день, стреси низької інтенсивності сприяють мобілізації власних ресурсів як захисних механізмів та підвищують життєвий тонус. Однак, якщо стрес досягає визначеного критичного рівня, то створює загрозу життєдіяльності людини. Виражений стрес небезпечний тим, що завжди порушує не тільки звичну діяльність людини, але й прямо впливає на його здоров'я.

У дітей, як і у дорослих, стрес виникає під час зіткнення з чимось новим, але через відсутність досвіду вони не в змозі подолати наслідки самотійно. Подразником може стати конфлікт з кимось із близьких, розумове або фізичне перенапруження, складне захворювання тощо. Сам механізм дитячого стресу полягає в тому, що щось зовнішнє, невідоме насильно приходить в життя дитини, починає проявлятися у вигляді спогадів чи страхів та переслідувати її.

Стреси у дітей досить часто приймають за прояви вікових криз, ознаки загального захворювання або елементарну невихованість. Разом з тим важливо якомога раніше діагностувати стресовий стан дитини з метою надання їй фахової допомоги та запобігання проявам постстресових реакцій. **Основними ознаками, за якими можна визначити, що дитина знаходиться в стресовому стані, є такі:**

- порушення сну, часі нічні кошмари;
- зміна режиму харчування;
- відсутність активності чи гіперактивність;
- проблеми соматичного характеру;
- надмірне чіпляння за батьків чи інших дорослих;
- агресія, дратівливість;
- страх і переживання про те, що щось трапиться знову;
- відмова від ігор або повторення лише однієї гри;
- втрата здатності належним чином зосереджуватися;
- дитина багато плаче, збентежена.

Детальний опис вікових особливостей реакцій дітей на травмуючі події наводиться у навчально-

методичному посібнику "Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах" [3, с. 48-49].

Важливим завданням є раннє виявлення та формування стресостійкості/життєстійкості усіх учасників освітнього процесу. Стресостійкість дає можливість уникнути стресу, шляхом перегляду ставлення до ситуації. Будь-яка людина не залежно від статусу і рангу відчуває емоції негативного забарвлення. Відмінність лише в інтенсивності емоційних проявів і причинах які викликають їх, а також у важливості життєвої ситуації для самої людини. Контролювати виникнення злості, обурення, образи, розчарування тощо як емоційної реакції на стресову ситуацію неможливо. Важливо навчитися змінювати власне ставлення до ситуації, регулювати свій емоційний стан, мінімізувати наслідки стресу. Це і називається стресостійкість або резилієнс.

Поняття "резилієнс" (англ., *resilience*) увійшло в науку про людину з механіки, де означає фізичну здатність матеріалу "повернутись у вихідний стан". Зараз цей термін широко використовується у психології, медицині, соціальних науках і розглядається у зв'язку з питаннями впливу на людину несприятливих (екстремальних, загрозливих, стресових) умов і здатності до збереження нормального функціонування людини та/або соціальної системи (сім'ї, громади, організації) під час та після такого впливу.

В україномовній психологічній літературі "резилієнс" перекладають як стресостійкість, життєстійкість, життєздатність, стійкість до травми, емоційна стійкість, що вживаються для позначення ресурсів опанування стресовими і травмуючими подіями, психологічними наслідками травматичного стресу, втрати та інших лих. Найчастіше поняття "резилієнс" визначають як: збереження позитивної адаптації попри значний досвід перебування у стресових ситуаціях, хороше відновлення після травми; збереження стану благополуччя, незважаючи на негаразди; позитивну відповідь на негативні події життя; компетентне функціонування в умовах стресу. [3, с. 12-13]

Основними складниками психологічної резилієнс у дітей є:

1. Базова позитивна життєва позиція.
2. Оптимістична налаштованість, життєстійкість, самоефективність.
3. Навички та якості, що допомагають розв'язанню проблем.
4. Соціальні зв'язки, стосунки з оточенням, здатність надавати та отримувати допомогу.
5. Автономія, самостійність, самоконтроль.

Для більш детального ознайомлення з означеними питаннями рекомендуємо навчально-методичному посібнику "Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах".

Фахівці, що працюють з дітьми, не завжди мають достатньо якісну підготовку для ефективної роботи.

Причини різні - відсутність спеціальної підготовки, швидка зміна реалій життя тощо. Важливим завданням в діяльності навчально-методичного центру психологічної служби КНЗ "Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради" є спрямування фахового потенціалу працівників психологічної служби закладів дошкільної освіти Черкаської області на надання якісної та своєчасної допомоги дітям, які переживають психотравмуючі події, а також на створення ефективної системи формування стресостійкості дітей дошкільного віку. З цією метою у систему післядипломної освіти впроваджено навчальні заходи за корекційно-розвитковою програмою формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів "Безпечний простір" розробленою Центром психічного здоров'я і психосоціального супроводу НАУКМА за підтримкою Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

У рамках роботи Четвертого Тренінгового табору для тренерів з числа працівників психологічної служби закладів освіти (червень 2016 року) проведено тренінг "Методи та технології соціально-психологічного супроводу осіб, які пережили психотравмуючу подію". Під час Шостого Тренінгового табору для тренерів з числа працівників психологічної служби закладів освіти (червень 2018 року) учасники здобували практичні навички викладання корекційно-розвиткової програми формування стійкості до стресу у дітей різного віку "Безпечний простір". На супервізійному семінарі для працівників психологічної служби (жовтень 2018 року) було розглянуте питання профілактики стресу та розвитку стресостійкості у здобувачів освіти та педагогічних працівників. У рамках обласного семінару-практикуму для керівників психологічних служб, голів методичних об'єднань практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти відповідних територій Черкаської області "Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в закладах освіти в умовах змін" (лютий 2019 року) було проведено практикум "Формування стресостійкості у дітей та дорослих. Профілактика професійного та емоційного вигорання". Питання формування стресостійкості у дітей дошкільного віку викликало жваве обговорення під час роботи обласного семінару-практикуму для практичних психологів та соціальних педагогів закладів дошкільної освіти відповідних територій Черкаської області "Актуальні питання ранньої комплексної діагностики дітей дошкільного віку" (квітень 2019 року).

Цінністю програми "Безпечний простір" є спрямування на роботу з дітьми дошкільного віку та її структурованість за трьома блоками: діагностичного, корекційного та блоку оцінки ефективності програми у роботі з дітьми. Мета програми: підвищення стійкості до пережитих наслідків стресу дітей дошкільного віку після психотравмуючих подій.

Згідно Програми основними завдання практичного психолога закладу дошкільної освіти у роботі з дітьми по формуванню стресостійкості є:

- формування у дітей навичок самостійного психоемоційного відновлення після пережитого стресу;
- підтримка поведінки дітей, яка допомагає їм адаптуватися до нових соціальних умов життєдіяльності;
- формування саногенних видів взаємовідносин дитини з найближчим соціальним оточенням; формування, розвиток і вдосконалення комунікативних навичок, емоційно-вольової саморегуляції поведінки;
- створення у дитячому колективі атмосфери прийняття, доброзичливості, відкритості, взаєморозуміння і підтримки;
- формування адекватних батьківських настанов (налаштувань) на соціально-психологічні проблеми дитини шляхом активного залучення батьків до психокорекційного процесу.

Отже, позитивний ефект від впровадження Програми буде сильнішим, якщо найближче соціальне оточення дітей також буде охоплене профілактичним інформуванням та навчання педагогічних працівників і батьків. При здійсненні корекційно-розвиткової роботи необхідно застосовувати комплексний підхід і охоплювати три основні складники, які спрямовані безпосередньо на дітей, батьків, педагогів. Кожна з цих цільових груп потребує застосування власного набору технологічних прийомів.

Робота практичного психолога закладу дошкільної освіти по формуванню стресостійкості у дітей виконується відповідно до таких нормативно-правових документів:

- лист МОН України від 11.03.2014 №1/9-135 "Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу";
- щорічні листи МОН України з питань діяльності психологічної служби у системі освіти України на поточний навчальний рік;
- лист МОН України від 25.07.2014р. № 1/9-347 "Стан та особливості діяльності психологічної служби системи освіти у 2014-2015 навчальному році";
- лист МОН України від 28.10.14 № 1/9-557 "Методичні рекомендації щодо взаємодії педагогічних працівників у навчальних закладах та взаємодії з іншими органами і службами щодо захисту прав у дітей";
- лист МОН України від 17.11.14 № 1/9-596 "Про сприяння впровадженню заходів щодо соціально педагогічної та психологічної роботи з дітьми, які мають високий рівень стресу";
- лист МОН України від 11.03.2014р. № 1/9-135 "Про надання психологічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу";
- лист МОН України від 07.08.2015р. № 2/3-14-1572-15 "Щодо профілактики учинення дітьми навмисних само пошкоджень";

- лист МОН України від 09.06.2015р. № 1/9-284 "Про навчальну програму та спецкурс для підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів з проблеми "Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей";
- лист КНЗ "ЧОІПОПП ЧОР" від 20.12.2016 № 495/01-17 "Про запобігання агресії з боку педагогічних працівників щодо дітей, учнівської та студентської молоді";
- лист МОН України від 28.12.2016 № 1/9-681 "Про формування толерантного ставлення та вирішення конфліктів ненасильницьким мирним шляхом";
- закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII "Про запобігання та протидію домашньому насильству";
- лист МОН України від 06.09.2017 № 1/9-474 "Про посилення міжвідомчої взаємодії під час виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах";
- наказ МОН України від 02.10.2018р. № 1047 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами";
- закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII "Про запобігання та протидію домашньому насильству".

Впровадження програми "Безпечний простір" в закладах дошкільної освіти сприятиме формуванню у дітей навичок самостійного психоемоційного відновлення після пережитих психотравматичних подій, вдосконалення комунікативних навичок, емоційно-вольової саморегуляції поведінки та створенню в дитячому колективі безпечного середовища сприятливого для всебічного розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів "Безпечний простір": навчально-методичний посібник / колектив авторів: С.О. Богданов, Т.Б. Гніда, О.В. Засельська, Н.В. Лунченко, В.Г. Панок, В.В. Соловійова. - Київ : НаУКМА, 2017.
2. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/ стресостійкості у дітей в освітньому середовищі: навчально-методичний посібник / колектив авторів: С.О. Богданов та ін.; заг. ред.: В.М. Чернобровкін, В.Г. Панок - Київ : Унів. вид-во "Пульсари", 2017. - 125с.
3. Особливості психологічного супроводу дітей дошкільного віку : [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pedrada.com.ua/article/1561-psihologchna-slujba-dityachogo-sadka-nalagodjumo-robotu>

ЄАЁАІ ÄÀÐ ÌÀÌ'ВÒÍ ÈÕ² ÇÍÀÌÁÍÍ ÈÕ ÄÀÒ Ó 2019-2020 ÍÄÂ×ÀЁÛÍ Î Ó Ð Î²

21 вересня – Міжнародний день миру за ухвалою Генеральної Асамблеї, резолюція 55/282 від 7 вересня 2001 року.

29 вересня в Україні відзначатиметься **День пам'яті жертв Бабиного Яру**, який став символом Голокосту та інших злочинів нацизму на окупованій території України та Східної Європи (за два дні 29 та 30 вересня 1941 р. у Бабиному Ярі, урочищі на північно-західній околиці Києва, розстріляли майже 34 тисячі євреїв. Тут же нацисти розстрілювали ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів та інших «ворогів рейху»).

14 жовтня – День захисника України, Покрова Пресвятої Богородиці, День українського козацтва.

20 листопада – Всесвітній день дитини. У 1959 році – Генеральна Асамблея ООН проголосила «Декларацію прав дитини», а у 1989 – ухвалила «Конвенцію про права дитини».

23 листопада – День пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій. Всеукраїнська акція «Засвіти свічку». Відзначається щорічно у четверту суботу листопада відповідно до Указу Президента № 1310/98 від 26.11.1998 р.

10 грудня – Міжнародний день прав людини. У 1948 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини.

8 січня – 85 років від дня народження Василя Андрійовича Симоненка (1935-1963), українського поета, журналіста, правозахисника.

22 січня – День Соборності України. Відзначається в Україні згідно Указу Президента (№ 42/99 від 21 січня 1999 року), день проголошення у 1919 році Акта злуки.

27 січня в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року, відзначається **Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту** (саме в цей день у 1945 р. війська 1-го Українського фронту увійшли до нацистського табору смерті Аушвіц, який став символом Голокосту та інших нацистських злочинів).

29 січня – День пам'яті Героїв Крут. Відзначається в Україні згідно з Указом Президента (№ 15/07 від 15 січня 2007 року). 1918 року – відбувся бій між київськими студентами і військами Муравйова під Крутами, під час якого в нерівній боротьбі полягло 300 юнаків, що захищали українську державність.

20 лютого – День Героїв Небесної Сотні. Цей день встановлено на вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні.

26 квітня – День Чорнобильської трагедії (1986).

18 травня (2020), відзначатимуться 75-ті роковини **депортації кримських татар** та інших народів Криму. 18 травня 1944 року розпочалася радянська операція з депортації кримських татар. Цей день відзначають також як День боротьби за права кримськотатарського народу.

1 червня – Міжнародний день захисту дітей, започаткований у 1949 р. Міжнародною демократичною федерацією жінок.

Підготувала **Н.М. Степанова**,
кандидат філософських наук,
методист лабораторії гуманітарних дисциплін
комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної
освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

